

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

PRAKSİS

DÖRT AYLIK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ | SAYI: 46 | 2018

Я ФОРМУ - Р
даем ФОРМУ

КЕНЕРЫ
АЙТЕ
ЕТЕННО

Dosya:

**100. Yılında
1917 Rus
Devrimi**

*dipnot

*Praksis dergisinin bu sayısı baskıya girerken, arkadaşımız, yoldaşımız, Yayın Kurulu üyemiz **Nuray Ergüneş**'i kaybettik. Nuray kendi kuşağının en parlak akademisyenlerinden biri olmasının yanı sıra sosyalist feminist kimliğiyle bir aktivist olarak da toplumsal mücadelelerin içindeydi. Nuray'ın genç yaşta aramızdan ayrılmış olması hepimizi derinden sarstı. Acımız büyük, anısını yaşatmak boynumuzun borcudur.*

Nuray Ergüneş 1972 yılında Hatay'ın Hassa ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğretimini Hassa'da, lisans eğitimini Çukurova Üniversitesi İktisat bölümünde tamamladı. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi'nde, Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme bölümünde yaptı. 2005 yılında aynı bölümde doktorasını tamamlayarak doktor unvanını aldı. Doktora tezi 2008 yılında *Bankalar, Birikim, Yolsuzluk: 1980 sonrası Türkiye'de Bankacılık Sektörü* başlığıyla Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV) tarafından kitaplaştırıldı. Bu kitap, daha sonra pek çok genç akademisyenin çalışmalarını kitaplaştıran SAV'ın yayınladığı ilk kitaplardan biridir.

Nuray Ergüneş 2006 yılında Maltepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nde Yardımcı Doçent olarak çalışmaya başladı. Bu üniversitede öğretim üyesi olduğu dönemde doktora sonrası araştırma yapmak üzere bir yılılığına Londra'ya, University of London-School of Oriental and African Studies'e (SOAS) gitti. Burada finansallaşma üzerine odaklanarak çalışmalarını sürdürdü. SOAS'taki çalışmaları Türkçe ve İngilizce pek çok ürün verdi. Bunlardan biri Costas Lapavistas'ın derlediği *A Crisis of Financialisation* başlıklı kitapta yer alan "Global Integration of Turkish Economy in the Era of Financialisation" makalesidir. Bu kitap Türkçe de yayımlandı (Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi, Yordam, 2010). *Praksis*'in 22. Sayısına (2010) yazdığı makale de bu çerçevede kaleme aldığı çalışmalardan: "Finansallaşma Döneminde Geç Kapitalistleşen Ülkelerin Stratejileri: Türkiye Örneği". Nuray Londra'dan döndükten sonra 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne geçti. 2013 yılında da doçent unvanını aldı.

Nuray Ergüneş'in çalışmaları birbiriyle bağlantılı üç ana başlıkta toplanabilir. Bir yandan bankacılık ve finansallaşma üzerine, yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz, çok

sayıda çalışma yapmıştır. Bu konudaki erken dönem makalelerinden biri *Praksis* dergisinin 19. Sayısında (2009) yayımlanmıştır: "Banka Sermayesi Üzerinden Sınıf İçi Çatışmaları Anlamak". Diğer yandan maliye alanında yapıtlar vermiştir; "Sanayileşme Stratejisinden Hareketle Türkiye'de Mali Disiplin Üzerine Değınmeler" bunlardan biridir. Üçüncü alan ise, Nuray'ın en önemli yönünü açığa çıkaran feminist araştırma alanıdır. Nuray feminizmi politik ekonomiyle harmanlayarak, feminist iktisat ve kadın emeği alanlarına önemli katkılarda bulunmuştur. Çok sayıda dergi ve kitapta yayımlanan yazılarından birkaçı şöyledir: "Kadın İstihdamı Evet Ama Nasıl?", "Kadın İstihdamının Geliştirilmesine Yönelik İstihdam Politikaları", "Neoliberalizm, Enformelleşme ve Kadın Emeği", "Kadınların İşsizliği", "Maddeci Bir Feminizm İçin: Kadının Görünmeyen Emeği Tartışmaları". Nuray'ın Melda Yaman ile birlikte kaleme aldığı, kadın emeği üzerine bir değerlendirme yazısı da *Praksis*'in 16. sayısında (2007) yayımlanmıştır: "Sınıfla Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Noktası: Ücretli Ev Emeği".

Nuray Ergüneş yurt içinde ve yurt dışında çok sayıda kongre ve sempozyuma katılmış; başta finansallaşma, maliye ve kadın emeği alanlarında olmak üzere onlarca sunuş yapmıştır. Bu üç alanda önemli çalışmalara imza atarken, sosyalist feminist bakışını diğer alanlara yönelterek, ufuk açıcı yapıtlar da vermiştir. Finansallaşma sürecine feminist gözlüklerle bakan çalışmalarını bu çerçevede anabiliriz; *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği* (SAV Yayınları, 2010) başlıklı derlemede yer alan "Kadınlara Yönelik Kredi Biçimleri ve Kadın Emeğinin Enformelleşmesi" makalesi bunlardan biridir. Yazarlarından biri olduğu *Kadınsız Kentler: Toplumsal Cinsiyet Açısından Belediyelerin Politika ve Bütçeleri* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017) başlıklı derleme kitaptaki makalesi ise, maliye disiplinine feminist politika çerçevesinden yaklaşan bir çalışma olarak görülebilir. Bu yapıt, Nuray'ın da araştırmacılarından biri olduğu, Gülay G. Şenesen'in koordinatörlüğünde yürütölen TÜBİTAK projesinin bir ürünüdür ve 2017 yılında Sedat Simavi ödölünü almıştır. Nuray'ın benzer temalı bir çalışmanın hazırlıkları içerisinde olduğunu biliyoruz. "Üniversitede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Anaakımlaşması: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Stratejik Planlama". Ne yazık ki sağlığı elvermediği için bu araştırmaya başlayamamıştır.

2014 yılında, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdür Yardımcısı görevine atanan Nuray Ergüneş, bu görevde bulunduğu dönem boyunca feminist çalışmalara kucak açan pek çok etkinlik düzenlemiştir. 2016 yılında ise, barış imzacısı olduğu gerekçesiyle bu görevden uzaklaştırılmıştır.

Nuray Ergüneş onurlu bir yaşam sürdü; bilimden, barıştan, doğrudan, emekten yana oldu. Barış imzacısı olmanın onurunu taşıdı. Adaletli, eşitlikçi ve özgür bir dünya idealinden hiçbir zaman vazgeçmedi. Bu uğurda mücadele etti, emek verdi. En verimli çağında, bilgi ve deneyiminin olgunlaştığı bir dönemde; daha nice güzel yapıt verecekken; özgürlük, emek ve barış mücadelesine daha pek çok katkı koyacakken vakitsizce ayrıldı aramızdan. Anısı daima genç kuşakların ufkunu aydınlatacaktır.

Nuray, insanın içine işleyen dinginliği, alçakgönüllölüğü, iyimserliği, samimiyeti ve insana umut veren güzeli m gülüşüyle her daim ışı l ışı l.

Işıklar içinde uyusun.

Yayın Kurulu: Adem Yeşilyurt, Ali Ekber Doğan, Ali Orhan Tekinsoy, Ali Rıza Güngen, Ali Serkan Mercan, Ali Yalçın Göymen, Ateş Uslu, Aylin Topal, Barış Karaağaç, Besime Şen, Burak Gürel, Bülent Batuman, Cenk Saracoğlu, Coşku Çelik, Çağrı Kaderoğlu Bulut, Çağlar Dölek, Çiğdem Demircan, Demet Özmen, Deniz Parlak, Duygu Canan Öztürk, Ebru Deniz Ozan, Ecehan Balta, Emre Arslan, Erden Attila Aytekin, Erkal Tülek, Ersin Aslütürk, Ezgi Kaya, Ferda Uzunyayla, Fuat Özding, Gökhan Demir, Görkem Akgöz, Havva Ezgi Doğru, Hülya Kendir, İbrahim Gündoğdu, Kasım Akbaş, Koray Yılmaz, M. Gürsan Şenalp, Melahat Kutun, Melda Yaman Öztürk, Melek Zorlu, Melih Yeşilbaş, Muammer Kaymak, Mustafa Bayram Mısır, Mustafa Kemal Bayırbaş, Mustafa Kemal Coşkun, Mustafa Şener, Nazır Kapusuz, Nevra Akdemir, Nuray Ergüneş, Özgür Mehmet Kütküt, Remzi Altunpolat, Selime Güzelsarı, Sevilay Kaygalak, Sinan Kadir Çelik, Sinan Yıldırım, Sümercan Bozkurt, Ş. Gürçağ Tuna, Şebnem Oğuz, Taylan Koç, Tolga Tören, Umut Ulukan, Ümit Akçay, Yasemin Özgün, Yasin Durak

Danışma Kurulu: Ahmet Haşim Köse, Ahmet Öncü, Asuman Türkün, Berna Muftuoğlu, Cem Somel, E. Ahmet Tonak, Erinc Yeldan, Fadime Gök, Ferdan Ergut, Fuat Ercan, Galip L. Yalman, Gamze Yücesan Özdemir, H. Tarık Şengül, Hakan Güneş, Hatice Kurtuluş, Işıl Ünal, İşaya Üşür, İzzettin Önder, Korkut Boratav, Kurtar Tanyılmaz, Mehmet Okyayüz, Mehmet Türkay, Metin Altıok, Nail Satılğan, Neşe Özgen, Ömür Sezgin, Özgür Muftuoğlu, Pınar Bedirhanoğlu, Semra Purkis, Sibel Özbudun, Sungur Savran, Taner Timur, Tülin Öngen, Yasemin Özdek, Yücel Demirel, Yüksel Akkaya, Zülküf Aydın.

Uluslararası Danışma Kurulu: Adam Hanieh, Adam Morton, Al Campbell, Alberto Toscano, Alessandra Mezandri, Alfredo Saad Filho, Alexander Gallas, Barbara Foley, Bob Jessop, Christos Boukalas, Claudio Katz, Costas Douzinas, Devan Pillay, Etienne Balibar, Farhang Morady, Greg Albo, Jamie Gough, Joachim Becker, Jonathan Joseph, Kees van der Pijl, Leo Panitch, Leslie Gates, Lin Chun, Marc Edelman, Marcel van der Linden, Michael Löwy, Mustafa Koç, Shahrzad Mojab, Nicos Trimikiniotis, Panagiotis Sotiris, Patrick Bond, Paul Reynold, Sedef Arat-Koç, Sonja Buckel, Tamas Krausz, Ursula Huws, Werner Bonefeld.

Editör: Fuat Özding

46. Sayı Editörleri: Remzi Altunpolat, Mustafa Kemal Coşkun, Mustafa Bayram Mısır, Tolga Tören, Sinan Yıldırım

Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi, **Sayı: 46.**

Praksis **ULAKBİM** Sosyal Bilimler Veritabanı ve **EBSCOHOST** tarafından taranmaktadır.

Sahibi: Dipnot Bas. Yay. Paz. Ltd. Şti adına Emirali Türkmen

Sorumlu Yazışmaları Müdürü: Mustafa Bayram Mısır

Yayın Türü: Yılda üç sayı çıkan, yerel, süreli, bilimsel, hakemli dergi
Idare Yeri: Selanik Cad. No: 82/24 Kızılay Ankara.

Kapak Fotoğrafındaki Heykel: Vlademir Tatlin, 3. Enternasyonal'e Anıt

Kapak Tasarımı: Erkal Tülek

Baskı Öncesi Hazırlık: Erkal Tülek, Ecehan Balta.

Basım Yeri: Sözkese Matbaacılık (Sertifika No: 1326, İvedik OSB 1518 Sok Mat-Sit İş Merkezi 2/40 Yenimahalle Ankara. Tel: 312 395 21 10

Satış ve Dağıtım: Dipnot Yayınları Selanik Cad. 82/24 Kızılay / Ankara Tel: 312 4192932 Faks: 312 4192532 E-posta: dipnotkitave@yahoo.com

Praksis'in bütün yayın, dağıtım ve satış hakları **Dipnot Yayınları**'na aittir. Abonelik koşulları için lütfen www.praksis.org sitesini ziyaret ediniz.

Web: www.praksis.org **E-posta:** praksisiletisim@gmail.com, praksis@praksis.org

İçindekiler

- 7 | Bu Sayıda
- 15 | Kronoloji *Praksis*
- 24 | Ekim Devrimi Üzerine Söyleşi *Masis Kürkçügil, Metin Çulhaoğlu, Sungur Savran, S. Mahir Sayın, Yusuf Zamir*
- 90 | Söyleşilere Ek: Devrimin Sanatı: Eskiye Aşmak, Sanatı Demokratikleştirmek *Emre Tansu Keten*
- 101 | Meşruiyet ve Demokrasi Tartışması Bağlamında Rus Devrimi *M*
- 137 | Sovyetler Birliği'nde Toplumsal Muhalefetin Bir Görüngüsü Olarak Samizdatlar ve Tamizdatlar *Emek Yıldırım*
- 155 | Özgürlüğe Yürüyen Kadınların Ülkesi: Ekim Devriminden Sonra Sovyet Toplumu *Armağan Tulunay*
- 187 | Ekim Devrimi ve Ermeniler *Candan Badem*
- 203 | Hardt ve Negri'nin Maddi Olmayan Emek Teorisi: Eleştirel Bir Bakış *M. Arif Koşar*

Contents

- 15 | Chronology *Praksis*
- 24 | On October Revolution *Masis Kürkçügil, Metin Çulhaoğlu, Sungur Savran, S. Mahir Sayın, Yusuf Zamir*
- 90 | The Art of Revolution: Transcending the Past, Democratizing the Art *Emre Tansu Keten*
- 101 | The Russian Revolution in the Context of Legitimacy and Democracy Debate *Mustafa Bayram Mısı*
- 137 | Samizdats and Tamizdats as a Phenomenon of the Public Opposition in the Soviet Union *Emek Yıldırım*
- 155 | The Country of the Women Walking towards Freedom: Soviet Society in the aftermath of October Revolution *Armağan Tulunay*
- 187 | The October Revolution and the Armenians *Candan Badem*
- 203 | The Theory of Immaterial Labor of Hardt and Negri: A Critical Approach *M. Arif Koşar*

Bu Sayıda

Merhaba,

Özgür bilimsel uğraş yerine iş ve onur mücadelesiyle karşı karşıya bırakılan *Praksis* emekçileri ve onların mücadelesini kendi onur mücadelesi sayan *Praksis* dergisi açısından, bu sayının konusunun geçmiş değil gelecek olduğunu öncelikle vurgulamak isteriz: *Bu sayımızın editörleri arasında da yer alan, kürsülerinden uzaklaştırılan arkadaşlarımızın en kısa zamanda işlerine dönmelerini umuyor, bizim içinde bir onur sorununa dönüşen haklı mücadelelerini kendi mücadelemiz sayıyoruz.*

1917, Rusların devrim yılıydı, Şubat'ı Ekim izlediğinde halkların devrim yılı oldu: Sayı çağrımızda da belirttiğimiz üzere, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu da getiren büyük olay, Rusya'da patlak veren Ekim Devrimi idi. Modern siyasal düşüncelerden sosyalizme kaynaklık eden siyasal işçi hareketindeki bir sıçramaya karşılık gelen bu büyük tarihi olay, yalnızca Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu getirmekle kalmadı; bütün bir burjuva devrimleri çağının hasta adam(lar) olarak işaretlediği ancak ortadan kaldıramadığı üç büyük Doğu Avrupa İmparatorluğundan birini Rus Çarlığını doğrudan, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğunu ise Birinci Emperyalist Savaş'ın sonuçlarına bağlı olarak dolaylı şekilde sona erdirdi. 1917 Ekim Devrimi dünya siyasal coğrafyasını değiştirdi ve yarattığı yeni tipte devlet yıkılana kadar da dünyada hakim olan iki kutuplu bu siyasal coğrafya oldu.

Ekim Devrimi'nin dünya ve bölge siyasal coğrafyasına etkisinden daha büyük olan önemi, kurduğu, "proletarya diktatörlüğü" olarak adlandırılan yeni tipte devlete ilişkin tartışmalar tarafından belirlendi. 1917 Ekim Devrimi öncesinde de, siyasal işçi hareketi dünya tarihsel sahnede yerini almıştı, kuşkusuz. Bu hareket ilk kez 1848 Devrimleri ile "sosyal cumhuriyet" şiarı altında siyasal sahnede belirdi ve modern siyasal ideolojilerden sosyalizme toplumsal bir güç kazandırdı. *Komünist Manifesto* durup dururken açığa çıkmamış, siyasal işçi hareketinin tarihsel önemini ve devrimci niteliğini kavrayan Karl Marx ve Friedrich Engels, bu metinle, tarihte görünür olan bu yeni özneye-proletaryaya bütünsel bir program, kendilerini önceleyen ütöpik sosyalizme bilimsel bir nitelik kazandırmışlardı. Bunun, idealist diyalektiği içerip aşan diyalektik materyalizmin bir sonucu olduğu, Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'da hakim olan resmi felsefe tarafından benimsenmiştir.

28 Eylül 1864'te Londra'da yapılan bir toplantıda ilan edilen Birinci Enternasyonal, resmi adıyla Uluslararası İşçi Birliği, siyasal işçi hareketinin ilk birikimini yansıtıyordu. Genellikle, içinde Marx, Engels ve Bakunin gibi entelektüellerin bulunduğu ve bunların birbiriyle tartışarak ayrıştığı bir fikir kulübü zannedilen bu örgüt, kendi belgelerine göre sekiz milyon üyeye ulaşan devasa bir yapıydı. Birinci Enternasyonal, çeşitli ülkelerden sendikacıları, anarşistleri, ütöpik sosyalizmi savunanları, İtalya'nın birleşmesini savunan cumhuriyetçileri, sömürgecilğe karşı mücadele eden Polonya ve İrlanda gibi ulusal hareketlerin aktivistlerini bir araya getirmeyi başardı. Birinci Enternasyonal'in, siyasal işçi hareketinin bu ilk büyük örgütünün üstlendiği ilk eylemi, Blanquici (Louis Auguste) ve Proudhoncu (Pierre-Joseph) aktivistlerin rengini verdiği, 18 Mart'ta başlayan ve 28 Mart 1871'de ilan edilen Paris Komünü'dür. Komün ile siyasal işçi hareketi, yeni tipte siyasal iktidar/hükümet oluşturmayı ilk kez denedi. Paris Komünü'nün yenilgisi, dolaylı olarak bu örgütün sonunu da hazırladı. Bu örgütsel deneyimden sonra siyasal işçi hareketi, Friedrich Engels'in teorik kılavuzluğunda ve Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi öncülüğünde, Komün'den çıkardığı dersleri arkasına alarak, İkinci Enternasyonal'i kurdu. İkinci Enternasyonale üye işçi partilerinden bazıları kısa zamanda kitleselleşerek ve seçim kazanarak, kapitalist devletler içinde hükümet etme ya da hükümete ortak olma yoluyla siyasal iktidarı fethetme başarısı gösterebildi. Bu anlamda, Ekim Devrimi, siyasal işçi hareketinin dünyada elde ettiği ilk başarılı siyasi iktidar denemesi değildi ama devlet mekanizmasının tümüyle bir işçi partisi tarafından ele geçirildiği ilk deneyimdi.

Paris Komünü 72 gün sürmüştü, 1917 Ekim Devrimi'nin bir işçi devrimi olup olmadığı kadar gerçekte kaç yıl sürdüğü de, siyasal işçi hareketinin bileşenleri arasında tartışma konusudur. Siyasal işçi hareketi içindeki devrim karşıtları, onu daha çok Bolşevik azınlığın Jakoben bir darbesi olarak gördüler. Bu alanda devasa bir yazın vardır: Bolşevikler siyasi tarihlerinde, sadece Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin Bolşevik adını aldıkları Kongresindeki arızı bir oylamada ve Ekim Devrimi'nin arifesinde bir siyasal çoğunluğa karşılık geldiklerinden, önderlik ettikleri devrim siyasal bir öncünün azınlık hareketi, bir siyasal darbe olarak kabul edilme eğilimindedir. Diğer yanda ise, tarihi gerçekleri daha çok yansıttığı açık olan kabul vardır: Ekim Devrimi, siyasal öncülüğünü Bolşeviklerin yürüttüğü, kitlelerin aktif katılımına dayanan, John Reed'in kitabının adıyla, *Dünyayı Sarsan On Gün*'dür.

Bu kabulü paylaşan Devrim yandaşlarının durumu daha karmaşıktır: Devrimin 1921'de 10. Kongre'de bizzat Lenin'in katkısı ile sönümlenmeye başlayıp Lenin'in ölümü ile de tümüyle sona erdiğini ileri süren anarko-sendikalistler, 1929'da Troçkist Muhalefetin ezilmesi ile işçi demokrasinin bürokratik işçi diktatörlüğü tarafından bastırıldığını ileri süren Troçkistler, Stalin tarafından öncülük edilen karşı-devrimin devrimi boğduğunu benimseyen Troçkistler, 1930'larda nihai olarak devlet kapitalizmine geçildiğini savunan başka tür Troçkistler, Stalin ölünce Kruşçev'in karşı-devrim yaptığını ileri süren Stalinistler, nihayet, 1989'daki çöküşüne kadar bu devletin sosyalist olduğunu savunagelmış Sovyetikler... Çeşitlendirilip, çoğaltılabilir.

Objektif olan, her ikisi de Paris Komünü'nde bir işçi hükümeti nüvesi gören siyasal işçi hareketinin bu devrim sonrasında II. Enternasyonal geleneğini sürdüren "sosyal demokrat" ve III. Enternasyonal'i kurarak "komünist" adını alan iki ana akıma bölündüğü ve Ekim Devrimi sonrasında büyük oranda Stalin önderliğinde inşa edilen yeni tipte -genellikle liberal eleştirmenleri tarafından totaliter olarak, sosyalist eleştiricileri tarafından ise bürokratik otoriter olarak nitelenen- devletin 72 yıl varlığını sürdürdüğüdür. 72 yıl sonra bu devlet ve benzeri otokrasiler, bazılarına göre halk demokrasileri, birer birer ama hızla kapitalist devletlere dönüştüler. Özellikle, bu toplumlarda "sosyalist üretim tarzının yerini kapitalist üretim tarzı aldı" demekten kaçındık; zira, sol arasında,

SSCB ve bağlaştığı halk demokrasilerinde hakim olan üretim tarzının gerçekte kapitalist olduğuna dair tezler de az değildir ve biz bu Sunuş'ta herhangi bir tezin yanında değiliz.

Böyle bir yanlılığa temel oluşturacak bir nesnellik de yok: Günümüzün dünyasında, Paris Komün'ünden "Komün Dersleri" çıkararak Büyük Ekim Devrimi'ni gerçekleştiren siyasal akım benzeri bir akımın varlığından söz etmek güçtür. "Ekim Dersleri", olsa olsa siyasal işçi hareketinin birliğini ve yeniden kuruluşunu sağlayacak bu tür bir dünya-tarihsel akımın kolektif bilincinin ürünü olabilir. Biz 100. Yılında 1917 Rus Devrimi sayımızda, insan bilimlerin her alanında, özellikle tarih, iktisat, siyaset bilimi ve hukuk alanında çalışan bilim emekçilerinin ve Devrimin yarattığı yeni estetiği ve felsefeyi hatırlayan sanat ve felsefe emekçilerinin 100. Yılında Ekim Devrimi'ne nasıl bir önem ve anlam verdiklerini dosyalamak istediyssek de, yeterli sayıda makale ve katkının yokluğu nedeniyle, esas olarak söyleşilere dayanan özel bir bölüm oluşturma ihtiyacı duyduk.

Bu nedenle 100. Yılında 1917 Rus Devrimi başlıklı bu sayımız, bir özel bölüm ve onu izleyen hakemli makalelerden oluşuyor.

Özel bölümde, ilk olarak, alanındaki otoritelere dayanarak hazırladığımız Rus Devrimi Kronolojisi yer alıyor.

Özel bölümde, ikinci olarak, gönderilen sorulara verdikleri yanıtlarla, Masis Kürkcügil, Metin Çulhaoğlu, Sungur Savran, Mahir Sayın, Yusuf Zamir yer alıyor.

Söyleşi katılımcılarımız, Ekim Devrimi'ni bütün boyutlarıyla ve farklı tezleriyle ele alıyorlar. Söyleşileri okuduğunuzda, tarihin emekçiler ve ezilenler cephesinde de bir uzlaşıdan çok bir savaş alanı olmayı sürdürdüğünü görüyoruz.

Özel bölümde, son olarak, sorulara makale bütünlüğünde yanıt veren Emre Tansu Keten'in hakem incelemesinden geçmeyen yazısı yer alıyor.

Bu özel bölümün ve izleyen makalelerin, Türkiye'de 100. Yıl vesilesi ile yapılan özel yayınlarla birlikte Ekim Devrimi'ne dair geniş Türkçe kaynakçaya ekleneceğini umuyoruz. Türkiye'de 100. Yıl nedeniyle övgüye değer epeyce özel yayın yapıldığını da belirtmek isteriz.

Bu yayınlar arasında, Hall Draper'in beş ciltlik *Karl Marx'ın Devrim Teorisi (Karl Marx's Theory of Revolution)* adlı kapsamlı çalışması henüz bulunmuyor. *Proletarya Diktatörlüğü Tartışması* adlı önemli eseri daha önce çevrilen Draper'in bu beş cildi, siyasal işçi hareketi ile Ekim Devrimi arasındaki ilişkiyi tarihselleştirebilmek açısından, Ekim Devrimi öncesi Marksizmin bakış açısını Marx'a dayanarak ansiklopedik bir berraklıkla sunuyor.

Gerek bizim sayımızda gerekse de bu özel yayınlarda yer almayan önemli bir başka görüş, Immanuel Wallerstein'a aittir. Bir paragrafla bu eksikliği gidermek mümkün değilse de, Wallerstein'ın bakışının, Rus Devrimi'ne dair yaygın yazından köklü bir farklılığı içerdiğini belirtmek gerekir. Wallerstein'ın "dünya sistemi" olarak bilinen, "tarihsel kapitalizm" görüşü olarak da özetlenebilecek yaklaşımı içinde, dünya-tarihsel sonuçları olan iki devrimci dönem 1848 ve 1968'dir. Siyasal iktidarın fethiyle sonuçlanan Fransız Devrimi ve Rus Devrimi'ni merkezine alan çözümlemeler, tikel, tarihsel kapitalizmin dünya sistemi içindeki gelişmesini anlamaktan yoksundur. Bu bakış açısından Rus Devrimi'nin, SSCB çökmeden çok önce de bir tür tarihsel kapitalizm içi modernleşme/gelişme sürecinin başlangıcı olarak görüldüğünü belirtmeliyiz.

Rus Devrimi ile ilgili özel bölüm dışındaki ilk yazımız, Mustafa Bayram Mısır'a ait. Mısır, öncelikle, Rus Devrimi'nin meşruluğuna ve demokrasi konusundaki tartışmalara odaklanıyor. Ekim Ayaklanmasıyla birlikte iktidara gelen Bolşeviklerin iktidar organı olarak Sovyetlere dayanarak aşağıdan bir işçi ve köylü demokrasisi kurma taahhüdünde bulunduğunu ancak bunu yapamadıklarını ileri sürüyor. Mısır'a göre, bunu yapamamış olmaları, Ekim Ayaklanması'nın tarihsel meşruiyetini orta-

dan kaldırmaz. Ekim Ayaklanması, bir darbe değildir. Mısır makalesinde devamla, Lenin ve Troçki önderliğindeki çizginin devletin siyasal bir devrimle sönmülenebileceğini ya da hızla sönmülmeye başlayacağını varsaydığını, devlet sönmülenmediği gibi Bolşeviklerin devlet mekanizmasında yerlerini aldığını gözlüyor. Böylece, Rus Devrimi, sosyalist demokrasiyi kapitalist demokrasiye alternatif olarak geliştirememiş, açığa çıkan Sovyetik siyasal biçim evrenselleştirilememiştir. Rusya ve Doğu Bloku ülkelerindeki tek parti otokrasilerinin Batı dışı bir hızlı modernleşme deneyimi olarak kapitalist üretim tarzına eklemlendiğini gözleyen Mısır, makalesinde, bunun nedeni olarak, ikili iktidar stratejisini gösteriyor. Mısır'a göre, "İkili iktidar stratejisi, devleti hakim sınıfların elindeki bir araç olarak gören devlet kuramından doğdu. Halbuki modern devlet, *siyasal iktidar* ve *kamu hizmetinin birliği*dir. Devletin sönmülenmesi stratejisinden vazgeçmeyecek bir sosyalist demokrasi düşüncesi bu birliği gözetmek zorundadır. Sosyalist demokrasi ancak ve sadece özyönetimin gerçekleşme biçimi olabilir. Özyönetim, federatif erki ve komünal erki diyalektik birliği içinde serbest bırakan bir anayasal demokrasi içinde gelişebilir. Bu anayasal demokrasinin iki temel ilkesi, *özel mülkiyete karşı bireysel mülkiyet* ve *siyasal tahakküme karşı özyönetimdir*". Mısır, makalesinde, Bolşeviklerin Ekim Ayaklanması sonrasında iktidarı aldıktan sonra izledikleri -Kurucu Meclisin dağıtılması, Sovyetlerin partinin çevre örgütlerine dönüştürülmesi, işçi denetiminin ortadan kaldırılması, ulusların kendi kaderini tayin hakkı, tek ülkede sosyalizm politikasına bağlanan enternasyonalizm-taktiklerini eleştirel bir bakışla ele alarak bu sonuca varıyor.

"Sovyetler Birliği'nde Toplumsal Muhalefetin Bir Görüngüsü Olarak Samizdatlar ve Tamizdatlar" başlıklı yazısında Emek Yıldırım, Ekim Devrimi öncesinde devrimci Rus muhalifler tarafından yoğun bir biçimde kullanılan yeraltı yayıncılık faaliyetinin, devrim sonrasındaki yıllarda değişen içeriğine rağmen, Rus siyasal kültürünün önemli bir ögesi olma özelliğini koruduğunu; çünkü, Rus politik kültürünü oluşturan ana yapının üzerine inşa edildiği zeminin bir yanda -hayli sağlam geleneksel köklere sahip- paternalist ve otoriter bir siyasal iktidar ile diğer yanda her koşulda bir biçimde filizlenen direniş kültürünün bir aradalığı üzerine kurulduğunu ileri sürüyor. Yazara göre, bu bağlamda, Sovyet dönemi toplumsal muhalefetinin varlığını ortaya koyabileceği ve sesini kitlelere iletebileceği biçimde kullandığı yeraltı yayıncılık faaliyeti olgusunun en önemli örneklerinden birisi de samizdatlar ve tamizdatlar aracıdır. Bu nedenle yazar, çalışmasında, Rus coğrafyasındaki politik ve toplumsal muhalefet için önemli bir mecra olan Rus yeraltı yazının Sovyet dönemi yazınının tezahürlerinden biri olan kaçak yayınlar, "samizdatlar ve tamizdatlar" üzerinden Sovyetler Birliği'ndeki toplumsal muhalefetin varoluş koşullarını irdeliyor.

Armağan Tulunay, "Özgürlüğe Yürüyen Kadınların Ülkesi: Ekim Devrimi'nden Sonra Sovyet Toplumu" başlıklı makalesinde, Sovyet deneyiminin, işçi sınıfının toplumsal devrim programının, kadınların kurtuluşu için bir sınav olduğunu vurguluyor. Yazar, Ekim Devrimi'nin ardından kurulan işçi devletinin, eğitimden evlilik ve boşanmaya, kürtajdaki işgücüne katılıma, siyasal örgütlenme çabalarından bakım işlerinin kolektifleştirilmesine kadar birçok farklı alanda önemli kararlar aldığını ve hayata geçirdiğini gösteriyor. Bu bağlamda, yazara göre, "Jenotdel deneyimi ve Müslüman kadınların yaşadığı topraklardaki gelişmeler bu süreçte önemli ve belirleyici bir yerde durmaktadır. Genç işçi devletinin ilk yıllarında atılan adımların sürekli hale gelmemesinin, muhafaza edilmemesinin Sovyet Birliği'nde yaşanan bürokratik yozlaşma ile yakından bir ilişkisi vardır. Kadınların kurtuluşu açısından Sovyet deneyiminin başarısızlıkları Marksizmden değil, onunla karşıtlık içinde, bürokrasinin tek ülkede sosyalizm programından ileri gelmektedir."

Devrim, bütün büyük dönüşümlerin başlangıçlarında olduğu gibi, gerçekleşir gerçekleşmez, dünyada yaşayan insanlara, emek sermaye çelişkisini ve bunun iktidar mücadelesinin asli bağlamı

olduğunu salt iktisadi düzeyde değil siyasal düzeyde de görünür kıldı. Kapitalizmin birinci küreselleşme döneminin yarattığı Birinci Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın acıları üzerine de hem sömürgeci ülkelerin ezilen ve emekçilerine hem de sömürge halklara, bir yanda emperyalistler diğer yanda ezilen halklar olduğu gerçeğini hatırlattı. Birinci Doğu Halkları Kurultayı'na Başkan seçilen Zinovyev Üçüncü Enternasyonal'in; *"Dolaylı ya da dolaysız bazı ulusların ayrıcalıklarını diğerlerinin zararına olarak savunan, sömürgelerdeki esarete karşı tavır takınmayan, değişik renkte ve ırktaki insanlar arasında insan hakları konusunda ayırım gözeten, sömürgelerdeki silâhlı ayaklanmaların işini kolaylaştıracasına metropollerin burjuvalarına sömürgeler üzerindeki egemenliklerini sürdürebilmeleri için yardım eden, İrlanda'da, Mısır'da, Hindistan'da Londra plütokrasisine karşı ayaklanmış olanları elinden geldiğince desteklemeyen İngiliz sosyalisti, proletaryanın güvenine, ona vekâlet etmeye lâayık olup olmadığını bir tarafa bırakın, kurşunlanmayı en azından yüzüne bakılmamayı hak eder"* diyen kararını gururla paylaşıırken; İngiliz emperyalizminin genç ama parlak politikacısı Winston Churchill, buna, *"Bir eli ile kuzeyden ilerleyen Bolşevik ordulara diğer eliyle güneydeki rencide olmuş Araplara uzanan Küçük Asya'nın yüksek dağlık arazilerinde, haşın ve cengaver karakterde yeni bir güç ortaya çıkmıştır. Rus Bolşevizmi ve Türk Müslümanlığı arasındaki güç birliği çok sayıda devlet için tehlike dolu bir olay olsa bile, dünyadaki hiçbir devlet için bütün Müslüman devletlerin en büyüğü olan Britanya İmparatorluğu için olduğukadar tehlike dolu olamaz. (...) Tehlike bugün sadece, ya da asıl olarak, (İngiliz) adalarımızda bulunmuyor: Hindistan, Mısır ya da İrlanda'ya ne dersiniz? Saldırısına uğradığımız bütün devrimci ve yıkıcı ögelerle bunlar arasında bazı bağlantılar olmasının mümkün olduğunu düşünmüyor musunuz? Bütün bu hareketlerin dünyanın çok farklı köşesinden eş zamanlı olarak türediği görüldüğünde, sanki tamamen Britanya İmparatorluğu'na karşı üretilmiş olan bir karmaşa oldukları belli değil mi? Neden, mesela, Mısırlı aşırılıkçıların Daily Herald'a para vermeleri gereksin? Neden Lenin de onlara para gönderiyor? Neden, Lenin, aynı zamanda Sinn Féin'e de para gönderiyor...? İşsizlik ve ardından, sıkıntı ve hoşnutsuzluk yaratma umudu içerisinde, yurt içinde ticaret ve sanayide büyük bir çöküşe yol açmak için yoğun çabalar harcandığını biliyoruz. (İ. Dünya Savaşı'ndaki) Zafer meyvelerimizi çalmak için tasarlanan bir komplo var. İrlandalı cinayet çetesi, Mısırlı intikam topluluğu, Hindistan'daki provakatörler ya da ülkemizde bulunan ezeli vatan hainleri, İngiliz ordusunun beşinci kolunu üzerlerinde hissedecekler."* diye cevap veriyordu. Churchill'in bu cevabı, Amerika Birleşik Devletleri emperyalizmi tarafından da benimsenerek, yüzyıldan daha uzun zaman önce gerçekleşen Fransız Devrimi'ne muhafazakar ve düşmanca bir tepki veren Edmund Burke'un çağcıl ideolojik devamcılarına savaşçağrısı olarak görüldüğünden, uzun süre Rus Devrimi, sadece yandaş veya karşıtlarının incelemesine konu olmuştur.

Yüzyıl geride kaldığı bugün bile çoğunlukla yandaş veya karşıtlarının inceleme konusudur. Bu bağlamda, Ekim Devrimi'nin zorunlu bir sonucu da, Batı'da Churchill'in İngiliz beşinci kolunun sıcaklığıyla ısınan türden Marksologların üniversitelerin ve entelektüel faaliyetin önemli bir bileşeni haline gelmeleri idi. Günümüzde Türkiye'de üniversiteler liberal demokratlara dahi tahammül edemeyecek hale dönüşür, arkadaşlarımızın hatırı sayılır bir kısmı kürsülerinden edilirken Ekim Devrimi sayısını yapmak da kolay olmadı. Örneğin, emperyalizm/ezilen halklar çelişkisi bağlamında bu sayımıza tarihçilerin özel bir ilgi göstereceğini, Ekim Devrimi'nin Batı'daki etkisi bilinir ve görünür olduğundan, daha az bilinen, Ekim Devrimi'nin komşu ülkelere etkilerine, Türk Devrimi ile arasındaki ilişkilere, 1920 Bakü Doğu Halkları Kurultayı'na, Ekim Devrimi'nin Ortadoğu ve İran üzerindeki etkilerine, Komintern'in Doğu serüvenine dair özgün makalelerin dergimize ulaşacağını umuyorduk. Belki de, *Praksis*, tarihçilerin dikkatle izlediği bir mecra olmadığından olsa gerek, belki de ülkemizin içinde bulunduğu koşullar nedeni ile bu konuda katkılar sınırlı kaldı.

Önemli bir katkı "Ekim Devrimi ve Ermeniler" makalesi ile bir Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamesi ile haksız yere kürsüsünden uzaklaştırılan Candan Badem'den geldi. Badem'in makalesinde belirttiği üzere: Ermeni milliyetçilerinin partisi Taşnaklar 1914 Ağustos'undaki kongrelerinde aldıkları karara rağmen Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmadılar ve Rusya'da Ermeni gönüllü taburları kurup Rus ordusu saflarında savaştılar. 1917 Ekim Devrimi ile iktidara gelen Bolşevikler, Rusya İmparatorluğunun uçlarında ve bu arada Kafkasya'da güçlü bir muhalefetle karşılaştılar. Bolşevikler hemen barış isteyerek iktidara gelmişlerdi ve Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti ile hemen barış görüşmelerine başladılar. Doğu Anadolu'daki Ermeni milliyetçileri ise bölgeyi ellerinde tutabilmek için sayıları yetersiz olduğu için Rus ordusunun çekilmesini istemiyorlardı. Bu durum onları Bolşeviklerle karşı karşıya getirdi. Badem, makalesinde, Fransa, İngiltere ve ABD'nin yardımıyla büyük bir Ermenistan kurmayı hayal eden Ermeni milliyetçilerinin gerçekçi davranmadığını, sonuçta, TBMM ordusuna yenildiklerini ve yeniden yok olma tehlikesiyle karşılaştıklarında, Sovyet iktidarı ve Kızıl Ordu'nun küçük Ermenistan'ı yok olmaktan kurtardığını vurguluyor.

Sayımızın odaklandığı özgül konu dışındaki yegane yazımız Arif Koşar'a ait. Koşar, Hardt ve Negri'nin maddi olmayan emek teorisini eleştirel bir bakışla ele alıyor. Koşar'a göre, Michael Hardt ve Antonio Negri günümüz küresel kapitalizminin yeni hegemonik gücünün maddi olmayan emek olduğunu ve diğer emek türleri üzerinde güçlü bir etki yarattığını ileri sürüyorlar. Yazarların ileri sürdüğü maddi olmayan emek kavramı, bilgi, fikir, sembol, kodlar, enformasyon, iletişim, ilişki veya duygusal ifade gibi 'ürün' ya da hizmetlerin üretimine vurgu yapıyor. Yazarlar, işlerin bilgiye dayalı, yaratıcı, iletişimsel hale geldiğini, teknolojik gelişmelerle emekçilerin de bu vasıfları kazandığını, bunun yeni bir kolektif özne olan çokluğun sosyo-ekonomik temeli olduğunu varsaymaktadır. Koşar'a göre, maddi olmayan bir dünyada yaşadığımız izlenimi yaratan bu tez, yöntemsel olarak, sermaye ilişkilerinin tüm üretim ve değişim süreci üzerindeki hegemonyasını gözardı ederek emekçilerin ürettikleri ürünün niteliği üzerinden ayrıştırdığı ve Batı-merkezci bir yaklaşımla hegemonik bir sosyo-teknik emek türü tanımladığı için yöntemsel olarak hatalıdır. Yöntemsel sorunun yanında, tezin merkezini oluşturan çağdaş kapitalizmde işlerin ve işçilerin genel kitlesinin yaratıcı ve entelektüel hale geldiği iddiası da ampirik olarak doğrulanmamaktadır.

Gelecek sayımızda, gelecek umudunu çoğaltarak buluşmak üzere...

Dergimiz yayına hazırlanırken çok sevgili arkadaşımız, Yayın Kurulu üyemiz Nuray Ergüneş'in yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak hayatını kaybettiğini öğrendik. Nuray, uzun zamandır tıpkı hayata direndiği gibi ölümcül bir hastalığa karşı da mücadele ediyordu. Hastalığa karşı direnişi de hayattaki mücadelesine benziyordu: Mütevazî, kimseye darılmadan, zor anlarda bile neşesini kaybetmeden, umudu çoğaltarak...

Onu çok erken kaybetmenin acısı elbette bize anısını yaşatmanın bir sorumluluk olduğunu bundan sonra da çıkaracağımız her sayıda hatırlatacaktır.

Türklük Sözleşmesi

Oluşumu, İşleyişi ve Krizi

Barış Ünlü

Gündelik davranışlarımızı, eyleme tarzımızı, toplumsallaşırken sergilediğimiz performansları, konuşma ve hatta susma biçimimizi belirleyen etkenlerin çoğu zaman farkında bile değiliz. Ne var ki, bunlar yalnızca gündelik hayatımızı değil, aynı zamanda tarihin uzun hafızasındaki siyasal konumlarımızı ve tercihlerimizi de etkiliyor. İşte, çoğu zaman bilinçdışı düzeyde yaşanan bu körlüğün siyasal anlamları üzerine düşünüyor Türklük Sözleşmesi.

Barış Ünlü, Türkiye'nin yazılı olmayan esas anayasasını, yani Türklük Sözleşmesi'ni tarihsel çerçevesi, işleyiş biçimleri, yarattığı imtiyazlar, zorunlu kıldığı performanslar, doğurduğu sorunlar ve karşı karşıya kaldığı kriz bağlamında ortaya koyuyor. Beyazlık çalışmalarından duygular sosyolojisine kadar kapsamlı bir çerçevede, Türkiye'nin kanayan yarası Kürt Sorunu ve Ermeni Soykırımı'ndan Barış İçin Akademisyenler'e kadar çeşitli meseleleri ele alan Ünlü, siyasal yelpazenin çok farklı noktalarında duran kişilerin bile "yeri gelince" nasıl aynı paydada buluşabildiğini sarıh bir şekilde gözler önüne seriyor.

"Türklük" adı altında toplanan benlik mitoslarını yerle eden bu kitap, okurunu gündelik davranış biçimlerini, ritüellerini, performanslarını sorgulamaya davet eden bir demir leblebi, negatifinden bir Türkiye Tarihi"

***dipnot yayınları**

Selanik Cad. No: 82/24 Kızılay/Ankara-T: 312 419 29 32- www.dipnotkitap.com

KRONOLOJİ¹

1462–1505	Çar Büyük İvan Dönemi
1533–1584	Çar Korkunç İvan Dönemi
1570	Novgorod yıkılıyor
1598–1613	‘Karmaşa Dönemi’
1613	Çar Michael Romanov tahta çıkıyor (Romanovlar Döneminin Başı)
1670–1671	Razin’in Köylü İsyanı
1682–1725	Çar Büyük Peter Dönemi
1700–1721	Büyük Kuzey Savaşı
1707–1708	Bulavin’in Köylü İsyanı
1762–1796	Çariçe Büyük Katerina Dönemi
1773–1775	Pugachev’in Köylü İsyanı
1812	Napolyon, başarısız olacak Rusya’yı işgal girişiminde bulunuyor
1825 14 Aralık	St. Petersburg’da Aralık İsyanı patlıyor
1853–1856	Kırım Savaşı
1857	Londra’da Herzen Çan adlı radikal dergisini yayınlıyor
1861	Serflik kaldırılarak köylülük serbest bırakılıyor
1863	Çenişevski <i>Nasıl Yapmalı</i> adlı romanını yayınlıyor
1869	Tolstoy <i>Savaş ve Barış</i> romanını yayınlıyor
1874–1875	Narodnikler ‘halk’a gidiyor
1876 6 Aralık	St. Petersburg’da ‘Toprak ve Özgürlük’ gösterileri yapılıyor
1877–1878	Osmanlı-Rus Savaşı
1881 13 Mart	Çar II. Aleksandr Narodniklerin suikastına uğruyor
1883	Plehanov, Emeğin Kurtuluşu grubunu kuruyor
1891-1892	Büyük Açlık
1891–1903	Reformcu Bakan Sergey Vitte hükümeti yönlendiriyor İlk Sanayileşme Hamlesi
1894	Çar II. Nikola başarısız bir suikasta uğruyor
1895	Martov ve Lenin St. Petersburg’da İşçi Sınıfının Kurtuluşu için Mücadele Birliğini kuruyor

1 Bu kronoloji için Faulkner’in kronolojisi (2017:254-264) esas alınarak, Carr (2015: 14-16), Brinton (1990), Liebman (2017) ve Rabinowitch (2016)’dan yararlanılmıştır.

1898	Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) kuruluyor, RSDİP Birinci (Kuruluş) Kongresi Minsk'te yapılıyor.
1900	
Aralık	Lenin gazete <i>Iskra</i> 'nın (<i>Kıvılcım</i>) ilk sayısını Leipzig'de yayınlıyor
1902	Lenin <i>Ne Yapmalı?</i> broşürünü yayınlıyor
1903	
Temmuz-Ağustos	RSDİP İkinci Kongresi Brüksel ve Londra'da toplanıyor
1904-1905	Rus-Japon Savaşı
1905	Birinci Rus Devrimi
9 Ocak	'Kanlı Pazar': 1905 Devrimi başlıyor
Nisan-Mayıs	RSDİP (Bolşevik) Üçüncü Kongresi Londra'da toplanıyor
10-21 Ekim	Genel Grev
13 Ekim	St Petersburg Sovyeti kuruluyor
22-24 Kasım	Genel Grev
3 Aralık	St Petersburg Sovyeti bastırılıyor
9-17 Aralık	Moskova'da silahlı ayaklanma
1906	
Nisan-Mayıs	RSDİP Dördüncü (Birlik) Kongresi Stockholm'de toplanıyor
Nisan-Temmuz	Çarlığın Birinci <i>Duma</i> 'sı
1906-1911	Reformcu Bakan Peter Stolipin hükümeti yönlendiriyor
1907	
Şubat-Haziran	Çarlığın İkinci <i>Duma</i> 'sı
Nisan-Mayıs	RSDİP Beşinci Kongresi Londra'da toplanıyor
Kasım 1907-	
Temmuz 1912	Çarlığın Üçüncü <i>Duma</i> 'sı
1912	RSDİP (Bolşevik) Altıncı Kongresi Prag'da toplanıyor
4 Nisan	Sibiry, Lena madenlerinde grevci işçiler katlediliyor
Nisan 1912-	
Temmuz 1914	Rusya boyunca kitlesel grev dalgası
Kasım 1912-	
Ekim 1917	Çarlığın Dördüncü <i>Duma</i> 'sı
1914	Birinci Dünya Savaşı
Temmuz	St Petersburg işçilerinin üç haftalık genel grevi, 300.000 işçi katılıyor

28 Haziran	Berlin’de 100,000 Alman işçisi savaşı protesto ediyor
4 Ağustos	Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi, Alman Parlamentosu’nda (Reischtag) savaş bütçesine oy veriyor
Kasım	Bolşevik Duma grubu tutuklanıyor
1915	
Nisan–Eylül	Grev dalgası, 400.000 işçi katılıyor
1916	
Ocak–Haziran	Lenin, <i>Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması</i> broşürünü yazıyor.
Haziran–Eylül	Brusilov Savunması, Ruslar Galiçya muharebesini kazanıyor ancak çok ağır kayıplar veriyor, ‘Pirus zaferi’
15/16 Aralık	Rasputin suikaste uğruyor
1917	
9 Ocak	Petrograd’da (St Petersburg) Kanlı Pazar’ın yıldönümü münasebetiyle 150.000 işçi gösteri yapıyor
23 Şubat	‘Şubat Günleri’, devrim başlıyor, 90.000 işçi Petrograd’da greve gidiyor
24 - 26 Şubat	İşçi grevleri ve askeri isyanlar Petrograd’a yayılıyor Askerler işçilere karşı konuşlandırılıyor
27 Şubat	Grev ve askeri isyanlar Moskova’ya yayılıyor
27 Şubat	II. Nikola tahtı terk ediyor, Prens Lvov Başbakanlığında Geçici Hükümet kuruluyor
1 Mart	Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesi, 1 nolu Kararı ile Geçici Hükümet iktidarını kabul ediyor
3–4 Nisan	Lenin yurtdışından Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu’na geliyor Nisan Tezleri’ni yayınlayarak ikili iktidar stratejisini ilan ediyor Geçici Hükümet’e karşı mücadeleye çağırıyor
20–21 Nisan	‘Nisan Günleri’, Petrograd’da kitlesel savaş karşıtı gösteriler yapılıyor
22 Nisan	İkinci Geçici Hükümet kuruluyor, Sovyet Delegates Kerenski Bakan oluyor
Mayıs–Haziran	Petrograd Fabrika Komitelerinin Birinci Konferansı toplanıyor
16 Haziran	Birinci Bütün Rusya Sovyetler Kongresi Petrograd’da toplanıyor

3–4 Temmuz	‘Temmuz Günleri’ 500.000 silahlı asker ve işçi ayaklanıyor
19 Temmuz	Ayaklanma bastırılıyor ve Bolşevik liderler tutuklanıyor
24 Temmuz	Sovyet Delegeesi Kerenski Başbakanlığında Üçüncü Geçici Hükümet kuruluyor
7–12 Ağustos	Petrograd Fabrika Komitelerinin Birinci Konferansı toplanıyor
12 Ağustos	Moskova’da Devlet Konferansı toplanıyor
14 Ağustos	General Kornilov, Devlet Konferansında konuşuyor
21 Ağustos	Riga, Almanlar tarafından ele geçiriliyor
22–27 Ağustos	General Kornilov, başarısız askeri darbe girişiminde bulunuyor Sovyetler, işçi ve askerleri devrimi savunmaya çağırıyor
1 Eylül	Petrograd Sovyeti işçi ve köylü hükümeti kurulması yönünde karar alıyor
10 Ekim	RSDİP (Bolşevik) Merkez Komitesi silahlı ayaklanmayı oyluyor
13 Ekim	Petrograd Asker Sovyeti sadece Askeri Devrimci Komite kararlarına uymaya karar veriyor
17–22 Ekim	Petrograd’da Tüm Rusya Fabrika Komiteleri Konferansı toplanıyor
18 Ekim	Petrograd Garnizonu silahlı ayaklanmayı oyluyor
20 Ekim	Troçki, Askeri Devrimci Komite Başkanı seçiliyor
21 Ekim	Petrograd Garnizonu sadece Askeri Devrimci Komite kararlarına uymaya karar veriyor
22 Ekim	Petrograd’da Sovyet iktidarını desteklemek için barışçıl gösteriler yapılıyor
24 Ekim	Geçici Hükümet, isyanı bastırmaya çalışıyor
25 Ekim	Askeri Devrimci Komite, Petrograd’da denetimi tümüyle ele alıyor İkinci Bütün Rusya Sovyetler Kongresi toplanıyor ve toplantıda Halk Komiserleri Konseyi’ni (Sovnarkom) Geçici Sovyet Hükümeti olarak ilan ediyor
26 Ekim	Kışlık Saray düşüyor ve Geçici Hükümet üyeleri tutuklanıyor
12–26 Kasım	Kurucu Meclis seçimleri yapılıyor, Sosyalist Devrimciler 15,8 milyon, Bolşevikler 9,8 milyon, Menşevikler

28 Kasım	1,9 milyon, Kadetler 1,9 milyon oy alıyor Deniz Kuvvetleri'nde Sovyet'i dağıtan Kararname yayınlanıyor
1918	
1 Ocak	Lenin'e başarısız suikast girişiminde bulunuluyor
3-4 Ocak	Petrograd'da sıkıyönetim ilan ediliyor
5 Ocak	Kurucu Meclis toplanıyor Kurucu Meclis yanlısı gösteriler bastırılıyor
6 Ocak	Kurucu Meclis Lenin'in "Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi"ni kabul etmiyor Kurucu Meclis, toprakların yoksul ve emekçi köylülere yeniden dağıtılmasına ilişkin kararnameyi kabul ediyor Kurucu Meclis, zorla dağıtılıyor
7 Ocak	Lenin'in Kurucu Meclis Üzerine Tezler'i doğrultusunda kaleme aldığı Kurucu Meclis'in dağıtılması kararı Sovnarkom tarafından (Halk Komiserleri Konseyi, Geçici Sovyet Hükümeti) kabul ediliyor
10-18 Ocak	Üçüncü Bütün Rusya Sovyetler Kongresi toplanıyor
23 Ocak	Kilise ile devlet ayrılıyor
Şubat	İç Savaş başlıyor
1/14 Şubat	Rusya Jülyen takviminden Batı Gregoryen takvimine geçiyor
23 Şubat	Kızıl Ordu kuruluyor
26 Şubat	Sovnarkom başkenti Moskova'ya taşıma kararı alıyor
3 Mart	Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalanıyor
6-8 Mart	Yedinci Tüm-Rusya Bolşevik Parti Kongresi, Brest-Litovsk Barış Anlaşmasını onaylıyor
11 Mart	Petrograd İşçi Komünü Yürütme Komitesi kuruluyor
14-18 Mart	Dördüncü Bütün Rusya Sovyetler Kongresi toplanıyor
18 Mart	Sol Sosyalist Devrimciler Sovnarkom'dan istifa ediyor
Haziran-Aralık	Yoksul Köylü Komiteleri kuruluyor, toprak işgal ve ilhakları
Mayıs	Köylülerin artı tahılına el koyma politikası kurumsallaşılıyor
28 Haziran	Büyük ölçekli sanayiye millileştiren kararname yayınlanıyor
4-10 Temmuz	Beşinci Bütün Rusya Sovyetleri Kongresi toplanıyor Kongre'de başlangıç kısmını "Emekçi ve Sömürülen

	Halkların Hakları Bildirgesi” olan Rusya Cumhuriyeti Anayasası ilan ediliyor
6 Temmuz	Almanya Büyükelçisi Sosyalist Devrimciler tarafından öldürülüyor Sosyalist Devrimcilere yönelik büyük tasfiye dalgası başlatılıyor
8-14 Temmuz	Petrograd’da kolera salgını yayılıyor
16 Temmuz	Çar II. Nikola ve ailesi Ekaterinburg’da idam ediliyor (Romanov hanedanlığının sonu)
21 Ağustos	Bolşevikler tarafından kurulan gizli polis örgütü Çeka mahkumları infaz etmeye başlıyor
30 Ağustos	Petrograd’da ‘Kızıl Terör’ başlıyor
6-9 Kasım	Altıncı Bütün Rusya Sovyetler Kongresi toplanıyor
11 Kasım	Kurulan Almanya Cumhuriyeti İtilaf Devletleri ile ateşkes yapıyor
1919	
4–15 Ocak	Spartakist Alman Devrimi Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg vahşice katledilerek bastırılıyor
Mart	RSDİP (Bolşevik) Sekizinci Parti Kongresi toplanıyor RSDİP Rusya Komünist Partisi adını alıyor, Politbüro kuruluyor Komünist Enternasyonal’in (Komintern) Birinci (Kuruluş) Kongresi toplanıyor
Mayıs	Komünist Cumartesileri başlıyor
1920	
Temmuz–Ağustos	Komünist Enternasyonal’in İkinci Kongresi toplanıyor
12 Ekim	Polonya ile ateşkes yapılıyor
1921	
29 Şubat	Gosplan (Devlet Genel Planlama Komisyonu) kuruluyor
Mart	Kronştad İsyanı bastırılıyor Onuncu Komünist Parti Kongresi toplanıyor, partide hizipler yasaklanıyor, böylece İşçi Muhalefeti’ne son veriliyor, tahıl zorallımının sonlanması hakkında kararı kabul ediyor
16 Mart	İngiliz-Sovyet ticaret anlaşması ve Türk-Sovyet anlaşması onanıyor
Haziran-Temmuz	Komünist Enternasyonal’in Üçüncü Kongresi toplanıyor

Kasım	İç Savaş sönümleniyor, şiddetli çatışmalar bitiyor
1921-1922	Orta Rusya ile Volga bölgelerinde açlık
1921-1929	Yeni Ekonomik Politika (NEP) ile ekonomide savaş komünizminden geri çekilme başlatılıyor
1922	
Ekim	Mussolini, Roma Yürüyüşü ile İtalya'da iktidarı alıyor
Nisan-Mayıs	Cenova Konferansı toplanıyor
16 Nisan	Almanya ile Sovyet Rusya arasında Rapallo antlaşması imzalanıyor
Kasım-Aralık	Komünist Enternasyonal Dördüncü Kongresi toplanıyor
22 Aralık	
(ve 4 Ocak 1923)	Lenin'in vasiyeti (ve ek metin) Merkez Komiteye sunuluyor
30 Aralık	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruluyor
1922-1925	Troçki Sol Muhalefeti örgütlüyor
1923	
Güz	Makas krizi yaşanıyor
15 Ekim	46'lar Platformu toplanıyor
Mart	Lenin üçüncü kez felç geçiriyor ve sağlığı iyice bozuluyor
Nisan	Onikinci Parti Kongresi toplanıyor
1924	
Ocak	Komünist Parti'ye işçilerin kaydı yapılıyor, 'Lenin kayıtları'
21 Ocak	Lenin ölüyor
31 Ocak	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Anayasası kabul ediliyor
Mart	Para reformu tamamlanıyor
Mayıs	Onüçüncü Parti Kongresi toplanıyor
Ekim	Köylere yönelin kampanyası başlıyor
1925, 27 Nisan	Ondördüncü Parti Kongresi toplanıyor
	Tek ülkede sosyalizm politikası benimseniyor
1926	
Mart	SSCB Birinci Planlama Kongresi toplanıyor
Temmuz	Troçki ve Zinovyev Birleşik Muhalefet'i oluşturuyor
1927	
2-19 Aralık	Onbeşinci Parti Kongresi toplanıyor
	Kongrede Birleşik Muhalefet mahkum ediliyor

Aralık 1928	Çin Komünistlerinin ayaklanması şiddetle bastırılıyor
Ocak-Mart 30 Eylül	Tahıl kriziyle başa çıkmak için “olağanüstü önlemler” alınıyor Buharin’in “Bir Ekonomistin Notları” yayınlanıyor Stalin ile Buharin arasındaki ittifak dağılmaya başlıyor
1929	
Nisan-Mayıs Temmuz-Aralık 7 Kasım 10-17 Kasım	5 yıllık plan kabul ediliyor Çin-SSCB arasında kısa bir çatışma gerçekleşiyor Stalin’in “Büyük Atılım Yılı” makalesi yayınlanıyor Merkez Komitesi Plenumu, Buharin grubunu mahkum ediyor
21 Aralık 27 Aralık 1930	Stalin’in 50. Yaş Günü, resmi törenlerle kutlanıyor Stalin, “ <i>kulak</i> sınıfının tasfiyesi” çağrısında bulunuyor
5 Ocak	Parti Merkez Komitesi, tarımın kolektifleştirilmesi hakkında kararı kabul ediyor
1933	
Ocak	Hitler, Almanya’da iktidara geliyor, Üçüncü Reich’in Şansölyesi olarak atanıyor
1933-37	İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi
1936-1938	“Büyük Temizlik” Dönemi; Moskova Duruşmaları başlıyor Zinovyev, Kamenev, Buharin ve Rikov idam ediliyor
1936	
5 Aralık	SSCB’nin İkinci Anayasası kabul ediliyor Anayasa ile birlikte SSCB’de sınıfların kalktığı, sosyalizmin kurulduğu ilan ediliyor
1937	İspanya Devrimi boğuluyor
1939	
23 Ağustos	Alman Sovyet saldırmazlık anlaşması (Molotov-Ribbentrop Paktı) imzalanıyor
1941	
22 Haziran	Nazi Almanyası SSCB’yi istila ediyor
1943	
31 Ocak 1945	Stalingrad’ta (Volvograd) Alman Ordusu teslim oluyor
9 Mayıs	Almanya’ya karşı zafer kazanılıyor

4-11 Şubat 1947	Yalta Konferansı toplanıyor
5 Ekim	Kominform'la birlikte Doğu Bloku oluşmaya başlıyor Doğu Bloku, en güçlü döneminde Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Arnavutluk (1961'e dek), Afganistan, Angola, Etiyopya, Güney Yemen, Küba, Laos, Moğolistan, Mozambik, Vietnam/Kuzey Vietnam'ı kapsayarak genişliyor
1949	
7 Ekim	Almanya bölünüyor, Alman Demokratik Cumhuriyeti kuruluyor
1949-1991	Batı ile Doğu Bloku arasında Soğuk Savaş Dönemi
1961	
13 Ağustos 1990	Berlin Duvarı'nın yapımına başlanıyor
13 Haziran 3 Ekim	Berlin Duvarı'nın yıkımına resmen başlanıyor Doğu Almanya Parlamentosu (Volkskammer), Doğu Alman toprağında Federal Alman Cumhuriyeti yasalarının geçerliliğini kabul ediyor ve Doğu Almanya resmen sona eriyor.
1991	
8 Aralık	Üye Cumhuriyetler arasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasına ilişkin anlaşma imzalanıyor
25 Aralık	SSCB resmen dağılıyor

Söyleşi: Ekim Devrimi Üzerine

Masis Kürkçügil, Metin Çulhaoğlu, Sungur Savran,
Salih Mahir Sayın, Yusuf Zamir

Teşekkür

Bu söyleşiler, yazılı soruların gönderilmesi ile hazırlandı. Bizi kırmayarak sorduğumuz sorulara cevap verme nezaketini gösteren Masis Kürkçügil, Metin Çulhaoğlu, Sungur Savran, Salih Mahir Sayın ve Yusuf Zamir'e çok teşekkür ediyoruz.

“Gerçekten bir özgürleşim olacaksa, bu, dünya ölçeğinde olacak...”
Masis Kürkçügil

Praksis - Rusların devrim yılını, 1917'yi, Şubat ve Ekim Devrimini konuşacağız. Bazı sorularımız olacak. Sorulardan önce, bir kolektif kaynak dökümü yapmak istiyoruz. O yüzden, ilk sorumuz, Stalin başkanlığındaki heyetin (Gorkiy, Vorosilov, Kirov, Jdanov) Türkçe'de Evrensel Basım Yayım tarafından yayınlanan resmi tarihini (Gorkiy ve diğerleri, 2012), meşhur Kısa Ders (Tarih)'i (Stalin, 1971; ki bu, Komintern tarihinde, biliyorsunuz, Komünist Manifesto'dan daha fazla basılıp dağıtılan bir eser), Troçki'nin Rus Devrimi adlı üç cildini (1998a; 1998b; 1999) ve İhanete Uğrayan Devrim'ini (2006), Isaac Deutscher'in artık klasik statüsündeki biyografilerini ve eserlerini (1969; 1970; 1974; 1990; 1991), Türkçe'de de çok okunan Edward Hallett Carr'ın Bolşevik Devrimi adlı üç cildini (2012; 2015; 2016), Ernest Mandel'in Ekim 1917: Sosyal Devrim mi Darbe mi? (1997) adlı broşürünü ve nihayet Rusya'da Devlet Kapitalizmi (Cliff, 1990) tezinin sahibi Tony Cliff'in tarihini, haklı olarak ün kazanmış olan kendini adanmış gazeteci John Reed'in anlatısı Dünyayı Sarsan On Gün'ünü (2017), Batı'da yapılmış ilk çalışmalardan olan William Henry Chamberlin'in tarihini (1987a; 1987b) elde var bir sayarsak, devrim tarihi ya da yorumu bakımından, mutlaka anmak isteyeceğiniz, Türkçe de yazılmış olabilir elbette, bir kaç eser sorsak, anacağımız ilk ikisi hangileri olur?

Masis Kürkçügil - Genel bir çerçeve için Marcel Liebman'ın *Rus Devrimi* (2017) hâlâ vazgeçilmez. Yarım yüzyıl önce Türkçeye çevrilmiş olan (şimdi Ayrıntı yayınlarında) bu eserin bizim literatürümüzde yer almamış olması büyük kayıp. Rabinoviç'in üçlemesi ise (Rabinowitch, 2010; 2014; 2016) devrimi ve ilk yılını ve bu arada Temmuz günlerini başlı başına incelemesiyle öne çıkıyor. Henüz çevrilmemiş olanlar arasında Victor Serge'in *Devrimin I. Yılı* (1972) ve Sukhanov'un

Anıları (1984) büyük bir eksiklik olarak kalmakta.

Praksis - 1917 yılı, Rus tarihinde iki ayrı devrimin gerçekleştiği bir dönem. Şubat Devrimi ile başlayalım. Birinci Dünya Savaşı bu devrimin önemli amillerinden biri. Çarlığın iktisadi koşullarındaki kötüleşmenin savaşı sürdürmekte yarattığı güçlükler, açlığa varan yoksulluk, yaygınlaşan asker kaçaklığı, yüksek enflasyon ve ücretlerdeki düşüş, yiyecek sorunu vb. Şubat Devrimi'ni gerçekleştiren kendiliğinden hareketin nedenleri arasında sayılıyor. Elbette bunlara eklenecek Brusilov Harekatındaki ağır kayıplar gibi daha özgül nedenler de vardır. Ne oldu, 1917 Şubat ayında Rusya'da?

Masis Kürkçügil - Bütün devrimler sanki ha bugün ha yarın bekleniyormuş sanılmasın. Şubat Devrimi de 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde patlak verdiyse milyonlarca insanın birbirinden habersiz hoşnutsuzluğuna, öfkesine bir hedef aramasının ürünü olarak ortaya çıktı. Savaş elbette önemli bir etmendi; bir anlamda Çarlığın toplumsal ve siyasal çelişkilerinin alabildiğine keskinleşmesine vesile olmuştu. Tutuşturma gücünden yoksunmuş gibi beliren kıvılcımlar, gösteriler beş günde Çarlığa diz çöktürdü (*Dünyayı Sarsan On Gün* Ekim'i imlerse, Şubat'ın da böyle beş günü var). Ama savaşın hayat pahalılığı, yüz dirhem ekmeğe muhtaç olunması gibi sonuçlarını; köylülerin bundan ayrı düşünilemeyecek olan toprak talebini gözden ırak tutmamak gerek.

Şubat'ta –Lenin'in bir devrim için saydığı koşullar arasında genellikle unutulmuş– yukarıdakilerin artık yönetemez duruma gelişi tescil edildi. 300 yıllık Romanov hanedanlığı yalnızca aşağıdakiler katında değil yukarıdakiler katında da artık hiçbir şey ifade etmiyordu. Çarlık tarihin çöplüğüne atılınca geriye iki seçenek kalıyordu: Ya gerici bir askeri diktatörlük ya da bir sosyalist devrim.

Praksis - Şubat Devrimi büyük oranda kendiliğinden bir hareketin ürünü, ancak devrimle birlikte bir çok siyasal parti görünür hale geliyor. Anayasal Demokratlar (Kadetler), Sosyalist Devrimciler, Menşevikler ve kısmen Bolşevikler vb. Şubat Devrimi, sol, sosyalist yazında burjuva devrimi olarak nitelendiriliyor. Size göre, bu bir burjuva devrimi mi, bir burjuva devrimi ise özgüllükleri nelerdir? Özellikle, Şubat Devriminde oluşan Sovyetlerin, diğer burjuva devrimlerinde gördüğümüz türden organlar olmadığını ilk bakışta teşhis edebiliyoruz. Sizce?

Masis Kürkçügil - Sovyetlerin Rusya'da 1905 gibi bir geleneği vardı -bu arada Oscar Anweiler'in kendi alanında eşsiz olan *Rusya'da Sovyetler* (1990) kitabını da anmak gerekir. Sovyetlerin rolü üzerine sosyalist literatürde ciddi tartışmalar var. Ancak Prens Lvov hükümeti karşısında Sovyetler, yani ikili iktidar dediğimiz durum olmasaydı siyaset kurumsal çerçevede tıkanıp kalırdı. Sovyetlerin olmadığı bir devrimi tahayyül etmek mümkün değil. O güne kadar Paris Komünü derslerine özel bir önem atfedenler de dahil olmak üzere –ne de olsa Paris Komünü'nde siyasal partilerden söz etmek mümkün değildi– “konseyci” olmaktan çok particiydiler. Proleter demokrasisinin vazgeçilmez kaynağı olan Sovyetler partilerin zorlamasıyla değil kendiliğinden ve geniş kitlelerin iradesiyle ortaya çıktı.

Ayrıca sayılan partilerin yanı sıra azımsanmayacak başka siyasal gruplar da var

ama daha önemlisi bu partiler kendi içlerinde çok hızlı ve yoğun dağılma ve yeniden yapılanmalara uğruyorlardı.

“İkili iktidar” aynı zamanda “iktidarsızlık” demektir. Lenin, “Şubat, Ekim’in başlangıcından başka bir şey değildir” diyor. *Nisan Tezleri* (Lenin, 1979) herhalde bu “sosyalist yazın”ın eleştirisiyle başlar işe. Ne Prens Lvov ne de Kerenskiy hükümetleri işçiler, askerler ve köylüler katında eğreti bir meşruiyete sahiptiler.

Praksis - Şubat Devrimi ile açığa çıkan siyasal partilerin hepsi Devrimi sahipleniyor, Bolşevikler de bunlar arasında. Bu partilerin genel doğrultusu demokratik bir burjuva cumhuriyeti kurmak yönünde değil mi? Bolşevikler de o tarihte, sürekli/kesintisiz devrimden çok burjuva devriminin yerleşmesinden yanalar. Nisan ayına kadar da bu devam edecek gibi görünüyor. Bu dönemde partilerin arasında yaygın kanaat nedir? Sadece devrime ve sonuçlarına ilişkin olarak değil, savaş vb. konularda da bu partiler neleri savunuyorlar?

Masis Kürkçügil - Sol partilerin önder kadroları olayların başlangıcında sürgünde. Çarlığın devrilmesi öylesine beklenmedik bir biçimde ve aniden gerçekleşiyor ki neredeyse hepsi de statükoyu korumayı marifet sayıyor. Bu arada Rusya’nın bir anda savaştan ülkeler arasında en demokratik ülke mertebesine yükseldiği de eklenmeli. Şubat Devrimi patlak verdiğinde birkaç yıl sonra İşçi Muhalefetine başlıca yöneticisi olacak olan Şliyapnikov’un da dahil olduğu Merkezi Komite Rusya Bürosu, Geçici Hükümeti “kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin hükümeti” olarak nitelendirmiş ve bir “Geçici Devrimci Hükümetin” oluşumunu talep etmişti. Mart ortasında Sibiry’a’dan gelen iki Merkez Komite üyesi (Kamanev ve Stalin) duruma el koyarlar ve sağa çark ederler. Bunun için Mart başındaki Pravda’ya ve açıklamalara bakmak yeterlidir. Başta Viborg bölgesi işçileri olmak üzere her ikisinin partiden ihracını bile isteyen bir sol muhalefet söz konusuydu.

Ayrıca kabaran kitle hareketi karşısında bir acizlik de söz konusuydu. Bolşeviklerin özellikle Şubat Devriminden sonra Petrograd’a ilk gelen yöneticilerin de en azından fazlasıyla tutuk davrandıkları kesin. Lenin’in “Uzaktan Mektuplar” gibi yazılarının Pravda’da fazla solcu bulunup yayımlanmadığını hatırlamakta yarar var (beş yazıdan yalnızca biri o da Lenin Petrograd’a geldiği gün yayımlanmıştı). Nisan başında Finlandiya garına indiğinde kendisini karşılayan Kamanev’in önünde konuşmasını “Yaşasın Dünya Sosyalist Devrimi” diye bitirdiğini hatırlamakta yarar var. Hatta hiç unutmamakta müthiş bir yarar var. Nedense kimsenin hatırlamak istemediği ama Lenin için devrimin başarısı için hayati olan bir hedef. “Uluslararası sosyalist devrim başlamış bulunuyor” diyor aynı konuşmada.

Bolşevik partisinde Lenin’in Nisan Tezleri “eski Bolşevik formülasyonlara karşı” ilan edilmiştir! Yani parti içi bir çekişmenin ürünüdür ve ilan edildiği zaman da bir bomba etkisi yaratmış olsa da iş bitmemiştir. Burada uzun uzun üzerinde durulması gereken bir hususun altını çizmek gerek. Bolşevik Partisi devrimin başından sonuna kadar çelik disiplinli, son derece merkezileşmiş, vs. bir örgüt olarak sunuluyor. Oysa tam tersine stratejik ve teorik çatışmalarla parçalı bir durumda

olan Bolşevik Partisi'nin yönetici kademeleri son derece bölünmüştü ve belirgin bir siyaset gütmeye kapasitesinden yoksundu. Bu durum yalnızca devrimin başlangıç günlerinde değil Temmuz Günleri gibi kritik bir dönemde bile devam edecek ve örneğin Bolşeviklerin askeri örgütü bir yanda, öte yanda Petrograd Komitesi Merkezi Komiteye danışmadan harekete geçmiştir.

Çok kaba gözüксе de iktidarın alınmasını sürekli frenleyen (iktidar arifesinde de bütün sosyalistlerin katılacağı bir iktidar formülüne saplanan) Kamanev, Rikov, Nogin ve daha sonra katılacak olan Zinoviev'in dahil olduğu bir sağ kanadın yanı sıra; anarko-komünist Bleichman'ın formülasyonu ile "sokak bizi örgütleyecektir" diyen aşırı sol bir kanat yer alıyordu. Bu iki kanadın Haziran ve Temmuz olayları sırasındaki tavrı açıklıkla görülebilir. Lenin ise güç ilişkilerine bakarak henüz Petrograd dışında taşra ve cephelerde durumun elverişli olmadığını belirterek "provakasyona düşmemek", "dikkatli olmak" konusunda ısrar ediyordu.

Bolşeviklerin devrim formülasyonundaki belirsizlikler Şubat Devrimi'ndeki ikircikliklerin de bir nedeni oldu. Lenin Nisan Tezleri ile bu belirsizliklere bir son verme mücadelesine girdi. Che'nin on yıllar sonrasındaki formülasyonunu kullanırsak ya bir karikatür devrim olacaktı ya da bir sosyalist devrim!

Savaş meselesi Bolşevikler arasında değil ama Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler arasında çok ciddi yarılmalara yol açtı. Unutmamak gerekir ki anarşist Kropotkin de savaş sırasında bir yurtsever pozisyon almıştı.

Savaş Şubat Devrimi'ni hazırlayan koşullar arasında yer alırken Haziran'da ilkin başarılı gözükrürken iki hafta sonra Almanların karşı saldırısıyla felakete dönüşen Galicya saldırısının da Ekim'e giden yolda önemli bir dönemeç olduğu eklenmeli.

Praksis - Peki Nisan ayında ne oluyor? Şunları biliyoruz: Lenin, Nisan Tezleri (1979) diye bilinen tezleri yazıyor, tezler Pravda'da yayınlanıyor ve partiye sunuluyor. Bu tezlerdeki görüşler doğrultusunda parti içinde bir mücadele başlıyor. Lenin'in partisini yeniden fethettiğini söyleyen yazarlar var. Bu arada ülkeye de dönüyor. Nasıl döndü? Nisan Tezleri'nin önemi nedir sizce? Öyle ise, Lenin, neden partisini yeniden fethetmek zorunda kalıyor?

Masis Kürkcügil - Şubat Devrimi'nden sonra diyebiliriz ki gündelik işlerin girdabında devrimin teorik sorunları üzerine düşünen Lenin ve Troçki'den başka kimse yok. Nisan Tezleri hiçbir tartışmayı sonlandırmıyor, aksine yeni bir tartışma açıyor. Hatta Bolşevik saflarda ciddi savrulmalar yaşandı -Lenin'in "Troçkist" olarak itham edildiği günler! Stratejik tartışmanın daha keskin bir hal alması şartların olgunlaşmaya yüz tuttuğu Eylül'de başlar ve Ekim'de artık saflar belirginleşir.

Menşevik ve SR -Sosyalist Devrimciler- cephesindeki gelişmeler çok daha az biliniyor. Oysa burada büyük çatırdamalar oluyor. Genellikle anılmayan, anarşistlerin, anarko-komünistlerin üye sayısı birkaç bini geçmese de belli merkezlerde ağırlığını da hesaba dahil etmek gerek.

Bolşevik kadroların 1916'dan 1917'ye geçirdiği köklü dönüşüme bakılırsa diğer işçi partilerinden ve tabii özellikle o güne kadar herhangi bir partiye üye olmayan-

lardan büyük bir akın var. Yalnızca parti üye sayısı artmıyor yönetim kademelelerinde de çok önemli değişiklikler oluyordu. Yani yeni görevlere uygun olanlar öne çıkıyordu. Bunun en belirgin örneği kendilerine “enternasyonalist RSDİP” diyen Troçki, Lunaçarski ve İoffe gibi daha sonra Merkezi Komitede yer alacak olan, Temmuz’da yani o zor günlerde Bolşevik partisine katılan ve Petrograd’da 4000 militanı temsil eden Mejrayontsi grubu.

Lenin’in savaş sırasında yaptığı Hegel çalışmaları -Kevin B. Anderson (2014), Michael Löwy (1994) gibi yazarların önemle üzerinde durduğu bir husus- bir dizi konuda olduğu gibi devrim konusunda da düşüncelerinin olgunlaşmasına imkân verdi. İki Taktik’in (Lenin, 1992) belirsiz formülasyonları artık yerini açıkça sosyalist devrime bırakmıştı. Onun çalışmalarının uzağında kalanlar ise Çarlığın baskısı kalkınca sanki “normal” bir burjuva demokratik bir devrimin gerçekleşebileceğini düşünüyorlardı ve Finlandiya garında altı çizilen dünya devrimi perspektifinden de afallamışlardı.

Nisan Tezleri (Lenin, 1979) önce Bolşevik Partisi içindeki bir mücadeleyi kışkırttı ve partiye bir yörünge kazandırdı. Böyle bir yörünge olmadan Ekim’e varmak mümkün değildi; tabii Şubat’ta da kalmak mümkün olmadığı için koyu bir gericiğin hüküm sürmesi kaçınılmazdı. Amiyane tabirle Lenin önce partisini terbiye etti. Partisini terbiye ettiği oranda da “*Bütün İktidar Sovyetlere*” sloganı ete kemiğe bürünmeye başladı.

Praksis - Haziran-Temmuz olaylarına kadar devam eden, nispeten sakin dönem var. Bu dönemde Sovyetler içinde etkin olan siyasi güçler hangileri? Lenin Sovyetleri, ikili iktidar organlarından biri olarak tanımlıyor ancak, Sovyetler içinde iktidarı almaya dönük bir eğilim mevcut değil henüz. Sovyetler, Geçici Hükümeti, Kerenski’yi destekliyor. Biraz Sovyetler üzerinde duralım. İşçi Sovyetleri var, Asker Sovyetleri var. Bunlar en bilinenler. Sovyetler nasıl oluşmuştu, hangi toplumsal sınıflara ve kesimlere dayanıyordu, ne kadar yaygındı?

Masis Kürkçügil - Sovyetlerin delege sayısı 3000’e çıkmıştı. Bir karar merciinden ziyade tartışma, nutuk ortamı vardı. Esas güç 30 kişilik Yürütme Komitesindeydi. Nisan ayında yapılan Sovyet Ulusal Konferansı’nda bu heyete yeni isimler katıldı ve 80 küsur kişi oldu. Aralarından on kişi önemli bir karar mercii oluşturdular. Başlangıçta askerlerin temsil gücü daha fazlaydı ve dolayısıyla “sağ” kuvvetliydi.

Haziran’da bile Bolşevikler, Sovyetler Kongresindeki 822 kişilik delegasyonda 105 delegeye sahipti -Menşevikler 248, Sosyalist Devrimciler ise 285 temsilciye. Martov’un, Solcu Menşevikler’in bile 70 sandalyesi vardı.

Haziran olayları patlak verdiğinde Sovyet yürütmesi ile Petrograd kitlesi arasındaki uçurum belli oldu. Beklenmedik bir biçimde Bolşeviklerin başta “Bütün İktidar Sovyetlere”, “Kahrolsun on kapitalist bakan” gibi temel sloganları merkezin belirlediği etliye sütlüye dokunmayan sloganları ezici bir biçimde bastırdı. Petrograd proletaryası Bolşeviklerin safındaydı.

Böylece yirmi binin biraz üzerinde üyeye sahip olan Bolşevikler Nisan’da 80

bin üyeye varmışlardı ki bu da yetersizdi. Nitekim Ağustos'da bu sayı 200 bine varacaktır. Nisan'dan Ağustos'a Petrograd'daki üye sayısı üçe katlanmıştı.

Ne iyi ki Sovyetler hakkında Oskar Anweiler'in (1990) kitabı Türkçede var. Denebilir ki 1905 ve 1917 -1921'e kadar- devrimlerini bu işçi demokrasisi kurumlarını anlamadan değerlendirmek mümkün değildir. Siyasal mücadelelerin yürütüldüğü temel alan Sovyetlerdeki güç ilişkilerindeki değişimi izlemek sanki devrimin barometresini izlemek gibi. Oluşumundaki belirsizlikler ne olursa olsun -temsil meselesi, icra gücünün nerede olduğu gibi- parlamenter bir geleneği olmayan -Duma'yı atlamakta beis yok- bir ülkede insanların her kademede sözlerini söyleyebildikleri ve çoğulcu -bütün işçi partilerinin katıldığı bir organdan söz ediyoruz- yapılar olarak Sovyetler devrimin şaha kalkmasının da nefesinin tıkanmasının da resmini vermektedir.

Praksis - Bolşevikler, Temmuz ayına kadar "Bütün İktidar Sovyetlere!" propagandası yapıyorlar mı? Propaganda, daha çok "ekmek, barış, toprak" gibi somut taleplere mi dayanıyor? Bolşeviklerin Temmuz günlerine kadar durumu nedir?

Masis Kürkçügil - Lenin çok açık bir biçimde çoğunluğu elde etmeden iktidarı ele geçirmeye çalışmanın bir macera olduğunu belirtiyordu. Bir dizi tartışmada bu husus maalesef unutuluyor. Haziran'daki güç gösterisi onun için de beklenmedik bir durumdu. "Ekmek, barış, toprak" Şubat Devrimi'nin sloganı, ama bir iktidar perspektifi yok. Kim sağlayacak bunları? İkili iktidar durumu var olduğu sürece ne savaşa son vermek ne de diğer talepleri gerçekleştirmek mümkündü. Sovyetler burjuvazinin nüfuzundan arındırılarak bu talepleri karşılayacak iktidarı oluşturabilirdi. Bunun için "Kahrolsun on kapitalist bakan!" sloganı, temel sloganlardan biriydi.

Praksis - Belirttiğiniz gibi, Temmuz ayında, Bolşeviklerin de ardından sürüklenmek sorunda kaldığı bir isyan dalgası var. Doğrudan Geçici Hükümeti hedef alıyor. Bolşeviklerin askeri örgütünün içinde yer aldığı bir isyan bu. Ancak parti, ikircikli davranıyor. İsyan, kanlı bir şekilde bastırıldığında fatura Bolşeviklere kesiliyor. Bolşevik basın tekrar yer altına çekilmek zorunda kalıyor. Eylül ayına kadar sürececek bir bozgun havası var gibi. Temmuz günlerinde ve sonrasında neler oldu?

Masis Kürkçügil - Temmuz'daki hamle Geçici Hükümetten Anayasacı Demokratların istifasıyla başladı. Bu durumda burjuva partilerin olmadığı bir hükümet kurulma ihtimali vardı, ama Sovyet Yönetimi bunu göze alamadı. İkili iktidar durumunda Sovyetler aleyhine bir gelişme oldu. Bahriyeliler, işçiler büyük gösteriler yapmaya başladığında Sovyet Yönetimi yetim kaldı. Temsil ettiğini iddia ettiği güç sokaktaydı ve kendisi itidal çağrısında bulunmak durumundaydı. Açıkçası Petrograd fiilen göstericilerin elindeydi ancak kimsenin aklına bir takım stratejik mevkileri ele geçirmek gelmedi. Gösteriler durulmaya yüz tutarken destek geldi ve "derin devlet" diye anabileceğimiz Çarlığın karanlık güçleri ile askeri öğrenciler cadı kazanını kaynattılar.

Bu daha önce çeşitli vesilelerle Lenin'in vurguladığı devrimin barışçı yollarla gerçekleşebilme ihtimalinin de ortadan kalktığını gösteriyordu. Şubat'ın getirdiği

“demokratik” haklar berhava olmuş, devrimin başlangıcından bu yana proletarya ilk kez bozguna uğramıştı.

Praksis - Kornilov Darbesi’nin bastırılmasına katılan Bolşevikler için bu bir kaldıraç işlevi görüyor, Eylül ayında büyük oranda toparlanmakla kalmıyor, Sovyetler içinde de çoğalıyorlar değil mi?

Masis Kürkcügil - Lenin, Temmuz Günleri’nden sonra Stolipin gericiliğine benzer bir dönemin de mümkün olabileceğini düşünmüştür. Sokağa çıkan yığınlar Geçici Hükümet dahil birtakım yerlere rahatlıkla el koyabilecekken geri çekildiler ve ardından Geçici Hükümet’in emrine giren bir alay, Bolşeviklere karşı bir saldırı başlattı. Lenin Alman ajanı ilan edildi, Troçki hapse atıldı. Pravda’nın matbaası imha edildi.

Praksis - Bolşevikler arasında bütün bir Eylül ve hatta Ekim boyunca süren “iktidarı alıp almama” tartışması ile Temmuz yenilgisinin bir ilgisi var mı? Bu tartışmanın özü nedir? Birçok yazar, bu tartışmanın Nisan Tezleri’ndeki sürekli/kesintisiz devrim perspektifinin Bolşevikler tarafından içselleştirilememiş olmasından doğduğunu ileri sürüyor. Katılır mısınız?

Masis Kürkcügil - Temmuz yenilgisinden ziyade Kamanev-Zinoviev örneğinde olduğu gibi bütün sosyalist partilerin katılımıyla bir iktidar oluşturmak isteyenler var. Ama bu Şubat’tan Ekim’e kemik bir eğilim değil. Arada tavır değiştirenler var. *Nisan Tezleri* (Lenin, 1979) henüz Bolşeviklerin çok güçlü olmadığı bir dönemde deklare edilmişti. Üstelik Şubat’ın yarattığı bir sarhoşluk da vardı. Temmuz Günleri ve Kornilov’un başkomutan olarak atanmasıyla iki arada bir derede formülasyonların zemini iyice daraldı.

Bu arada Geçici Hükümet ile Sovyet yönetimini de özdeşleştirmemek gerek. Hatta Geçici Hükümet ile Kornilov darbesi arasında da bir ayrım var. Kerenski, Kornilov’a el çektirmek istedi; Kornilov ise sadece Bolşevikleri değil bütün sol partileri temizlemek niyetindeydi.

Praksis - Bu arada Bolşevikler dışındaki partilerin ve geçici hükümetin durumu nedir? Özellikle Sovyetler içinde yer alan partilerin?

Masis Kürkcügil - Sovyetler içindeki partilerin durumlarını Sovyet seçimlerinden izlemek mümkün. Böylece kitlelerin nasıl sola kaydığı da görülebilir. Örneğin Petrograd ve Moskova bu açıdan anlamlı. Ayrıca Petrograd ve Moskova belediye seçimlerinde Bolşeviklerin öne çıkması rahatlıkla gözlenebilir. Bu arada özellikle cepheye ve büyük kentlere yakın asker sovyetlerinde benzer bir radikalleşme söz konusu.

Praksis - Ekim Devrimi’nin ön gününe gelelim. Diyelim bir hafta öncesi, bir tablo çizmek isterseniz, nasıl çizersiniz?

Masis Kürkcügil - Eylül’den itibaren Bolşevikler derlenip toparlanıyorlar. Eylül ortasından itibaren Lenin ayaklanma için bastırıyor. Diğer partiler ataletten malul denebilir. Troçki, Petrograd Sovyeti başkanı oluyor ve bu mevkiyi devrimi örgütlemenin bir aracı haline getiriyor. Şubat’a bakarak Ekim çok sakin. Sanki her

şey olağan mecrasında cereyan ediyor. Birçok tarihçi neredeyse patırtısız gürültüsüz bir devrimden söz eder. Bolşeviklerin işi ağırdan aldığı izlenimi Petrograd işçilerinde yaygındı. Her ne kadar Kerenski ayaklansınlar da bir güzel tepelim modunda olsa da aslında ayaklanmaya karşı çıkacak herhangi bir güç yoktu.

Praksis - Bolşeviklerin Merkez Komitesinde yürütülen meşhur tartışma var. Lenin'in "dün erkendi yarın geç olacak" dediği rivayet edilen bu tartışma sonunda, Kamenev ve Zinoviyev, iki Merkez Komitesi üyesi, bu kararı açıktan eleştiriyorlar. Bu karar ve tartışma neydi? Dolayısıyla alenen örgütlenmiş bir devrim diyebilir miyiz?

Masis Kürkcügil - İşin teknik yanı bir yana politik olarak bunu görmemek için kör olmak gerekirdi. Ama bir sınıf körlüğü de var tabii egemenler açısından.

Merkezi Komitede iki türlü tartışma var. İlki sözünü ettiğiniz devrime değil de bu şekliyle iktidarın alınmasına karşı çıkanlar, yani daha geniş bir sosyalist partiler koalisyonu ile iktidarın ele alınabileceği kanısında olanlar. Diğer tartışma iktidarın meşruiyetinin sağlanması için bir Sovyet kararı ile alınması yönündeki Troçki'nin görüşü.

Praksis - Şu meşhur devrim mi darbe mi tartışması için neler söylersiniz? Ekim olayı, bir devrim mi bir darbe mi?

Masis Kürkcügil - Tek kişinin bile neredeyse burnu kanamamış. Şubat'tan farklı olarak kansız bir devrim. John Reed (2017) gündelik hayatın nasıl normal seyrini sürdürdüğünü çok iyi anlatır. Bir azınlığın gayri meşru yollardan iktidara el koyması kast ediliyorsa Sovyet seçimlerinin sonuçlarına bakmak yeterlidir. Bir de ortada bir gayri meşruluk varsa bu herhalde Geçici Hükümete aitti. Kerameti kendinden menkul bir meşruiyeti vardı. Çarlık çökmüş, askeri diktatörlük kapıda bekliyor, Geçici Hükümetin hiçbir dayanağı yok.

Praksis - Ekim Devrimi'nden bir hafta sonrası diye soralım bu kez. Tablo nasıl?

Masis Kürkcügil - Hemen devrimin akabinde Lenin Sovyet'te söz alır ve Nisan başında Finlandiya garındaki konuşmasını sürdürür: "Yaşasın dünya sosyalist devrimi!" Menşeviklerin, Sosyalist Devrimcilerin Sovyet'i terk etmesi -atılması değil!- önemli bir gelişmeydi. Kalanlar duruma ayak uydurdular. Halk Komiserleri Konseyi, Sovnarkom kuruldu. Devrimin kaderi açısından çok önemli olan Toprak Kararnamesi çıkarıldı. Ama bakanlıkları komiserliğe dönüştürmekle iş bitmiyordu. Memurlar direndiler ve birçok halk komiserliği işlemez hale geldi. Herhalde ilk haftaya damgasını vuran olay bu olmalı.

Praksis - Halen sürdürülen ve Bolşeviklerin demokrasi karşıtı eğilimlerine kanıt olarak gösterilen bir Kurucu Meclis tartışması var.

Masis Kürkcügil - Kasım ayında Kurucu Meclis seçimleri yapıldı ve sonuçlar Sovyetlerdeki güç ilişkilerinden tamamıyla farklı çıktı (unutmamak gerekir ki Rusya gibi koca bir ülkede üstelik o günkü imkanlarla sonuçlar aylar öncesini yansıtıyordu). Petrograd ve Moskova gibi en önemli iki merkezde Bolşevikler Anayasal Demokratlarla Sosyalist Devrimcilerin toplamından fazla oy alırken, ülke genelinde oyların yarısından fazlasını Sosyalist Devrimciler aldı. Ancak garip bir durum

vardı; Sosyalist Devrimciler sağ ve sol kanatlar olarak kesinlikle bölünmüş olmalarına rağmen tek bir parti gibi seçimlere girmişlerdi. Sol kanat çok cılız bir temsiliyet kazanmıştı. Oysa kısa bir süre sonra yapılan köylü sovyetleri seçimlerinde çok büyük bir üstünlük kazanacaklardı. Bu arada Sosyalist Devrimciler Sovyet iktidarına ve temsilcilerine karşı bir takım hareketlere giriştiler ki bunların en önemlisi 2 Ocak 1918’de Lenin’e yapılan suikasttir -birkaç ay sonra Bolşevik yönetici Volo-dorskiy ve Uritskiy öldürülecektir.

Kurucu Meclis devrimden neredeyse 100 gün sonra toplandığında ilk işi Bolşeviklere meydan okumak oldu. Kaldırıldığında da herhangi bir tepki olmadı. Ancak sosyalist demokrasi açısından bu mesele hayatidir. Biri genel oya dayanan (Kurucu Meclis) diğeri çalışanların iradesini beyan eden (Sovyetler) iki organ, bir ikili iktidar durumu (yani felçleşme) yaratmadan birlikte var olabilmeliydi. Rosa Luxemburg’un ikazını bu bapta mutlaka anmak gerekir. “Bütün ülkede siyasal yaşam boğulunca ister istemez Sovyetler de giderek felçli duruma düşer” diyen Rosa’yı tarih haklı çıkarmıştır.

Eğer Kurucu Meclis o gün geçmişteki güç ilişkilerini temsil ediyorduyorsa iç savaş koşullarında yeni bir seçime gidilemezse bile iç ve dış düşmanlar yenilgiye uğratıldıktan sonra Lenin’in Nisan’da dediğine uygun olarak halkın çoğunluğunu temsil edebilecek bir organ ve tabii buna uygun ilişkiler kurulmalıydı.

Praksis - Slogan “Bütün İktidar Sovyetlere!” olmakla birlikte, kısa sürede Bolşevikler sadece hükümeti fethetmiyor, bütün bir devlet aygıtını, bazı yazarlara göre, onun temeline Sovyetleri koymaksızın ele geçiriyorlar. Durum bu mu? Nasıl oluyor bu?

Masis Kürkçügil - Sovyetler özellikle iç savaş sürecinde köklü bir değişme uğruyor. Kabaca devrimi yapan işçi sınıfı artık ya cephede ya da kıtlık dolayısıyla kırlara çekilmiş durumda. Tabii önde gelenlerin önemli bir kısmı ise yeni devletin kademelerine yerleşmekte. Petrograd ve Moskova’nın nüfusunda ciddi düşüşler olduğu gibi buna paralel olarak örneğin sanayi işçilerinin sayısı da üçte bire düşmüştü.

Ayrıca partiye katılanlar da Çarlık döneminde olduğu gibi değil de artık iktidar olan bir partiye üye oluyorlardı. 1924’ten sonra ise artık parti üyelerinden beklenen “devrimci” olmaları da değildi. Sonuçta devlet kademesinde yer edinmek için parti üyeliği bir basamak haline geldi ve yıllar sonra Buharin’in hayıflandığı gibi partiyle devletin kaynaşması partinin felaketi oldu. Lenin ve Troçki 1922’de bu tehlikenin altını çizmeye başladılar. Lenin’in son yazıları (1999) bu açıdan hem bir bilanço, özeleştirici hem de uzak görüşlülük açısından çok önemli.

Praksis - Bu bağlamda soralım; Brest-Litovsk Barışının ertesi yılı, 1919’da ikibuçukuncu enternasyonal kurulacak, Zimmerwald Enternasyonalı. Daha sonra Üçüncü Enternasyonal olacak. Bu bağlamda, özellikle Bolşevikler arasında Ekim Devrimi’nin ilk gününden itibaren bir Dünya Devrimi tartışması da var, değil mi? Lenin’in kendisi dahil, Alman Devrimi’nin kendilerini izleyeceği beklentisine sahipler.

Masis Kürkçügil - Lenin, ta başından itibaren dünya devriminin bir parçası

olarak görüyor Rus Devrimi'ni. Hatta Troçki ile birlikte denebilir ki, izole kaldığı takdirde başına gelebilecekleri bile kestirebiliyor. 1916'dan itibaren Alman işçi hareketindeki gelişmeleri izleyen biri bu perspektifi yalnızca teorik olarak değil, hayli de mümkün görebilir. Unutmamak gerekir ki Almanya'da İmparatorluğa son veren büyük kitle hareketiydi. "Alman Devrimi" en fazla Almanlar için bir gerçeklik olarak görülüyordu. Komintern'in resmi dili Rusça değil Almanca'dır. Fransızlar Almanca'yı çok seviyor diye değil, eli kulağındaki bir Alman Devrimi'nden sonra dünya devriminin merkezi orası olacak diye. Meraklısı bu konuda bir dizi alıntı bulabilir.

Praksis - İç Savaş'a dönelim, üç yıl sürüyor. Tarafları ve dinamikleri için neler söylemek istersiniz?

Masis Kürkcügil - Adı İç Savaş ama malum bir dizi dış unsur da işin içinde. Beklenmedik derecede ağır sonuçları oluyor. 7-8 milyon insanın savaş, kıtlık, çeşitli hastalıklar vesilesiyle öldüğü bir dönem. Yabancıların ve generallerin -Ekim'e darbe diyenlerin kulağına küpe- parlamenter demokrasi diye bir derdi yok; alabildiğine gerici bir askeri diktatörlük için savaşıyorlar. Bu zorlu dönemde Kızıl Ordu'nun kuruluşu ve mücadelesi özel bir önem taşıyor ve tabii Komutanı Troçki'nin becerisini de belirtmek gerek.

Praksis - İç Savaş'ın kendisi, Rusya'da Bolşevikler önderliğinde bir işçi devriminin koşullarının oluşmamış olduğunu göstermiyor muydu? Devlet, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, İç Savaş kazanıldıktan sonra, 1922 yılında kuruluyor. Alman Devrimi takip etmediğinde, devrimin ileri gidemeyeceğini öngörmeleri gerekmez miydi Bolşeviklerin?

Masis Kürkcügil - Pıllıyı pırtıyı toplayıp göçmenliğe gidecek halleri yoktu. Durum ne kadar zor olsa da Lenin'in tabiriyle "zaman kazanmak" gerekiyordu. "Az Olsun Öz Olsun" (Lenin, 1999: 255-272) makalesindeki gerçekçilik bu bakımdan çarpıcıdır. İç savaş nasıl dünyaya meydan okunarak kazanıldıysa "sosyalizme geçiş" sağlanamasa da halkın çıkarlarını gözetten bir sistem oturtulabilirdi.

Praksis - Bolşeviklerin hayalinde Fransız Devrimi'nin olduğu bir çok yazar tarafından dile getiriliyor. Hatta, Bolşevik kadroların birbirlerine Robespierre kim, Danton kim, Marat kim vb. diye baktıklarını ileri süren de var. Ne dersiniz, başlı başına bu devrimin kaderi bakımından etkili olmuş olabilir mi?

Masis Kürkcügil - Şimdi tek tek isimleri saymayalım ama en önder kadroların bile Fransız Devrimi'ni hayli yüzeysel bildiği söylenebilir. Bolşeviklerin hayalinde esas olarak Paris Komünü vardı. Lenin devrim, Paris Komünü'nden bir gün fazla yaşayınca karlar üzerinde tepinir. *Devlet ve İhtilal* (1978) Komün'den sürekli söz eder. Paris Komünü'nün zaafı vardır ama güneşi fethetme babında Ekim'in atasıdır. Komün dersleri ne kadar izlenmiştir onu da iyi tartışmak gerekir. Sonraki bürokratikleşmenin en basit unsurlarını oradan da izleyebiliriz.

Praksis - 1921 yılına geldiğinde Sovyetler neredeyse tamamen parti denetimine alınarak sönmeleniyor. Sadece Sovyetler değil, işçi sınıfının diğer örgütleri de parti

denetimine alınıyor. 10. Kongre'deki meşhur tartışma var. Hatta, Stalin Resmi (Kısa Tarih'te Troçki'yi "emeğin üretiminin militarize edilmesi" önergesi üzerinden de suçluyor. 10. Kongre'de ne oldu?

Masis Kürkçügil - Oradaki temel mesele parti içi demokrasisinin de rafa kaldırılmasıdır. O güne kadar Bolşevik Partisi'nde hizip özgürlüğü vardı. Hiziplerin yasaklanması otomatikman özgürlüklerin kısıtlanmasına varıyordu. Kısıtlama ile başlayan sonunda betona vardı. Lenin bunu geçici bir husus olarak görüyordu; nitekim kendisi bizzat ölüm döşeğinde Stalin'e karşı bir blok teklif edecekti Troçki'ye.

Praksis - Kronştad İsyanı var. İsyancılar, partiye karşı Sovyetlerin kaybettiği yetkisini talep ediyorlar. Talepleri çok somut: "Bütün İktidar Sovyetlere!". Akabinde, 10. Kongre'nin meşhur işçi lideri, İşçi Muhalefeti'nden Aleksandr Şlyapnikov'un itirazları var. Fabrikaların eski sahiplerinin fabrikalara komiser olarak atandıklarını, fabrika komitelerinin etkisiz kılındığını, sendika denetiminin dahi ortadan kalktığını, özette işçi denetiminin yok edildiğini ileri sürüyor. Ne dersiniz, bu olaylar devrimin kaderinin işaret fişekleri miydi?

Masis Kürkçügil - Kronştad İsyanı'nın bastırılmasının kesinlikle savunulur bir yanı yoktur.

İşçi Muhalefeti'nden Şlyapnikov'u Lenin "sendikalist sapma" diye eleştirir, hatta ihracını talep eder ama o kongrede yine Merkez Komiteye seçilir. Eleştirilerinde haklılık payı var. Ama belirtmek gerekir ki o da Kronştad İsyanı'nın bastırılmasında yer aldı.

Praksis - Bu bağlamda süren bir demokrasi tartışması var. Sovyet demokrasisi ileri gidemediğine göre, en azından Sovyet partileri, özellikle Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler bakımından siyasal özgürlüklerin tanınması gerektiğine dair bir tartışma. Sadece siyasal özgürlükler bağlamında değil, sivil özgürlükleri de büyük oranda ortadan kaldıran bir tek parti iktidarı, hatta gizli polis rejimi kuruluyor. SSCB yıkıldıktan sonra yapılan ve arşiv incelemelerine dayanan yakın tarihli çalışmalarda, devrimin evrensel mesajının aksine, örneğin, basın özgürlüğünün büyük oranda yok edildiği vb. bir anti-demokratik rejim görüntüsü berraklaşıyor. Lenin'in son yazı ve mektuplarındaki uyarıları da bunu doğruluyor. Çok çarpıcı bir demokratikleşme önerisi var mesela, Merkez Komitesine derhal 150 işçi alalım diyor, bir tür, devlet aygıtı karşısında İşçi Denetimi Meclisine çevirmeye çalışıyor partiyi. Şöyle bir tez de var: NEP'le (yeni ekonomik politika) piyasayı kontrollü şekilde ihdas ettiği gibi siyasal demokrasi temelinde sosyalist olmayan bir geçiş rejimine doğru geri çekilerek devrimin ilan edilmiş programını ve hegemonyasını sürdürebilirdi. Klasik ve karşılıklı bir Troçkizm ve Stalinizm eleştirisi ve tartışması da var. Bu tartışmayı da sürdürebilirsiniz elbette, sonuçta bitmeyen bir tartışma ama bu tartışmada boğulmaksızın, demokrasi bağlamında neler söylersiniz?

Masis Kürkçügil - Sovyet partilerine siyasal özgürlük verilmeliydi ve silaha sarılmadığı sürece siyaset yapma hakkı tanınmalıydı. Elbette kimin Sovyet partisi olup olmadığına da kitleler karar vermeliydi. Devrimi yapan insanların rüşünü

ispatlamadığı gibi bir tespitten hareketle onları korumak için yasaklara sığınmak, burjuva demokrasisinden daha gelişkin olacağı belirtilen sosyalist demokrasi ile bağdaşmaz. Rosa Luxemburg'un *Rus Devrimi* broşürü (2013: 417-462) tekrar tekrar okunmalı, tabii Lenin'in (1999) son yazıları da. *Devlet ve Devrim*'de (1978) parti diktatörlüğü diye bir şey yok. Oldukça liberter addedilen bu çalışmanın sonraki uygulamalarla ilişkisini kurmak kolay değil.

Rosa Luxemburg'un bir dizi eleştirisinin yanında -köylü meselesi ve ulusal sorun gibi- demokrasi ve siyasal hayatın canlılığı üzerine söyledikleri Marksist düşüncenin bir başka ekolünün -herhalde küçümsenmeyecek bir ekol- tehlike çanlarını boşuna çalmadığını söyleyebiliriz. Rusya herkesin çalışma imkanı bulabileceği bir ülke değilken yalnızca Sovyetler üzerine inşa edilen bir "demokrasi" ister istemez bir çok insanı dışta bırakacak ve bu da daima bürokratikleşmeyi mayalandıracaktı.

Troçkizm ve Stalinizm eleştirisi veya tartışması diye bir şey yok. Stalinizm karşı devrimdir ve ilk zaferini de Lenin'e karşı kazanmıştır. Yalnızca Gürcistan meselesindeki bir anlaşmazlıktan söz etmiyoruz. "Büyük Rus şovenizmine savaş ilan ediyorum" diyordu Lenin (1999: 95). Kast ettiği açıktı, eski tipte bir devlet oluşturmaya niyetlenenlere savaş ilan ediyordu.

Praksis - Ekim Devrimi sonunda yapılaşan SSCB'ye, köylülerin toplumsal zenginliğine zorla el koyma üzerinden gelişen Batı-dışı ancak hedefi Batı-benzeri olan bir tepeden inmeci modernleşme pratiği olarak bakarak, sosyalizm parantezine dahi almayan görüşler de var. 1917'de Azerbaycan dışında hiçbir Türk topluluğu içinde sol, sosyalist hareket yok. Gürcistan'da sol bir parti var ama Lenin, son yazılarında Gürcistan politikası nedeni ile Stalin'den, "Kendisi Rus olmayan büyük Rus şovenisti" olarak söz ediyor. Sultan Galiyev trajedisi de biliniyor. Ne dersiniz?

Masis Kürkçügil - Azerbaycan bile tartışmalı. Malum Himmet, Bolşevik Partisi'nin ayrı örgütlenmesini kabul etmek durumunda kaldığı tek örgüt. Himmet'in Bakü proletaryasında ciddi bir etkisi yok. Bakü Komünü'nde -sorularınızda yer almıyor ama Ekim Devrimi babında anılması gereken bir deneyim- de bir etkileri yok. Çevre halklarda -Ukrayna, Gürcistan, Baltık ülkeleri, Polonya ve elbette Yahudi sosyalizmini temsil eden Bund- Çarlık döneminde bile anılmaya değer sosyalist hareketler var. "Türk topluluğu"nda işçi hareketi ve bununla kaynaşmış bir Marksist hareket söz konusu değil. Sultan Galiyev'in Marksistliği tartışmalı; malum devrimden sonra Moskova'daki Milliyetler Halk Komiserliği'ne giriyor. Efsane ile gerçeğin fazlasıyla karıştığı bir konu. Ancak özellikle göçmen Ruslar üzerinde partinin ve yeni devletin inşası bu bölgelerde vahim hataların işlenmesine neden olmuştur. Daha sonraki siyasal çizgisinden ötürü dikkat edilmeyen Zeki Velidi Togan'ın (2016) anıları bu açıdan çok öğreticidir. Petrograd'ı işgale yeltenen Yudenich ordularına karşı zorlu direnişte beyazlara karşı mücadele için asker göndermiş birisinden söz ettiğimizi de unutmayalım.

Lenin'in özel olarak gönderdiği Safarov, 1921'de "Türkistan'da proletarya diktatörlüğü sömürgeci bir mahiyet kazanmıştır" diye bir rapor verir. Gürcistan ve

Ukrayna ile birlikte bu bölgelerdeki icraat da devrimin yarattığı umutlara denk düşmediği gibi ters de düşmüştür.

Buraları Bolşeviklerin bildiği, tanıdığı bölgeler değildi ve Batı'da bir devrime umut bağlayanlar için Bakü Kurultayında görüldüğü üzere Şark çok belirsizdi. Bakü Kurultayının da zaten arkası gelmedi.

Praksis - Bazı yazarlar, SSCB deneyiminin başarısızlığını, siyasal bir devrimle devletin sönmülmeye başlayabileceği yönündeki tezin aşkını karakterine bağlıyor. Ekim Devrimi'nin evrensel mesajlarını gerçekleştiremediği için evrenselleşememiş bir Rus Devrimi olarak kaldığını, Rus Devrimi'nin devletin siyasal bir devrimle sönmülebileceğine ya da sönmülmeye başlayacağına dair siyasi iddianın üç ayağını, Sovyetler, UKKTH ve enternasyonalizmi kendi deneyimi ile yanlışlayarak bu siyasi iddiayı tarihe gömdüğünü ileri sürüyor. Ne dersiniz? Bir "Ekim Dersleri" tablosu yapsanız, bu görüş orada yer alabilir mi?

Masis Kürkçügil - Ekim Devriminin "başarısızlığını" yine Lenin'in Finlandiya Garı'na indiğinde verdiği söylevi irdeleyerek değerlendirmek gerekir. İç Savaş ve kıtlık gibi nesnel faktörlerin ardına saklanmadan başarısızlığı yine siyasal düzeyde irdelemek gerek. Özetle Lenin'in *Son Yazılar*'ında (1999) ve Troçki'nin aynı tarihlerdeki Yeni Yol yazı dizisinde dile getirilen meselelerden başlayarak ama önce Rosa Luxemburg'un (2013) siyasal demokrasi konusunda her ikisine yönelttiği eleştirileri -devrimi takdir eder tabii ki- alarak işe başlamak ve bürokratik karşı devrimin ne tür bir siyasal ve toplumsal güç ilişkileri içinde gerçekleştiğine bakmak gerekir.

Yoksa Ekim Devrimi'nin yarattığı umutlar ve önüne koyduğu hedeflerin tarihin çöplüğüne gönderildiğini iddia etmek, en azından mevcut dünya hallerinden müthiş keyif alanların işi olabilir ancak. Ekim Devrimi kendisiyle sınırlı olmayan kendinden önceki deneyimleri -özellikle Paris Komünü- içeren ve geleceğe de insanlığın kurtuluşu yolunda çağımızın en önemli deneyimi olarak tekrar ve tekrar incelenmeye değer.

Ayrıca yalıtılmış bir ülkedeki devrimden dünyanın dertlerinin çözümünü beklemek de abes. Rosa'nın dediği gibi onlar o cesareti gösterdiler ama arkasını getirmek izin başka güçler gerekiyordu.

"Sovyetler, UKKTH ve enternasyonalizm" konusunda hatalardan önce en gelişkin deneyimin de yine Rus Devrimi olduğu atlanmamalı. Devrimin ilk yıllarında dünyanın dört bucağındaki insanlara nasıl bir umut aşıladığını anlamak için bırakalım büyük lafları gündelik hayattaki değişimlere de bir göz atmak yeterli olacaktır.

Praksis - Devrim tek boyutlu, sadece siyasal sonuçları olan bir olgu değil. Sanatsal, hukuksal vb. sonuçları da var. Ekim Devrimi'ne bir bütün olarak baktığınızda bu anlamda bir mirastan söz etmek mümkün mü?

Masis Kürkçügil - Elbette bir miras var ama bu bir vasiyetnamede yazılı bir miras değil. Engels'in Marx'ın "ben Marksist değilim" sözünü yorumlarken söylediği gibi bir "etiket" olarak değil bir "araştırma rehberi" olarak "tarih anlayışı-

mızın” vazgeçilmez bir kaynağıdır. Yine Lenin’in bir devrimci parti hatalarından öğrenir sözüne dönersek Ekim Devrimi elbette “zaafılarıyla” birlikte ele alınmalıdır. Ama daha sonraki bürokratik karşı devrimin, Stalinizmin hesabını Ekim’den sormamak gerekir; çünkü bu karşı devrim bizzat Ekim’in kendisine karşıydı.

Praksis - Devrimin evrensel mesajını sahiplenene, 2010 yılında yitirdiğimiz, Paris ‘68 devrimci kalkışmasının önderlerinden Marksist düşünür ve eylemci Daniel Bensaïd, Ekim Devrimi’ne bakarken “stratejik sorunu geri çağırıyoruz” diyordu. Son olarak bu bağlamda, bugün “Ekim Dersleri’ni çalışacak” ve “sosyalist bir geleceğe taşıyacak” siyasal bir hareketin olanağı var mı? Varsa bu bir işçi hareketi mi, sosyal hareketler çoğulluğu mu? Ve bir “dünya partisi”, dünün mü geleceğin mi sorunudur?

Masis Kürkçügil - Sevgili Daniel’in söylediklerinin ne kadar yerinde olduğunu stratejik ufkun yitirilmesinin bedelinin ne kadar ağır olduğunu tekrar be tekrar yaşıyoruz. Ekim derslerini çalışmak elbette Ekim’i bir model olarak ele alıp tekrarlamak anlamına gelmiyor. İşçi sınıfının (bir ücret mukabilinde emeklerini satmak zorunda olanlar) yaşadığı yenilgiler yaptığı hamleleri anlamsızlaştırmaz. Gericilik dönemleri tarihin kaderi değilse de oldukça yaygındır. Şimdi de uzun bir gericilik döneminde yaşıyoruz ama dünyanın dört bucağında işçi sınıfının, emekçilerin, ezilenlerin yeni deneyimleri de eksik olmuyor. Omurgası emekçilerden oluşan bir hareket ancak ezilenlerin diğer kesimlerini de anlamlı bir bütünün parçası haline getirebilir. Tabii anti-kapitalizmi fabrikayla sınırlı görmeden, kapitalizmin yarattığı her tür tahribat alanında ona karşı mücadele olarak anlamak kaydıyla. Öte yandan her türlü sömürüye karşı çıkarken her türlü baskıya karşı çıkmayı da ihmal etmemek gerek; feminizmin bu konudaki katkıları programın ayrılmaz bir parçası haline gelmelidir.

Dünya partisi ne dünün ne bugünün meselesi esas olarak geleceğin meselesi. Yani gerçekten bir özgürleşim olacaksa bunun dünya ölçeğinde olacağını Marx da Lenin de bildikleri için Enternasyonaller kurdular. Rakamlara takılmamak gerekir. Anti-kapitalist, ekolojist, özyönetimci, feminist bir program etrafında farklı gelenlerin oluşturacağı bir çoğulcu enternasyonal her daim gündemdedir. Enternasyonal marşını söyleyip de onu örgütlemeyi anlamsız bulmak bir garabettir.

“Kapitalizmin doğum lekeleri, siyasal devrimden sonra da uzun süre silinemeyecektir”

Metin Çulhaoğlu

Praksis - 1917 Ekim Devrimi ve Lenin’in devrim düşüncesi Marksizmden bir tür kopuş sayılabilir mi? Gramsci’nin 1917’yi “Kapital’e karşı devrim” diye nitelediğini düşünürsek örneğin?

Metin Çulhaoğlu - Marksizmden kopuş sayılabileceğini düşünmüyorum. Ancak, Marx sonrasında, İkinci Enternasyonal tarafından temsil edilen Marksizm anlayışından ya da yorumundan söz edeceksek buradan bir kopuş olduğu kesindir.

Kanımcı Marx sonrasında, hatta bir ölçüde Marx’ın ve Engels’in yaşadıkları dönemde bu düşünce sistemindeki materyalist öge öne çıkarılarak diyalektik önemli ölçüde boşlanmıştır. “Hegel düşüncesinden kopuş”, “Hegel’in aşılması” vb. söylemlerde dile getirilen bu boşlama Marksizmde lineer gelişim öngören, fazlaca determinist ve bir ölçüde pozitivist tortular bırakmıştır.

Bu tortular önce Bernstein, ardından Kautsky gibi “otoriteler” tarafından bir tür resmi Marksizm anlayışında toplanıp ortaya belirli bir sistem çıkarmıştır. Bu sistemin Marksizm adına eleştirisinin baş figürlerinden biri olarak Lenin’den önce Luxemburg’u görebiliriz. Lenin bu gelenekle belirli bir noktaya kadar barışık kalmaya çalışmışsa da 1914 yılında, yani Avrupa’daki sosyal demokrat oluşumların savaşa ilişkin tutumunun belirginleşmesinden sonra onun da bu gelenekle ipleri kopardığı söylenebilir.

Praksis - “Diyalektiğin boşlanması” derken neyi kastediyorsunuz?

Metin Çulhaoğlu - Özellikle, kapitalizmin bir sistem olarak kendi içinde ve tek tek ülkeler bazında eşitsiz ve bileşik gelişiminden, bir de öznellik/özel faktör-nesnellik ilişkisinin kurgulanmasından söz ediyorum. İlkinde, bir dünya sistemi olan kapitalizmin gelişmesinde kendi iç eşitsizliklerinin kaçınılmaz olmasının ötesinde, bütünlüğe ilişkin bu eşitsizliklerin sistemin belirli bir bileşenine birikerek, daha da keskinleşerek yansıması söz konusudur. “Zayıf halka” da deniyor.

İkincisinde ise dönemin yerleşik Marksizmi, nesnellik ile bu nesnellik içinde yer alan aktif özne arasındaki ilişkileri tek yönlü olarak kurgulamıştır. Sanki nesnellik denilen olgu kendi içinde aktif öznenin varlığını, fiillerini, etkilerini hiç barındırmamış, özneyi dışardan bire bir ve dolaylımsız belirlemiş gibi...

Lenin’in bu yerleşik Marksizm anlayışından özellikle Hegel okumalarını temel alan “Felsefe Defterleri” (1913) ile koptuğunu söyleyenler vardır ve ayrıca tartışılabilecek bir başlıktır.

Praksis - 1917’ye, özellikle “Nisan Tezleri”ne kadar Lenin dâhil Rusya’daki devrimci Marksistlerin ülke için bir burjuva demokratik devrim öngördükleri, sosyalist devrimi ise daha ileriki bir etap saydıkları bir gerçek değil mi?

Metin Çulhaoğlu - Kuşkusuz öyle.

Başta Lenin, Bolşeviklerin 1903’ten itibaren hep sosyalist bir devrim öngördük-

lerini söylemek saçma olur.

Gene de 1902 yılındaki bir tespiti hatırlamakta yarar var. Lenin Ne Yapmalı'da (1998) şöyle der:

“Bugün tarihin karşımıza çıkardığı acil görev, diğer tüm ülkelerdeki proletaryanın önündeki tüm acil görevlerin en devrimcisidir. Bu görevin yerine getirilmesi, yalnızca Avrupa'nın değil (bugün artık söylenebileceği gibi) Asyatik gericiliğin de en güçlü tahkimatının yıkılması, Rus proletaryasını uluslararası devrimci proletaryanın öncüsü konumuna getirecektir.”

Burada eşitsiz ve bileşik gelişmenin nüveleri olduğu gibi bir sosyalist devrim vurgusunun da yer aldığı düşünülebilir. Birincisi, yani eşitsiz gelişme kesindir de diğeri konusunda daha ihtiyatlı bir yaklaşım gerekir. Bence Lenin burada bir sosyalist devrimden çok Avrupa'da restorasyona maruz kalmış, üstelik kıtayla sınırlı kalan “eski” burjuva-demokratik devrimler dalgasını canlandıracak, daha ileri ve üstelik bu kez tüm dünyayı kapsayan bir aşamaya taşıyacak yeni bir dalgaya işaret etmektedir. Çarlık Rusya'sının özel konumu nedeniyle böyle bir devrimci dalga Rusya'dan ileride olan batılı ülkelerdeki devrimci harekete yeni bir soluk kazandıracak gibi Rusya'dan geri olan ülkeleri de sıçratarak ileriye taşıyacaktır.

Lenin'in 1917 Nisan'ındaki çıkışının kendi çevresinde bile “aykırılık” sayıldığı bilinmektedir. Hatta Lenin'in bu çıkıştan sonra partisini “yeniden fethetme” durumunda kaldığını söyleyenler de vardır. Bu şaşırtıcı “çıkışın” geri planında neyin yattığına gelince; bence Lenin Rusya'da burjuva demokratik devrim sınırlarının ötesine geçen bir “işçi devriminin” yalnız kalmayacağını, oluşturduğu örneklerle başta Almanya olmak üzere özellikle Orta Avrupa'daki başka proleter devrimleri tetikleyeceğini düşünüyordu.

Praksis - Yani “tek ülkede sosyalizm” perspektifi yoktu mu demek istiyorsunuz?

Metin Çulhaoğlu - Bu tartışmanın saçma noktalara gitmemesi için önce bir uyarı gerekiyor. Lenin ve Bolşevikler bir yana hiçbir devrimci odak “sosyalizm tek ülkede olsun, o ülke de bizim ülkemiz olsun” diye yola çıkıp mücadelesini öyle vermez.

Ne yazık ki bugün bu konudaki tartışmaların saçma noktalara taşındığını görüyoruz. Kapitalist-emperyalist sistemden siyasal devrim gerçekleştirilerek kopan bir ülkenin kendi başına Marx'ın deyişiyle “komünist toplumun ileri evresine” geçmeyeceği kesindir. İyi de, devrimi gerçekleştiren ülkenin, başka ülkelerde devrim olmaması durumunda “ben bu durumu düşünmemiştim” deyip iktidarı geri vermesi mi gerekecektir?

Aslında mesele o kadar da karmaşık değildir. “Tek ülke” tek başına nelere ulaşamayacağını bilerek kendi devrimini sağlamlaştırmaya çalışır, sosyalizm yolunda adımlar atar, düzenlemeler yapar. “Bu da yapılamaz” ya da “yapılmasın” diyenler devrim istemeyenlerdir.

Praksis - Peki, Rusya'da devrim ilk badireleri atlatıp oturdukça bu kez kendini idame ettirme, önde gelen kapitalist ülkelerle ciddi sorun yaşamama adına başka ülke-

lerdeki devrimci hareketleri frenleyen bir politika izlememiş midir?

Metin Çulhaoğlu - Bu alanda özellikle Komintern aracılığıyla hayli ihtiyatlı bir politika izlediği genel olarak doğrudur. Ancak bu politikanın, başka ülkelerde gerçekleşebilecek devrimlerin önünü kesecek, durduracak etkiler yarattığını söylemek doğru değildir. Sonra, Komintern'in 1933'e kadar kıta Avrupa'sında "sınıfa karşı sınıf" gibi sektör politikalar izlemiş olduğunu da unutmamak gerekir.

Sonuçta şunu söylemiş oluyorum: 1919'dan 1943'e uzanan dönemde Rusya dışındaki herhangi bir ülkede gerçekleşebilecek olan bir devrimin Sovyet ya da Komintern politikaları yüzünden gerçekleşemediğini söyleyemeyiz. Olsaydı olurdu ve bu devrimi gerçekleştirenler de "Komintern'e karşı devrim" derlerdi, olup biterdi.

Praksis - 1917 sonrası uygulamalar demokrasi açısından da eleştiriliyor, devrimin demokratik yanının boğulduğu söyleniyor?

Metin Çulhaoğlu - Son 150 yıl içinde gerçekleşen ve radikal özellikler taşıyan hiçbir devrim demokrasiyi 1917 Devrimi kadar önemsememiş, el üstünde tutmamıştır.

Burada aslında çok basit, ama temel bir ayrımı yapmak, içimize sindirmek durumundayız: Demokrasi ile sınıfsal diktatörlük, yani bir sınıfın diktatörlüğü birbirini çelen kavramlar değildir. Kapitalist bir düzende nasıl demokrasinin en ileri denebilecek biçimleri bile sermaye sınıfının diktatörlüğü üzerine oturursa, sosyalizmde de demokrasi ve demokrasi uygulamaları proletarya diktatörlüğünü temel alır.

Doğrudur, 1917'den sonra proletarya diktatörlüğü bağlamında da gerçekleştirilebilecek kimi demokratik uygulamalarda eksik ve yetersiz kalınmıştır. Ama bunda rol oynayan, Bolşeviklerin niyetlerinden çok devrimin içinden geçtiği özel durumlar ve koşullardır. Dış müdahale, İç Savaş, Savaş Komünizmi, NEP derken birtakım önlemlere özel olarak başvurulması gereği ortaya çıkmıştır.

Bir ek daha yaparak anlatmaya çalışalım.

Marx, 1848 yılında, yani Paris Komünü deneyiminden çok önce Almanya'da yaşanan süreçlere ilişkin bir değerlendirmesinde şöyle demektedir: "Bir devrimi izleyen geçici her siyasal düzenleme bir diktatörlüğü, üstelik enerjik bir diktatörlüğü gerektirir." (Marx, 2010: 431)

Marx'ın bu değerlendirmesine başvurmanın nedeni, 1917 Devrimi'nin diktatörlükle (ve demokrasiyle) ilişkisinin iki açıdan kurulabileceğine işaret etmektir. Birincisi, herhangi bir devrimin gerektireceği "geçici" siyasal düzenlemelerin adı olarak diktatörlük; ikincisi ise bir sosyalist devrimin, 1917 Ekim Devrimi'nin açtığı yolda ortaya çıkan ve süre biçilmesi mümkün olmayan bir olgu olarak proletarya diktatörlüğü...

1917 sonrasında olan, Marx'ın 1848 yılında işaret ettiği diktatörlüğün, ikinci diktatörlük konseptiyle fazla iç içe geçip onu üst belirlemesidir.

Bir sorun olduğunu söyleyebiliriz; ama kaçınılmaz da olduğunu teslim etmekten başka yol yoktur.

Praksis - Hep zorunluluklardan, kaçınılmazlıklardan söz ediyorsunuz; 1917'nin ve

sonrasının bunlara bağlanamayacak eksiklikleri ve hataları hiç mi yoktu?

Metin Çulhaoğlu - Bir sürü olgu sıralamak yerine işin temeline inmek daha doğru olur. Böyle yapıldığında benim görebildiğim temel eksiklik ya da hata, parti ile en geniş anlamda halk arasında iletişim ve uyum kaybı işlevini görebilecek bir örgütlenme olarak Sovyetlerin etkisizleştirilmesi ya da etkisizleşmesine göz yumulmasıdır.

Böyle olduğunda önemli ara kadrolarının çoğunu zaten yitirmiş olan parti çok fazla iş yüklenmek, her şeye, her işe müdahil olmak zorunda kalmıştır. Daha kötüsü, partinin gündelik işlerle fazla içli dışlı hale gelip bürokratlaşmasına yol açan bu süreç zımnen bir “model” sayılarak sürdürülmüş, işler çöküşe kadar böyle devam etmiştir.

Oysa partinin bir “yönetim aygıtına” dönüşmek yerine toplumun ve ülkenin ideolojik ve siyasal öncüsü olarak kalması gerekirdi. Öncülük, her zaman ve her yerde gündelik olayların ve işlerin bir ölçüde dışında durmayı, bunlara dışardan bakmayı gerektirir. Her iş partinin üzerine kalmışsa o da gündelik işlere boğulur ve öncülük işlevini yerine getiremez.

Sonuçta “proleter demokrasi”, içinde geçen demokrasi sözcüğünün sihriden ve cazibesinden çok partinin gerçekten öncü parti olarak kalması açısından gereklidi ve yapılamayan da budur.

Praksis - 100 yıl sonra bir değerlendirme yapılırsa, Ekim Devrimi ile ilgili olarak neleri “aşılmış”, neleri “kalıcı” ve “hala geçerli” saymak gerekir?

Metin Çulhaoğlu - Benim görebildiğim ilginç bir nokta, aşılmış olanlar gerçekten aşılmışken, “kalıcı” olanların kalıcılığının yüz yıl öncesine göre daha da güçlenmiş ve belirginleşmiş olmasıdır.

“Aşılma” dediğimizde, 1917’de son derece kritik bir yeri olan “işçi-köylü ittifakına” bugün ülkelerin çoğunluğu açısından aynı değeri vermemiz herhalde beklenemez.

Sonra, dönemin pek çok devrimine, bu arada Ekim Devrimi öncesine de damgasını vuran “burjuva demokratik devrim” perspektifi de günümüzde çoktan aşılmıştır. Bunu geçtik, “burjuva” sözcüğünün yerine “milli” konulsa, bu da aşılmıştır.

Bir dönem Bolşevik Parti’yle özdeşleştirilen “darlık”, “gizlilik” ve “profesyonel devrimcilik” gibi özelliklerin bugün aynen tekrarlanmaya çalışılmasının bir yararı olacağını da hiç sanmıyorum.

Devrimden sonra bir ara komünizmle eşitlenen “elektrifikasyon” hamlesine günümüzde herhalde fazla ihtiyaç duyulmayacaktır.

Bunları geçerse, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Lenin ve Ekim Devrimi bağlamında öne çıkan kimi öğelerin bugün de geçerliliğini koruduğu, daha ötesi bu geçerliliğinin daha da arttığı kanısındayım.

Kastettiğim, işçi sınıfına siyasal bilincin dışardan kazandırılabilmesi ve proletarya diktatörlüğüdür.

Yüz küsur yıllık tarih, başka her şeyden çok, işçi sınıfının kendi başına ancak

ekonomik-sendikal bilince ulaşabileceğini kanıtlamıştır. Hani deniyor ya, teoriyi, analizi vb. bir yana bırakalım, pratiğe bakalım; o zaman bakalım ve bu gerçeği görelim.

İkincisiyle, proletarya diktatörlüğüyle ilgili olarak en başta söyleyeceğim, belki de “paradoksal” görünecek durum şudur: Marx’ın terimleriyle “siyasal devrim” ile “toplumsal devrim” arasındaki açığı ya da mesafe, bugün, yüz yıl öncesine göre daha fazla büyümüştür. Başka bir deyişle, dünya kapitalizminin Ekim sonrası yüz yıllık gelişimi, siyasal devrimle toplumsal devrim arasındaki açının daralmasını sağlayacak bir özellik taşımamıştır.

Örneğin 1919 yılında Almanya’da gerçekleştiğini varsaydığımız bir devrimde bu mesafe, bugün örneğin ABD’de gerçekleşecek bir devrimin getireceği mesafeden daha kısa olurdu.

Bu söylediğimin nedenleri, uzun bir açıklamayı gerektirir. Kuşkusuz, üretim süreçlerinin ülke sınırlarını aşacak ölçüde parçalanması, dış ilişkiler ve bağlantılar, bu arada işçi sınıfının da kendi içinde parçalanmış olması gibi “maddi” nedenlerden de söz edebiliriz. Ancak bana göre asıl ağırlık taşıyan, ideolojik ve kültürel oluşumlardır. Aradan geçen yüz yılda kapitalizm toplumları kendisine daha fazla alıştırmış, “başka bir düzen ve toplum” fikrini ya da tahayyülünü zayıflatmıştır.

Bu, “kapitalizmin doğum lekelerinin” siyasal devrimden sonra da uzun süre silinemeyeceği, iki devrim arasındaki açının büyümüş olduğu anlamına geleceği gibi aynı zamanda proletarya diktatörlüğü için bir başka reel gerekçe oluşturur.

"Lenin, hayatının sonunda sadece bürokrasiye karşı değil, doğrudan doğruya Stalin'le mücadele etti"

Sungur Savran

Praksis - Rusların devrim yılını, 1917'yi, Şubat ve Ekim Devrimini konuşacağız. Bazı sorularımız olacak. Sorulardan önce, bir kolektif kaynak dökümü yapmak istiyoruz. O yüzden, ilk sorumuz, Stalin başkanlığındaki heyetin (Gorkiy, Vorosilov, Kirov, Jdanov) Türkçe'de Evrensel Basım Yayım tarafından yayınlanan resmi tarihini (Gorkiy ve diğerleri, 2012), meşhur Kısa Ders (Tarih)'i (Stalin, 1971; ki bu, Komintern tarihinde, biliyorsunuz, Komünist Manifesto'dan daha fazla basılıp dağıtılan bir eser), Troçki'nin Rus Devrimi adlı üç cildini (1998a; 1998b; 1999) ve İhanete Uğrayan Devrim'ini (2006), Isaac Deutscher'in artık klasik statüsündeki biyografilerini ve eserlerini (1969; 1970; 1974; 1990; 1991), Türkçe'de de çok okunan Edward Hallett Carr'ın Bolşevik Devrimi adlı üç cildini (2012; 2015; 2016), Ernest Mandel'in Ekim 1917: Sosyal Devrim mi Darbe mi? (1997) adlı broşürünü ve nihayet Rusya'da Devlet Kapitalizmi (Cliff, 1990) tezinin sahibi Tony Cliff'in tarihini, haklı olarak ün kazanmış olan kendini adamış gazeteci olan John Reed'in anlatısı Dünyayı Sarsan On Gün'ünü (2017), Batı'da yapılmış ilk çalışmalardan olan William Henry Chamberlin'in tarihini (1987a; 1987b) elde var bir sayarsak, devrim tarihi ya da yorumu bakımından, mutlaka anmak isteyeceğiniz, Türkçe de yazılmış olabilir elbette, bir kaç eser sorsak, anacağınız ilk ikisi hangileri olur?

Sungur Savran - İngilizce'nin hâkimiyeti başka dillerdeki son derece gelişkin çalışmaları perdeliyor. Devrimci Marksist tarihçi Pierre Broué'nin birbirini tamamlayan iki yapıtı Türkçe'ye mutlaka çevrilmelidir: *Trotsky* (1988) ve *Histoire de l'Internationale communiste 1919-1943* (1997). İlki Deutscher'in değeri yadsınamayacak üç ciltlik çalışmasının ağır hatalarının düzeltilmesi için de gerekli. İkincisi ise komünist hareket konusunda Enternasyonal'in tarihine yakışacak bir uluslararası ufka sahip.

Bir üçüncü kitaptan söz etmeme izin verilsin. Alexander Rabinowitch'in Türkçe'de Yordam Kitap tarafından yayınlanmış olan üçlemesi (tarihi anlatma sırasıyla *Devrim Doğru, Bolşevikler İktidara Geliyor ve Bolşevikler İktidarda*, bkz. Rabinowitch, 2010; 2014; 2016), bugüne kadar başvurulmamış çok sayıda kaynağın incelenmesi sonucunda kaleme alınmış bir kitaptır. Çok önemlidir. Öneminin bir yanı da, Trotskiy'in² 1930-1932 arasında Büyükada'da sürgünde iken kaleme aldığı *Rus Devriminin Tarihi*'nin (1998a; 1998b; 1999) tarihi olgulara bütünüyle sadık kaldığını, yazılışından üç çeyrek asır sonra kesinkes ortaya koymuş olmasıdır. Bu da demektir ki, sorunuzda saydığınız kaynaklardan bürokrasinin kendine tuttuğu ayna, resmi tarih karakterli *Kısa Ders(Tarih)* (Stalin, 1971) birçok konuda yaşanmış

2 Praksis'in Notu: TDK Yazım Kılavuzu'na göre, Rusça özel adlar yazılırken Rus harflerinin ses değerlerini karşılayan Türk harfleri kullanılır. Savran Rusça'daki ses değerinin Türkçe karşılığı olmadığı gerekçesi ile Troçki yerine Trotskiy, Kerenski yerine Kerenskiy kullanımını tercih ettiğinden, bu yazım şekli muhafaza edilmiştir.

tarihin tahrifatına dayanmaktadır.

Praksis - 1917 yılı, Rus tarihinde iki ayrı devrimin gerçekleştiği bir dönemeç. Şubat Devrimi ile başlayalım. Birinci Dünya Savaşı bu devrimin önemli amillerinden biri. Çarlığın iktisadi koşullarındaki kötüleşmenin savaşı sürdürmekte yarattığı güçlükler, açlığa varan yoksulluk, yaygınlaşan asker kaçaklığı, yüksek enflasyon ve ücretlerdeki düşüş, yiyecek sorunu vb. Şubat Devrimi'ni gerçekleştiren kendiliğinden hareketin nedenleri arasında sayılıyor. Elbette bunlara eklenecek Brusilov Harekatındaki ağır kayıplar gibi daha özgül nedenler de vardır. Ne oldu, 1917 Şubat ayında Rusya'da?

Sungur Savran - Önce kadın işçiler, sonra işçi sınıfının büyük çoğunluğu ayaklandı. Üniforma altında köylülerden oluşan orduda görev yapan erler de ayaklanmanın yanında yer alınca, o güne kadar kendini kadir-i mutlak sanan Çar devrildi. Rusya, Avrupa ve dünya, savaşın mezaliminden devrimin şenliğine doğru dev bir atılım yapmış oldu.

Praksis- Şubat Devrimi büyük oranda kendiliğinden bir hareketin ürünü, ancak devrimle birlikte bir çok siyasal parti görünür hale geliyor. Anayasal Demokratlar (Kadetler), Sosyalist Devrimciler, Menşevikler ve kısmen Bolşevikler vb. Şubat Devrimi, sol, sosyalist yazında burjuva devrimi olarak nitelendiriliyor. Size göre, bu bir burjuva devrimi mi, bir burjuva devrimi ise özgüllükleri nelerdir? Özellikle, Şubat Devriminde oluşan Sovyetlerin, diğer burjuva devrimlerinde gördüğümüz türden organlar olmadığını ilk bakışta teşhis edebiliyoruz. Sizce?

Sungur Savran - Şubat Devrimi'nin, devrimden 100 yıl sonra kim tarafından bir "burjuva devrimi" olarak nitelendiğini merak ediyorum. Evet, "Nisan Tezleri" tartışması sırasında (buna geleceğiz) Lenin Bolşevizmin eski tezlerine dogmatikçe sarılanlara "Çar devrildi, burjuvazi iktidarı aldı, bu anlamda burjuva demokratik devrim tamamlandı" diyerek karşılık veriyor. Ama Şubat Devrimi'nin herhangi bir anlamda klasik bir burjuva devrimi olduğunu ima etmiyor, tam tersine tarihin özgün gelişmesi içinde ikili iktidarı ortaya çıkararak Şubat Devrimi'ni bir burjuva devriminden çok daha fazlası haline getirdiğini ortaya koyuyor.

Olgular açıktır: Çar'ı işçi sınıfının ayaklanması ve askerlerin bu ayaklanmanın yanında yer alması devirmiştir. Öyleyse Şubat Devrimi bir yanıyla bir işçi-köylü devrimidir. Ama işçi sınıfı henüz yeterince güçlü olmadığı için, işçi ve asker Sovyetleri ülkenin esas gücü olduğu halde, Sovyetlere hâkim olan uzlaşmacı sosyalist partiler (Menşevikler ve Sosyal Devrimciler) iktidarı burjuvaziye armağan etmişlerdir. Zaten bu çelişkidir ki Şubat'tan Ekim'e giden yolun diyalektiğini oluşturur. İşçi sınıfının devrimi burjuvazi tarafından çalınmış ve durdurulmuştur. Şubat bu yüzden patlamaya hazır bir ortam yaratmıştır.

Praksis - Şubat Devrimi ile açığa çıkan siyasal partilerin hepsi Devrimi sahipleniyor, Bolşevikler de bunlar arasında. Bu partilerin genel doğrultusu demokratik bir burjuva cumhuriyeti kurmak yönünde değil mi? Bolşevikler de o tarihte, sürekli/kesintisiz devrimden çok burjuva devriminin yerleşmesinden yanalar. Nisan ayına kadar da bu devam edecek gibi görünüyor. Bu dönemde partilerin arasında yaygın kanaat nedir?

Sadece devrime ve sonuçlarına ilişkin olarak değil, savaş vb. konularda da bu partiler neleri savunuyorlar?

Sungur Savran - Partilerin ne savunduğundan çok, burjuvazinin planları ile Bolşeviklerin politikaları önemli. Öteki bütün partiler ara renk olmaktan öteye geçmez. Burjuvazi, hem İngiliz-Fransız emperyalizmlerine göbeğinden bağımlı olduğu için, hem de kendine özgü emperyalist amaçları olduğu için (bunların arasında İstanbul'un ele geçirilmesi de var), savaşı sürdürmekten yana. Kendi çıkarları dolayısıyla işçilerin haklarının verilmesine karşı. Hem toprak sahipleri ile siyasi ittifakı, hem de toprak reformunun bankaları da sarsması ihtimali dolayısıyla da toprak dağıtımına karşı.

Bolşevizme gelince. Sorunuzun soruluş tarzı sanki Bolşevik Partisi Şubat-Nisan arasında yekpare biçimde “demokratik burjuva cumhuriyeti”nden yanaymış izlenimi doğuruyor. Oysa parti içinde farklılaşma ilk günden doğuyor. Ülke içinde partinin başında olan Kamenev, Stalin ve diğerleri, evet, gerçekten “burjuva cumhuriyeti” uğrunda çalışmaya yatkınlar. Lenin ise Şubat Devrimi'nin hemen ertesinde, daha İsviçre'de sürgünde olduğu günlerde, devrimin görevlerinin (barış, toprak dağıtımı, işçi hakları, ulusların kendi kaderini tayin hakkı vb.) hiçbirini burjuvazinin yerine getiremeyeceğini, dolayısıyla devrimin ilk evresinden (burjuvazinin hâkimiyetinden) ikinci evresine (iktidarın sovyetlere devri) geçiş içinde olduğunu saptıyor. Nisan'da hâkim olacak olan bu ikinci görüştür.

Uzlaşmacı burjuva partileri ise burjuvazinin kuyruğunda yürüyor, onun politikalarını uygulamaya koyuyor.

Praksis - Peki Nisan ayında ne oluyor? Şunları biliyoruz: Lenin, Nisan Tezleri (1979) diye bilinen tezleri yazıyor, tezler Pravda'da yayınlanıyor ve partiye sunuluyor. Bu tezlerdeki görüşler doğrultusunda parti içinde bir mücadele başlıyor. Lenin'in partisini yeniden fethettiğini söyleyen yazarlar var. Bu arada ülkeye de dönüyor. Nasıl döndü? Nisan Tezleri'nin önemi nedir sizce? Öyle ise, Lenin, neden partisini yeniden fethetmek zorunda kalıyor?

Sungur Savran : Lenin 4 Nisan'da Petrograd'ın Finlandiya İstasyonu'na indiğinde işçilere hitaben yaptığı konuşmayı “Yaşasın sosyalist dünya devrimi!” sloganıyla bitiriyor. Henüz Bolşevik olmayan Trotskiy daha maceralı bir yolculukla Petrograd'a ayak bastıktan sonra ayağının tozuyla 5 Mayıs günü, 1905 devriminde başkanı olduğu Petrograd Sovyeti'nde konuşmaya davet ediliyor, o konuşmayı “Yaşasın sosyalist dünya devriminin girizgâhı Rus Devrimi!” sloganıyla bitiriyor. “Dünya devrimi” kavramını Trotskist bir kavram sananlara tarihin ironik cevabı: Lenin Trotskiy'den daha Trotskist! Daha sonra Ekim Devrimi'nin tartışmasız iki büyük önderi olacak olan her iki önder de yaşananı dünya çapında bir sosyalist devrimin başlangıç muharebesi olarak görüyor. Her ikisi için de amaç proletarya iktidarındır. Trotskiy Bolşevizme Haziran ayında bu temelde katılacaktır. Elbette parti konusunda Lenin'in haklı, kendisinin haksız olduğunu da kabul ederek.

Lenin, “Nisan Tezleri” ile (1979), Bolşevik Partisi de Nisan sonundaki kong-

resinde sağ kanada karşı Lenin'in görüşlerini onaylayarak, proletarya iktidarı için mücadeleyi bir ara aşama olmadan devrimin programı haline getiriyorlar. Bunun gerisinde, burjuvazinin Şubat'ta başlayan devrimin görevlerini yerine getirmekten kaçınması, işçi, köylü ve asker yığınlarının ve ezilen ulusların ise bu görevlerin yerine getirilmesine su gibi, ekmek gibi ihtiyaç duyması yatıyor. Buradan Şubat'tan Ekim'e doğru gidişi bağlatan çelişki doğuyor. Bu çelişki nesnel bir çelişkidir. Lenin'in büyüklüğü çelişkiyi tespit ederek ona uygun politikaları önermiş olmasıdır. Bu çelişki Ekim Devrimi'yle çözülecektir. Lenin'in "Bütün iktidar Sovyetlere!" sloganı gerçekleştiğinde.

"Nisan Tezleri" (1979), Lenin'in 1917 Şubat öncesi dönemine damgasını vuran aşamalı devrim kavrayışını terk ederek sürekli devrim programını pratikte benimsemesi anlamına gelir. Lenin, birincisi, hakikat karşısında böylesine esnek bir devrimci olmasaydı ve ikincisi, Bolşevik Partisi'nin disiplinli bir savaş örgütü olarak inşasına bütün hayatını vermeseydi, Ekim Devrimi'nin gerçekleşmeyeceği rahatlıkla söylenebilir.

Praksis - Haziran-Temmuz olaylarına kadar devam eden, nispeten sakin dönem var. Bu dönemde Sovyetler içinde etkin olan siyasi güçler hangileri? Lenin Sovyetleri, ikili iktidar organlarından biri olarak tanınıyor ancak, Sovyetler içinde iktidarı almaya dönük bir eğilim mevcut değil henüz. Sovyetler, Geçici Hükümeti, Kerenski'yi destekliyor. Biraz Sovyetler üzerinde duralım. İşçi Sovyetleri var, Asker Sovyetleri var. Bunlar en bilinenler. Sovyetler nasıl oluşmuştu, hangi toplumsal sınıflara ve kesimlere dayanıyordu, ne kadar yaygındı?

Sungur Savran - Devrimlerin bir iç ritmi var. Yükseliş ve hummalı faaliyet dönemlerini görece olarak sakin dönemler izliyor. Sonra toplumun, özellikle devrimci sınıfın ateşi yine yükseliyor. Buna rağmen Temmuz öncesine "sakin" demek doğru olmaz. İnşılı çıkışlı ritmi kaçırmış oluruz. Mart'ta Şubat Devrimi'nin şehitlerinin toplu cenazesine yüz binler katılıyor. Nisan'da Geçici Hükümet'in emperyalistlerle işbirliği belgelenince dev gösteriler yaşıyor. 18 Haziran'da yapılan toplu gösteride Bolşeviklerin ne kadar güçlenmiş olduğunu ya da madalyonun tersinden bakarsak işçi sınıfının ve Petrograd garnizonundaki askerlerin ne derecede devrimcileşmiş olduğunu gösteren Bolşevik sloganların hâkimiyeti dikkat çekici.

Sovyetler hakkında bu söyleşi çerçevesinde söylenmesi gereken tek şey, bunların burjuva parlamentosunun alternatifi olan bir işçi sınıfı iktidarının organları ve işçi demokrasisinin gerçekleşeceği alan olduğudur. Asker ve köylü sovyetleri ise işçi sınıfının devrimdeki en önemli müttefiklerinin örgütlenme alanlarıdır. Bu sınıf karakteri anlaşılmazsa, sovyetlerin -küçük burjuva uzlaşmacı sosyalistlerin desteklediği- burjuva hükümetinin ve onun etrafında oluşan diğer organların -"Devlet Kongresi", "Ön Parlamento" vb.- karşısında indirgenemez bir sınıf karşıtlığını temsil ettiği, burjuvazinin iktidar organları karşısında işçi sınıfının -müttefikleriyle birlikte- **ikili iktidar organları** olduğu görülmezse, daha sonra yaşananlar -özellikle Kurucu Meclis olayı- anlaşılamaz.

Sovyetlerin önemi tartışılmaz olmakla birlikte, bunları devrimci proletarya parti-

sinin karşısına çıkaran konseyci yaklaşımlar bütünüyle yanlıştır. Şayet Bolşevik Partisi sovyetleri devrimci bir önderlikle iktidara taşımasa, sovyetlerin Menşeviklerin ve Sosyal Devrimcilerin önderliğinde yenilgiye uğraması neredeyse kaçınılmazdı.

Praksis - Bolşevikler, Temmuz ayına kadar “Bütün İktidar Sovyetlere!” propagandası yapıyorlar mı? Propaganda, daha çok “ekmek, barış, toprak” gibi somut taleplere mi dayanıyor? Bolşeviklerin Temmuz günlerine kadar durumu nedir?

Sungur Savran - Tabii yapıyorlar. Ama tam tamına, Lenin’in sürekli vurguladığı gibi, bu bir **propaganda sloganı**. Temmuz ayı öncesinde de, “Temmuz günleri” sırasında da Bolşevikler için bu bir **ajitasyon sloganı değil**. Çünkü henüz iktidarı almanın zamanı değil. İktidarı almak için işçi sınıfını, askerleri ve köylüleri hazırlama zamanı. “Barış, toprak, ekmek!” gibi sloganlar ile “Bütün iktidar Sovyetlere!” sloganı arasına karşıtlık koymamak gerek. İlki toplumsal sorunlarda Bolşeviklerin tavrını ortaya koyuyor. İkincisi, bu toplumsal sorunların çözümü için **iktidar formülünü** gösteriyor.

Praksis - Belirttiğiniz gibi, Temmuz ayında, Bolşeviklerin de ardından sürüklenmek sorunda kaldığı bir isyan dalgası var. Doğrudan Geçici Hükümet’i hedef alıyor. Bolşeviklerin askeri örgütünün içinde yer aldığı bir isyan bu. Ancak parti, ikircikli davranıyor. İsyan, kanlı bir şekilde bastırıldığında fatura Bolşeviklere kesiliyor. Bolşevik basın tekrar yer altına çekilmek zorunda kalıyor. Eylül ayına kadar sürecektir bir bozgun havası var gibi. Temmuz günlerinde ve sonrasında neler oldu?

Sungur Savran - Bolşeviklerin “Temmuz Günleri”nde, yani 3-4 Temmuz tarihlerinde zor durumda kaldığı doğrudur. Kitleselleşmiş bütün partilerde olması normal olan bir şey var: Partinin değişik örgütlerinin farklı toplumsal basınçlar altında kaldığı ve bu yüzden tutumlarında farklılaşma görüldüğü doğrudur. Askeri örgüt bu yüzden Petrograd teşkilatından da, Merkez Komitesi’nden de farklı fikirler ileri sürüyor.

Ama bir bütün olarak Bolşevik Partisi’nin “Temmuz Günleri” olarak anılan bu tarihi olaydan yüz akıyla çıktığını vurgulamak gerekir. Çünkü bu olaylar karşısındaki tutumu, aynı zamanda partinin ne denli olgun bir devrimci parti olduğunu ortaya koymuştur.

Nedir tarihe “Temmuz Günleri” diye geçen olay? Petrograd Garnizonu’ndaki askerlerin işçilerle birlikte -Putilov çelik fabrikasının 30 bin işçisi ve aileleri de dâhil!- silahlı biçimde sokağa çıkması ve iktidarı almak istemesi. Bu, o gün olağanlıydı. Ama Bolşevikler, en başta Lenin, işçilere ve askerlere iktidarı almak için ayaklanmak yerine devrimin gücünü göstermek ve yaymak amacıyla düzenli bir gövde gösterisine girişmelerini tavsiye ettiler. Bolşeviklerin üç aydır karargâhı olan Kşesinskaya Konağı’ndaki çalışma odasının balkonunun önüne gelen ve kendisinden “haydi ileri, iktidarın fethine!” sözünü duymak isteyen işçi ve asker kitlelerine Lenin “hayır” diyebilmiştir.

Neden? Çünkü iktidar Petrograd’da alınabilirdi, ama cephe ve kırlar henüz hazır değildi. İktidar alınırdı, ama Paris Komünü örneğinde görüldüğü gibi kısa sürede yitirilirdi. İşte Bolşevik Partisi’nin ve Lenin’in “ayaklanma sanatı” olarak andığı

taktik olgunluğu, Temmuz Günleri'nde işçi sınıfının erken, ham bir adım atmasını böyle engellemiştir. Ortada bir "ikirciklilik" yoktur.

Praksis - Kornilov Darbesi'nin bastırılmasına katılan Bolşevikler için bu bir kaldıraç işlevi görüyor, Eylül ayında büyük oranda toparlanmakla kalmıyor, Sovyetler içinde de çoğaltıyorlar değil mi?

Sungur Savran - Temmuz Günleri, Bolşevikler yanlış yaptığı için değil, burjuvazi ve uzlaşmacılar devrimin ne kadar yakın olduğunu, Bolşeviklerin ise o devrime ne kadar gerekli olduğunu gördükleri için Bolşevizme bir saldırı dalgasıyla sonuçlanmıştır. Bolşevik Partisi, mesela 1918 Kasım devrimi içinde, 1919 başında Rosa Luxemburg'u ve Karl Liebknecht'i koruyamayan Almanya Komünist Partisi'nden farklı olarak Lenin ile Zinoviyev'i yeraltına çekmiştir. Partinin artık iki numarası haline gelmiş olan Trotskiy de hapse düşmüştür.

Ancak, Kornilov Darbesi esnasında doğru bir politika, dolaysız düşmana karşı Sovyetler içinde birlik halinde direnme politikasıdır ki, Bolşeviklerin iki ay gibi kısa bir süre içinde yeniden ayağa kalkmasını, bütün Sovyetlerde adım adım çoğunluğu fethetmesini getirmiştir.

Praksis - Bolşevikler arasında bütün bir Eylül ve hatta Ekim boyunca süren "iktidarı alıp almama" tartışması ile Temmuz yenilgisinin bir ilgisi var mı? Bu tartışmanın özü nedir? Birçok yazar, bu tartışmanın Nisan Tezleri'ndeki sürekli/kesintisiz devrim perspektifinin Bolşevikler tarafından içselleştirilememiş olmasından doğduğunu ileri sürüyor. Katılır mısınız?

Sungur Savran - Bolşevik Partisi'nde Lenin özel bir yere sahiptir. Parti zaman zaman eski formüllerin tutsağı olmakta (Şubat sonrası), zaman zaman cüret konusunda geride kalmaktadır (Ekim öncesi). Sözü ettiğiniz "iktidarı alıp almama" tartışması, Ekim Devrimi'nin arefesine kadar devam ediyor. Ancak Lenin'in ısrarlı takibi ve Trotskiy'in Petrograd Sovyeti'nin Başkanı ve ona bağlı Askeri Devrimci Komite'nin de başı olması sayesinde ki, Ekim Devrimi gerçekleşiyor. Her devrim keskin bıçağın sırtında yürüyerek başarıya kavuşur veya yarıda kalır veya ağır bir yenilgiye uğrar. Ekim Devrimi de istisna değildir. Temmuz Günleri'nden sonra yeraltına indiği için Finlandiya'da saklanmakta olan Lenin'in uzaktan komutası ve Trotskiy'in dolaysız önderliği olmasaydı, devrim kazanamazdı.

Praksis - Bu arada Bolşevikler dışındaki partilerin ve geçici hükümetin durumu nedir? Özellikle Sovyetler içinde yer alan partilerin.

Sungur Savran - Artık Kerenskiy ile Lenin dışında önemli hiçbir parti kalmamıştır. Diğerleri eklentidir, seyircidir.

Praksis - Ekim Devriminin ön gününe gelelim. Diyelim bir hafta öncesi, bir tablo çizmek isterseniz, nasıl çizersiniz?

Sungur Savran - Durdurulamayan bir sel gibi işçi sınıfı ve askerler devrimin saflarına katılıyorlar. Sadece Menşevikler ve Sosyal Devrimciler değil, Bolşeviklerin bir kesimi de yalpallıyor. Tarihin gördüğü öz bilinci en yüksek partinin yönetiminin çoğunluğu, kendi içindeki kuşkucu unsurlara rağmen, ayaklanma yoluyla iktidarı almaya kararlı.

Praksis - Bolşeviklerin Merkez Komitesi'nde yürütülen meşhur tartışma var. Lenin'in "dün erkendi yarın geç olacak" dediği rivayet edilen bu tartışma sonunda, Kamenev ve Zinovyev, iki Merkez Komitesi üyesi, bu kararı açıktan eleştiriyorlar. Bu karar ve tartışma neydi? Dolayısı ile alenen örgütlenmiş bir devrim diyebilir miyiz?

Sungur Savran - Zinovyev ve Kamenev'in ayaklanma planlarını açıklamaları devrimler tarihinin en garip, en anlaşılmasız olaylarından biridir. Partiye bağlılıkları konusunda en ufak bir kuşku duyulamayacak iki önder partiyi sanki ihbar ediyorlar! Lenin ihraçlarını istemekte haklıdır. Ama parti içinde diktatör olmadığı için, birçok olayda olduğu gibi burada da yalnız kalmıştır! Bolşevik Partisi'nin bir despotun emrinde olduğunu düşünenlere şimdilik bu örneği vermekle yetinelim.

Ne var ki, ayaklanmanın gelmekte olduğu o kadar çok şeyden belli idi ki, bu olaya hak ettiğinden fazla önem vermemek gerekir. Bütün Sovyetler iktidarın alınması konusunda oylamalar yapıyor, ezici çoğunluklar evet diyordu. Lenin yeraltında olduğu için partinin baş sözcüsü ve aynı zamanda Petrograd Sovyeti'nin başkanı olan Trotskiy, halkı adım adım iktidarın alınması fikrine alıştıran, ama ayaklanmanın hazırlanmakta olduğunu açık etmeyen açıklamalar yapıyordu. Kerenskiy, devrimden bir gün önce Petrograd'dan boş yere mi kaçtı!

Praksis - Şu meşhur devrim mi darbe mi tartışması için neler söylersiniz? Ekim olayı, bir devrim mi bir darbe mi?

Sungur Savran - Böyle bir soruyu cevaplamak zorunda kalmak bile tarih, siyaset, sosyoloji bilimleri açısından zül addedilebilir. Yanlış anlaşılmasın hata olan sizin sormanız değil, bu tartışmanın kimilerince başlatılması. Ekim Devrimi, piston içinde toplanmış buharın neredeyse her şeyi havaya uçuracağı bir toplumsal ve siyasi atmosferde gerçekleşen bir **politik devrimdir**. Çarlık Rusyası içinde siyasi iktidarın sınıf karakterini değiştiren, tarihte ilk kez nasırlı elleri iktidara sağlam bir yönetim mekanizması ile yükselten, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği gibi modern tarihin tanımadığı yeni bir devletle sonuçlanan bir politik devrim. Sosyo-ekonomik yapının toptan değişmesini, kapitalist özel mülkiyete ve piyasaya dayalı bir ekonominin yerine kamu mülkiyetine ve planlamaya dayalı bir ekonomiyi getiren bir **sosyal devrimdir**. Dünya çapında Almanya'dan Çin'e kadar bir devrimci dalga başlatan, proleter devrimleri çağını açan bir **dünya devrimidir**. Ne darbesi!

Praksis - Ekim Devrimi'nden bir hafta sonrası diye soralım bu kez. Tablo nasıl?

Sungur Savran - Tam tamına Lenin'in Şubat'ta ortaya koyduğu tabloya uygun. Yani burjuvazi ne barışı, ne toprak sorununu, ne de açlık sorununu çözebilmiş. 7 Kasım'ı 8 Kasım'a bağlayan gece iktidarı eline alan İkinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'nin delegelerinin çoğunluğuna sahip Bolşevikler ise hemen barış, toprak ve işçi denetimi kararlarını çıkarıyor. Kördüğümüne kılıç vurulmuştur.

Bunu ulusların kendi kaderini tayin hakkının pratikte uygulanması, kadınların kurtuluşu için atılan adımlar, ezilen dinin mensupları Müslüman halklara uzatılan el, edebiyat, sanat ve bilim, hayat tarzları konusunda görülmedik deneyler izleyecektir. Sanki Marksizm yanılmıştır. Sanki büyük harfle Ütopya doğmuştur!

Praksis - Halen sürdürülen bir Kurucu Meclis tartışması var. Kurucu Meclis'in dağıtılması eleştirilere konu ediliyor.

Sungur Savran - Ülkenin hükümeti, Tüm Rusya Sovyetleri'nin yürütmesi Sovnarkom (Halk Komiserleri Konseyi), Kurucu Meclis'e bir karar tasarısı sunuyor. Karar, başka şeylerin yanı sıra, Kurucu Meclis'in **sovyet iktidarının üstünlüğünü** tanımamasını öngörüyor. Kurucu Meclis bunu reddettiği için dağıtılıyor.

Ne yapsaydı Bolşevikler? İşçi sınıfının devrimle aldığını seçimle geri mi verselerdi? İşçi sınıfı iktidarını tanımayı reddeden bir kurumu bağırırlarına basarak daha yeni sona ermiş "ikili iktidar" durumunu yeniden mi yaratsalardı kendi elleriyle? Kurucu Meclis'in kapatılması devrim hukukuna bütünüyle uygundur! Sovyetlerin sınıf organı karakterini yukarıda bu nedenle ısrarla vurguladım. Kurucu Meclis'in Sovyetlerin üstünlüğünü, hâkimiyetini, egemenliğini tanımaması, işçi sınıfının iktidarını tanımamak anlamına gelir.

Praksis - Slogan "Bütün İktidar Sovyetlere!" olmakla birlikte, kısa sürede Bolşevikler sadece hükümeti fethetmiyor, bütün bir devlet aygıtını, bazı yazarlara göre, onun temeline Sovyetleri koymaksızın ele geçiriyorlar. Durum bu mu? Nasıl oluyor bu?

Sungur Savran - Keşke "bütün bir devlet aygıtı"nı Bolşevikler fethetmiş olsaydı. Bu tür teşhisler yapan yazarlar Marksizm'den değil, anlaşılan totalitarizm teorisinden besleniyor. Lenin haklı olarak devrimci yönetimin devletin pek az kurumunu yeniden biçimlendirebildiğini, birçok kurumda görünüşün altı kazındığında eski bürokrasinin ortaya çıktığını söyler. O yüzden de 1921'de, devrimden üç küsur yıl sonra, yaratılan devletin yalın anlamda bir "işçi devleti" olmadığını, "bürokratik deformasyona uğramış bir işçi devleti" olduğunu söyler. Yani ileriye gitmenin önündeki engel, devrimci proletaryanın devleti yeterince ele geçirmemesidir. İleride devrimi demir pençesi altına alacak olan işçi bürokrasisi, işte bu eski bürokrasiyle işbirliği yaparak "deformasyona uğramış işçi devleti"ni "bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti"ne dönüştürecektir.

Sovyetlerin zayıflamasını ise Bolşevik önderliğin kasıtlı politikasının sonucu olarak görmek, İç Savaş'ın işçi sınıfının öncüsünde yarattığı yıkımı görmezlikten gelmek demektir. Lenin hayatının sonuna kadar ümitsizce işçi sınıfını ve müttefik köylülüğü yeni devletin efendisi kılmak için çırpınacaktır.

Praksis - Brest-Litovsk Barışı, hem Sovyetlerin etkisini yitirmesinde hem de İç Savaş'ın başlamasında önemli bir dönemeç sayılıyor. Sizce de öyle mi? Neden?

Sungur Savran - Brest-Litovsk, Lenin'in sınıflar arasındaki mücadelede gösterdiği taktik dehanın uluslararası politikaya da uzandığını gösteren bir taktik adımdır. İmzalanmasından aylar sonra gerçekleşecek Alman Devrimi kazanabilseydi, Brest-Litovsk sayesinde ayakta kalan Sovyet devletiyle birleşecek, bu ikisi belki de dünyayı kurtaracaktı. Sosyal demokrasinin ihanetiyle Alman Devrimi yarı yolda durdurulunca dünya kurtulmadı, ama dünya bu iki devrim sayesinde çeşitli kaynaklara göre 10 ila 20 milyon arasında insanın katledildiği Birinci Dünya Savaş'ından kurtuldu!

Praxis - Bu bağlamda soralım; Brest-Litovsk Barışının ertesi yılı, 1919'da ikibuçukuncu enternasyonal kurulacak, Zimmerwald Enternasyonalı. Daha sonra Üçüncü Enternasyonal olacak. Bu bağlamda, özellikle Bolşevikler arasında Ekim Devrimi'nin ilk gününden itibaren bir Dünya Devrimi tartışması da var, değil mi? Lenin'in kendisi dahil, Alman Devrimi'nin kendilerini izleyeceği beklentisine sahipler.

Sungur Savran - “Bolşevikler arasında Ekim Devriminin ilk gününden itibaren bir Dünya Devrimi tartışması da var, değil mi?” diye soruyorsunuz? Hayır! Şubat Devrimi'nin ilk gününden beri var! Yukarıda Lenin'in 4 Nisan'da Rusya'ya ayak basar basmaz, Trotskiy'in 5 Mayıs'ta Petrograd'a iner inmez, Rus Devrimi'ni dünya devriminin başlangıcı olarak selamlayan konuşmalarını aktardım. Lenin ve Trotskiy'in yaptığı, Marksist programı tekrarlamaktan başka bir şey değil. Komünist Enternasyonal -yani Komintern, yani Üçüncü Enternasyonal- bu programın, sosyal demokrasi tarafından imha edilmiş aracının yeniden inşası çabası. Daha sonra bürokrasinin sözcüleriyle devrimci proletaryanın sözcüleri, Stalin ile Trotskiy arasında yaşanacak mücadelenin bu anlaşılmadan kavranması mümkün değil. **Mesele Alman Devrimi değil. Mesele dünya devrimi.** Almanya en güçlü aday, hepsi bu.

Praxis - İç Savaş'a dönelim, üç yıl sürüyor. Tarafları ve dinamikleri için neler söylemek istersiniz?

Sungur Savran - İç Savaş, emperyalizmin Sovyet devletini yıkmak için Rusya'nın bütün gerici güçlerini kışkırttığı, harekete geçirdiği tarihi karşılaşmadır. Sovyet devletini yıkamamış, ama kısıklarak bağlanacağı bir yere sürüklemiştir.

Praxis - İç Savaş'ın kendisi, Rusya'da Bolşevikler önderliğinde bir işçi devriminin koşullarının oluşmamış olduğunu göstermiyor muydu? Devlet, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, İç Savaş kazanıldıktan sonra, 1922 yılında kuruluyor. Alman Devrimi takip etmediğinde, devrimin ileri gidemeyeceğini öngörmeleri gerekmez miydi Bolşeviklerin?

Sungur Savran - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1922'de kurulması işin doğası gereği. Daha önce Rusya dışındaki bölgelerin kaderi henüz belli olmamış. İç Savaş içinde devrim ile karşı devrimin hesaplaşması sonucunda belli oluyor.

Öte yandan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Lenin'in son büyük eseri. 1922 sonlarında iki formül yarışıyor. Kendisi Gürcü olduğu halde Rus şovenizmine büyük tavizler veren Stalin'in “özerkleşme” programı, Rusya dışındaki bütün Sovyet yönetimlerinin Rusya adını taşıyan devletle özerk biçimde bütünleşmesini öngörüyor. Stalin'e karşı büyük bir mücadele başlatmış olan Lenin ise adında ne bir ulusun, hatta ne de bir coğrafyanın ismini taşımayan bir federal devleti savunuyor. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, modern dünyada bu bakımdan eşsizdir. **Ulus devletler dünyasında ulussuz bir devlettir!** Lenin'in amacı daha sonra devrim yaşayacak toplumların en ufak bir sürtüşme olmadan SSCB'yle bütünleşmesidir. Oysa bürokrasinin “milli komünizm”i, hem Sovyet tarafında, hem de devrimini yeni yaşamış ülkelerde -bir Çin'de, bir Yugoslavya'da, bir Arnavutluk'ta vb.- herkesin kendi “çiftliği”ni muhafaza etmesine yol açıyor. Oysa bir düşünün: Çin Devrimi'nden sonra dünyanın en büyük coğrafyasına sahip ülke ile en büyük nüfusuna sahip ülke tek bir devlet

bünyesinde birleşseydi, sonuç ne kadar farklı olurdu!

Praksis - Bolşeviklerin hayalinde Fransız Devrimi'nin olduğu bir çok yazar tarafından dile getiriliyor. Hatta, Bolşevik kadroların birbirlerine Robespierre kim, Danton kim, Marat kim vb. diye baktıklarını ileri süren de var. Ne dersiniz, başlı başına bu devrimin kaderi bakımından etkili olmuş olabilir mi?

Sungur Savran - Eski devrimlerden öğrenmek Marksizm'in yöntemidir. Eski devrimlerin bire bir tekrarlanacağını düşünmek bir hurafedir.

Praksis : 1921 yılına geldiğinde Sovyetler neredeyse tamamen parti denetimine alınarak sönmüleniyor. Sadece Sovyetler değil, işçi sınıfının diğer örgütleri de parti denetimine alınıyor. 10. Kongre'deki meşhur tartışma var. Hatta, Stalin Resmi Tarih'te Troçki'yi "emeğin üretiminin militarize edilmesi" önergesi üzerinden de suçluyor. 10. Kongre'de ne oldu?

Sungur Savran - Ekim Devrimi'nin emperyalist destekli Beyaz Ordu'lara karşı savaşı nihayet kazanırken -1920 sonu, 1921 başı- **köylülüğü kaybetmekte olduğu** anlaşılmazsa, ne bu tartışmalar, ne de Kroştadt anlaşılabilir. Yukarıda İç Savaş'ın sonucunu tek cümleyle niteledim: İç Savaş Sovyet devletini devirememiş, ama kısıvrak bağlamıştır. Savaşı askeri olarak kazanan Sovyet devleti az kaldı sosyo-ekonomik olarak yitiriyordu. Savaşı kazanmak için, Savaş Komünizmi olarak anılan bir yöntemle köylünün artık ürününe zorallım yoluyla el koyan Bolşevikler, köylülüğün, kendisine barış ve toprak vermiş olan Sovyet iktidarından adım adım uzaklaştığını görüyordu. 10. Kongre'nin anlamı öncelikle yukarıdaki "meşhur" tartışmalar değil, NEP'in (Yeni Ekonomik Politika) **ricat politikasının** kabul edilmesidir. Köylülüğün ürününe esas olarak piyasa yoluyla değerlendirmesine olanak tanınmasının yanı sıra, bir dizi başka piyasa yöntemi benimsenmiş, hatta yabancı sermayeye bile yol açılmıştır. Tamamen askerlikteki ricat taktiğinin ekonomi alanında bir izdüşümüdür söz konusu olan.

NEP kadar geri bir adımı, Lenin'in deyimiyle "devlet kapitalizmi"ni dahi kabul eden bir Bolşevik Partisi'nin başka birçok şeyi benimsemek zorunda kalacağını anlamak gerekir. Esas amaçtan, kapitalizmin yerine sosyalizmin geçirilmesinden vazgeçmenin sınırına gelen bir politikadır NEP. Demek ki, kriz büyüktür. Bu yüzden başka fedakârlıkların da yapılması gereklidir.

İşte parti içinde eğilim ve hiziplerin yasaklanması bunun bir ürünüdür. Toplumun içinde yeni politikaların etkisi altında doğabilecek kapitalizm yanlısı eğilimlerin parti içinde de kendine mevzi edinmesine engel olmak yolunda bir tedbirdir alınan. Ve geçici olduğu Lenin'in kendisi tarafından ısrarla belirtilmiştir. Bunun yanlış bir karar olduğu ve daha sonraki Stalinist uygulamalara alan açtığı yolundaki eleştiriye katılmıyorum. Buna aşağıda açıklık getireceğim.

10. Kongre'de Trotskiy'in sendikalara ilişkin "militarizasyon" önerisinin de tartışılıp reddedildiği doğrudur. Trotskiy, köylülükle ilgili krizin ciddiyetini, belki de Kızıl Ordu Komutanı olarak cephe cephe dolaştığı, üniforma altındaki köylülerle bire bir ilişki içinde olduğu için herkesten daha erken kavramıştı. Bir yıl önceki 9. Kongre'de NEP'e benzer bir ekonomi politikası önermiş, ama kabul ettirememişti.

Sendikalar tartışmasında yaptığı, bunun mantıksal sonucunu çıkarmaktır. Madem parti köylülükle ilgili krizi piyasa yöntemlerine geri çekilerek uygulamayı reddetmektedir, o zaman Savaş Komünizmi mantıksal sonucuna götürülmeli, savaşın mantığı işin örgütlenmesine ve sendikalara da uygulanmalıdır. Lenin Trotskiy'in önerisine şiddetle karşı çıkmıştır. Ama dikkat edilsin, karşı çıkış gerekçesi soyut bir demokrasi çağrısı değil, işçi sınıfının "bürokratik deformasyona uğramış bir işçi devleti" karşısında bağımsızlığının korunması gerekliliğidir. Lenin sınıf mücadelesinde Trotskiy'den olsa olsa daha acımasızdır. Ama yeni iktidarın merkezinde yer alan işçi sınıfının zapturapt altına alınmasının tehlikelerini görmektedir. Trotskiy'in sendikalar tartışmasındaki tezleri **mantıklı ama hatalı** idi. NEP tipi çıkış yolunda ısrar etmeli, "madem öyle" diyerek 180 derece dönüşle Savaş Komünizmi'ni mantıksal sonucuna taşımamalıydı. Lenin'in daha sonra 1922'de parti kongresi için hazırladığı ünlü vasiyetinde Trotskiy'e eleştirilerinden biri olan "işlerin idari yönüyle fazla ilgilenmek" işte tam da budur.

Stalin'in Trotskiy'e "sendikaların militarizasyonu"nu savunmuş olduğu için saldırması karşısında insan ancak acı acı gülümseyebilir. Trotskiy bunu **iç savaş koşullarında** yapmıştır. 1920 yılı içinde savaşın hâlâ kazanılamamış olduğu bir bağlamda. Stalin ise angaryaya dayalı çalışma kamplarını Bolşeviklerin iktidarı bütünüyle yerleştikten sonra, yani buna hiç ihtiyaç yokken kurmuş, milyonlarca insanı askeri-polisiye yöntemlerle çalıştırmıştır!

Praksis - Kronştad İsyanı var. İsyanlılar, partiye karşı Sovyetlerin kaybettiği yetkisini talep ediyorlar. Talepleri çok somut: "Bütün İktidar Sovyetlere!". Akabinde, 10. Kongre'nin meşhur işçi lideri, İşçi Muhalefeti'nden Aleksandr Şlyapnikov'un itirazları var. Fabrikaların eski sahiplerinin fabrikalara komiser olarak atandıklarını, fabrika komitelerinin etkisiz kılındığını, sendika denetiminin dahi ortadan kalktığını, özetle işçi denetiminin yok edildiğini ileri sürüyor. Ne dersiniz, bu olaylar devrimin kaderinin işaret fişekleri miydi?

Sungur Savran - Bir kriz yaşanıyor. Yeniden hatırlatalım: Krizin temelinde köylülüğün Bolşevizmden kopuşun eşiğine gelmesi yatıyor. Kronştadt Ayaklanması bu krizin izdüşümüdür. Kronştadt'ın denizcileri, sizin söylediğiniz gibi, "partiye karşı sovyetlerin kaybettiği yetkisini" talep etmiyorlar. Bolşevik Partisi'nin sovyetlerden kovulmasını yazmış durumdalar programlarına. Kronştadt köylülüğün Sovyet iktidarından kopuş sürecinin en uç ifadesidir. Basit bir demokrasi çığılığı değil.

Kendisine karşı silaha sarılan bir harekete karşı her devlet silaha başvurur. Kronştadt isyancılarına pazarlık olanağı tanınmamasının, isyanın erkenden kanla bastırılmasının ise bir askeri nedeni vardır. Finlandiya Körfezi'nde kış boyunca yaşanan buzlanma o günlerde çözülmek üzeredir. Bu, Sovyet devletinin üsse karşı müdahalesinin aşırı derecede zorlaşması demektir. Kronştadt İsyanı'nın bastırılmaması halinde emperyalist devletlerin işin içine girme hazırlığının varlığı da belgelenmiştir. Yani savaşın tam artık kazanılacakken yeniden alevlenmesi tehlikesi vardı. Kronştadt'ın erkenden bastırılmasının nedenleri bunlardır.

Praksis : Bu bağlamda süren bir demokrasi tartışması var. Sovyet demokrasisi ileri gidemediğine göre, en azından Sovyet partileri, özellikle Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler bakımından siyasal özgürlüklerin tanınması gerektiğine dair bir tartışma. Sadece siyasal özgürlükler bağlamında değil, sivil özgürlükleri de büyük oranda ortadan kaldıran bir tek parti iktidarı, hatta gizli polis rejimi kuruluyor. SSCB yıkıldıktan sonra yapılan ve arşiv incelemelerine dayanan yakın tarihli çalışmalarda, devrimin evrensel mesajının aksine, örneğin, basın özgürlüğünün büyük oranda yok edildiği vb. bir anti-demokratik rejim görüntüsü berraklaşıyor. Lenin'in son yazı ve mektuplarındaki uyarıları da bunu doğruluyor. Çok çarpıcı bir demokratikleşme önerisi var mesela, Merkez Komitesi'ne derhal 150 işçi alalım diyor, bir tür, devlet aygıtı karşısında İşçi Denetimi Meclisine çevirmeye çalışıyor partiyi. Şöyle bir tez de var: NEP'le (yeni ekonomik politika) piyasayı kontrollü şekilde ihdas ettiği gibi siyasal demokrasi temelinde sosyalist olmayan bir geçiş rejimine doğru geri çekilerek devrimin ilan edilmiş programını ve hegemonyasını sürdürebilirdi. Klasik ve karşılıklı bir Troçkizm ve Stalinizm eleştirisi ve tartışması da var. Bu tartışmayı da sürdürebilirsiniz elbette, sonuçta bitmeyen bir tartışma ama bu tartışmada boğulmaksızın, demokrasi bağlamında neler söylersiniz?

Sungur Savran - Sorularınız soru biçimi altında formüle edilmiş olsa da, bir tezin etkisini açık açık ortaya koyuyor. Sorularınızın altında yatan tez şu: Stalinizm önemli değildir. Olsa olsa daha önce Lenin ve Trotskiy yönetiminde de ortaya çıkan anti-demokratik birtakım uygulamaların ölçüyü kaçırmasıdır. 10. Kongre'de hiziplerin yasaklanması, "sendikaların militarizasyonu", Kronştadt, Şliapnikov'un İşçi Muhalefeti, işçi denetiminin terk edilmesi tartışması, bütün bunları ardı ardına dizdikten sonra soruyorsunuz: "Ne dersiniz, bu olaylar devrimin kaderinin işaret fişekleri miydi?" Hayır, değildi!

Bu yetmiyor, ardından bize şunu söylüyorsunuz: "Klasik ve karşılıklı bir Troçkizm ve Stalinizm eleştirisi ve tartışması da var. Bu tartışmayı da sürdürebilirsiniz elbette, sonuçta bitmeyen bir tartışma ama bu tartışmada boğulmaksızın, demokrasi bağlamında neler söylersiniz?" Yani artık o tartışmayı yapmayın, onun ötesinde bir demokrasi tartışması yapın.

İlkin, bu tartışmada taraf seçmeyenler için o tartışma nasıl "bitecek", anlamak mümkün değil. Tarih bir ideolojinin, bir programın iflasını daha fazla nasıl tescil edebilir? SBKP ve ÇKP her ikisi de komünizmin güya öncüleriydi, Stalin'den Gorbacov'a, Mao'dan Deng'e hep oybirliğiyle seçtikleri yönetimler eliyle kapitalizmi yeniden tesis ettiler. Başka şekilde söyleyelim: Trotskiy hem teorik yapıtı İhanete Uğrayan Devrim'de (2006 [1936]), hem IV. Enternasyonal'in kurucu metni *Geçiş Programı*'nda (1938), bürokrasinin, şayet işçi sınıfı bir politik devrimle onu daha önce deviremezse, sonunda kendi çıkarlarını korumak için kapitalizmi yeniden tesis edeceğini yazıyor. Olan tam tamına bu değil mi? Bürokrasinin siyasi temsilcileri (en başta Yeltsin ve Deng) kapitalizmin restorasyonunun başını çekmediler mi, bürokratlar kitlesel olarak kamu işletmelerini yağmalamadı mı? Daha önce, çok

daha önce, 1943'te Stalinist önderlik Lenin'in kurduğu Komintern'i "dünya devrimi önünde engel" olduğu gerekçesiyle (!) kapatmadı mı? Sizi ikna etmek ve bu tartışmayı bitirmek için ne gerekiyor? Çin'den (1925-27), İspanya'dan (1936-39), İtalya, Fransa ve Yunanistan'dan (1941-44) vb. vb. başka daha kaç devrime ihanet etmeliydi Stalinizm? 1936-38 arasında bir milyona yakın komünistten sonra daha kaç komünist öldürmeliydi? Bunların hepsi devrimi ayakta tutmak için miydi? Bu sorunların bir "üçüncü" açıklaması olmadıkça o tartışma bitmez. Öyle bir üçüncü açıklamayı ben henüz görmedim!

Kısacası bize Stalinizm-Trotskizm meselesi dışında bir demokrasi tartışması yaptırmak istiyorsunuz. Oysa bu, Marksizm'in sınıf temelini soyut bir demokrasi-nin uğruna terk etmek demektir.

Bakın sorularınızda üç konu hiç yok. Bir, Kızıl Ordu konusunda hiç fikir sor-muyorsunuz. İç Savaş var ama Kızıl Ordu yok. Oysa Kızıl Ordu'nun askeri faaliyeti olmasaydı Sovyet devleti ayakta kalamazdı. Devrimin askeri boyutunun önemini azaltmak, sorunun bir hayat memet meselesi olduğunu, sınıf düşmanı ile bir ölüm kalım savaşı verildiğini görmeyi engelliyor. Öyle bir dönemde yapılanları daha sonra devrimci rejim konsolide olmuşken yapılanlarla karşılaştıramazsınız. Başka şekilde söyleyelim: Sınıf düşmanının püskürtmenin yakıcı bir görev olduğu bir dö-nemde demokrasi konusunda aşırı bir titizlik, sonunda gelir devrim yapmanın yan-lıslığı ile sonuçlanır. İç Savaş dönemi baskıları ve uygulamaları ile 1920'li yılların sonundan itibaren Sovyet toplumunun üzerine çöken kâbusu böylece aynı düzeye yerleştirmek yanlıştır.

İkincisi, nedense Lenin'in hayatının sonunda sadece bürokrasiye karşı değil, doğrudan doğruya Stalin'le mücadele ettiğine, bu mücadelede Trotskiy'e ittifak teklif ettiğine ve bu ittifakı kurduğuna hiç değinmiyorsunuz. Lenin erken ölmeseydi, mücadelenin Trotskiy-Stalin değil, Lenin-Stalin mücadelesi olacağı hemen hemen açık.

Üçüncüsü, Sovyet toplumunda ve daha sonra onun ayak izinde yürüyecek olan öteki devrim sonrası toplumlarda ayrıcalıklı bir toplumsal katmanın varlığı artık bütün dünyanın bildiği bir olgu iken bu konuya hiç girmiyorsunuz. Neden? Sovyet toplumunun sosyo-ekonomik yapısının önemi yok mu Marksizm için? Bunun siyasi mücadelelerde rol oynamayacağı düşünülebilir mi? Biz devrimci Marksistler diyoruz ki, Stalinizm ve onun tek ülkede sosyalizm programı, bu sosyo-ekonomik katmanın (sınıf haline gelememiş ama kendine özgü sosyo-ekonomik çıkarları olan bu katmanın) varoluş koşullarını sağlamlaştırmak savunmak için geliştirilmiştir. Dünya devrimi programı bunun için terk edilmiştir. Komintern bu yüzden kapatılmıştır. Stalin sadece yenilmiş olan bazı devrimlere ihanet etmekle kalmamış, Mao'ya, Tito'ya, Enver Hoca'ya bu yüzden "iktidarı almayın" demiştir. Bu tezi ve devrimci Marksizmin bütün öteki tezlerini sınamak mümkündür. Bunun yerine soyut bir demokrasi tartışması ile yetinmemizi bekliyorsunuz.

Biz anlatmaya çalışıyoruz: Burjuvazinin ve karşı devrimin güçlerine karşı kul-lanılan ve soyut demokrasi normlarına uymayan uygulamalar devrimin bir par-

çasıdır. Bürokrasinin tek ülkede sosyalizm programı ve ona eşlik eden baskılar ise dünya devrimini durdurmaya amaçlar. Komünistlere ve devrim yanlısı Sovyet güçlerine uygulanan bu şiddet yanlıştır. İkisi aynı “demokrasi” kavrayışı içinde birbirine indirgenemez. Lenin ve Trotskiy’in dünya devrimi programı proletaryanın kurtuluşu için tek yoldur.

Praksis - Ekim Devrimi sonunda yapılaşan SSCB’ye, köylülerin toplumsal zenginliğine zorla el koyma üzerinden gelişen Batı-dışı ancak hedefi Batı-benzeri olan bir tepeden inmeci modernleşme pratiği olarak bakarak, sosyalizm parantezine dahi almayan görüşler de var. 1917’de Azerbaycan dışında hiçbir Türk topluluğu içinde sol, sosyalist hareket yok. Gürcistan’da sol bir parti var ama Lenin, son yazılarında Gürcistan politikası nedeni ile Stalin’den, “kendisi Rus olmayan büyük Rus şovenisti” olarak söz ediyor. Sultan Galiyev trajedisi de biliniyor. Ne dersiniz?

Sungur Savran - “Tepedenci modernleşme”? Şaşırtıcı bir düşünce! Ulusal sorun konusunda Bolşeviklerin pratiği örnek bir uygulamadır. Beş ayrı halkın (Finlandiya, Polonya ve üç Baltık halkı) kendi kaderini tayin hakkını pratik olarak tanımış, onların ayrı devlet kurmasına engel olmamıştır. Doğuda ise Tatar komünistlerinden Bolşeviklerin ezilen uluslara ve ezilen dine (İslam) karşı uyguladığı doğru politika sayesinde komünistleşen Jön Buhara hareketine kadar çeşitli aktörleri vardır devrimin. “Korenizatsiya” (yerlileşme) programının her halkın yerel işlerde kendisini yönetmesini ve her kültürün serpilip gelişmesini sağlamasını ise *Devrimci Marksizm*’in son sayısında (Savran, 2017) anlatmış bulunuyorum. Sovyet deneyimi halklar için burjuva “modernleşme” deneyiminin tam karşıtı olmuştur. Tabandan (Fransa) olsun, tepeden olsun (Türkiye) burjuva devrimleri hep birörnekleştirici, hâkim ulus kalıplarını halkın tamamına zorla dayatan bir dünya yaratmıştır. Ekim Devrimi ise tam tersine bütün ulusal kültürlerin çiçeklenmesini getirmiştir. 20. yüzyılda Kürtlerin (kısa süreli Mahabad Cumhuriyeti denemesi bir kenara konulursa) tek deneyimi de Azerbaycan sınırları içinde yaşayan on binlerle sayılan Kürdün merkezinde olduğu Kürdistane Sor’dur (Kızıl Kürdistan).

Ta ki Stalinist bürokrasi Rus şovenizmini yeniden üstün kılana kadar. Bunun kanıtları o kadar açıktır ki okuyucuya bir bedahet konusunda bilgi vermeyi ayıp sayarım. Aynı ampirik malzemedan bu kadar karışık görüşlere ulaşmak şaşırtıcı gerçektir. Tabii insan Bolşevizm ile Stalinizmi olumlayarak ya da olumsuzlayarak eşitlerse böyle sonuçlar doğabilir.

Praksis - Bazı yazarlar, SSCB deneyiminin başarısızlığını, siyasal bir devrimle devletin sönmelenmeye başlayabileceği yönündeki tezin aşkını karakterine bağlıyor. Ekim Devrimi’nin evrensel mesajlarını gerçekleştirmediği için evrenselleşememiş bir Rus Devrimi olarak kaldığını, Rus Devrimi’nin devletin siyasal bir devrimle sönmelenebileceğine ya da sönmelenmeye başlayacağına dair siyasi iddianın üç ayağını, Sovyetler, UKKTH ve enternasyonalizmi kendi deneyimi ile yanlışlayarak bu siyasi iddiayı tarihe gömdüğünü ileri sürüyor. Ne dersiniz? Bir “Ekim Dersleri” tablosu yaparsanız, bu görüş orada yer alabilir mi?

Sungur Savran - Hangi tarihsel dönemden söz edildiği belli olmaksızın, 1920’li yıllar ile 1930’lu yılların karşıtlığının sonuçları çıkartılmadığı ölçüde bu tür sorulara cevap vermek olanaklı değildir.

Praksis - Devrim tek boyutlu, sadece siyasal sonuçları olan bir olgu değil. Sanatsal, hukuksal vb. sonuçları da var. Ekim Devrimi’ne bir bütün olarak baktığınızda bu anlamda bir mirastan söz etmek mümkün mü?

Sungur Savran - Ekim Devrimi topyekûn bir özgürleşme atılımıydı. Sadece işçi sınıfının ve köylülüğün sermaye tarafından sömürülmesini üç çeyrek yüzyıl için engellemekle kalmadı devrim. Ezilen uluslar, ezilen dinler (en başta Müslümanlık), ezilen cins için muazzam bir özgürleşme atılımı oldu. Bu topyekûn özgürleşme atılımının püf noktası, çeşitli özgürleşme mücadelelerinin bugünün “kimlikçi”, post-modernist akımlarına karşıt olarak toplumu yeni temellerde örgütleyebilecek tek sınıf olan proletaryanın etrafında toplanması idi. Tersinden bakarak söyleyelim: Ekim Devrimi, bütün ezilenlerin **işçi sınıfının hegemonyası** altında kurduğu ittifakın zaferiydi. Birinci ders buradadır: Sınıf politikası hâlâ insanlığın bütün baskı, zulüm ve sömürü biçimlerinden kalıcı biçimde kurtulmasının tek yoludur.

İkincisi, pasifizmin umutsuz savaş karşıtlığı, iyi niyetli burjuvaları barışın daha insani olduğuna ikna ederek savaş düşkünlerini yalıtarak savaşı durdurma hayaline karşıt olarak, 20. yüzyılın en büyük savaşlarının ve en başta iki dünya savaşının Ekim’in başlattığı devrimler sayesinde bitirilmiş olduğunu görmenin tam zamanıdır. Devrimi “ütopik” görenler, pasifizmin tek bir ciddi başarısından söz edemezler. Asıl odur ütopik olan. Bugün Trump gibileri Üçüncü Dünya Savaşı’nı insanlığın gündemine getirmişken, Ekim Devrimi’nin bu dersinin altını çizmek gerekir.

Üçüncüsü, Ekim Devrimi, bu sohbette daha önce de vurguladığımız gibi, tamamlanmamış bir dünya devrimi idi. Marksizm’in programı budur, tek tek ülkelerde kurtuluş değil. Ekim Devrimi de bu amaçla başlatılmıştır. Onun etkisi altında iki büyük dünya devrimi dalgası yaşanmış, Birinci Dünya Savaşı ertesinde yaşanan dalga işçi hareketinin öncüsünü yozlaştırmış olan iki siyasi akımın ihanetleri, kısmen sosyal demokrasinin (doruk noktası Almanya Devrimi), kısmen Stalinizmin (doruk noktası İspanya Devrimi) ihanetleri dolayısıyla kazanamamıştır. İkinci Dünya Savaşı içinde ve ertesinde yaşanan dalga ise kimi ülkede Stalinizmin ihaneti dolayısıyla durduğu halde (doruk noktası Yunanistan), kimi ülkede Stalinist Sovyet bürokrasisine rağmen kazanmıştır (Çin, Yugoslavya, Arnavutluk ve diğerleri). Demek ki Ekim Devrimi’nin bir dünya devriminin başlangıcı olduğu Lenin ile Trotskiy’in teorik hayal gücünden öte, gerçek dünyada kanıtlanmıştır. Yenilgisinin nedeni de tamamlanamaması, bürokrasi tarafından “tek ülkede sosyalizmler” olarak yalıtılması olmuştur. Öyleyse, bugün de dün olduğu gibi **zaferin anahtarı dünya partisidir**. Her kim ki dünya partisi için çalışmıyordur, o Marksist değildir.

“Tek partililik demek sosyalizmin ve demokrasinin bitirilmesi demektir.”

Salih Mahir Sayın

Praksis -Rusların devrim yılını, 1917’yi, Şubat ve Ekim Devrimini konuşacağız. Bazı sorularımız olacak. Sorulardan önce, bir kolektif kaynak dökümü yapmak istiyoruz. O yüzden, ilk sorumuz, Stalin başkanlığındaki heyetin (Gorkiy, Vorosilov, Kirov, Jdanov) Türkçe’de Evrensel Basım Yayım tarafından yayınlanan resmi tarihini (Gorkiy ve diğerleri, 2012), meşhur Kısa Tarih’i (Stalin, 1971; ki bu, Komintern tarihinde, biliyorsunuz, Komünist Manifesto’dan daha fazla basılıp dağıtılan bir eser), Troçki’nin Rus Devrimi adlı üç cildini (1998a; 1998b; 1999) ve İhanete Uğrayan Devrim’ini (2006), Isaac Deutscher’in artık klasik statüsündeki biyografilerini ve eserlerini (1969; 1970; 1974; 1990; 1991), Türkçe’de de çok okunan Edward Hallett Carr’ın Bolşevik Devrimi adlı üç cildini (2012; 2015; 2016), Ernest Mandel’in Ekim 1917: Sosyal Devrim mi Darbe mi? (1997) adlı broşürünü ve nihayet Rusya’da Devlet Kapitalizmi (Cliff, 1990) tezinin sahibi Tony Cliff’in tarihini, Batı’da yapılmış ilk çalışmalardan William Henry Chamberlin’in tarihini (1987a; 1987b) elde var bir sayarsak, devrim tarihi ya da yorumu bakımından, mutlaka anmak isteyeceğiniz, Türkçe de yazılmış olabilir elbette, bir kaç eser sorsak, anacağınız ilk ikisi hangileri olur?

Salih Mahir Sayın - Çağ değişimine neden olmuş bir olay üzerine belli bir kitaba işaret etmek Ekim Devrimi gibi bir olaya haksızlık etmek olur. Hala tartışılması gereken bir konu olarak duruyor olması da ayrıca böyle bir sınırlamaya karşı çıkar. Yazılmış onlarca yüzlerce kitap söz konusu ve bunlar arasından, saydıklarınızı da katsak, sadece iki tane daha seçebilmek imkansız. Ama varlığıyla Ekim Devriminin olmasına, nesnel koşullar dışında, neredeyse belirleyici etkide bulunan en önemli faktörlerden Lenin’in hayatını günübirlik olarak izlemiş olan Krupskaya’nın *Lenin’den Anılar’ı* (1995) *Dünyayı Sarsan On Gün’le* (Reed, 2017) birlikte ihmal edilmemelidir. Hayatı Rus Devrimi’ne paralel ilerlemiş olan Lenin’in anlatımları Şubat ve Ekim Devrimlerinin de bir tarihini oluşturur. Bu anlatımları yol gösterici kırmızı bir şerit gibi izlerken, Lenin’in eleştirdiği insanların ne dediğine de bakmak gerekiyor. Zira Lenin’in anlattıklarını kutsal bir kitabın sözleri gibi alamayız. Yanlış şeyler söyleyebileceği ihtimalini akılda tutarak söylediklerinin gerçek anlamının da ancak muarızlarının söyledikleriyle birlikte okunduğunda kavranabileceğidir.

Asıl can alıcı okumalar, Lenin’in *Devlet ve İhtilal*’de (1978) anlattıklarının ne kadar hayat bulduğu ve NEP ekonomisi üzerine olmalı diye düşünüyorum. Bunları da tek bir kitapta bulabilmek olanaklı değil. Ama en azından proletarya diktatörlüğü ve işçi sınıfının nasıl egemen sınıf olarak örgütleneceği, mülkiyetin teorik sahibi değil fiilen tasarruf sahibi nasıl olabileceği konusunda fikir verecek, (epeyce kitap var tabi) birini zikretmiş olayım: Anarşizmi savunan Christopher Pallis’in Maurice

Brinton takma adıyla yazdığı *Bolşevikler ve İşçi Denetimi* (Brinton, 1990). Ekim Devriminin can alıcı vakalarından birini de Kronştad İsyanı oluşturur. Bunun için de bastırılanlar tarafından meselenin nasıl görüldüğünü anlayabilmek açısından yine anarşizmi savunan Ida Mett'in *Kronştad Komünü* (Mett, 1998) isimli kitabını okumakta yarar vardır. Anarşizmi savunmamama karşın bunları zikretmemin nedeni, tam Daniel Guérin'in dediği, mealen aktaracağım, nedene dayanır: "*Fazla bürokratikleşmeye karşı bir anarşizm düşü almak Marksistlere iyi gelir.*" Sosyalizmin tarihi de neredeyse bürokratikleşmenin tarihi olmuştur denebilir.

Praxis - 1917 yılı, Rus tarihinde iki ayrı devrimin gerçekleştiği bir dönemeç. Şubat Devrimi ile başlayalım. Birinci Dünya Savaşı bu devrimin önemli amillerinden biri. Çarlığın iktisadi koşullarındaki kötüleşmenin savaşı sürdürmekte yarattığı güçlükler, açlığa varan yoksulluk, yaygınlaşan asker kaçaklığı, yüksek enflasyon ve ücretlerdeki düşüş, yiyecek sorunu vb. Şubat Devrimini gerçekleştiren kendiliğinden hareketin nedenleri arasında sayılıyor. Elbette bunlara eklenecek Brusilov Harekatındaki ağır kayıplar gibi daha özgül nedenler de vardır. Ne oldu, 1917 Şubat ayında Rusya'da?

Salih Mahir Sayın - Rusların o zaman kullandığı eski takvimle Şubat (23) sonu, yeni takvimle Mart başı Petrograd'da büyük bir gösteri (8 Mart Dünya Kadınlar Günü vesilesiyle grevde olan Putilov fabrikası kadınlarının da katıldığı büyük miting) başladı ve birçok insan tutuklandı. Ünlü Putilov Fabrikası da birkaç gün önce (3 Mart) greve çıkmış ve diğer fabrikaları da katılmaya teşvik ediyordu. Gösteriler 11 Mart'a kadar her gün tekrarlandı ve nihayet Çar II. Nikola yığınların üzerine ateş edilmesi emrini verdi. Bu da artık isyanın geri döndürülemez biçimde yaygınlaşmasına yol açtı. Ama üzerine ateş açılan her yığın hareketinin bir isyan başlattığını söylemek olanaklı değildir. Zulmün isyana/ihtilale yol açması için kuşkusuz başka faktörlerin bir araya gelmesi gerekir.

Aslında ihtilal ruhu elbette bu olayın öncesinde doğmuştu. Brusilov harekatına kadar neredeyse bütün savaş cephelerinde büyük kayıplar yaşanmıştı. Savaşın getirdiği sefalet işçileri ve köylüleri kırıp geçiriyordu. Yüzbinlerce asker cepheden kaçıyor. Otoriteyi temsil eden Çarlık makamının suyunun çıkmış olması kazanma şansını yükselttiği için sefalete sürüklenen yığınların, şikayetçi olmaktan öteye bir isyan cüretini kazanmasında önemli rol oynadı.

1915'de Galiçya ve Kafkaslarda Osmanlıya karşı kazanılan zaferlerin dışında Batı cephesinde büyük yenilgiler alınmış ve Polonya toprakları kaybedilmiş altı milyona varan ölü, yaralı ve kayıp asker söz konusuydu. Ordunun ikmalinin kötülüğü, subayların kaybedilen savaşlar sonucu uğradıkları ruhsal yıkım ve bunun sonucu askere ettikleri eziyet, cephedeki açlık, savaş yorgunluğu gibi nedenlerle 1917'ye gelirken ayda 30 binden fazla asker cepheden kaçıyor.

1916'da Brusilov Harekatı diye de anılan Galiçya savaşını Avusturya'ya karşı Rusya kazanmıştı ama bu neredeyse bir Pirus zaferiydi (Bu aynı Brusilov'u Troçki, İngiliz, Fransız ve ABD destekli beyaz isyan genişleyip iç savaşa dönüştüğünde Kızıl Ordu'da komutan olmaya razı etmiştir). Rus ordusu 350.000 kayıp vermişti. Başkomutanlığı üstlenmiş olan Çar II. Nikola bunun iktidarını güçlendireceğini

beklerken, tam tersine yığınların güveninin daha da sarsılmasıyla yüz yüze geldi. Zira ordunun kumandasını üzerine almış olan Çar (bunu da savaşa karşı olduğunu söyleyen Rasputin'in tavsiyesiyle yaptığı iddia edilir), Ülke yönetimini Çariçe ve çıkardığı rezaletler tüm Rusya'yı sarmış olan onun akıl hocası Rasputin'e bırakmıştı. Artık "*Baba Çar*" değil, kendilerini sefaletle sürüklediği yetmezmiş gibi bir de "*Alman Karı*"ya (Ayaklanmaların önemli sloganlarından biri de "*Alman Karı defol!*" idi.) ülke yönetimini bırakmış, o da işlerin yönetimini Rasputin diye ne idüğü belirsiz bir şarlatana emanet etmiş bir Nikola vardı. Bu durum aristokrasinin ve Ortodoks Kilisesinin de şiddetli tepkisini çekmekteydi. Devlet otoritesine olan güvenin yitmiş olmasına elbette savaşa ve çarlığa karşı ajitasyon da eşlik etmekteydi. Hiç bir partinin ayaklanmada hegemonyası ya da fiili bir önderliği olmasa da Sosyalist Devrimciler, Menşevikler, Bolşevikler ve Anarşistler Çarlığa karşı sürekli bir ajitasyon yürütmekteydiler. Demokratik bir cumhuriyet için olan ajitasyonun temelini "ekmek, barış ve toprak" oluşturmaktaydı.

Egemen sınıfın kendi içindeki bölünmelerin şiddetlenmesi Çarlığın ideolojik ve politik hegemonyasının zayıflamasını getirirken, yığınların kazanma umutlarının yükselmesiyle birlikte taleplerini daha güçlü bir biçimde ifade etmeye başlamalarına yol açıyordu. Ocak'ta şiddetlenen grev ve gösteriler Şubat'ın sonunda zirveye ulaştı. Kendini başkomutan ilan eden Çarın şiddetin her şeyin ilacı olduğu konusundaki inancı tam anlamıyla geriye tepti. 11 Mart günü göstericilerin üzerine ateş emri verilen askerlerin bir kısmı buna uymadılar, hatta saf bile değiştirdiler. Askeri depolar basılıp göstericiler de silahlandı ve 12 Mart günü ülkenin diğer şehirlerinde de gösteriler başladı.

Esasında cereyan eden devrimci bir durumun ortaya çıkmasıydı. Lenin bu durumun özelliklerini anlatırken, başka özellikleri yanında "egemen sınıfların eskisi gibi yönetemeyecek duruma gelmiş olmalarına" işaret eder. Elbette bu yönetemeyecek duruma gelmiş olmanın işaretlerinin de belirginleşmesi de gerekir ki, yığınların ruh halini ve eylemini etkileyecek bir durum ortaya çıksın. İktidarın güçlü görüldüğü durumlarda ideolojik hegemonyanın da sürdüğü koşullarda şiddetin önünde boyun eğen yığınlar, artık egemen sınıfın bu şiddet çarkını ebedi döndüremeyeceğini görmesi ve onu iktidara bağlayan ideolojik hegemonyanın kopuşuyla cesaretlenir ve ricacı olmaktan çıkıp taleplerini iktidara kabul ettirebileceklerini hissettikleri bir ruh haline kavuşurlar. Bunun somut ifadesi de yığınların eyleminin başka zamanlardakinin ötesine gitmesidir. İşte burası kopuş noktasıdır. 1917 Şubat'ının sonunda (Mart'ın başında) cereyan eden tam anlamıyla buydu. Daha önce de güçlü grev eylemleri gerçekleştirmiş olan işçi sınıfı bu kez eylemini %90'ı üniforma giydirilmiş köylüler olan askerlerin eylemiyle de birleştirdiler. Çarın işçilere ateş emri, askerlerin Çar'ın polisine ateş etmeleriyle sonuçlanınca artık mesele bir protestonun ötesine sıçrayıp ihtilale dönüştü. Rusya II. Paylaşım Savaşı'na girdiğinde kahir ekseriyeti köylü olan on beş milyon insanı askere almış ve bunun üçte birini siperlerde kaybetmişti. Savaşın getirdiği yıkımla birleşen bu durum o zamana

kadar Çarı “Baba” diye gören Rus halkının ve özellikle de köylülüğün bilincinde bir altüst oluşa, Çara karşı bir nefrete yol açmıştı. İdeolojik hegemonyanın kırıldığı yerde, yığınların sıkıntılarını gideremeyen iktidarlar ihtilalle yüz yüze gelmekten kurtulamazlar. 1917 Şubat’ında da öncülerin durumu tam olarak idrak edememelerine rağmen tarihin bu şaşmaz kuralı işledi.

Çar ayaklanma karşısında şehre yeni askeri birlikler getirerek (zaten Petrograd’ı güvenceye alabilmek için 300.000 asker yığmıştı) isyanı bastırabileceğini sanırken aslında iktidara çoktan ortak olmuş olan burjuvazi de bu fırsatı değerlendirerek iktidar payını artırmak üzere Çar’ın çekilmesini ve Duma’nın fiilen bir hükümet çıkarmasını istiyordu. Olayların sürekliliği, bizzat kendi komutanlarının karşı çıkışları karşısında Çar Duma’dan gelen inisiyatifte boyun eğdi ve çekildiğini ilan etti. Yerine kardeşi geçecekken inisiyatif bütünüyle Duma Başkanı’nın on iki milletvekiliyle kurduğu “Geçici Komite”ye geçti. Ama onlar bunu bir hükümete dönüştürünceye kadar da 1905 Devrimi’nin işçi meclisleri, Sovyet deneyimi yeniden canlandı ve işçiler ağırlıklı olarak Menşeviklerin ve Sosyalist Devrimcilerin önderliğinde olayların zirve yaptığı 12 Mart’ta (27 Şubat) Petrograd Sovyeti’ni kurdular. Kurulmuş olan Geçici Hükümet’in elinde esasında hiç bir güç yoktu. Petrograd Sovyeti bütün kenti denetleyecek bir güce ulaşmıştı ama öncülük edenlerin iktidarın bütününe el koymaktan ziyade burjuvaziye demokratik reformlar yapmaya zorlamaya niyetleri vardı. Aslında ortada Lenin’den başka bunun pek aksini düşünen kimseler de yoktu. Lenin Şubat Devriminin haberleri gelir gelmez, Zürich’ten, Bolşeviklerin Stalin ve Kamenev öncülüğünde yayınına başladıkları *Pravda*’ya gönderdiği mektuplarda “devrimin burjuvazi tarafından durdurulacağını, buna izin verilmeyip, devrimin kesintisiz kılınması gerektiğini” yazıyordu. Bunu izleyecek şiar da “Bütün iktidar Sovyetlere!” oldu.

Praxis - Şubat Devrimi büyük oranda kendiliğinden bir hareketin ürünü, ancak devrimle birlikte bir çok siyasal parti görünür hale geliyor. Anayasal Demokratlar (Kadetler), Sosyalist Devrimciler, Menşevikler ve kısmen Bolşevikler vb. Şubat Devrimi, sol, sosyalist yazında burjuva devrimi olarak nitelendiriliyor. Size göre, bu bir burjuva devrimi mi, bir burjuva devrimi ise özgüllükleri nelerdir? Özellikle, Şubat Devriminde oluşan Sovyetlerin, diğer burjuva devrimlerinde gördüğümüz türden organlar olmadığını ilk bakışta teşhis edebiliyoruz. Sizce?

Salih Mahir Sayın - “Kendiliğindenlik”ten, herkesin birden aynı düşünceye gelip kendi kendine ortaya çıkan eylemi değil de, ortak bir program ve yönlendiriciliğin olmadığı, ama yine de kendi içinden parçalı da olsa örgütlü eylemi anlamak gerekir. Yani söz konusu partilerin hepsi zaten vardı. Hatta 1912’de seçilmiş olan son Duma’da temsilcileri de bulunuyordu. 11 Bolşevik temsilci Duma’dan kovulmuştu -gerçi bunlardan ikisi çarlığın ajanlarıydılar. Türkiye’nin yakın tarihinde, parti yapılarının hiçbir zaman büyüme şansına kavuşup on binlerce üyeyle hareket etmesine alışık olmadığımız için, Lenin’in partisinin küçüklüğünden söz edildiğinde ölçü her zaman kendi küçüklüğümüz olmaktadır. Halbuki onların küçük diye sözünü ettikleri 1900 başlarında bile 2000 civarında üyeye karşılık gelirken

1910'dan sonraki dönemde on binin üzerine çıkan bir üye sayısının söz konusu olduğu durumdur. Küçük diye bahsedilen budur işte.

İşyan günlerinin getirdiği sadece ölüm değil aynı zamanda cüret ve özgürlüktü; ve dolayısıyla da partiler, açık alandaki faaliyetlerini genişlettikleri, tutuklanan, sürgüne gönderilenler serbest kaldığı için daha görünür oldular. Önceden bir örgütlenme olmasa idi ülkenin dört bir yanında Sovyetler ortaya çıkamazdı.

Bütün burjuva demokratik devrimlerinde elbette ki işçi sınıfı da bir biçimde yer almıştır. Çoğunlukla kendisini bağımsız bir parti olarak örgütleyemediğinden varlığı görünmez olmuştur. Ancak Rusya'da gecikmiş burjuva devrimi işçi hareketinin örgütlü olarak siyaset sahnesinde yer aldığı bir döneme tekabül etmiştir. Daha yüzyılın başında Rus-Japon savaşının (1905) ardından patlak veren ayaklanmalarda işçiler o zamana kadar Rusya'da söz konusu olmamış olan işçi meclisleri olarak Sovyetleri kurmuşlar ancak çarlığın azgın saldırıları sonucu yıkılmışlardır. Ama bu toplumsal hafızadan silinip gitmemiştir. Tam tersine öylesine kuvvetli bir yere sahip olmuşlardır ki, isyanı yığınların üzerine ateş açarak bastırmaya kalkışan çarlığın 12 Mart'taki saldırısına, daha burjuvazi geçici hükümetini ilan etmeden Petrograd Sovyeti'ni kurarak yanıt vermişlerdir. Bu doğrudan demokrasiyle temsililiği birleştiren ve fiilen hayatı her anlamda yönetmeye başlayan **Paris Komünü** tipinde yerel bir devlet idi. Proletarya da aynı burjuvazinin devrimci olduğu dönemde feodaliteye karşı kurduğu “**özgür şehir devletleri**” modeliyle kendisini egemen sınıf konumuna yükseltmişti.

Bir devrimi nitelemek için, ona kimlerin katıldığından çok onun yönlendirici taleplerine, iktidarı hangi sınıf kompozisyonunu ele geçirdiğine ve en önemlisi fiili hayatta atılan adımlara bakmak gerekir. Şubat devrimiyle Çarlık yıkılmış ve yerine bir burjuva hükümeti ve bir de o hükümetin varlığını tanıyan ama kendisi de bütün hayatı denetlemekte olan yerel bir işçi iktidarı kurulmuştur (bu yereller daha sonra tüm Rusya toplantısında merkezleşmişlerdir). Zaten çarlıkla ortaklık içerisinde olan burjuvaların yeni hükümetinin demokratik talepleri pek fazla ilerletmesi söz konusu olmayabilirdi, eğer ki, işçi iktidarı, özgürlük, “ekmek ve barış” diye karşısına dikilmemiş olsa idi. Ama yerel işçi iktidarının da, sosyalizm doğrultusunda (yani kendisinin doğrudan iktidar olması, kapitalist özel mülkiyetin feshedilmesi gibi) herhangi bir adım atmasını/ herhangi bir talep yükseltmesini bir yana bırakalım, burjuva hükümetin varlığını reform yapması şartı ile destekleme görüşü vardı. *Bu durumda çarlık otokrasisinin yıkılışı ve burjuvazinin demokratik bir cumhuriyeti ilan etmesi çerçevesinde politik olarak demokratik bir devrim gerçekleşmiş oluyordu.* Dünyanın her yerinde burjuvazi bir kere iktidar katına tutundu mu artık demokratik devrimi kendiliğinden sonuna kadar ilerletmesine tanık olunmamıştır. Çoğu durumda devrim korkusu içindeki burjuvazi eski egemen sınıfla bir biçimde anlaşp devrime olanak tanımadan iktidar ortağı olmanın yollarını aramıştır.

Ama Rusya'da burjuvazinin denetimini dışında bir ihtilal patlak vermiş ve demokratik bir cumhuriyet ortaya çıkmıştı; zira işçilerin ve takip eden günlerde de

esas olarak köylülerden oluşan askerlerin iktidar kuracak kadar bilinçleri ve özgürlükleri vardı. Elbette bu özgürlük de silahlı yığınların gücüyle sağlanmıştı. Ancak burjuvazinin bu politik devrimi derinleştirmek ve demokratik toplumsal talepleri gerçekleştirmek gibi bir niyeti yoktu. Üstelik sefaleti devam ettireceğinin işaretini savaşı devam ettirme tutumuyla da ortaya koymuş oldu.

Praksis - Şubat Devrimi ile açığa çıkan siyasal partilerin hepsi Devrimi sahipleniyor, Bolşevikler de bunlar arasında. Bu partilerin genel doğrultusu demokratik bir burjuva cumhuriyeti kurmak yönünde değil mi? Bolşevikler de o tarihte, sürekli/kesintisiz devrimden çok burjuva devriminin yerleşmesinden yanalar. Nisan ayına kadar da bu devam edecek gibi görünüyor. Bu dönemde partilerin arasında yaygın kanaat nedir? Sadece devrime ve sonuçlarına ilişkin olarak değil, savaş vb. konularda da bu partiler neleri savunuyorlar?

Salih Mahir Sayın - Burjuva partisi olarak Kadetler, Çarlığın devrilmesi ve Geçici Hükümetin kurulmasıyla devrimin tamamlandığını ilan etmişlerdi. Artık yönetim bundan sonra burjuvazinindi.

Kerenski'nin Gurubu olan ve sonra Sosyalist Devrimcilere katılan Trudovikler burjuva devriminin bir parçası olarak zaten hemen hükümette yerlerini aldılar.

Menşevikler de iktidarı burjuvazinin alması gerektiği konusunda emindiler. Sosyalizme ancak demokratik devrim tamamlandıktan, kapitalizm gelişip, işçi sınıfı olgunlaştıktan sonra geçilebilirdi!

Sosyalist Devrimciler (SR) de (Şubat Devriminden sonra ayrışsalar da) benzer bir görüşü savunmaktaydılar. Ayrılan sol SR'ler ise Lenin'e paralel bir doğrultuya girmişler, savaşın bitirilmesini ve devrimin sürdürülmesini savunuyorlardı.

Troçki'nin grubu ise "bir devrim durumunda köylülüğün kendi kendine hareket etmesinin mümkün olmadığı ve proletaryayı izleyeceği" inancı içerisinde bir sosyalizme geçiş programı savunmaktaydı. Bu Lenin'in görüşüne ittifak konusu hariç belli ölçüde yakındı ve çok geçmeden de Troçki grubuyla birlikte Bolşevik partisine katılacaktı.

Ne var ki, Bolşeviklerin bütününün görüşü böyle değildi. Onlar da bir demokratik devrimin tamamlanmasından söz ediyorlardı ama Lenin bu "demokratik devrimin tamamlanması" meselesini burjuva iktidarından değil, demokratik cumhuriyet olarak şekillenecek bir "işçi köylü iktidarından/ diktatörlüğü"nden beklemekteydi. Partinin görüşü Lenin *İki Taktik*'i (1992) yazdığından beri böyle idi. Ne var ki, ikili iktidarın ortaya çıkışıyla birlikte Lenin dışındaki Bolşevik önderler, Sovyetlerin varlığı koşullarında burjuva iktidarının kendilerinin talep ettikleri reformları gerçekleştirmesi ve demokratik devrimi tamamlaması koşuluyla destekleyeceklerini söylüyorlardı. Lenin ise *İki Taktik*'te (1992) savunduğu anlayışa esasında sadık kalarak ikili iktidar koşullarında "bütün iktidar Sovyetlere!" şiarını attı. Çünkü burjuvazinin devrimi durdurmak isteyeceğinden onun hiçbir zaman kuşkusu olmamıştı ve yeni ortaya çıkan durumda da yoktu. Olayların gelişimi her adımda Lenin'in bu öngörüsünü doğruladı.

Praksis - Peki Nisan ayında ne oluyor? Şunları biliyoruz: Lenin, Nisan Tezleri

(1979) diye bilinen tezleri yazıyor, tezler *Pravda*'da yayınlanıyor ve partiye sunuluyor. Bu tezlerdeki görüşler doğrultusunda parti içinde bir mücadele başlıyor. Lenin'in partisini yeniden fethettiğini söyleyen yazarlar var. Bu arada ülkeye de dönüyor. Nasıl döndü? Nisan Tezleri'nin önemi nedir sizce? Öyle ise, Lenin, neden partisini yeniden fethetmek zorunda kalıyor?

Salih Mahir Sayın - Rusya'ya dönüş meselesi hala tartışılmakta olan ilginç bir konu oluşturur. Kimselerin pek beklemediği ihtilal patlak verip Geçici Hükümet kurulunca, ilk yaptığı iş idamı kaldırmak ve siyasi mahkumları serbest bırakmak oldu. Bu sayede Sibiryâ sürgünleri ve hapiste olanlar hemen harekete katılma imkanını elde ederken İsviçre'de bulunan değişik guruplardan Ruslar savaşın ulaşımı engellemiş olması dolayısıyla bir türlü yol bulup Rusya'ya dönemezler. Fransa ve İngiltere Lenin'in savaşa karşı fikirlerini bildiğinden Rusya'nın müttefiki olarak buna asla izin vermezlerdi. Geriye Almanya üzerinden geçiş kalıyordu. Lenin ve Krupskaya konu üzerine yazdıklarında dönüş işini İsviçre Komünist Partisinden **Fritz Platten**'in Almanlarla ayarladığını söyler. Nasıl ayarladığı konusu meçhuldür ya da Lenin'i Alman ajanı göstermeye yönelik geniş bir spekülasyon konusudur da. F. Platten'in Alman devleti nezdinde nasıl bir itibarı vardır ki bu anlaşmayı gerçekleştirebilmiştir bir soru olarak durur. Ama bir başkasının böyle bir itibarı ya da ilişkileri vardır: Parvus üzerine yazılanlar bu işin onun tarafından ayarlanmış olduğuna işaret etmektedir. Parvus, İskra'nın çıkışına, 1905 Devrimi'ne katılmış eski bir RSDİP üyesidir ve Lenin'le ta Münih'ten *İskra* yıllarından tanışır. Gazetenin çıkışında ve dağıtımında Parvus önemli bir destek oluşturmuştur. 1905 devrimi yenilgisinden sonra önce Almanya'ya sonra da İstanbul'a giden Alexander Lvovich Parvus (ya da Israel Lazarevich Helphand) İttihatçılarla kurduğu yakın ilişki sayesinde silah ticaretinden büyük bir servet sahibi olur. İstanbul'da kaldığı ve İttihatçıların gazetesinde yazılar yazdığı bu dönemde Parvus Efendi diye adlandırılır.

Lenin *Pravda*'ya yazdığı "Uzaktan Mektuplar"ında burjuva Geçici Hükümet'in desteklenmemesini, zira onların devrimi durduracağını söylüyordu ama onun bu söylediklerine ülkedekilerin akli yatmadığı için mektuplarından sadece birini yayınladılar ve onu da sürdürdükleri politikaya dokunmayacak değişikliklere uğrattılar. Lenin'in bunun bilgisini Parvus Efendi'den aldığı söylenir. Parvus anılarında Rusya'daki gelişmelerden haberdar olarak Zurich'e Lenin'in yanına gittiğini -Lenin kendisiyle 1915'ten beri görüşmediğini ve var olan dedikodular nedeniyle görüşmek istemediğini kendisine de ifade ettiğini söyler-, mektuplarının yayınlanmadığını ve kendisinin mutlaka Rusya'ya gitmesi gerektiğini anlatır. Lenin de Çarlığın devrildiğini öğrendiğinden beri zaten bunu istemektedir ama nasıl olacağını kestiremez. Parvus Efendi bunu kendisinin Almanlarla ayarlayacağını söyleyip dediğini de yapar. Bu ilişki dolayısıyla da sadece Parvus'un değil Lenin'in de Alman ajanı olduğu, Almanlardan para aldığı havadisleri ortalığa yayılır. Parvus'un biyografisi üzerine yazılan bir eserde -*Devrim Taciri* (Zeman and Scharlau, 2007)- Lenin'le Parvus arasındaki para ilişkisinin bu iddialara olanak tanımayacağına işaret eder.

Lenin'in *Nisan Tezleri*'nde (1979) daha sonra dile getireceği görüşleri Şubat Devrimi'nin hemen ardından, kendisi Zürih'te iken sonradan "Uzaktan Mektuplar" diye isimlendirilmiş olan Pravda'ya yazdığı yazılarda ifade ediyor. O yazdıklarında **"Çarlık otokrasisinin devrilmesi ve demokratik bir cumhuriyetin kurulması çerçevesinde politik bir devrimin gerçekleştiği ve fazladan da bir de yerel olarak işçi-köylü iktidarlarının ortaya çıktığını"** tespit ediyor. Bu koşullarda burjuvazinin devrimi durdurmak için savaşı sürdürdüğünü, dolayısıyla devrimi kesintisiz bir biçimde devam ettirmek gerektiğini anlatır. Ne var ki bu mektuplardan sadece bir tanesi *Pravda*'da yayınlanır ve o da kendilerinin savunduğu mevcut burjuva iktidarı şartlı destekleme görüşüne uygun olarak değiştirilmek suretiyle. Rusya'ya döndüğünde, Aleksandra Kollontay hariç hemen bütün parti önderleri Lenin'in **"bütün iktidar sovyetlere"** şiarına karşıdır.

Lenin mevcut koşullarda devrimin gerçekleştirilmesinin hem çok mümkün hem de bıçak sırtında bir durumda olduğunu İsviçre'den Rusya'ya giderken şu sözlerle ifade eder: **"Ya üç ay içerisinde iktidarda oluruz ya da darağacında"**.

Parti içinde sert tartışmalar cereyan eder. Kamenev'in Lenin'i işaret edip **"kafayı yemiş bu, demokratik devrim tamamlanmadan sosyalist devrime geçmeyi savunuyor"** dediği söylenir. Gerçekten de Lenin tüm bir partiyi yeniden, saptırılmış olan *İki Taktik*'teki (1992) çizginin ruhuna uygun bir noktaya çeker: Şartlı da olsa burjuva iktidarını desteklemek yerine işçi köylü diktatörlüğünün yerine bugün ortaya çıkmış olan yeni biçim olarak Sovyet iktidarının egemenliğini savunmak. Burada işçi-köylü diktatörlüğündeki ittifaktan/ demokratik cumhuriyetten farklı olarak Sovyetler işçi-yoksul köylü ittifakını temsil etmektedir.

Praksis - Haziran-Temmuz olaylarına kadar devam eden, nispeten sakin dönem var. Bu dönemde Sovyetler içinde etkin olan siyasi güçler hangileri? Lenin Sovyetleri, ikili iktidar organlarından biri olarak tanımlıyor ancak, Sovyetler içinde iktidarı almaya dönük bir eğilim mevcut değil henüz. Sovyetler, Geçici Hükümeti, Kerenski'yi destekliyor. Biraz Sovyetler üzerinde duralım. İşçi Sovyetleri var, Asker Sovyetleri var. Bunlar en bilinenler. Sovyetler nasıl oluşmuştu, hangi toplumsal sınıflara ve kesimlere dayanıyordu, ne kadar yaygındı?

Salih Mahir Sayın - Paris Komünü'nde de Marksistler hakim değildi; Proud-honcular, anarşistler vb. vardı. Hatta Marx ayaklanmaya da karşı çıkmıştı. Ama ayaklanma başladıktan sonra kurulan **Paris Komünü**'nü de proletarya diktatörlüğü olarak ilan etti. Sovyetler de öyle!

Bolşevikler azınlıkta olsa da Sovyetler işçi-köylü iktidarıydılar; işçilerin doğrudan demokrasiyle seçtikleri temsilcilerinden oluşan yerel iktidar aygıtlarıydılar. *Gotha Programının Eleştirisi*'nde anlatılan **"Gemeinwesen"**, **"devlet olmayan devlet"** idiler. Burası en can alıcı noktayı oluşturur. Burada birkaç şey bir aradadır:

1-Çoğulculuk; sovyette yer alan bütün partiler ya da bağımsız temsilciler aynı haklara sahipler. Birbirlerine ne derlerse desinler varlıklarına itiraz edemezler. Çünkü taban onları seçmiştir ve tabanı bastıracak bir güç yoktur/olmayacaktır.

2-Doğrudan ve temsili demokrasinin bileşimi olarak yeni bir devlet biçimi or-

taya çıkmıştır. Fabrikada, işyerinde, kışlada ya da mahallede temsilciler doğrudan demokrasi ile seçilirler. Ve kendilerini seçenlere hesap vermek zorunda olup beğenilmediklerinde de geriye çekileceklerdir.

3-İşçilerin ve üniforma altındaki yoksul köylülerin (yarı proleterlerin) egemen sınıf olarak örgütlenmeleri; yani proletarya diktatörlüğü.

4-İktidarın/devletin yerel niteliği.

5-Merkezileşmenin yerelin iktidarını koruduğu ve kendisinin izin verdiği kadar merkez olmasını tanıdığı bir devlet biçimi. Yani toplumun tepesine dikilen azınlık iktidarı yerine devleti fabrikaya-kışlaya ve nihayet köylere kadar aşağıya çeken yeni bir yapı.

Sovyetler öncelikle kentlerde işçi ve asker -ağırlıklı olarak üniforma giymiş köylüler- iktidarı olarak ortaya çıktılar ve belli başlı bütün kentlerde hayata fiilen yön veren yapılar oldular. Bu işçi-asker (köylü) meclisleri yeni türden gerçek bir iktidar biçimiydiler ve meşruiyetlerini de halkın çoğunluğunu oluşturanlardan alıyorlardı. Bunun yanında toplumsal meşruiyete sahip olmadığı halde, Çarlık Duma'sının kalıntılarının ilan ettikleri Geçici Hükümet yasal bir meşruiyet çerçevesi oluşturmak ve Sovyetlerin toplumsal meşruiyetini ortadan kaldırmak hesabı içindeydi. Şubat Devrimi'nin ortaya çıkardığı işte budur: **yasal meşruiyet ile toplumsal meşruiyet** arasındaki çatışma ve ikisinin bir araya getirilmesi mücadelesi. Sovyetler önce sahip oldukları toplumsal meşruiyet ile Geçici Hükümet'e yasal meşruiyet tanımışlardı. Ama Geçici Hükümet de iki iktidar kaynağının olamayacağını bilerek toplumsal ve yasal meşruiyeti kendi bünyesinde birleştirmek ve Sovyetlerin meşruiyetini ortadan kaldırmak hesabındaydı. **Lenin'in çok iyi anlayıp planlarını üzerine kurduğu mesele işte bu çatışmadır.** Bunu Ondan başka böyle sağlam anlayıp ilan eden olmamıştı. Diğer herkes formülleri birbiri ile çatıştırırken Lenin meseleyi bu iki meşruiyetten toplumsal olanın egemen olabilmesi için devrimin sürekli kılınması gerektiği noktasına indirgedi ve onun için **"Bütün İktidar Sovyetlere"** dedi. Sovyetler tek iktidar odağı haline geldiklerinde de dayandıkları toplumsal meşruiyete uygun yeni bir anayasa, yeni bir yasal meşruiyet çerçevesi yarattılar. Şubat Devrimi'nin yaptığı ve oradan Ekim Devrimi'ne ilerlenmesine yol açan en temel mesele işte bu çelişki ve onun çözümüdür; ve *Nisan Tezleri* (Lenin, 1979) de bunun izahıdır.

Praksis - Bolşevikler, Temmuz ayına kadar "Bütün İktidar Sovyetlere!" propagandası yapıyorlar mı? Propaganda, daha çok "ekmek, barış, toprak" gibi somut taleplere mi dayanıyor? Bolşeviklerin Temmuz günlerine kadar durumu nedir?

Salih Mahir Sayın - "Ekmek, Barış, Toprak" ayaklanan kitlelerin en önemli taleplerini oluşturunuyordu. Ayaklananlar en baştan "Sovyet iktidarı" kurmak için ayaklanmadılar elbette. Ama 1905 Devrimi'nin derslerini hafızasında korumaya devam edenler hemen bu yeni iktidar biçimini ayaklanmanın organları haline getirmeyi başardılar. Bunlar esas olarak Menşevikler ve Sosyalist Devrimcilerdi. Bolşevikler başlangıçta bu organlarda hakimiyet sağlamak yerine daha ziyade sokaktaki hakimi-

yeti geliştirmek, ayaklanmayı yaygınlaştırmak ile meşguldüler ve bu nedenle de sahip oldukları etkinliğe orantılı olmayan zayıf bir temsiliyetle Sovyetlerde yer aldılar. Etkinlikleri günbegün artsa da Kornilov ayaklanmasına kadar Bolşevikler hep azınlıkta kaldılar. Kırsal bölgelerde ise neredeyse yok denilebilecek kadar azdılar. Kırsal alanlardaki etkinliklerinin gelişmesini sağlayan örgütledikleri askerlerin kırsal alanlara gitmesi oldu. Ama yine de bu etkinlik örneğin Sosyalist Devrimcilerin köylülük içerisindeki örgütlenmesi ile karşılaştırılamayacak kadar azdı.

Ama Lenin'in **"Bütün iktidar Sovyetlere!"** şiarını ortaya atmasının kendilerinin azınlık ya da çoğunluk olmasıyla doğrudan bir alakası yoktur. Mesele daha önce izah ettiğim gibi devrimi sürdürebilmenin tek imkanının, ikili iktidar durumuna son vererek gerçek hayatta egemenliği elde etmiş olan Sovyetlerin tek iktidar gücü haline gelmesi idi. Lenin'in bu politikası çok kısa sürede yığınlar arasında muazzam bir etki yarattı. Geçici Hükümet Mayıs başında savaşı sürdüreceğini ilan edince Petrograd ve Moskova'da Geçici Hükümet'e karşı büyük gösteriler başladı. İki gün süren gösterilerde **"Kahrolsun Geçici Hükümet"** sloganı yanında **"Bütün İktidar Sovyetlere"** şiarı yığınlar arasında güç kazanmaya başladı. 11 Temmuz'da Bolşevikler büyük bir gösteri düzenlenmesini göze alacak güce ulaşmışlardı. Bolşeviklerin önünü kesmek isteyen Menşevik ve Sosyalist Devrimciler ittifakı Petrograd Sovyeti'nin öncülüğünde Temmuz'un 16'sında bir gösteri düzenlemeyi kararlaştırdı. Bolşevikler de buna katıldılar ve **"Bütün İktidar Sovyetlere"** şiarı burada bir propaganda sloganı olmaktan çıkıp tüm kitlenin benimsediği bir eylem sloganına dönüştü. Ertesi gün askerler de gösterilere katılınca hükümeti bir telaş sardı ve Geçici Hükümet güçleri kitleye saldırınca da gösteri Bolşeviklerin hiç hesaplamadıkları bir ayaklanmaya dönüştü. Aslında Lenin bu noktaya kadar devrimin bundan sonraki sürecinin barışçıl bir gelişimini göz önünde bulundurmaktaydı. Zira Sovyetler hayat içinde sahip oldukları güce dayanarak Geçici Hükümet'in yerini aldıklarını ilan ettiklerin de onların yapabileceği hiçbir şey yoktu. Zaten Geçici Hükümet ancak Sovyetlerin onayladığı işleri yapabilecek güçte daha doğrusu güçsüzlükte idi. Ama Geçici Hükümet'in bu Temmuz saldırısı bütün barışçıl gelişim imkanlarını ortadan kaldırdı. Bolşeviklerin gazetesi *Pravda* yasaklandı; matbaasına el konuldu; Lenin Alman ajanı ilan edilerek aranmaya başlandı ve birçok Bolşevik önder tutuklandı. Burjuvazi açıkça proletaryaya silah çekmişti. O zaman işçi sınıfının meşru müdafaa hakkı da doğmuş oldu.

Praxis - Belirttiğiniz gibi, Temmuz ayında, Bolşeviklerin de ardından sürüklenmek sorunda kaldığı bir isyan dalgası var. Doğrudan Geçici Hükümet'i hedef alıyor. Bolşeviklerin askeri örgütünün içinde yer aldığı bir isyan bu. Ancak parti, ikircikli davranıyor. İsyan, kanlı bir şekilde bastırıldığında fatura Bolşeviklere kesiliyor. Bolşevik basın tekrar yer altına çekilmek zorunda kalıyor. Eylül ayına kadar sürecektir bir bozgun havası var gibi. Temmuz günlerinde ve sonrasında neler oldu?

Salih Mahir Sayın - Yukarıda ifade ettiğim gibi, Bolşeviklerin ayaklanma planı henüz yok. Devrimi savunmak için Geçici Hükümet halk savunma birlikleri oluştururken Bolşevikler de Kızıl Muhafızlar adı altında fabrika işçilerinden oluşan

ve fabrika komitelerinin denetimi altındaki silahlı gurupları oluşturmaya başlamışlardı. Ne var ki, bu dönemde “Rusya’yı dünyanın en demokratik cumhuriyeti” olarak niteleyen Lenin barışçıl bir geçiş sürecini göz önünde bulunduruyor ve hiçbir şekilde bir ayaklanmanın hesabı içinde değildi. Ama Menşevikler ve SR’ler düzenledikleri gösterinin Bolşeviklerin denetimine geçmesi karşısında panikleyip kurtuluşu Geçici Hükümet güçlerinin kitleye saldırısında görüyorlar ve belki de en büyük hatalarını yapmış oluyorlar. Bundan daha büyük bir hatayı da Kornilov kuvvetlerini Petrograd’a çağırmakla yapacaklardı.

Burada henüz Sovyetler kurum olarak bir karar almamış olmasına rağmen yığınlar Geçici Hükümet’e karşı Sovyet iktidarının tek iktidar odağı olması için eğilimlerini ortaya koymuşlardır. Hükümetin saldırısı Şubat İhtilalinin ruhunu üzerinden atmamış olan kitlenin gösteriyi denetimsiz bir isyana dönüştürmesine yol açtı. Bolşeviklerin böyle bir planı kesinlikle yoktu. Bu durumda Bolşevikler sokaklarda güvenlik güçleriyle çatışan kitleye de öncülük etmekten geri kalsalardı o kitlenin önderliğini kazanma şansını da elde edemezlerdi. Hükümet Başkanı Prens Lvov olayların ortasında 20 Temmuz’da istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Kerenski hükümet başkanı olurken beş Menşevik ve Sosyalist Devrimci de hükümete girdi.

Yeni hükümet yığınlardaki tepkinin büyüklüğünü bildiği için Petrograd’da hakimiyet sağlayabilmek amacıyla cephede perişanlık içerisinde olan ordunun gelip Petrograd’da düzeni sağlamasını istedi. Kerenski çocukluğundan beri tanıdığı ve Başkomutan olarak atadığı Kornilov’a olan güveniyle bir kısım birliği Petrograd’a göndermesini istedi. Kornilov da bu talebi memnuniyetle yerine getirdi. Zira, burjuvazi artık demokratik bir hükümetin durumu kontrol edemeyeceği ve dolayısıyla da askeri bir darbenin gerekli olduğuna kanaat getirmiş ve Kornilov’la bu konuda anlaşmıştı. Kerenski, Kornilov’un iktidara el koymak için birlik gönderdiğini anlayınca emrini geri çekti ama tabii ki, kendisini dinleyen yoktu. Bunu üzerine Kerenski iktidarını kurtarabilmek için halkı darbecilere karşı direnişe çağırdı ve Petrograd Garnizonu halka silah dağıttı. Bolşevikler bu noktada kararlı bir biçimde darbenin batırılması için tutum aldılar ve ayaklanma bastırıldı.

Praksis - Kornilov Darbesi’nin bastırılmasına katılan Bolşevikler için bu bir kaldıraç işlevi görüyor, Eylül ayında büyük oranda toparlanmakla kalmıyor, Sovyetler içinde de çoğalıyorlar değil mi?

Salih Mahir Sayın - Ayaklanmanın bastırılmasında gösterdikleri çabalar ve önceden beri söylemekte olduklarının bir bir gerçekleşmesi Bolşeviklerin itibarını akıl almaz bir biçimde yükseltti ve 25 Eylül’de Petrograd Sovyeti’nde yapılan seçimde -Ağustos ayında yapılan Bolşevik kongresine katılan ve Merkez Komite-sine seçilen- Troçki başkanlığa seçildi. Bolşevikler Ağustos’ta azınlıktayken artık kent Sovyetlerinde çoğunluklardılar. Sadece Petrograd’da değil, Moskova, Kiev, Çaritsin, Samara ve daha bir çok önemli kentte çoğunluğu kazanmışlardı. Zaten Kasım başında toplanan Tüm Rusya Sovyet Temsilcileri Meclisinde Bolşevikler tek başlarına yarıdan fazla bir sayıya ulaşmışlardı.

Praksis - Bolşevikler arasında bütün bir Eylül ve hatta Ekim boyunca süren "iktidarı alıp almama" tartışması ile Temmuz yenilgisinin bir ilgisi var mı? Bu tartışmanın özü nedir? Birçok yazar, bu tartışmanın Nisan Tezleri'ndeki sürekli/kesintisiz devrim perspektifinin Bolşevikler tarafından içselleştirilememiş olmasından doğduğunu ileri sürüyor. Katılır mısınız?

Salih Mahir Sayın - Ekim Devrimi öncesinde iktidarı alıp almama değil, Geçici Hükümet'i görevden alıp almama konusunda Bolşevikler arasında çok ciddi bir tartışma var. Bu tartışmanın başlangıç noktası *Nisan Tezleri*'ne kadar geriye gider. En başından beri demokratik devrimin tamamlanmasından önce Sovyetlerin iktidarı almasına karşı olan Kamenev o kararlı çizgisini bu dönemde de sürdürür. Bu arada Lenin partinin kahir ekseriyetini kendi tarafına kazanmıştır ama uzun zamandır kendi yanında duran Zinovyev'i Kamenev'e kaptırmıştır. Lenin Finlandiya'da saklanmakta olduğu yerden gizlice Petrograd'a gelip Merkez Komitesi toplantısına katılır. Burada Lenin **Tüm Rusya Sovyet Temsilcileri Meclisi** toplantıya başlamadan Geçici Hükümetin görevden uzaklaştırılması/tutuklanması gerektiğini söyler. Bu noktada iki temel argümanı vardı:

"Artık, burjuvazinin Temmuz saldırısından sonra devrim barışçı gelişme şansını kaybetmiştir. Onun için de gerçek iktidar olan, arkasında toplumsal meşruiyet bulunan Sovyetlerin bundan böyle Geçici Hükümete yönetme şansı vermemesi gerekir. Bir anlamda geçmişte onun da meşruiyetine toplum nezdinde kefil olmuş/destek sağlamış olan Sovyetler bu meşruiyeti geri çekmeli ve hükümeti düşürmelidir. Ama Hükümet böyle bir şeye razı olmayacağını Temmuz saldırısıyla ortaya koymuş ve dolayısıyla da Sovyet bunu zorla gerçekleştirmek mecburiyetindedir."

Hükümetin görevden alınmasına yandaş olsalar da MK üyeleri bu kararın demokratik olabilmesi için Sovyet Temsilciler Meclisi tarafından verilmesini ve ondan sonra uygulanmasını savunurlar. Kamenev ve Zinovyev ise buna da karşıdır. O kadar karşıdır ki, Bolşeviklerin bu konuda aldıkları kararı Menşeviklerin gazetesinde açıkça yazarlar. Bunun üzerine Lenin bu ikisinin partiden ihracını önerir. Fakat hayatta anlaşılamamış olan Troçki ve Stalin böyle bir zamanda onların ihraç edilmelerinin devrimci saflarda yaratacağı sıkıntıları göz önünde bulundurarak Lenin'in bu önerisini sümen altı etmede anlaşırlar! Lenin saklanmaya devam ettiğinden dolayı da ne olup bittiğini anlayıncaya kadar zaten ihtilal gelip çatar.

Lenin'in ikinci önemli argümanı ise,

"Geçici Hükümetin görevden alınması işinin Meclis toplanmadan, Hükümet karşı tedbirler alamadan gerçekleştirilmesi noktasındadır. Meclis toplanıp da böyle bir gündem maddesi açtığında hükümet de bastırmak üzere harekete geçecektir." Onun için Lenin, *"bugün erken, yarın ise geçtir."* der.

Söylediği, hem ihtilalin gereğinin yerine getirilmesi hem de demokrasinin korunması, iki eylemin zamansal olarak çakışmasıyla toplumsal meşruiyetin korunmasıdır. Hükümetin görevden alınması ile Sovyet Temsilcileri Meclisinin bütün iktidarın sadece Sovyetlere ait olduğunu ilan etmesi hemen hemen zaman-daş olacaktır. Geçici Hükümet üyelerini tutuklayan Devrimci Askeri Komite, bir

anlamda **Tüm Rusya Sovyet Temsilcileri Meclisinin (TRSTM)** alacağı kararın, gerçekte **tek toplumsal meşruiyete sahip iktidar odağının kendisini tek iktidar olarak ilan etmesinin önündeki engeli ortadan kaldırmıştır**. Askeri Komitenin bu eylemine karşı TRSTM aksi bir karar da alabilirdi ama bunun fiilen olanağı yoktu çünkü artık Bolşevikler tek başlarına çoğunluğu oluşturmuyorlardı ve Sol SR'lerle yaptıkları ittifakla da ezici bir çoğunluk oluşturmışlardı. Yani Sovyetler kendilerini tek iktidar odağı olarak ilan etmeye zaten hazırıldılar ama bunun en çatışmasız biçimde gerçekleşmesinin yolunu da yine Lenin göstermişti. Şayet böyle bir adım atılmasa ve önce Sovyetlerde böyle bir karar alınıp bu karar Geçici Hükümete tebliği edilse idi o sırada konulduğu hapishaneden cephedeki subaylarla ilişki kurup yeni bir darbe hazırlığı yapmakta olan Kornilov'la Kerenski birleşecek ve daha sonra çıkan iç savaş daha Kasım ayının 7'sinde çıkacaktı.

Kerenski çocukluğundan beri tanıdığı Kornilov'un esasında masum olduğunu, onun arkasına geçen mali sermayenin bu darbeyi zorladığını 1919'da yazdığı kitabında anlatır. 1919'da ABD'de yayınlanan *The Prelude to Bolshevism-The Kornilov Rising* (1919) adlı kitabında Kornilov hakkında şunları söyler: “.. onun vatan aşkından hiçbir zaman kuşku duymadığımı özellikle belirtmek zorundayım. Onun Rusya'yı büyük bir ayaklanma ile yüzyüze bırakan eyleminde kötü niyet değil, kavrayış eksiliği ve politik deneyimsizlik görüyorum. Onun özgürlüğün kurnaz düşmanları ve siyasi fırsatçılar tarafından kışkırtıldığını gördüm ve denetlemeye çalıştım. Ama başaramadım. Kendi tarzında Rusya'yı tutkuyla seven bu insan, ondan nefret eden ve aşağı gören birtakım güçlerin zaferine katkılı olmaya mahkum oldu.”

Onun anlatımına göre bu güçler de sırasıyla, önce mali sermaye ve bilahare de Bolşevikler olmaktadır. Bu nedenle de Kornilov konulduğu Petro Pavlovskaya Hapishanesi'nde en rahat koşullar içinde kalmakta ve istedikleriyle istediği gibi görüşebilmektedir. Hapis gibi değil sanki bir misafir gibidir. Dolayısıyla da yeni bir komployu hazırlamaktadırlar. Kerenski'nin Kornilov hakkında aktardığım son derece iyi niyetli ve hep onu kendi safına çekme bakış açısı varken onunla yeniden bir araya gelip yeni bir darbe girişimini birlikte gerçekleştireceklerini beklememek için çok saf olmak gerekir. Bunu Bolşevikler bugün bizim bildiğimizden çok daha iyi biliyorlardı.

Praksis - Bolşeviklerin Merkez Komitesi'nde yürütülen meşhur tartışma var. Lenin'in “dün erkendi yarın geç olacak” dediği rivayet edilen bu tartışma sonunda, Kamenev ve Zinoviyev, iki Merkez Komite üyesi, ayaklanma kararını açıktan eleştiriyorlar. Bu karar ve tartışma neydi? Dolayısı ile alenen örgütlenmiş bir devrim diyebilir miyiz?

Salih Mahir Sayın - 23 Ekim'e, Bolşevik Merkez Komitesi toplantısına geri gidelim ve Ekim Devriminin ne kadar toplumsal meşruiyet içerisinde, Geçici Hükümet'in bilgisi ve müdahalelerine rağmen engellenemez bir sel gibi geldiğini görelim. Bu tarihte toplanan Merkez Komite 10 lehte 2 aleyte oyla Geçici Hükümetin Askeri Komite tarafından görevden almasını kararlaştırır. Bu iki aleyhte oy

malum Kamenev ve Zinovyev'e aittir. Bu haber yayılınca Kerenski Askeri Komite üyelerinin tutuklanması emretti ama Kızıl Muhafızlar karşısında emri uygulatacak pek fazla güç bulamadı. Zira Kornilov ayaklanmasıyla birlikte hükümet bütün prestijini yitirmiş ve darbeyi engelleyen esas güç olarak Sovyetlerin gücü ve itibarı, Bolşeviklerinkiyile birlikte muazzam ölçüde artmıştı.

Praksis - Şu meşhur devrim mi darbe mi tartışması için neler söylersiniz? Ekim olayı, bir devrim mi bir darbe mi?

Salih Mahir Sayın - Ekim Devrimi'nin Askeri Komite tarafından başlatılması, Geçici Hükümet üyelerinin tutuklanması, devlet dairelerine el konulması öğelerine bakarak birileri bunun devrim değil bir darbe olduğunu söyleyebilirler. Tabi bunu iddia edenlere önce devrimin ne olduğunu sormamız gerekiyor. Belki bunu söyleyenler bütün politik devrimlere de darbe diyorlardır.

Burada bir devrimin ne olduğunu uzun boylu izaha girmeden, **bir sosyal devrim olarak kapitalizmden komünizme geçiş bir politik devrimle başlar**. Yani eski iktidarın devrilmesi eylemi sosyal devrimin başlangıcıdır. Sanırım burada aranması gereken kriter yığınların böyle bir sosyal devrime ve dolayısıyla da ona öngelen politik devrime yandaş olup olmadıklarıdır. Bundan ötesinin şekli tartışmalarının hiçbir anlamı yoktur. Yığınların bir sosyal ve politik devrime onay verip vermediklerinin de somut kriterleri vardır; böyle bir eylemi desteklediklerini ya da karşı çıktıklarını kendi eylemleriyle ortaya koyarlar. Örneğin bir askeri darbe iktidara el koyduğu gün sokakları askerlere ve polislerle işgal ettirir ve hatta sokağa çıkma yasağı koyar ki, kimse eylemi ve söylemiyle bu girişime karşı duramasın. Ekim Devrimi bunlardan çok uzaktır. Ekim Devrimi esasında hiçbir örgütün devrim olarak örgütlenmediği ama pratik olarak iktidarın bir sınıfın elinden diğerinin eline geçmesi anlamında bir politik devrimle taçlanan Şubat Devrimi ile başlamış ve adım adım yığın onayı alarak Kasım ayı başına kadar gelmiştir.

Öncelikle iki tespit ve bir hatırlatma yapmamız gerekiyor:

Geçici Hükümeti görevden uzaklaştıran Askeri Komite kendine ait bir iktidar kurmamıştır. Yaptığı sadece Geçici Hükümeti görevden uzaklaştırmaktır.

İkincisi de komünistler için iktidara el koyma diye bir şey olmadığıdır: Komünist manifestodan beri sosyalist iktidar eski devlet aygıtının alınıp kullanılması değil, proletaryanın kendisini egemen sınıf olarak örgütlemesi olarak anlatılır ve bunun somut biçiminin de Paris Komünü tarafından hayata geçirildiği söylenir. Dolayısıyla eski devlet aygıtı Askeri Komite tarafından bir kenara konur. Yeni bir iktidar tipi olarak Şubat Devrimi'nden beri var olan ve Ağustos'tan itibaren de, kendi yerel iktidarlarından hiçbir taviz vermeksizin tüm Rusya çapında temsilcileri aracılığıyla birleşen Sovyet Temsilcileri Meclisi kendisini tek iktidar odağı olarak ilan etmiştir.

Üçüncü bir tespiti sadece bir hatırlatma olarak eklemek gerekiyor. Her iktidarın asıl temeli toplumsal meşruiyettir: Geçici Hükümet'in dayandığı hiçbir toplumsal meşruiyet yoktur. Bunun için herhangi bir toplumsal onay mekanizmasına başvurulmamıştır. Buna karşılık Sovyetler Şubat'ta ortaya çıktıkları gün seçimle gelmişler ve eskinin adaletsiz temsili sistemi yerine doğrudan demokrasi ve

temsiliyeti birleştiren yapılar olmuşlar ve arkalarındaki onayı tekrar tekrar yenilemişlerdir. Zaten oluşturdukları temsilcileri geriye çekme mekanizması ile de bu meşruiyeti her gün yenileyebilecek bir işleyiş yaratmışlardır. İşte toplumun kahir ekseriyetinin onayını almış bu meclisler, daha önce tek başlarına almadıkları iktidarı bu kez burjuvaziyle ortaklığa son verip işçiler ve yoksul köylüler adına almışlardır. Bundan dana demokratik bir işleyişi ihtilal, devrim laflarını da yan yana getirip oluşturabilmek olanaklı değildir.

Bu anlamda da **Ekim Devrimi, Şubat Devrimi'yle ezilenlerin elde ettiği konumun gasp edilmesi girişimlerine karşı bir nefsi müdafaa hareketidir.**

Praksis - Ekim Devrimi'nden bir hafta sonrası diye soralım. Tablo nasıl?

Salih Mahir Sayın - TRSTM Geçici Hükümetin tutuklanmasını onaylayıp kendisini tek iktidar odağı ilan edince, Sağ SR'ler ve Menşevikler toplantıyı terk ettiler. Bu yeni nizamın tanınmayacağını ilanından başka bir anlama gelmiyordu.

Onlar protestolarla çekip gitseler de temsilcilerin üçte ikisinden fazlası orada olmaya devam ediyorlardı. Meclis eski yapıyı tekrarlamayacağını, yeni bir devlet yapılıncası oluşturmuş olduklarını, artık bakanların değil Halk Komiserlerinin merkezi görevleri yerine getireceğini, savaşın bitirilip, toprakların köylülere verileceğini ilan ettiğinde yıllardır cepheden cepheye sürüklenen, açlıktan hastalıktan, Çarlık zulmünden bitap düşmüş olan Rusya halkları en büyük bayramlarını yaşadılar.

- Tüm bankalar kamulaştırıldı.
- Tüm fabrikaların denetimi Sovyetlere geçti.
- İdam cezası kaldırıldı.
- Günlük çalışma süresi 8 saate indirildi.
- Çarlık hükümetinin bütün dış borçları reddedildi.
- Ülkenin tüm doğal kaynakları kamulaştırıldı.
- Kadınların seçme-seçilme hakkı tanındı.
- Çocuk işçi çalıştırılması yasaklandı.
- Eğitim ücretsiz ve mecburi hale getirildi.

Ama bayram uzun sürmedi zira, Çarlığın, burjuvazinin kalıntıları hemen direnişe geçtiler ve Sovyet iktidarını tanımayacaklarını ilan ettiler. Yeni iktidar bunları ilan ederken Kerenski kaçıp karşı bir ayaklanma örgütlemeye girişti ama başaramadı. Don bölgesinde de General Kaledin iktidarı tanımadığını ilan edip isyan etti. Bir anlamda devrimle birlikte iç savaş da başlamış oldu.

Praksis - Halen sürdürülen ve dağıtılması eleştirilere konu edilen bir Kurucu Meclis tartışması var.

Salih Mahir Sayın - Kurucu Meclis seçimleri yapıldı. Sovyetler halkın çoğunluğunu temsil ettiğini iddia ederken ona karşı olanlar çoğunluğu kazandılar. Bu konuda söylenen şu: Seçim listeleri SR'ler arasında bölünme gerçekleşmeden önce hazırlanmış ve Sol SR'ler bu nedenle köylü kitleleri arasında esas desteğe sahip olmalarına rağmen listelerde azınlık olmaları dolayısıyla seçilememişler ve Burjuvalarla birleşmiş olan Sağ SR'ler çoğunluğu sağlamışlardı. Menşevikler ise başlangıçta

Sovyetlerde önemli bir sayıya sahip iken bu süreç içerisinde silinip gittiklerinden Kurucu Meclis'te sadece 15 temsilci kazanabilmişlerdi. Meclisin ilk toplantısına Sovyet temsilcileri bir önerge sunarak Kurucu Meclis'in Sovyet iktidarını tanımasını istediler. Buna karşılık Kurucu Meclis'in yarıdan fazla çoğunluğu kendisini eski burjuva iktidarın devamı olarak ilan etme kararında olduğunu gösterince yeniden ikili bir iktidar durumu ortaya çıktı. Sovyet iktidarı da Kurucu Meclis'in bu kararına tanımayacağını ilan edip fesih kararı aldı.

Eğer yeniden ikili iktidar durumuna dönmüş olsa idi Şubat'tan Ekim'e kadar yaşanmış olan tarihe geri dönmüş olacaktı. Ondan sonra nelerin olabileceğini kestirmek zor olsa da en muhtemel durumun Kurucu Meclis'e sadık olarak kalacak olan Sovyet karşıtı bütün güçlerle Sovyetler arasında daha sonra yaşanan iç savaş erkenden yaşanmaya başlayacaktı. Zaten bunun işareti Kaledin isyanıyla çoktan verilmişti. Aslında bir şey değişmedi.

İkili meclis sistemi de düşünülemeyecek bir şey değildir. Gerçek iktidar yerellere ait olurken, merkezileşme iki düzeyde gerçekleştirilebilir. Biri yerel iktidarların merkezileşmesi olarak Sovyet Temsilcileri Meclisi, diğeri de ülke çapında yapılacak olan nispi temsile dayalı olarak seçilenlerin oluşturduğu meclis. Bu iki meclisin birlikte onaylayacakları kararlar ancak geçerli olarak kabul edilebilir ve böylece yerel olarak yeterince ifade bulamayan ülkenin dört bir yanına yayılmış farklı görüş sahipleri de ülkenin kaderinin belirlenmesine katılmış olurlar. Bunun yaratacağı daha büyük bir toplumsal onaydır. Bugün bunu başka hiçbir çelişkiyi söz konusu etmeden soyut olarak söylemek mümkündür ama Rusya'nın o günkü ihtilal ve gerilim koşullarında buna şans tanınmadı.

Sovyet Temsilcileri Meclisi Kurucu Meclis seçimlerini yaptırmak yerine, **“artık alt sınıfların egemen sınıf olarak örgütlendikleri, devleti aşağıya çeken yeni bir devlet tipi ve biçimi var ve bu devlet yapılanmasına göre de kuvvetler ilişkileri yeni anayasaya göre düzenlenecektir”** diyerek, Sovyet Temsilcileri Meclisi'nin yanında, Kurucu Meclis'in yerini alacak ikinci bir **ulusal temsil kurumu** yaratabilirlerdi.

Bugünün dünyasında kapitalist sistem içerisinde bile merkezileşmenin iki düzeyde sağlandığı birçok ülke vardır. Bu meclislerden biri **yerel iktidarların** temsilcilerinin oluşturduğu meclisler, diğeri de tüm ülke çapında yapılan seçimlerle oluşan meclisler olmaktadır. Bu iki meclis değişik çıkarları ve güçleri dengeleyen kurumlar olarak görev yapmakta ve yeni bir yasa için her iki meclisin de onayının gerekli görüldüğü bir ilişki biçimi sürdürülmektedir. Bunun sosyalist biçimini üretmek de yaşanan deneylerin ardından zor görünmemektedir. Ama demokrasi deneyimi Çarlık Duması'nın sınırlılığı çerçevesinde kalmış Rusya'da iç savaş koşullarıyla birlikte böyle fikirlerin hayat bulması yerine bürokratik merkeziyetçiliğe evrilen bir gelişim seyri izlenmek zorunda kalınmıştır.

Praxis - Brest-Litovsk Barışı, hem Sovyetlerin etkisini yitirmesinde hem de İç Savaşın başlamasında önemli bir dönemeç sayılıyor. Sizce de öyle mi? Neden?

Salih Mahir Sayın - İç Savaş, Kerenski'nin bir İngiliz diplomatının yardımıyla kaçıp isyan örgütlenme girişimi ve Kaledin İsyanı ile hemen başladı ama Brest-Litovsk anlaşması ile Fransızlar ve İngilizler de Rusya'ya asker gönderip iç isyanların gelişmesini sağladılar. Böylece, Denikin, Kolçak, Wrangel isyanları Rusya'yı kasıp kavuracak üç yıllık bir iç savaş dönemine sürükledi.

Praksis - Bu bağlamda soralım; Brest-Litovsk Barışının ertesi yılı, 1919'da İkibüçüncü Enternasyonal kurulacak, Zimmerwald Enternasyonal. Daha sonra Üçüncü Enternasyonal olacak. Bu bağlamda, özellikle Bolşevikler arasında Ekim Devrimi'nin ilk gününden itibaren bir dünya devrimi tartışması da var, değil mi? Lenin'in kendisi dahil, Alman Devrimi'nin kendilerini izleyeceği beklentisine sahipler.

Salih Mahir Sayın - Rusya'nın iktisadi, siyasi ve kültürel geriliği kuşkusuz ki, Komünizme geçiş açısından muazzam dezavantajlara tekabül ediyordu. Ama bu durum bir politik devrimin gerçekleştirilmesini engellemediği gibi hemen komünizme geçişin başlatılmasına da engel değildi. Lenin'in ünlü, **"emperyalist zincir en zayıf halkasından kırılacaktır"** tesbiti bunu anlatır. Ama devrimin sürdürülmesi açısından ise durum o kadar rahat değildi. Bunun için Lenin'in ve devrime katılan o zamanki bütün sosyalistlerin düşündüğü şey, Rus devriminin bir Avrupa devrimini tetikleyeceği idi. Zaten savaş, bir yandan pazarların yeniden paylaşımının bir yolu iken diğer yandan da sınıf mücadelesinin önünü kesmenin bir aracı olarak benimsenmişti. Savaş öncesinde ve savaş boyunca bütün Avrupa da güçlü ihtilalci rüzgarlar esmekte idi.

İtalya 1917'den beri grevlerle altüst oluyor, birçok yerde yerel işçi iktidarları kuruluyordu. Almanya, Fransa, Macaristan'da işçi hareketi iktidara aday olduğunu her gün gösterecek eylemlilikler içerisindeydi. Lenin, Ekim Devrimi'nin şafağında, **"biz başlayacağız, Almanlar tamamlayacak"** diyordu. Yani Avrupa devriminin durgunluğa girmesi, faşist iktidarların yükselmesi dünya devriminin önsözü olarak yazılmış olan Rus Devrimi'nin kitabın tümünü yutacak kadar uzamasına ve nihayetinde de 1991'de sonuna ulaşmasıyla noktalandı. Şimdi bu önsözü yeniden yazmak ve dünya devriminin yine en zayıf halkasından başlatma göreviyle yüz yüze bulunuyoruz.

Esasında Lenin'in yaptığı en önemli şey Marksizm'i kaba materyalizme ve ekonomizme indirgemiş olan İkinci Enternasyonal'de bir gedik açmak olmuştur. İkinci Enternasyonal ekonomik determinizmin devrimin de tarifini verdiğini söylerken Lenin, kapitalizmin bir dünya sistemi haline geldiğini ve dolayısıyla dünya çapında proletarya ihtilalinin 1848 Devrimleri'nden farklı olarak maddi temelini ortaya çıkmış olduğunu, bu nedenle emperyalist zincirin en zayıf halkasından kırılmasıyla dünya devriminin başlayacağını formüle etti. Bunun için de Marksizm'in ihtilalci özünü öne çıkarıp, eski rejimin, çürümeye devam etse bile kendiliğinden yıkılmasının olanaklı olmadığını, onu vurup devirecek bir güç oluşmadıktan sonra çürümeye devam ederken var olmaya da devam edebileceğini söyleyerek devrimin örgütlenmesi gereken insani bir eyleme tekabül ettiğini söyledi. Bu onu, bu vuruşu yapacak olan kitlelerin öncülüğünü yapacak kurmay olarak işçi sınıfı partisinin

örgütlenmesine ve kesintisiz devrim fikrine getirdi. Ancak İkinci Enternasyonal'de açılan gedik o kadar dar idi ki, Ekim Devrimi o gedikten geçerken epeyce bir paralandı ve ekonomizmi aşmak amacıyla kurulmuş olan Üçüncü Enternasyonal'i yeniden ekonomizm esir aldı. Artık İkinci Enternasyonal kapitalizm içindeki sosyalistlerin ekonomizminin, Üçüncü Enternasyonal de dışındakilerin ekonomizminin örgütlenmesi olarak feshedilinceye kadar yaşadı ve SSCB için işe yaramaz hale geldiği kabul edilerek feshedildi.

Praksis - İç Savaş'a dönelim, üç yıl sürüyor. Tarafları ve dinamikleri için neler söylemek istersiniz?

Salih Mahir Sayın - Bu iç savaşta taraflar dünya proletaryası ve dünya oligarşisidir; özünde emperyalist müdahaleye karşı Rus işçi sınıfının bir nefsi müdafaa savaşıdır. Bolşevik Devrimi gerçekleştiğinde işçi kökenli İngiltere Başbakanı Lloyd George **"Bu (bebek) beşiğinde boğulmalıdır"** demiştir. Nitekim, Rusya Almanya ile ayrı bir barış anlaşması imzalayınca da Japonya, Fransa ve İngiltere asker gönderip fiilen müdahale ederken, Çarlık kalıntıları ve burjuvaların da isyan etmesini sağlamışlardır. **"İç savaş"** Şubat 1917'de başlayan proletarya-burjuvazi mücadelesinin devamından başka bir şey değildi. Etkileri ise Rusya açısından, paylaşım savaşının etkileriyle de birleşince korkunç olmuştur. İşçi sınıfı iktidarı kurulduktan ancak on yıl sonra 1913'ün üretim seviyesine yeniden gelinebilmiştir. Böylesine korkunç bir yıkımın da adıdır bu İç Savaş. Tam Lloyd George'un söylediği gibi "bebek" henüz beşikte iken boğazına sarılmışlar ve çocuğu sakatlamışlardır. Rus Devrimi'nin hedeflediği amaçların dışına kaymasında kanımca bu iç savaş en önemli rolü oynamıştır. Ama sosyalistlerin de burjuvaların kendilerine **"hoş geldiniz!"** demeyeceklerini bilmediklerini söyleyemeyiz. *Demokrasiyi henüz tanıma şansını pek elde edememiş olan bir halkın daha doğrusu halklar topluluğunun savaş koşullarında sosyalizmi şekillendirmeye çalışması, daha başından bu sosyalizmin sakatlanmasına yol açacak potansiyelleri yoğunlaştırmasını getirmiştir.*

Praksis - İç Savaş'ın kendisi, Rusya'da Bolşevikler önderliğinde bir işçi devriminin koşullarının oluşmamış olduğunu göstermiyor muydu? Devlet, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, İç Savaş kazanıldıktan sonra, 1922 yılında kuruluyor. Alman Devrimi takip etmediğinde, devrimin ileri gidemeyeceğini öngörmeleri gerekmez miydi Bolşeviklerin?

Salih Mahir Sayın - Koşulları oluşmamış olsa idi nasıl olurdu da Lenin'in ya da onunla birlikte davranan bir gurubun iradesiyle dünyanın altıda birinde böyle bir politik devrim gerçekleşebilirdi? Politik devrimin iradi bir girişim olduğunu elbet teki kabul etmek gerekiyor. Ama kullanılan iradenin nesnel koşullara ters doğrultuda ilerleyerek, nesnellığe rağmen irade yoluyla yeni bir nesnelliğin üretilebilmesinin olanağı yoktur. Rus devrimi kırdı kentte milyonların katılımıyla gerçekleşmiş bir girişimdir. O milyonları da devrim yoluna sokan nesnel koşulların kendisinden başkası değildir. Lenin'in ve arkadaşlarının yaptığı ise bu iradenin programlı, taktikli bir biçimde hayata geçmesini sağlamak olmuştur. Sosyalizm kapitalizmden komünizme geçişin adıdır ve bu geçişin ne kadar süreceği ve nasıl olacağı baştan

belli değildir. Ama bu konuda Lenin'in söylediği de şudur:

“Biz bu eserin yapımına başladık. Ne kadar zamanda, ne zaman, hangi ulusun proleterleri bu eseri sonuna vardırırılar bunun öze ilişkin bir önemi yok. Önemli olan buzun kırılmış, yolun gösterilmiş ve açılmış olmasıdır” (Lenin, 2008: 181)

Lenin bu sözleri devrimin dördüncü yılında söylüyor. Ama dört yıl önce de **“Biz başlayacağız, Almanlar tamamlayacak”** diye gerçekleşmeyen bir öngöründe bulunmuştu. Zaten Avrupa devrimi gelmeyince İç Savaş'ın Rusya'da yarattığı yıkım ve bu yıkım koşullarında girilen sosyalist kuruluşun halini değerlendiren Lenin sosyalizm adına “Çarlık bürokrasisinin devralınmış olduğunu” söyler. Savaşın yarattığı en önemli zaatlardan biri de **“işçi köylü ittifakının yıkılmış olması”**dır. İç Savaş'ta bir anlamda Kızıl Ordu'yu oluşturan işçilerle Beyaz Ordu'ların kitlesini oluşturan köylüler karşı karşıya gelmişlerdir. NEP (Yeni Ekonomik Politika) işte bu durumun gözden geçirilmesi politikasıdır. Azınlığa düşen işçi sınıfı bu ittifakı yeniden kuramadığı takdirdi bütün azınlık iktidarlarının yaptığını yapmak zorunda kalır. Yani toplumun üstünde yükselen, onu yukarıdan denetleyen bir baskı aygıtı geliştirir. Sosyalizmde zaten böyle yıkıldı.

Praksis - Bolşeviklerin hayalinde Fransız Devrimi'nin olduğu bir çok yazar tarafından dile getiriliyor. Hatta, Bolşevik kadroların birbirlerine Robespierre kim, Danton kim, Marat kim vb. diye baktıklarını ileri süren de var. Ne dersiniz, başlı başına bu devrimin kaderi bakımından etkili olmuş olabilir mi?

Salih Mahir Sayın - Lenin bunu çok daha açık şöyle ifade eder: **“Bir kitle bağları olan Jakobenleriz.”** Bu lafın edilmiş olması Ekim Devrimi'ni küçültmek isteyenlerce sıkça bağlamından kopararak kullanılır. Lenin için Jakobenlerle benzetmenin temelinde yatan, onların kesintisiz bir ihtilal savunucusu olmalarıdır. Fransız Devrimi gerçekleştiğinde, kısa süre sonra bu burjuvazinin bizihi kendi saflarında da ürküntü yaratıp onların *Ancien Régime*'in unsurlarıyla yeniden bir ittifak arayışını yol açmıştır. Zira, özünde hiçbir burjuvaziye ait olmayan **“eşitlik, özgürlük, kardeşlik”** şiarlarıyla devrim saflarına çekilen **Sans Culottes** **“hadi bakalım görelim, şu kardeşlik nasıl oluyor?”** deyince devrime yüz çevirmemek ellerinde değildi. Jakobenleri motive eden devrimin durdurulmasına karşı çıkıştır. Bunu yaparken çok insafsız oldular. Müthiş bir terör estirdiler ve öylesine gerilime sokulan bir toplumun da bir daha demokrasiyi gerçekleştirebilmesi olanaklı olmadı. Darbeler, imparatorluk, termidor Fransız Devrimi'nin kaçınılmaz rotası oldu. Lenin'in onlarla benzeşiklik konusunda söylediği de devrimin kesintisiz kılınması konusundaki benzerliğe dayanır. Bu benzerliği daha ileriye götürmek isteyen, Lenin'e söylemediğini söyletmek isteyenlerdir. Bu iddiaları eskiden sadece burjuvalar öne sürerlerdi ama post-Marksist alemde bu tür söylemlere **“devrimsiz ilerleme”** teorilerine temel kurmak için ihtiyaç duyuluyor.

Devrimin kesintisizliğini savunmak devrimin kaderinde nasıl bir etkiye sahiptir yukarıda anlatmaya çalıştım. Lenin'in kullandığı ifadenin ikinci kısmını ihmal

etmediğimizde, yani kitle bağlarıyla kendimizi tanımlamaya devam ettiğimizde, o zaman Jakobenlerin yaptığını yapmaktan ya vazgeçeriz, ya da **kitle bağlarını kaybetmeye ve toplumun üzerinde yükselen bir aygıtla yola devam etmeye girişiriz**. Jakobenler bunu bir yol olarak seçmişti. Bolşevikleri ise emperyalist kuşatma altında gerçekleşen İç Savaş ve devam eden emperyalist kuşatma o yola sürükledi. Hitler faşizminin birinci hedefinin SSCB olduğunu ve İngiltere, Fransa'nın Hitleri SSCB üzerine göndermek için yaptıklarına tarih taniktir.

Bütün bunlar bizi özünde şu noktaya geri getirir: **Her ne pahasına olursa olsun kazanma amacıyla yol alamayız**. Komünistleri komünist yapan ilkeleri, “somut şartlar vb.” diyerek birer birer bir kenara koyup yerine yaşanan tarihte olanları geçirdiğimizde iktidar birilerinin elinde kalabilir ama işçi sınıfının değil. Eğer somut şartlar bizim ilkelerimizi değiştirmek zorunda bırakıyor ise ya teorik tespiti-mizde ya da şartlar karşısında aldığımız tutumda bir problem var demektir. Teorik tespitlerimizde temel bir sakatlık var ise yeni bir teorik temel kurmadan ilerlemek mümkün değildir. O zaman yeni teorinin gerekleri yapılır, eskisi bir kenara konur. Buna karşılık hem eski teorinin doğru olduğunu söyleyip (Devletin, düzenli ordunun, polisin lağvedilmesi) hem de şartların onların tersini yapmayı (yani toplumun üzerinde varlığa sahip olan baskı araçlarını, başka türlü mümkün değil diyerek, yeniden kurmak) gerekli kıldığını söylemek amacın araçları kutsal kıldığını kabul etmek, makyavelizmin en derinine saplanmak demektir.

Kimi durumlarda ilkeler uğruna kaybetmeyi kabul etmek kazanmak demektir. En azından bizden sonraki nesillerin şanslarını harcamamış olarak, onlara fiziki güç değilse de büyük bir moral güç bırakmış oluruz. Kaybeden **Spartaküs** bize 2000 yıl öteden moral güç oluyor... Paris Komünü için kimse kolayca olumsuzlama üretmiyor; komünistlerin sancağı olarak dalgalanmaya devam ediyor.

Günümüzde de bu prensibe en yakın davranmış olanlar Sandinistler olarak görünüyor. ABD dolarlarına karşı kaybettiklerinin bildikleri bir seçimin sonuçlarını kabul ederek halkın onların sözüne güvenmeye devam edebileceklerinin örneğini ilk kez onlar verdi. Ama tarihimiz maalesef bunun tersi örneklerle doldu. Onun için de sosyalizm geçen yüzyılın başında sahip olduğu büyük prestiji SSCB'nin yıkılışının ardından kolayca yeniden edinemiyor.

Praksis - 1921 yılına geldiğinde Sovyetler neredeyse tamamen parti denetimine alınarak sönmüleniyor. Sadece Sovyetler değil, işçi sınıfının diğer örgütleri de parti denetimine alınıyor. 10. Kongre'deki meşhur tartışma var. Hatta, Stalin Resmi Tarih'te Troçki'yi “emeğin üretiminin militarize edilmesi” önergesi üzerinden de suçluyor. 10. Kongre'de ne oldu?

Salih Mahir Sayın - 10. Kongre İç Savaş'ın yarattığı gerginlikler içinde parti içi platformların yasaklandığı kongredir. Bu kongrede Platformlar yasaklanırken, üretimin askerileştirilmesi ve sendikaların devlete bağlanması önerisi Troçki'den gelir. Bu Stalin'in suçlaması değil, öncelikle Lenin'in Troçki'ye karşı yürüttüğü polemiklerde görülen durumdur. Stalin de bunu Troçki'ye karşı mücadelesinde keskinleştirerek kullanmaktan kaçınmamıştır. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne karşı

alınan her tedbir sonuçta gelir komünistlerin kendisini ya da daha genel ifadesiyle işçi sınıfını vurur. Karşı devrime karşı yürütülecek mücadeleler kimi zaman çok sıkı disiplini gerektirebilir. Ama bu disiplinin demokrasinin temel prensiplerini ortadan kaldıracak doğrultuda ilerlemesine imkân verilmemelidir. Nasıl gizlilik bir partinin iç işleyişinde demokrasiyi sınırlamalara uğrattırsa, örneğin, savaş koşulları da demokrasinin uygulanmasında zorluklar yaratabilir. Bir toplum ne kadar derin gerginliklere uğrar ise demokrasi da o kadar kırılgan hale gelir. Bu gerilimlerden kimi zaman demokrasi kimi zaman da diktatörlükler zaferle çıkarlar. Ama bunun böyle olması demek Komünistlerin demokrasi prensiplerini ortadan kaldırmalarının haklılığını kabul etmek değildir.

Praxis - Kronştad İsyanı var. İsyanclar, partiye karşı Sovyetlerin kaybettiği yetki-sini talep ediyorlar. Talepleri çok somut: "Bütün İktidar Sovyetlere!". Akabinde, 10. Kongre'nin meşhur işçi lideri, İşçi Muhalefeti'nden Aleksandr Şlyapnikov'un itirazları var. Fabrikaların eski sahiplerinin fabrikalara komiser olarak atandıklarını, fabrika komitelerinin etkisiz kılındığını, sendika denetiminin dahi ortadan kalktığını, özetle işçi denetiminin yok edildiğini ileri sürüyor. Ne dersiniz, bu olaylar devrimin kaderi-nin işaret fişekleri miydi?

Salih Mahir Sayın - Kronştadt'ın üzerine asker gönderilmesi Ekim Devrimi'nin kendi içindeki sakatlanmaların en büyüğünü oluşturur. Sovyetlerin kendi başları-na devlet olma özelliğinin kırılmasıdır Kronştadt bastırması. Bu merkezi iradeye karşı çıkan herkesin bastırılması geleneğine de temel sağlamıştır. Bolşevikler birçok şeyi geçiş tedbiri olarak düşünüp, sonra nasıl olsa kaldıracağız diye rasyonalize etti-ler. Ama bunlar biriktikçe kaldırılmaları da imkansız hale gelmeye başladı.

En can alıcı mesele Kızıl Ordu'nun kurulmasıdır. İç Savaş'ta Beyaz Ordularla başa çıkabilmek için Kızıl Ordu'nun geçici bir araç olarak kurulduğu kabul edilir. Halbuki sosyalizmin alfabesinde "**toplumun üzerinde yükselen baskı aygıtları-na izin verilmemesi**" yazar. Böyle olmadığında **işçi sınıfının egemen sınıf ola-rak örgütlenmesi olanaklı olmaz**. Ama İç Savaş'ın yarattığı gerilimlerin ardından toplumun denetim altında tutulabilmesi geride bırakılan patlayıcı maddelerin bi-lincinde olarak Kızıl Ordu'nun feshinin gündeme getirilmesine asla izin vermemiş-tir. Halbuki Kızıl Ordu'nun ister istemez 1918 başında kurulması tartışıldığında onun yeniden nasıl bir milise döndürüleceği de bir nizamnameye bile bağlanmıştı. Ama o nizamname takip eden yıllar içerisinde raflarda unutulup gitti.

Gerilimlerin, savaşın içinden geçen bir toplumun sosyalizmin kuruluşunu gerçek-leştirebilmesi ve gerçek bir demokrasiyi uygulayabilmesi için bu gerilimlerin düşürül-mesini temel alan bir politikayı geliştirmek gerekir. Yoksa gerilimleri bastırma aracı elde etmek için iktidarda olan gittikçe merkezin elinde daha fazla güç toplanmasına yol açar. Rusya'da esas güç merkezi Sovyetler iken ve merkezi bir ordu yok iken onlara karşı güç kullanmaya kalkışmak kimsenin haddi olamazdı. Ama bir kez onların da onayıyla, var olan durumu aşmak için merkezin eline bir bastırma aracı verildiğinde, bunun artık kime karşı nasıl kullanılacağını kimse sınırlayamaz. Bu esasında öngö-

rülmüş bir durumdur. Sosyalist görüş, merkezi ordunun ve polisin dağıtılıp, halkın silahlı örgütlenmesine dayanan milis ordusunu savunur. Dolayısıyla da milisin merkezi bir ordu haline gelmesi gerçekten ülke çapında bir konsensusla mümkün olabilir ve bu konsensusun bozulduğu durumda da ordu bozulur.

Lenin'in NEP önerisi iktisadi bir politika olmanın yanında tam olarak bir de siyasi bir program öngörür. NEP özünde, İç Savaş'la ortaya çıkan gerilim toplumunun bu gerilimini düşürmek ve gerçek bir demokrasinin inşasının imkanlarını yaratmak için atılmış bir adımdır. Ama bu politika Bolşevik Partisi saflarında Buharin dışında sağlam bir savunucu bulamamıştır. Birbirine en zıt gibi duran Stalin ve Troçki bu politikanın bir an önce bitirilmesinin şampiyonlarıydılar. Bitince de doğan gerilimi bastırmak üzere Stalin'in yaptıklarını yapmak gündeme geliveriyor.

Sovyetlerin yetkilerini kaybetmelerine paralel olarak üretimin artırılması adına fabrika komiteleri yine "geçici olarak" yetkisizleştirilmiş ama bu da bir rutine dönüşmüştür. Lenin gibi dönüp eserine bir kere daha bakıp, **"bu bizim yapmak istediğimiz resme pek benzemedi!"** diyerek radikal adımlar atmayı bilen devrimciler olabilseydi, bütün bunlar devrimin bilinmezlerinin getirdiği hatalar olarak kabul edilebilirdi. Bolşevik devriminde Lenin'in müdahaleleri gerçekten tayin edicidir. Şubat'ta, öyle idi; Ekim'de yine öyle ve nihayet NEP ekonomisiyle bir kez daha Rus Devrimi'ne müdahale etmiş ama başka müdahalelerde bulunacak şansı ona Kaplan'ın kurşunu vermemiştir.

Praksis - Bu bağlamda süren bir demokrasi tartışması var. Sovyet demokrasisi ileri gidemediğine göre, en azından Sovyet partileri, özellikle Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler bakımından siyasal özgürlüklerin tanınması gerektiğine dair bir tartışma. Sadece siyasal özgürlükler bağlamında değil, sivil özgürlükleri de büyük oranda ortadan kaldıran bir tek parti iktidarı, hatta gizli polis rejimi kuruluyor. SSCB yıkıldıktan sonra yapılan ve arşiv incelemelerine dayanan yakın tarihli çalışmalarda, devrimin evrensel mesajının aksine, örneğin, basın özgürlüğünün büyük oranda yok edildiği vb. bir anti-demokratik rejim görüntüsü berraklaşıyor. Lenin'in son yazı ve mektuplarındaki uyarıları da bunu doğruluyor. Çok çarpıcı bir demokratikleşme önerisi var mesela, Merkez Komitesi'ne derhal 150 işçi alalım diyor, bir tür, devlet aygıtı karşısında İşçi Denetimi Meclisine çevirmeye çalışıyor partiyi. Şöyle bir tez de var: NEP'le piyasayı kontrollü şekilde ihdas ettiği gibi siyasal demokrasi temelinde sosyalist olmayan bir geçiş rejimine doğru geri çekilerek devrimin ilan edilmiş programını ve hegemonyasını sürdürebilirdi. Klasik ve karşılıklı bir Troçkizm ve Stalinizm eleştirisi ve tartışması da var. Bu tartışmayı da sürdürebilirsiniz elbette, sonuçta bitmeyen bir tartışma ama bu tartışmada boğulmaksızın, demokrasi bağlamında neler söylersiniz?

Salih Mahir Sayın - Lenin'in devlet ve demokrasi konusundaki düşüncesinin ne olduğunu en iyi sergilediği eseri *Devlet ve İhtilal*'dir (1978). Lenin burada daha sonra yapılmış olan şeylerin hemen hiçbirine yer vermez. Yapılanlar konusunda kendi eserini eleştirip değiştirmek iradesini gösterebilen bir tek Lenin'dir.

Troçki ve Stalin birbirlerine çok zıt görünürler ama çok da benzeşik yanları vardır. NEP ekonomisine karşı tutumları aynıdır. Bir an önce bitirilmesini isterler

ve Stalin NEP'e son verdiğinde Troçki bunu bir **"sola dönüş"** olarak değerlendirir. Ayrıca Troçki, **sosyalizme geçiş (sosyalizm de komünizme geçiştir- geçişin geçişi!)** için ona ön gelen bir **proletarya diktatörlüğünü savunur**. Bu düşünceden demokrasi değil açık diktatörlük çıkar. Bunun ne olduğunu da sendikaların devletleştirilmesi ve fabrikalarda askeri disiplinin uygulanması önerileriyle ortaya koymuştur. Stalin de bunları demeden Lenin'in dediklerini diyormuş gibi yaparak aynı şeyleri yaptı. Buna uymayan kim varsa da Alman, İngiliz, ABD ajanı ilan edip **"sosyalizmi sabötörlerden ve ajanlardan"** kurtardı! Troçki hiç **"tek adam"** olmadığı için onun neler yaptığını göremedik.

Tek partililik demek sosyalizmin ve demokrasinin bitirilmesi demektir. Daha fazlasını esasında söylemeye gerek yok. Çünkü **tek partinin varlığının hukuka bağlanması demek örgütlenme özgürlüğünün ortadan kalkması demektir**. Örgütlenme özgürlüğü yoksa düşünce özgürlüğü de yoktur. Artık buradan öteye yol yok. Düşünce özgürlüğünün olmadığı bir sosyalizm de sosyalizm değil çağın gerisinde kalmış olması gereken, burjuva bile değil, köhnemiş Ortaçağ anlayışıdır. Örgütlenme özgürlüğünü tanıyan bir çoğulculuk sosyalizmin yıkılabileceğine dair tehlikelerin öne getirilmesine haklılık zemini sağlayacak olsa bile sosyalizm ancak ve ancak örgütlenme özgürlüğünün olduğu koşullarda mümkündür. Denebilir ki, bu değişik kılıklar altında eski rejimin geri gelmesine neden olabilir. Olabilir. Ama eski rejim geri gelmesin diye her deliği tıkamaya kalkıştığınızda, sosyalizmin hava aldığı delikleri de tıkıyor ve onu da öldürüyorsunuz. O ülkeyle sınırlı olarak burjuvazi bu sayede ölmüş olabilir ama bunun çok bir önemi yok çünkü dünya üzerinde nasıl olsa başka yerlerde yaşamaktadır ve ölen sosyalizmin üzerine onlar varlıklarını yeniden kurabilirler; ve öyle de oldu. SSCB'de çok uzun yıllardır burjuvalar yoktu ama sosyalizm de yoktu. Sonuçta dünyada egemen olan kapitalizm orada da çok kısa bir sürede burjuvalarını ve kapitalist sistemini yarattı. Bu rejimlerin kapitalizm dışı bir başka şey olmaları, oralarda kapitalizmin yeniden yeşermesinin önünün kapatmadı. Hatta Çin Halk Cumhuriyeti, SSCB gibi yıkılmadan da kapitalizme geçebildi. Komünist Partisi'nin iktidarda olduğu tuhaf bir kapitalizm (dünya pazarına entegre olmuş, onunla tekelleri rekabet ilişkileri içinde, değer yasasına tabi, merkezi planlamanın anlamını yitirdiği komünist partisinin işçi sınıfını zincire vurduğu bir kapitalizm) olmuş ama kapitalizm.

Bir devrim ileri geri gidip gelebilir. Sosyalizm kapitalizmden komünizme geçiş döneminin adıdır. Onun için kimi durumlarda proletaryanın iktidarı tümünden kaybetmesi de olanaklı olabilir. Esasında toplumun üzerinde yükselen baskı aygıtlarının olmadığı durumda bu epeyce zordur. İktidar gerçekten yerel devletlere ait ise ve onları yukarıdan bastırabilecek bir güç mekanizması yok ise Sovyetlerin bastırılması ancak dışarıdan müdahale, savaş yoluyla mümkün olabilir. Başka bütün durumlara yerel devletler bir biçimde direnme imkanını bulurlar. Aynı Ekim Devrimi'nde olduğu gibi, gerçek güç sahibi Sovyet merkezi gücü de aşağıya edecek gücü kendisinde bulur. Tabi ülke çapında bir konsensüs var ise. Bunun olmadığı durumda da böyle adımları atanlar bir iç savaşın getireceği riskleri üstlenmeyi kabul ederek adım atmak zorunda

kalırlar; ya da riski kabullenmeyip uzlaşma arama yoluna giderler.

Praksis - Bazı yazarlar, SSCB deneyiminin başarısızlığını, siyasal bir devrimle devletin sönmelenmeye başlayabileceği yönündeki tezin aşkını karakterine bağlıyor. Ekim Devrimi'nin evrensel mesajlarını gerçekleştiremediği için evrenselleşememiş bir Rus Devrimi olarak kaldığını, Rus Devrimi'nin devletin siyasal bir devrimle sönmelenmeye ya da sönmelenmeye başlayacağına dair siyasi iddianın üç ayağını, Sovyetler, UKKTH ve enternasyonalizmi kendi deneyimi ile yanlışlayarak bu siyasi iddiayı tarihe gömdüğünü ileri sürüyor. Ne dersiniz? Bir "Ekim Dersleri" tablosu yapsanız, bu görüş orada yer alabilir mi?

Salih Mahir Sayın - Bu iddianın argümantasyonunu görmeden tam anlamıyla değerlendirebilmem olanaklı değil. Ama Ekim Devrimi'ne Lenin'in özellikle *Devlet ve İhtilal*'de (1978) söylediklerinin ışığında bakmak gerekiyor. Burada bir devletin sönmelenmesinin ne anlama geldiği çok açık bir şekilde, Gotha-Erfurt Programlarının devlet üzerine olan bölümlerinin eleştirileriyle birlikte pekala anlatılmaktadır. Devleti toplumun tepesinden toplumun içine çeken ve onun "**devlet olmayan devlet**" olarak gören anlayışı bilmediğinizde ve SSCB'nin bu olduğunu kabul edip akıl yürüttüğünüzde, devletin sönmelenmesi görüşü aşkını bir görüş olarak görülebilir. **Ama devletin Sovyet biçiminin yaratılması, toplumun üzerinde yükselebilecek olan tüm baskı aygıtlarının ortadan kaldırılması diye işe başladığınızda zaten devlet sönmeye başlamıştır bile.** Bu sönmelenin sonuna kadar devam edebilmesi ve devletin tümünden ortadan kaldırması ancak bütün devletlerin birlikte sönmesiyle mümkündür. Bir yerlerde bir devlet varolmaya devam ederken diğer devletlerden birinin ya da birkaçının söneceğini biz iddia etmiyoruz. Sönmelenin gerçekleşme momenti ancak "**Dünya sosyalist devletidir**".

Praksis - Devrim tek boyutlu, sadece siyasal sonuçları olan bir olgu değil. Sanatsal, hukuksal vb. sonuçları da var. Ekim Devrimi'ne bir bütün olarak baktığınızda bu anlamda bir mirastan söz etmek mümkün mü?

Salih Mahir Sayın - Bu çok zor bir soru. Ekim Devrimi'nden ne kaldı deyince negatif derslerden çok rahat söz edebiliyoruz ama pozitif olanlar bu negatiflerin o kadar gölgesinde kalmış ki, gösterilebilmeleri son derece zor.

Ama bir realite var ki, "**rahmetlinin kendinden başka herkese faydası dokundu!**". Ne demek mi bu? Genel oy hakkı, insan hakları, kadın hakları, sosyal devlet, genelleşmiş eğitim, iş-konut güvencesi vb. bütün bunlar burjuvazinin sosyalizm korkusunun eseri olarak kabullenmek zorunda olduğu kazanımlardır. Bu korkunun somut ifadesi de SSCB idi.

Sanatsal ve hukuksal açıdan iyi bir mirasın kaldığını söyleyemeyiz. En kötüsü hukuk: Günümüz dünyasının vazgeçilmez hukuksal normu olan *kuvetler ayrılığı* hiç hayat bulmadı. Bu olmayınca da bütün bir siyasal alan olumsuz öğelerle doldu taşı. Parti egemenliğinin her alana yayılmasından sanat da tek boyutluluk olarak nasibini aldı. Sosyalist gerçekçilik, her şey gibi parti çizgisinin haklılığının anlatımının formülasyonu oldu. Çarlık zulmü altında bile dünyanın en büyük edebiyatını yaratan Rus halkı, neredeyse o mirası tüketinceye kadar yanan bir mum gibi eridi gitti. Geri-

ye önceden yaratılmışlardan daha fazla bir şeyin kaldığını söylemek zor.

Praksis - Devrimin evrensel mesajını sahiplenen, 2010 yılında yitirdiğimiz, Paris '68 devrimci kalkışmasının önderlerinden Marksist düşünür ve eylemci Daniel Bensaid, Ekim Devrimi'ne bakarken "stratejik sorunu geri çağırmalıyız" diyordu. Son olarak bu bağlamda, bugün "Ekim Dersleri'ni çalışacak" ve "sosyalist bir geleceğe taşıyacak" siyasal bir hareketin olanağı var mı? Varsa bu bir işçi hareketi mi, sosyal hareketler çoğulluğu mu? Ve bir "dünya partisi", dünün mü geleceğin mi sorunudur?

Salih Mahir Sayın - Bana göre Marx'tan başlayan işçi sınıfının tüm insanlığın kurtuluşunun öncüsü olduğu gerçekliği bugün de hiç değişmeden devam etmektedir; Hem de daha da aciliyet kazanarak. Dün bu sömürü düzeninin ve savaşların bir an önce bitirilmesi için bir zorunluluk olarak devrim öngörülüyordu. Şimdi ise devrim bundan öteye insanlığın var olup yok olma meselesi olarak aciliyet kazandı. Çevre yıkımı, burjuvazinin elinde gelişmeye devam eden üretici güçlerin insanın maddi varlığını ortadan kaldırmanın eşiğine gelmiş olması devrimi daha da acil ve zorunlu hale getiriyor. Gelişen robotiks, yapay zeka, gen teknolojisi, çevre yıkımı insanlığın önüne var olup olmama problematiğini dikmiş bulunuyor.

"İşçi sınıfı mı yoksa bir çokluk mu?" meselesine geldiğimizde, eğer dün bunun bir anlamı var idiyse bugün de yine işçi sınıfı demeye devam ediyorum, zira dünya gittikçe daha çok işçileşti. En çok birleştiren ortak payda bu.

İşçi tanımını çarpıtarak günümüz işgücü satıcılarını sermaye karşısında başka konumlara yerleştirenler Marx'ın anlatımını dikkate almadan konuşmaktadırlar. Marx, işçi diye sadece sanayi işçisini tarif etmedi. İşgücünü sermayeye ücret karşılığı satanı kastetti. Bugün bu işgücünün karakteri değişti. Dün de sürekli değişmekteydi. Ama işçi yine işçi; ister kol işçisi olsun, ister zihin işçisi.

Mesele esasında indirgemecilikten kaynaklanmaktadır. Toplumda var olan değişik türden çelişkileri sadece sınıf çelişkisine indirgeyen, ya da *"bu çelişki çözülmeden başka hiçbir çelişki çözülmez"* diyerek toplumda var olan tüm diğer çelişkileri bir kenara koyan anlayış Marksizm'e değil, onun sapkın kollarına, esas olarak da İkinci Enternasyonal'den beri sosyalizmi burjuvazinin hizmetine sokmuş olan ekonomizme ait görüştür. Lenin, *"işçi sınıfı öncü sıfatına layık olacaksa, toplumda varolan her türlü baskıya karşı çıkarak, onları çözümü için mücadele ederek buna hak kazanır"* der. Kadını, çevreyi, engelliği, ezilen ulusları, değişik inanç guruplarını görmeyen ve bunların çelişkilerinin çözümü için hemen şimdi mücadele etmeyen bir sosyalizm zaten sosyalizm olma adına da pek layık değildir.

“Bolşevik siyasete egemen olan devletçi zihniyetti”

Yusuf Zamir

Praksis - Bolşevik Parti, iktidara geldiğinde Lenin'in Devlet ve Devrim'de (1978) formüle ettiği devletin sönmelenmesini savunan bir programa sahipti. Bunu sağlayacak önemli araçlardan biri olarak da programda işçi denetimini öngörülüyordu. Bolşevik Parti'nin Ekim Ayaklanması sırasında temel taleplerinden ve sloganlarından biri de işçi denetimi idi.

Yusuf Zamir - Öyle, temel bir “slogan”. Ekim Ayaklanması ile kurulan Sovnarkom, Halk Komiserleri Konseyi ilk iş olarak barış ve toprak kararname-lerini ilân etti. Bu kararname üstünde zaten görüş birliği olduğu için siyaseten tartışılacak bir durum yoktu. Ancak, işçi kontrolü üstüne kararname öyle kolay çıkarılamadı. Çünkü, hükümetin asıl unsuru olan Bolşevik Partisi içinde işçi kontrolü kavramını farklı farklı yorumlayan eğilimler vardı. Siz de “işçi denetimi” di-yorsunuz, örneğin. İşçi kontrolü, üretimin planlanması ve yönetimini de içeriyor. Sorun da buradan doğdu. Bolşevik Parti, ayaklanmaya giden süreçte işçi kontrolü sloganını çokça kullanmış ama sloganın içeriğini doldurmaktan ısrarla kaçınmıştı.

Bolşevik sendika liderlerinden A. Lozovski, 1918'de basılan İşçi Kontrolü bro-şüründe, bu durumu şöyle anlatır: “İşçi kontrolü, Ekim günleri öncesinde *Bolşeviklerin savaş sloganıydı. ... Fakat, bütün karar tasarılarında, bütün pankartlarda yer almasına rağmen, işçi kontrolü sloganı gizemli bir sisle örtülüydü. Parti basını bu slogan hakkında çok az şey yazmıştı. ... Ekim Devrimi patlayınca, işçi kontrolünün tam olarak ne anlama geldiğini söyleme zorunluluğu doğdu. O zaman ortaya çıktı ki, bu sloganın en sıkı taraftarları arasında bile sloganın ne anlama geldiğine dair büyük fikir ayrılıkları vardı.*” (Aktaran: G. P. Maksimov, 2017)

Kerenski hükümetinin devrilişinden hemen sonra, devrimin işçi otonomisinin açmakta olduğu yoldan mı ilerleyeceği yoksa devletçi bir mecra ya mı sokulacağı üs-tüne muazzam bir güç mücadelesi başladı. İşçi kontrolü üstüne fikir ayrılıklarının birdenbire ortalığa dökülmesi, o zamana kadar ertelenen bu hesaplaşmanın işaret fişegi idi.

Praksis - Devletçi zihniyetten kastınız nedir?

Yusuf Zamir - Bolşevik ağırlıklı hükümete egemen olan devletçi zihniyete göre, işçi kontrolü mücadelesinin işlevi, burjuvazinin ekonomik iktidarını yıpratarak si-yasal iktidarın alınması için ortamı hazırlamaktan ibaretti. Siyasal iktidar alındı-ğına göre işçi kontrolü mücadelesi işlevini görmüş, devrini tamamlamıştı, artık sanayide “düzen”i sağlama zamanıydı.

Praksis - Ekim Ayaklanması, kentlerdeki geniş ve fabrika komitelerine örgütlü işçi yığınlarının aktif katılımına dayanıyor. Fabrika komitelerinin önceliği işçi denetimi.

Yusuf Zamir - Doğru, fabrika komiteleri diğer eğilimi temsil ediyordu. Bu eğilime göre, işçi sınıfı ve kır emekçilerinin aylardır gelişegelen özyönetim mücadelesi sayesinde siyasal iktidar ele geçirilmişti. Bundan sonra devrimin ilerlemesi için işçi

kontrolü mücadelesinin daha da derinleştirilmesi, halkın özyönetim organlarının daha da güçlendirilmesi gerekiyordu. Fabrika Komiteleri Merkez Konseyi, siyasal iktidar alındıktan sonraki ilk gün, Halk Komiserleri Konseyi başkanı Lenin'e, sanayinin yönetimi için fabrika komitelerinin ağır bastığı bir ekonomik konsey kurma önerisi getirdi. Öneri, hükümete egemen olan devletçi eğilimi de dikkate alan bir uzlaşma çabasıydı. Lenin, kendi tutumunu, hazırladığı işçi kontrolü üstüne kararname taslağında ortaya koydu. Taslak bir yandan işçi kontrolü mücadelesinin fiilen kazanmış olduğu mevzileri tanıyordu ama öte yandan da bu mevzileri zayıflatan ifadeler taşıyordu. Örneğin taslağa, fabrika komitelerinin aldığı kararları sendikaların iptal edebileceği hükmü konulmuştu.

Taslağın yayımlanması, sendikalar ile fabrika komiteleri arasındaki çekişmeye yeni bir boyut getirdi. Sendikalar, üretimde en sıkı disiplin ve düzenin sağlanması hususunda devlete karşı sorumlu olma fikrine yapıştılar. Hararetli müzakereler ilerledikçe, görüşler netleşmeye, tutumlar sertleşmeye başladı. Fabrika Komiteleri Merkez Konseyi yeni öneriler getirdi ama uzlaşma sağlanamadı. Hükümet ve hükümete yakın duran sendika hiyerarşisinin devletçi bir rotada ilerlemek istediği artık iyice belli olmuştu. Lenin'in taslak metni, Rusya Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi tarafından 14 Kasım 1917'de bazı eklemelerle kabul edildi. Böylece Bolşevik siyasetin işçi otonomisini temsil etme iddiasında büyük bir kırılma yaşandı.

Praksis - Ekim Devrimi'nin ilk aylarından söz ediyorsunuz.

Yusuf Zamir - Öyle. Bu kararname, bir eliyle verdiğini öteki eliyle geri alan devletçi refleksin tipik bir örneğiydi. Bolşevik ağırlıklı hükümetin işçi kontrolünü zapturapt altına almaya çalışan kararnamesi ile Geçici Hükümet'in 23 Nisan 1917 tarihli kararnamesi arasında, aynı tahakkümcü zihniyeti paylaşması açısından hiçbir fark yoktu.

Bolşevik damgalı kararnameye göre, "yeni hükümet işçi kontrolünün bütün ekonomideki otoritesini tanıyor"du! Ancak, bu kontrol sıkı bir hiyerarşiye tabi olmalıydı! Fabrika komitelerinin kendi fabrikalarının kontrol organı olarak kalmalarına "müsaade edilecek"ti! Ama her fabrika komitesi yereldeki "Bölgesel İşçi Kontrolü Konseyi"ne, her bölgesel konsey de "Rusya İşçi Kontrolü Konseyi"ne bağlı olacaktı. Sendika hiyerarşisinden temsilciler, işçi kontrolü hiyerarşisinin orta ve üst kademelelerine yatay geçiş yapacak ve her kademedede çoğunluğu oluşturacaktı. (Brinton, 1990)

Kararnamenin yukarıdan aşağıya kurmak istediği bürokratik mekanizmanın, tabandan yükselen fabrika komiteleri hareketini boğmak amacı taşıdığı apaçık ortadaydı. Nitekim, hükümetin icraatı, çok geçmeden bu niyeti fiile çıkardı. Örneğin, Posta ve Telgraf Halk Komiseri, yayımladığı 22 Kasım 1917 tarihli genelgeyle fabrika komitelerine şöyle meydan okudu: "*Posta ve Telgraf Bakanlığının yönetimi için girişimde bulunan hiçbir sözde grup ya da komitenin merkezi iktidara ve Halk Komiseri olarak bana ait olan işlevleri gasbedemeyeceğini ilân ediyorum.*" (Aktaran: E. H. Carr, 2012).

Praksis - Eleştiriyorsunuz ama Lenin'in hazırladığı kararname ile Rusya İşçi Kontrolü Konseyi kuruluyor. Bolşevik programın en önemli başlıklarından biri de bu. Dolayısı ile tezinizde olgusal bir yanlışlık yok mu?

Yusuf Zamir - Bolşevikler, işçi kontrolü talebine dayandılar elbette. Çünkü, işçi kontrolü hareketi, Bolşevik Parti'yi iktidara taşıyan eğilimler koalisyonunda önemli bir yer tutuyordu. Bolşevik partide işçi kontrolü hareketini çeşitli nüanslarla savunan kadrolar vardı. Bu nedenle partinin işçi kontrolü siyaseti çelişkili bir seyir izledi. İşçi kontrolü hakkında parti liderliğinin hepsini bağlayan siyasal tezler üretilmedi. Her eğilime göz kırpan muğlak ifadelerle iş geçirtilmeye çalışıldı.

Lenin'in hazırladığı kararnameyle kurulan Rusya İşçi Kontrolü Konseyi, tepkileri yumuşatmak için atılan taktik bir adımdı. Hükümet, asıl amacına ulaşma doğrultusunda, 18 Aralık 1917 tarihinde "Yüksek Ekonomik Konsey"i'nin kuruluşunu ilân eden bir kararname yayımladı. Yüksek Ekonomik Konsey, yerel ya da merkezi bütün ekonomik karar organlarının ve Rusya İşçi Kontrolü Konseyi de dâhil olmak üzere bütün işçi kontrolü örgütlerinin faaliyetlerini yönlendirecekti.

Praksis - Vesenka'dan söz ediyorsunuz.

Yusuf Zamir - Evet, Vesenka, Yüksek Ekonomik Konsey, Rusya İşçi Kontrolü Konseyi üyeleri ile bakanlıklardan gelen temsilci ve danışmanlardan oluştu. Yüksek Ekonomik Konsey, devletlerin teşkilatlanma geleneği uyarınca yukarıdan aşağıya kurulmaya başlandı. Konseye bağlı alt organlar, yine kadim devlet geleneği uyarınca, eski düzenden kalan yapılardan oluşturuldu. Çarlık Rejimi, 1915'de, orduya ikmal sağlayan endüstrileri düzenlemek için üst organlar kurmuştu. Bu düzenleyici kurullar, 1917'ye gelindiğinde hemen hemen bütün endüstriyi kontrolü altına almıştı. Bolşevik hükümetin 1918 başında kurduğu Yüksek Ekonomik Konsey, fiilen bu eski yapının kasnağı üstüne oturdu.

Praksis - Brinton'un Bolşevikler ve İşçi Denetimi (1990) kitabında ileri sürdüğü tez de bu.

Yusuf Zamir - Evet, ben de aynı olgulara dayanıyorum ve bunu devletçi sapma olarak niteliyorum. Bolşevik siyasete egemen olan devletçi zihniyet, iktidara gelmeden önce işçi kontrolü mücadelesini hep destekler göründü ama bu mücadelenin komünal geleceği kurucu niteliğiyle hiçbir zaman uyummadı. Çünkü, işçi kontrolü mücadelesinin otonom kurucu dinamiği, Bolşevik Parti'nin İkinci Enternasyonal'den devraldığı, sosyalizmi devlet marifetiyle kurma anlayışına karşı yönde işliyordu.

Praksis - Devletçi sapmanın tek dayanağı, işçi denetiminin kurulmaması mı?

Yusuf Zamir - En önemli bileşeni. İşçi kontrolü mücadelesinin açtığı negatif güzergâh ile devletçi siyasetin sığındığı pozitif güzergâh birbirini inkâr eder. Dolayısıyla, doğası gereği birbirini iten işçi kontrolü mücadelesi ile devlet kontrolü dayatmasını aynı teori içinde tutarlılıkla birleştirmek mümkün değildir. Bolşevik Parti'ye egemen olan devletçi siyaset, bu yüzden, işçi kontrolünün nasıl inşa edileceği sorusuna hiçbir teorik yanıt veremedi.

1917 Ekim'inde iktidara gelen yukarıdan sosyalizm çizgisi, esas olarak, içinde

ilerlediği devletçi mecranın teori ve siyasetini yaptı. Yukarıdan sosyalizm çizgisi, işçi kontrolü hareketine devlet penceresinden baktığı için, işçi kontrolü hareketinde kitlelerin “anarşizm”ini gördü. İşçi kontrolünün nasıl inşa edileceği sorusuna teoride yanıt veremeyen devletçi çizginin pratikteki yanıtı, işçi kontrolü hareketini filen ezerek sorunu ortadan kaldırmak oldu. Devletçi siyaset, işçi kontrolü hareketini ehlileştirip devlete tabi kılamadığı her momentte işçi otonomisinin üstüne yürüdü ve Lenin, işçi kontrolüne karşı Taylorizm’i önerebildi.

Praksis - Devletçi sapmanın, işçi kontrolü dışında, başka dayanakları yok mu?

Yusuf Zamir - Her tarihsel devrimci momentte mücadelenin önünü açacak en uygun çözüm, toplum mühendisi karizmaların zihninden değil, fakat yığınların yaratıcı pratiğinden fışkırır. İşçi sınıfının eleştirel, devrimci, kurucu mücadelesi, her tarihsel devrimci momentte ortaya çıkan farklı çözüm önerilerini pratiğin diliyle tartışarak kendi yolunu kendisi açar. Bu Rus Devrimi’nde de böyle oldu. Sol kanat işçi liderlerinden Nikolay Osinski’nin belirttiği üzere, proleter toplum, sanayi kaptanlarının fermanlarıyla değil, fakat işçilerin kendi sınıf yaratıcılığıyla inşa edilebilir: “Eğer proletaryanın kendisi emeğin sosyalist örgütlenmesi için gerekli ön koşulları nasıl yaratacağını bilmiyorsa, hiç kimse işçi sınıfı için bunu yapamaz ve hiç kimse işçi sınıfını bunu yapmaya zorlayamaz. Eğer sopa işçi sınıfına karşı kalkarsa, kalkan sopa ya başka bir toplumsal sınıfın etkisi altındaki toplumsal gücün elindedir ya da Sovyet iktidarının elindedir. Eğer bu sopa Sovyet iktidarının elinde olursa, o zaman Sovyet iktidarı işçiler aleyhine başka bir sınıftan (mesela köylülerden) destek almak zorunda kalır ve böylece proletarya diktatörlüğü olarak kendisini yok eder. Sosyalizm ve sosyalist örgütlenme proletaryanın kendisi tarafından kurulmalıdır. Yoksa, hiç kurulmaz, onun yerine başka bir şey, yani devlet kapitalizmi kurulur.”

Öyle de oldu. Önce işçi otonomisi ezildi. İşçi otonomisinin ezilmesine siyasal çok sesliliğin susturulması eşlik etti. Bolşevik Partisi dışındaki devrimci parti ve örgütlerin üstüne Çeka salındı. Bolşevik Partisi içindeki muhalif eğilimler de baskı altına alındı. Örneğin, Osinski’den yukarıdaki alıntıyı yaptığım *Komünist* dergisi Mayıs 1918’deki dördüncü sayısından sonra çıkmadı. En nihayet 1921’deki 10. Kongre’de parti içi muhalefet yasaklandı.

Praksis - Bu işçi denetiminden çok sosyalist demokrasi tartışması gibi görünüyor.

Yusuf Zamir - Sosyalist demokrasi terimi, sosyalist toplumda demokrasinin bir çeşidi yaşanır gibi bir izlenim uyandırıyor. Marx, sosyalist toplum terimi ile komünist toplum terimini aynı anlamda kullanır. Marx’a göre sosyalist toplum, komünist toplumun birinci aşaması ya da komünist topluma geçiş aşaması filan değildir, komünist toplumun ta kendisidir. Marx’a göre sosyalist toplumun ya da aynı anlama gelmek üzere komünist toplumun hiçbir aşamasında sınıf yok, devlet yok. Dolayısıyla demokrasi de yok. Komünal yaşam var.

Eğer “sosyalist demokrasi” ifadesiyle kastedilen, sosyalist (komünist) toplumu kurma mücadelesinin verildiği devrimci dönüşümler dönemindeki sınırlarına sürekli meydan okunmak suretiyle aşılmaya zorlanan demokrasi ise, buna devrimci

demokrasi demeyi tercih ederim. İşçi kontrolü mücadelesi, yani doğrudan üreticilerin üretimin örgütlenmesini doğrudan kendi birleşik iradelerine tabi kılma mücadelesi, her türlü devletsi yapılanmaların, demokrasi formlarının aşılarak komünal yaşamın kurulması mücadelesinin çekirdeğidir.

Bolşevikler, bu yönde ilerlemediler, devletçi bir sapmaya yöneldiler. Devrimin ilk yılında üç ayda bir toplanan Rusya Sovyetler Kongresi, daha sonra yılda bir toplanır oldu. Sovyet Merkez Yürütme Komitesi, güya yüksek yasama organı sayılıyordu. Ama Sovyet Merkez Yürütme Komitesi bu işlevi hiçbir zaman gerçek anlamda hayata geçiremedi. Hükümetin ilk yılda çıkardığı 480 kararnamenin sadece 68 tanesi Sovyet Merkez Yürütme Komitesi'ne sunuldu. Sovyet Merkez Yürütme Komitesi iç savaşın sonuna doğru artık hükümetin çıkardığı kararnameleri mühürleyip ilân eden sembolik bir makam haline geldi.

Böylece, işçi sınıfının, kır emekçilerinin kazandığı toplumsal iktidar mevzileri adım adım düşürüldü. Sovyetler, fabrika komiteleri, doğrudan demokrasi organları işlevsizleştirildi. Sendikalar, kitle örgütleri, parti üst yönetiminin kararlarını işçi sınıfına, emekçi halka dayatmanın “volan kayışları”na dönüştürüldü. Parti ile devlet iç içe geçti, tek parti rejimi kuruldu. Tarih, Karl Radek'in *Komünist*'in ilk sayısında yaptığı şu uyarıyı haklı çıkarır bir seyir izledi: “Eğer Rus Devrimi burjuva karşı-devrimin şiddetiyle çökerse, bir anka kuşu gibi küllerinden yeniden doğar. Ama, eğer Rus Devrimi sosyalist karakterini kaybederek çalışan yığınları hayal kırıklığına uğrattırsa, bu darbe Rus ve uluslararası devrimin geleceği bakımından on misli daha kötü sonuçlara yol açar.” (akt., Brinton, 1990)

Kaynakça (Kronoloji ve Söyleşilerde Yapılan Başvurular)

- Anderson, K. B. (2014) *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi*, çev. E. Günçiner, İstanbul: Yordam.
- Anweiler, O. (1990) *Rusya'da Sovyetler, 1905-1921*, çev. T. Keşoğlu, İstanbul: Ayrıntı.
- Broué, P. (1988) *Trotsky*, Paris: Fayard.
- Broué, P. (1997) *Histoire de l'Internationale communiste 1919-1943*, Paris: Fayard.
- Brinton, M. (1990) *Bolşevikler ve İşçi Denetimi*, çev. N. Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı.
- Carr, E. H. (2016) *Bolşevik Devrimi, Cilt 1*, çev. O. Suda, İstanbul: Metis.
- _____ (2012) *Bolşevik Devrimi, Cilt 2*, çev. O. Suda, İstanbul: Metis.
- _____ (2015) *Bolşevik Devrimi, Cilt 3*, çev. T. Birkan, İstanbul: Metis.
- _____ (2015a) *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929*, çev. Levent Cinemre, İstanbul: Yordam.
- Chamberlin, W. H. (1987a) , *The Russian Revolution, Volume I*, New Jersey: Princenton University Press.
- _____ (1987b) , *The Russian Revolution, Volume II*, New Jersey: Princenton University Press.
- Cliff, T. (1990) *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, çev. A. Saffet ve T. Kaya, İstanbul: Metis.
- Deutscher, I. (1969) *Troçki, Cilt 1: Silahlı Sosyalist*, çev. R. Güran, İstanbul: Ağaoğlu.
- _____ (1970) *Troçki, Cilt 2: Silahsız Sosyalist*, çev. R. Güran, İstanbul: Ağaoğlu.
- _____ (1974) *Troçki, Cilt 3: Kovulan Sosyalist*, çev. R. Güran, İstanbul: Ağaoğlu.
- _____ (1990) *Bitmemiş Devrim*, çev. O. Koçak, İstanbul: Belge.
- _____ (1991) *Tarihin Ironileri*, çev. Y. Alogan, İstanbul: Belge.

- Faulkner, N. (2017) *A People's History of the Russian Revolution*, London: Pluto Press.
- Gorkiy, M. ve diğerleri (2012) *1917 Sovyet Devrimi*, çev. A. Bilgi, İstanbul: Evrensel Basım Yayım.
- Kerenski, A. F. (1919) *The Prelude to Bolshevism-The Kornilov Rising*, New York: Dod, Mead and Company.
- Krupskaya, N. (1995) *Lenin'den Anılar*, çev. İ. Yarkin ve S. Kaya, İstanbul: İnter.
- Lenin, V.I. (1978) *Devlet ve Devrim*, çev. S. Arslan, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.
- _____ (1979) *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol.
- _____ (1992) *İki Taktik: Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol.
- _____ (1998) *Ne Yapmalı*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol.
- _____ (1999) *Lenin'in Son Kavgası: Konuşmalar - Yazılar*, çev. M. Delikara Topçu, Ankara: Öteki.
- _____ (2008) "Ekim Devrimi'nin Dördüncü Yıldönümü", çev. İ. Demirakın, *Devrimci Marksizm* (6-7): 177-183.
- Liebman, M. (2017) *Rus Devrimi*, çev. S. Tiryakioğlu, İstanbul: Ayrıntı.
- Löwy, M. (1994) "Hegel'in Büyük Mantığından Petrograd Finlandiya İstasyonuna", çev. G. Savran, *Sınıf Bilinci* (14): 19-31.
- Luxemburg, R. (2013) *Rosa Luxemburg Kitabı: Seçme Yazılar*, haz. P. Hudis ve K. B. Anderson, çev. T. Tayanç, Ankara: Dipnot.
- Mandel, E. (1997) *Rus Devrimi'nin Meşruiyeti-Ekim 1917: Darbe mi, Sosyal Devrim mi?*, çev. O. Emre, İstanbul: Yazın.
- Marx, K. (2010) "Crisis and Counter Revolution", *Marx-Engels Collected Works Volume 7* içinde, Digital Edition: Lawrence & Wishart, ss. 433-427.
- Maximov, G. P. (2017) *Syndicalists in the Russian Revolution*, <https://theanarchistlibrary.org/library/grigori-petrovitch-maximov-syndicalists-in-the-russian-revolution.pdf>, indirilme tarihi: 25.10.2017.
- Mett, İ. (1998) *Kronştad 1921*, çev. Ü. Altuğ, İstanbul: Kaos.
- Rabinowitch, A. (2010) *Bolşevikler İktidara Geliyor: Petrograd'da 1917 Devrimi*, çev. C. Saday ve diğerleri, İstanbul: Yordam.
- _____ (2014) *Devrime Doğru: Petrograd Bolşevikleri ve Temmuz Ayaklanması*, çev. C. Saday ve diğerleri, İstanbul: Yordam.
- _____ (2016) *Bolşevikler İktidarda: Petrograd'da Sovyet Yönetiminin İlk Yılı*, çev. C. Saday ve diğerleri, İstanbul: Yordam.
- Reed, J. (2017) *Dünyayı Sarsan On Gün*, çev. R. Güran, İstanbul: Yordam.
- Serge, V. (1972) *Year One of The Russian Revolution*, çev. P. Sedgwick, Chicago: Holt, Rinehart and Winston.
- Stalin, J. (1971) *Bolşevik Partisi Tarihi, Kısa Ders*, çev. Garbiköylü, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.
- Sukhanov, N. (1984) *The Russian Revolution, 1917: A Personal Record*, New Jersey: Princeton University Press.
- Togan, Z. V. (2016) *Hatıralar*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Troçki, L. (1979) *Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri*, çev. A. Erdem ve Z. Dağlar, İstanbul: Enternasyonal Yayınları.
- _____ (1995) *1917 Yılı*, çev. E. Sağlamer, İstanbul: Yazın.
- _____ (1998a) *Rus Devrimi'nin Tarihi (I), Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi*, çev. B. Tanatar, İstanbul: Yazın.

- _____ (1998b) *Rus Devrimi'nin Tarihi (II), Ekim Devrimi: Başarısız Karşı Darbe Girişimi*, çev. B. Tanatar, İstanbul: Yazın.
- _____ (1999) *Rus Devrimi'nin Tarihi (III), Ekim Devrimi: Başarısız Karşı Darbe Girişimi*, çev. B. Tanatar, İstanbul: Yazın.
- _____ (2006) *İhanete Uğrayan Devrim*, çev. Kolektif, İstanbul: Alef.
- Volin (2017) *Bilinmeyen Devrim*, çev. E. Akbulut, İstanbul: Ayrıntı.
- Zeman, Z. A. ve W. B. Scharlau (2007) *Devrim Taciri*, çev. S. Kaya, İstanbul: Kalkedon.

Söyleşilere Ek:³ Devrimin Sanatı: Eskiye Aşmak, Sanatı Demokratikleştirmek

Emre Tansu Keten

Güdümlü sanat, Stalincilikten bu yana bildiğimiz biçimiyle, yazarı götürse götürse yeni-doğalcılığa ya da devrimci romantizme götürür; açıkçası, yakın gelecek üstüne görüşler getirirken, gerçek yerine birtakım düzmece şeyler yaratan bir sanata. (Lukacs, 2000)

1917 Ekim Devrimi, burjuva tarihçilerinin iddia ettiğinin aksine, bir seçkinler grubunun hain planlarla iktidarı ele geçirmesi—yani hükümet darbesi- değil, aşağıdan, halkın özlemlerinden ve taleplerinden doğan muzaffer bir devrimdir.

Ortada bir aydın topluluğu tarafından çok önceden planlanmış muhteşem bir plan değil, Bolşevik Parti'yi siyasi özlemlerinin cisimleştiği organ olarak gören, eskisi gibi yönetilmek istemediği için radikal bir değiştirme atılımı içerisinde olan, bu atılımı aylar boyunca defalarca sokağa çıkarak gösteren aşağıdakilerin devrimi vardır. Bu devrime yol açan faktörlerin başında, eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının yarattığı özgün koşullar gelmektedir. Köylülüğün ve doğal olarak feodal ilişkilerin yoğun olduğu ülkede, gelişkin denilebilecek bir kentsel sanayi kapitalizmi ve etkin bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır (Bensaid, 2006:63). Bütün bunların üzerinde ise çarlığın despot rejimi insanlara nefes aldırılmamaktadır.

Bu koşullar altında, birbiriyle uzlaşmaz, iki güç karşı karşıya gelmiştir. Birincisi, “tahtın etrafında ileri derecede ayrıcalıklı sınıfları toplayan gericiğin eski gücü, yani soyluluk, bürokrasi, büyük toprak sahipleri, askerî kast, yüksek ruhban sınıfı, doğmakta olan burjuvazi; diğeri ise 1890-1900 yıllarında özellikle üniversite öğrencileri kitlesi tarafından temsil edilen, ama daha o sıralarda aralarına kentlerin ve sanayi bölgelerinin işçi gençliğinden temsilcilerin de katıldığı genç devrimci güçtür” (Volin, 1969). Üniversite öğrencileri ve aydınların burjuvazinin yörüngesine girmeyi reddedip devrimci harekete bağlanması, işçi sınıfının mücadeleyi kendi eline aldığı dönemlerde de devam etmiş, parti kadroları bu aydın gruplardan oluşmuştur (Liebman, 2017:49).

Aslında, 19. yüzyılın ilk yarısında vücut bulmuş olan Rus entelijansiyası 1917 Devrimi'ne kadar toplumsal ve siyasal eleştirmen rolünü üstlenmiş, bu süreçte—işçi sınıfı siyasi bir aktör olarak sahneye çıkana kadar- çarlığa karşı gelişen muhalefetin

3 *Praksis'in Notu: Ekim Devrimi üzerine söyleşilerimizden biri de Emre Tansu Keten ile devrim sonrası sanatı üzerine olacaktı. Emre Tansu Keten, 2017 Karaburun Bilim Kongresi'ne sunduğu bildiriye genişleterek katkıda bulunmayı tercih etti. Bildirisini söyleşilere ek olarak yayınlıyor, katkısı için kendisine teşekkür ediyoruz. Bu metin 12. Karaburun Bilim Kongresi'nde yazarın sunduğu bildirinin genişletilmiş versiyonudur.*

en önemli bileşeni olmuştur. Belli fikirler etrafında bir araya gelen aydın grubu anlamında *Entelijansiya* kavramı da Rusya'ya özgüdür. Rus entelijansiyası, yalnız çıkarları nedeniyle burjuva sınıfına katılmayı reddetmekle yetinmeyen, bu sınıfa karşı gerçekten dövüşen bir toplumsal gruptur (Kagarlitski, 1991:24). Burjuvaziye karşı verilen bu siyasi mücadele, kuşkusuz, burjuva kültürüne ve onun merkezi sayılan Batı sanatına karşı bir mücadeleyi de beraberinde getirmiştir. Yüksek kültür ürünlerini tekelinde tutan, bu ürünleri piyasa ilişkileri içerisine hapseden, Batı'dan satın aldıkları eserlerle donattıkları malikanelerini müze haline getiren burjuva ve aristokratlara karşı sanatçılar radikal arayışlara girmişlerdir.

Bu arayışlar sonucu karşımıza çıkan fütürizm, suprematizm, konstrüktivizm gibi sanat akımları, sadece burjuva sanatından bağımsızlaşmayı değil, bambaşka bir sanat pratiğini ve bunun zemini olarak da bambaşka bir toplum tahayyülünü geliştirmişlerdir. Herhangi bir partiye organik olarak bağlı olmayan, direktiflerle yönlendirilmeyen bu sanat manifestoları, aynı zamanda, Ekim Devrimi'ne giden yolda Rusya'nın topyekun bir şekilde ve her alanda radikal bir değişimi arzuladığını da göstermektedir. İşçi sınıfının iktidarı, siyasal ve ekonomik alanda tarihin gördüğü bütün deneyimleri aşan, feodalizmin ve kapitalizmin koyduğu sınırları yıkan ve yeni bir toplum yaratmak için dünya çapında öncü bir hamle yapan bir iktidarsa; sanat alanında da bütün ezberleri bozan, Batı-Doğu gerilimini yerle bir edip, kendi rotasını çizen ve her fikrin en uç sınırına kadar denendiği bir pratik ortaya koymuştur. Şvidkoy bu deneyimi şöyle açıklamaktadır:

Birinci Dünya Savaşı'nın ve onun kıskırttığı devrimlerin yaktığı ateş olmasaydı, dünyayla ilgili yeni bir anlayış geliştirmeye belki de ihtiyaç duyulmayacaktı. İlk kez savaş öncesindeki yıllarda, 1914'ten 1922'ye kadar süren savaşın ve devrimin kanlı olayları sırasında ve devrim ertesi dönemde sanatçılar sadece devrimin müziğini çalmakla kalmadılar, kendileri de devrimci olan işler ürettiler... İnsanlığın acılarına son verecek bir adalet ülkesiyle ilgili ütopyaları doğuran devrimci enerji aynı zamanda müthiş semboller ve metaforlar yarattı. Sanatçılar doğmakta olan sosyalizmin sorumluluğunu paylaştılar. Yeni seslerle ve renklerle, sahnede ve tuval üzerinde sosyalizmi yarattılar. Bu sanatın enerjisi bütün Rusya'ya ve dünyaya bulaştı. Dünya devrimi düşleri, ebedi Doğu-Batı karşıtlığını bastırdı. Ütopya gerçekliği sindirmeye cüret etti (Aktaran Artun, 2015: 65).

Devrim, sadece ekonomik taleplerle gerçekleşen bir hükümet değişikliği (politik devrim) değil, bütün toplumun baştan aşağı dönüşmesinin yolunu açan bir sosyal devrimdir. Bu nedenle, Rus devrimci hareketini yaratan, hatta yöneten güç tek başına Bolşevikler değildir. Bolşevik karşıtı ünlü sosyolog Sorokin (1950: 3) gelecekteki tarihçilerin Rus Devrimi'nin başlangıcı için teoriler üretmemesi gerektiğini, bütün her şeyin aç kadın ve çocukların ekmek için sokağa çıkıp, dükkanları yağmalamasıyla başladığını, sonrasında işçilerin ve politikacıların da katılmasıyla otokrasiyi yıkacak bir iradenin doğduğunu söyleyerek, devrimin başlangıcının bu kendiliğindenci yönüne vurgu yapar. Bolşevikler, kendiliğinden gelişen ve –devrimci sanat akımlarının da içinde olduğu– birçok farklı unsura dayanan devrimci

dinamizmi ve potansiyeli yeniden örgütlemiş; doğru taktik ve sloganlarla onayını aldığı bu hareketin üzerinde iktidara yükselmiştir. Bu nedenle Ekim Devrimi'ni, bir partinin işçileri yıllar içinde örgütleyip, sadece kendi gücüne dayanarak iktidarı kazanması olarak kurgulayan resmi tarih yazımının gerçekle pek bir ilgisi yoktur (Berman, 2009: 362).

Ekim Devrimi, sanat ve sanatçıları birçok açıdan ciddi şekilde etkilemiştir. Sanatın eğitimi, üretimi, dağıtımı ve patronajı bu dönem dönüşüm geçirmiş; başlı başına sanatın kendisi bir mesele haline gelmiştir (Lindey, 2015). Devrimle birlikte aristokratların ve burjuvaların sanat üzerindeki hakimiyeti tamamen sona ererken, özel müzeler ve galeriler devletleştirilmiş, yeni kurulan sanat kurumlarının başına, zaten devrimci dalganın içerisinde yer alan, avangard sanatçıları getirilmiştir.

Rus Avangardı

Marx'a göre, sosyalist devrimin şiiri, burjuva devriminin şiiri gibi geçmişten değil, ancak gelecekte esinlenebilir.

G. Lukacs

Rusya, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren bütün sanat alanlarında yenilikçi akımların sahnesi haline gelmeye başlamıştır. Avrupa'yla yoğun bir etkileşim içerisinde ortaya çıkan bu akımlar, zaman içerisinde hem Batı'dan özerkleşmeye, hatta ona direnmeye başlamış, hem de muhalif, düzensiz kimlikler kazanmıştır. Sanat akımlarının arasında en tutucu, sosyalizme en uzak akım sayılan simgecilik bile Rusya'da "insanın ruhsal ufkunu parçalayacak şiddetli bir toplumsal altüst oluşturma bel bağlar" duruma gelmiştir (Koçak, 1988: 706). Koloniler halinde örgütlenen sanatçıların başarıları, 20. Yüzyıl başında Rusya'yı avangard sanat dünyasında büyük bir güç haline getirmiştir.

Tarihin ilk sanat manifestosu olarak anılan Marinetti'nin *Fütürizm Manifestosu* ile ortaya çıkan Fütürizm akımı, kısa sürede Rus sanatçıları da etkilemiş, Mayakovski ile Burliuk *Genel Beğeniye Tokat* başlıklı manifestolarıyla bu akımı sahiplenmiştir. "Şairlerin kendilerinden önceki dile önüne geçilmez bir kin duymaları, sözcükler ve keyfe bağlı üretimle söz dağarcığını oylum olarak büyütmeleri ve bir ıslık ve kızgınlık denizinin ortasında biz sözcüğünün kıyısına tutunmaları" çağrısını yapan Rus fütürizmi "gizemciliğe, doğanın edilgin tanrılaştırılmasına, aristokratik ve her türden tembelliğe, düşlerde yaşamaya, gözü yaşlılığa karşıdır ve teknikten, bilimsel örgütlenmeden, planlılıktan, iradedden, yüreklilikten, hızdan, kesinlikten ve bütün bunlarla silahlanmış yeni insandan yanadır" (Troçki, 1989: 121). Mayakovski ve yoldaşları, dünya için tek tedavi olarak savaşı görüp cephede ölen İtalyan fütüristlerinin aksine dünya için tek tedaviyi devrimde görmektedir. Aynı şekilde İtalyan fütüristleri siyaseti estetize⁴ etme gayreti içerisindeyken, Rus fütüristleri estetiği siyasallaştırma amacındadırlar. Troçki fütürizmin Ekim'le olan ilişkisini şöyle açıklar:

4 Benjamin, faşizme teşne sanatçıların, *sanat sanatı içindir ilkesini, bizzat savaşın kendisi için sonuna dek uygulanabilecek bir biçime dönüştürdüklerini, yani savaş savaş içindir ilkesini yarattıklarını söyler* (Hillaach, 2007:71).

Savaş ve ardından da devrim başladığında kapitalist kentlerdeki bütün edebiyat okulları gibi fütürizm de hâlâ bohem durumunu sürdürüyordu. Olayların sürüklemesiyle fütürizm, gelişmesini devrimin yeni kanalları içinde akıtmaya başladı. Eşyanın doğasına uygun olarak, bu sürecin devrimci bir sanat çıkarması olanaksızdı. Ama eski sanatın bohem devrimci bir uzantısı olarak kaldığı halde fütürizmin, yeni sanatın oluşumunda diğer bütün eğilimlere göre daha dolaysız, daha etkin, daha büyük bir payı vardır (Troçki, 1989: 11).

Bu dönem ortaya çıkan bir diğer sanat akımı Suprematizmdir. Kazimir Maleviç'in kurucusu olduğu akım, sanatı nesnenin boyunduruğundan kurtarma iddiasıyla saf soyut bir sanat ortaya koyma gayretindedir: "Sanat artık devletin ve dinin hizmetinde olmak istemediği, değişen kültür tarihinin kaydını tutmak istemediği için objeden kopmak istiyor ve şeylerin engeli olmadan yalnızca kendi başına, kendi için var olmak istiyor" (Antmen, 2013: 91). Amacı görünen dünyayı betimlemek olan temsillerin sanatla herhangi bir ilgisi olmadığını, taklitle sanatı ayırmak gerektiğini ve yaratıcı sanatın saf duyguyu uyandırması gerektiğini söyleyen Maleviç, sanatın kendisini bir sorun ve/veya potansiyel olarak ortaya koyar. Boris Groys'un (2017: 61) dediği gibi, "Maleviç'in *Siyah Kare* isimli eseri (...) her tür kültürel nostaljinin, geçmişin kültürüne her tür duygusal bağlılığın ölümünü ilan ediyordu. Siyah Kare, radikal yıkımın devrimci ruhlarının kültür alanına girip onu küle çevirmek için kullanabileceği açık bir pencere gibiydi".

Siyasal olarak Rus anarşist hareketine yakın olan ve özellikle Max Stirner'in görüşlerinden etkilenen Maleviç, devrimin öncesinde de sonrasında da Anarkhia gazetesine düzenli olarak yazı göndermiştir. Maleviç'in Suprematizmine göre, "bir birey ancak kendi toplumuna egemen olan kültürel, ideolojik ve siyasal değerlere bağımlılığın bütün açık biçimlerini topyekûn reddederse (...) varoluşunun teknik, maddi ve siyasal bağlamına olan gizli, bilinçdışı, örtük bağımlılığını tematize edebilecek bir söylem geliştirebilir. Bir birey ancak 'hiçlik' haline gelirse, varoluşunun bağlamı şeffaf, görünür olabilir" (Groys, 2017: 76).

Süprematizm akımının diğer önde gelen ismi El Lissitzky'ye göre süprematizm, yeni dünyanın özgürce yaratılmasına giden yolda eski dünyanın sıfır noktasının aşılmasını ifade etmektedir. Lissitzky, sıfır noktasının öte yakasında, tümüyle yapay bir biçimler ve mekanlar dünyasını yaratabileceklerine inanmaktadır. Bu inancın arkasında ise, dönemin sanatçıların ve sanat kuramcılarının, bütün bir Rus gerçekliğini sıfırladığına inandıkları, Ekim Devrimi yatmaktadır (Groys, 2017: 80). Bunun yanı sıra, suprematist sanatçılar, müzelerin varlığını da hedef almaktadır. Bütün cenazelerin küle çevrilerek bir binada saklanması gibi, eserlerin hayatın akışı içerisinde çekip alınarak bir mekanda toplanıp sergilenmesine karşı çıkan sanatçılar, hayatın akışına teslim olmuş ve her yere dağılmış sanatsal pratikleri yaygınlaştırmaya çalışmışlardır.

Konstrüktivizm, Ekim Devrimi'ne ruhunu veren en önemli akımdır. Bu akımı ortaya çıkartan, toplumun bazı fiziksel ve entelektüel gereksinimlerinin sanatla giderilebileceği ve bu konuda yaratıcı tasarımcıların, yani sanatçıların, öncülük et-

mesi gerektiği düşüncesidir. Modadan, mimariye, grafikten, dekora kadar bütün sanatları tasarım adı altında toplayan ve aynı prensiple ele alan konstrüktivistlerin “yoldaş metaları etkileşimselliğin zirvesindeydi. Başlıca erdemleri çok-işlevlilik, hareketlilik ve dönüştürülebilirlikti. Kullanım değeri sergileme değerine galebe çalıyordu. Hoşluktan kaçınılıyordu. Yataklar masaya dönüşüyor ya da koltuk oluyordu. Mutfak aletleri katlanıp küçük paketlere konabiliyordu. Üniseks elbiselerle hareket rahatlığı övülüyordu” (Buck-Morss, 2004: 135).

Sanatı üretim, sanatçıyı üretici olarak ele alan konstrüktivizm, herkesi sanatçı olmaya, her alanı da sanatın alanı haline getirmeye yönelik bir çağrıyı da taşıyordu. Sanatsal yaratıcılığı bilimsel kesinlikle birleştirme kaygısı ön plandaydı: “Kendimizi sanat denen spekülâtif olgudan kurtararak, bilgimizi ve becerimizi somut ve gerçek ve elverişli çalışmaya adamalıyız. Bu entelektüel maddi üretim, bilim ve teknikle el ele vererek, doğası gereği dinden ve felsefeden ayrılamayan ve soyut, spekülâtif etkinlikten sıyrılamayan sanattan kendimizi kurtarmalıyız” (Antmen, 2013: 112).

Bu akımın önderi konumundaki Tatlin, sanatı maddenin formasyonu üzerinde bir çalışma olarak algılar. Tasarıma, özellikle heykele, o güne kadar görülmemiş bir şekilde cam, plastik, karton gibi maddeleri dahil eder. Kapitalist dünyanın simgesi sayılan Eyfel Kulesi’ne karşı sosyalizmin simgesi olması amacıyla tasarladığı Üçüncü Enternasyonal Anıtı, Rus konstrüktivizminin simge eseri haline gelmiştir. Bir vida imgesi düşünülerek yapılan bu anıt, birisi bir yılda, birisi bir ayda, diğeri ise bir günde dönüşünü tamamlayan mekanik hacimlerin üst üste bindiği dev bir kuledir. Aynı zamanda bir yayın aracıdır: Çevresindeki ekranlarda haberler gösterilir, projektorlerle gökyüzüne sloganlar yazılır; telefon ve telegraf istasyonu işlevi de görür.⁵ Mayakovski’nin Ekim’in ilk nesnesi olarak tanımladığı bu anıt hiçbir zaman tamamlanamamış, bir maket olarak kalmıştır.

Konstrüktivist sanatçılar Stepanova ve Popova moda alanında öncü çalışmalara imza atar. Modernizm öncesi dönemde sınıfsal konumu görünür ve işler kılmak için sıkı bir denetim altında tutulan, kapitalizmle birlikte ise piyasa ilişkileri ve tüketimle iç içe geçen modayı başka bir şekilde yeniden tasarlamak amacındadır sanatçılar. İşe resimle başlayan Stepanova ve Popova, ritmik düzenlemeler, belirgin geometrik şekiller ve parlak renklerden oluşan tasarımlarını moda uygularlar. Bu sanatçılar tarafından tasarlanan ve o güne kadar moda adına ortaya konulan hiçbir şeye benzemeyen kumaşlar seri olarak üretilir ve ucuza satılır. 1920’lerin ortasına gelindiğinde Moskova’nın büyük bir bölümü konstrüktivist giysiler giymektedir (Hatherley, 2013: 103).

5 Tatlin’in Üçüncü Enternasyonal Anıtı bu açıdan bir *hayali medya* (var olmayan, hikâye edilen, bir noktada ciddi bir kitlesel üretime uygun bulunmayan, bulunması da mümkün olmayan ya da bir noktada kaybolmuş ve ölmüş medya) olarak ele alınabilir. Hayali medyalar kendi zamanlarının dışında olan; dünyanın imkânlarının dışında olan veya tamamen imkansız olan tasarımlardır. Genellikle çağdaş sanat eserleri üzerine eğilen hayali medya çalışmaları, bu eserlerin bir yandan var olan medya kültürlerinin sınırlarını görünür kıldığını, bir yandan da potansiyel medya kültürlerini ortaya çıkarttığını savunur (Parikka, 2017: 71). Tatlin’in eseri, hem sanatsal anlamda sınırları zorlayıcı, hem de medya alanında devrimci bir hayali medyadır.

Ekim Devrimi'ne giden yolda, devrimle birlikte serpilip gelişen bu sanat akımları sadece resim, heykel, tasarım alanlarını değil, edebiyat, tiyatro ve sinemayı da derinden etkilemiştir. Aslında sanatlar arasındaki duvarları ortadan kaldırıp, sanatı bütün olarak bir üretim meselesi haline getirme çabası hakimdir. Bunun yanı sıra, bu üretime kitleleri bir özne olarak dahil etme kaygısı ön plandadır. Örneğin, 1918'de Meyerhold ile Tatlin bütün Petrograd'ı bir tiyatro sahnesine çevirirler ve fabrikaların sirenlerinden bir senfoni icra ederler. 1920 yılında ise binlerce kişinin "oyuncu" olarak katılımıyla Kışlık Saray'ın ele geçirilmesi olayı yeniden icra edilir.

Kalabalıkların sanata dahil edilmesi denilince akla Sovyet sineması gelmektedir. "Sıradan" insanlar Eisenstein'in sinemasının her daim başrolündedir. Troçki başta olmak üzere Bolşevik yöneticiler, çok erken tarihlerden itibaren, sinemanın etkileme gücünün farkına varmış ve onu desteklemişlerdir. Konstrüktivistler yeni proleter sanatının sinema ve fotoğraf olduğunu iddia eder. Ancak sinemanın propaganda aracı olarak düşünülmesi beraberinde sanatsal anlamda alışıldık yöntemlerin tekrar edilmesini getirmemiştir. Eisenstein ve Vertov, teknikleriyle sinema sanatının seyrini değiştiren yönetmenler olmuştur. Vertov, geliştirdiği montaj tekniğini şu sözlerle anlatır: "Saniyede 16-17 kare kuralından, zaman ve mekân sınırlamalarından kurtularak, görüntülerini nerede kaydetmiş olursam olayım dünya üzerindeki her noktayı bir araya getirebilirim (...) İzlediğim yol, dünyaya ilişkin yepyeni bir algının yaratılmasına götürüyor. Bilmediğiniz bir dünyanın şifrelerini yeni bir yolla çözüyorum" (Lodder, 2017). Montaj tekniği, konstrüktivistler tarafından sahiplenilir, Rodçenko, Vertov sinemasının tekniğini fotoğraf alanında uygular.

Bu akımların ortak özelliklerinden en önemlisi harekettir, devingenliktir. Devrim sanatını "Kültür Bir", Stalinizm dönemi sanatını "Kültür İki" olarak adlandırılan sanat eleştirmeni Vladimir Papernyi, Sovyet sanatçılardan şu alıntılarını yapar:

(...) bundan böyle kendimi insanın hareketsizliğinden ebediyen kurtardım, sürekli hareket halindeyim.' (Dziga Vertov). Bir yer değiştirme, istikrarsızlık ve düzensizlik kültürüdür bu... 'Bir yaratıcı tempo anı, biçimlerdeki hızlı kayma; durgunluk yok, sadece çalkantılı hareket var.' (Kasimir Maleviç). Bu kültürde mimari yapılar hareketli olmalıdır -hem de sırf 'hareket fikrinin kendisi büyük bir gelişme potansiyeline sahip olduğu için' (Georgi Krutikov). Evler 'güneşe dönmelidir' (Korneli Zelinski)... 'Gemi kamaraları, uçaklar ve tren vagonları prototip ikametgahlar haline geliyor' (Moisei Ginzburg). Ev 'üzerine bir kapı yapılmış ve altına tekerlek konan, ev ahalisinin içinde oturduğu bir cam kutu ya da bir yolcu kabini' haline gelir (Velimir Hlebnikov). Aslında bu koşullarda 'ikamet değişikliği' gereksizdir. İsterseniz, 'kanatlarla tekerlekleri takıp evle beraber cümbür cemaat havalabilirsiniz' (Vladimir Mayakovski) (Buck-Morss, 2004: 136).

Oysa Kültür İki köksüzlükten tiksindir. Bu dönemin mimarisi zemine baskı yapan devasa binalarla karakterize edilmiştir. 1932'de yürürlüğe konulan iç pasaport uygulaması ile sadece binalar değil insanlar da yere çakılı hale gelir. Devrimin dinamizminden, bürokrasinin sabitliğine geçilir.

Peter Bürger'e göre sanat, saraydan ve kiliseden bağımsızlığını kazanmaya başladığı 18 inci Yüzyıldan itibaren varlığını hayattan özerk kılmaya çalışmıştır. 1848 devriminin ardından zirve noktasına ulaşan bu özerkleşme gayreti, sanatın başlı başına bir kurum haline gelmesine yol açmıştır. 20. yüzyıl avangardı, bu noktada, sanatın kurumsallaşmasına ve hayattan kopmasına bir direniş olarak değerlendirilmelidir. Rus avangardının öncülük ettiği bu saldırının amacı, sanatın yeniden hayata sindirilmesi, estetik haz nesneleri olmaya mahkum formlar yaratmayı bırakarak, hayatın devrimcileştirilmesidir (Artun, 2017: 21). Ekim Devrimi'nin bu saldırı için gerekli bütün araçları sunduğunu söylemeye bile gerek yoktur.

Proletkult ve proleter kültür

Proletkult, Marksist Aleksandr Bogdanov'un 1905 devrimi sonrasında teorize ettiği, devrimden önce faaliyete geçen ve devrimden sonra etkili bir örgüt haline gelen proleter bir kültür yaratmayı amaçlayan hareketin adıdır. 1907 yılında, çarlığın baskısını arttırdığı bir ortamda, Bolşevikler rejimin kendilerine tanıdığı yasal alanları kullanmak konusunda anlaşmazlığa düşmüşler, bunun sonucunda Lenin yasallığın kullanılmasını savunan tarafta kalırken, içerisinde Bogdanov, Lunaçarski, Gorki gibi isimlerin bulunduğu sol Bolşevikler tamamen yeraltında sürdürülen bir faaliyette ısrar etmişlerdir. Bu fikir ayrılığı sadece siyasi düzeyde değil teorik düzeyde de ortaya çıkmıştır. Sol Bolşeviklere göre ideolojik üstyapı ekonomik altyapının birebir belirlenimi altında değildir. Sosyalizm, yeni bir insan yaratma mücadelesidir ve geleceğin sosyalizmi sanat, kültür, bilim, etik başta olmak üzere bütün alanlarda yeni bir yaklaşımı geliştirmek zorundadır⁶:

Sosyalizm aynı zamanda yeni bir bilim ve yeni bir felsefeyi gerektirir. Sosyalist bilginin yaratılması, bilimin sadeleştirilip bütünleştirilmesini; farklı uzmanlıkların anahtarını oluşturabilecek ve hepsine kolayca vâkıf olunmasını sağlayacak genel araştırma yöntemlerinin yenilenmesini gerektirir. Farklı bilim dalları ile felsefe tarzlarını böyle bir duruma getirmenin çok büyük çaba gerektirdiği aşikâr, ama o zaman kitlelere nüfuz edecek ve gelişmek için çok daha sağlam ve geniş bir temele sahip olacaklardır (Bogdanov, 2017).

Eğitimi önemli bir örgütlenme aracı olarak gören sol Bolşevikler 1909'da Gorki'nin Capri Adası'ndaki evinde bir işçi okulu düzenlerler. Bu okul yeni bir grubun doğumuna ev sahipliği yapar: Vpered (İleri) topluluğu. Vpered mensuplarına göre, "eskinin burjuva kültüründen yararlanarak, o kültüre karşı yeni bir proletarya kültürü yaratılacak ve kitlelere ulaştırılacaktır. Proletarya bilimi geliştirilecek, proleterler arasında gerçek anlamda yoldaşça ilişkiler kurulacak, proletarya

6 Bogdanov bu görüşlerini siyasi yazılarıyla açıklamakla yetinmemiş, *Kızıl Yıldız ve onun devamı olarak Mühendis Menni* başlıklı iki tane bilimkurgu romanı kaleme almıştır. Bu romanın kahramanı komünist bilim insanı Leonid, komünizmi tecrübe etmek gerekçesiyle Mars'a davet edilir. Leonid burada, tekniğin akıl almaz şekilde ileri noktada olduğu, üretimin merkezi olarak planlandığı, herkesin ihtiyacı kadar aldığı, devletin ve onun kolluk güçlerinin var olmadığı, cinsiyetler arası eşitliğin tamamen sağlandığı bir sistemle karşılaşır. Selamlaşmak, tokalaşmak, vedalaşmak, saygı ifadeleri bu toplumda yoktur. *Kızıl Yıldız*, Bogdanov'un, kendi arzuladığı şekliyle, komünizmi anlattığı kızıl bir ütopya olarak nitelenebilir.

felsefesi ortaya konacak ve sanat proletaryanın arzuları ve deneyimi doğrultusunda yol alacaktır” (Mally, 2017).

Grubun önderlerinden Bogdanov’a göre proletaryanın kendi duygularının, arzu ve ideallerinin sindiği kendi sanatına ihtiyacı vardır. Proletkult hareketi, proleter köklerden gelme bile sınıfın davasına dahil olmuş yazarlarla, sanat eğitiminden ve teknik beceriden yoksun işçilerin ortaklaşa mücadele edeceği, birlikte eğitileceği bir platform olacaktır. Nasıl ki, burjuvazinin en temel insan hakları için bile mücadele edemeyecek derecede gerici olduğu koşullarda, burjuva demokrasisini dahi kurabilecek tek güç olarak işçi sınıfı kaldıysa, burjuva sanatını aşarak, sanat ve kültür alanında insanlığın potansiyelini tam anlamıyla ortaya çıkartabilecek tek odak yine aynı sınıftır. Bogdanov, proletarya diktatörlüğünün, birbirine paralel ancak üç ayrı hatta gelişeceğini düşünüyordu. Politik organ parti, ekonomik organ sendikalar ve kültürel örgüt de proletkult. Ancak kültürel örgüt diğer iki örgütten özerk olmalı, proletaryanın kültürel gelişimi kendi mecrasında ilerlemelidir (Kuruluş, 2017: 34).

Siyasi baskının yoğunlaştığı 1907 ile 1914 yılları arasında Rusya’da, sol Bolşeviklerin önerdiği modele yakın, onlarca işçi okulu açılır. Aydınların ders verdiği bu okullarda okuma-yazma kurslarından, toplum ve tabiat bilimlerine kadar onlarca başlıkta ders açılır. Bu okullar aynı zamanda, açık bir siyaset yapmanın zor olduğu koşullarda, örgütlenmenin araçları olarak da kullanılır. Bunların yanı sıra, 1905 devriminin ardından ortaya çıkan Halk Üniversiteleri, Halk Tiyatroları ve Halk Evleri’nde de solcu aydınların etkisi artar. Bütün bu alternatif eğitim ağında yüksek kültür ürünleri de sıklıkla işlenir: “Akşam konserlerinde Çaykovski ve Rimski-Korsakov’un eserleri icra edilir; ayrıca proletarya drama topluluklarının repertuarı halk tiyatrolarınıninkinden çok da farklı değildir. Petrograd’da bulunan Bilginin ve Işığın Kaynağı adlı işçi cemiyetindeki tiyatronun ilk sezonunda Puşkin, Tolstoy ve Shakespeare sahnelenir” (Mally, 2017).

Ekim Devrimi’nden bir hafta önce Petrograd’ta ilk Proleterya Kültür-Eğitim Örgütleri Konferansı düzenlenir. Yazarların, müzisyenlerin, ressamaların, sanat kuramcılarının katıldığı bu konferansta sanatın demokratikleştirilmesi; sanatta proletaryanın kendi bağımsız formlarını yaratması; eski kültürün eserlerinden, eleştirel bir gözle, yararlanılması ve kültür-eğitim örgütlerinin siyasi iktidardan bağımsız bir şekilde çalışması gibi kararlar çıkar. Devrimin hemen ardından toplanan konferansın düzenleyici komitesi, devlet eğitim komisyonu’na bağlı bir büro haline gelir. Bundan sonra bu büro Proletkult ismini alır.

Proletkult hareketi, en çok geçmiş kültürü tamamen yadsıdığı konusunda eleştirilmiştir. Lenin ve Troçki’nin de içinde olduğu proletkult eleştirmenleri, burjuva kültürü içerisinde yaratılan nitelikli eserlerin, geleneklerin ve yöntemlerin sahiplenilmesi gerektiğini, sıfırdan yapay bir kültür yaratmanın herhangi bir faydası olmayacağını söylemektedirler. Ancak Bogdanov ve yoldaşlarının böylesi radikal bir geçmişi sıfırlama iddiasında olduğuna dair kesin bir kanıt yoktur. Hatta hareketin, birtakım geçmiş eserleri referans gösterdiği, fütürizm, konstruktivizm, suprema-

tizm gibi en yenilikçi akımlarla eklemlendiği de bilinmektedir (Oktay, 2004: 83). Hareketin asıl dikkat çektiği nokta, diğer yenilikçi akımlar gibi, geçmiş yetkin eserleri dikkate alarak ama onların doğduğu çerçevelerin sınırlarını da parçalayarak insanlığın önündeki sonsuz potansiyeli keşfetmektir. Proleter kültür derken, halihazırdaki işçilerin gündelik alışkanlıkları ve zevklerinin egemen hale getirilmesinden ziyade, sanatın ve kültürün önündeki soru(n)lara çözüm bulunması için işçileri sahneye davet etmektir. Bu nedenle Proletkult işçilere bir kültür reçetesi sunmak yerine, onları reçete yazmak için örgütlemiş, cesaretlendirmiştir.

Troçki'nin Proletkult'e yönelik bir diğer eleştirisi, proleter bir kültürün imkansız olduğu şeklindedir. Ona göre, proletarya diktatörlüğü bir geçiş dönemi olduğu, bu geçiş döneminin sonunda proletarya dahil olmak üzere hiçbir sınıf kalmayacağı için böyle bir girişim baştan yenilmeye mahkumdur (Troçki, 1989: 156). Ayrıca tek tek işçi sınıfı temsilcilerinin sanatsal başarılar elde etmesinin, bu eserleri proleter kültür ögesi yapmayacağını; tam aksi şekilde, bir metnin sırf bir işçi tarafından yazıldığı için de başarılı bir eser olarak nitelendirilemeyeceğini savunur Troçki.

Proletkult, devrimden sonra 400 bine yakın aktiviste ulaşan devasa bir kültür hareketi haline gelse de, kültürel iddialarının uzağında kalmıştır.⁷ Troçki'nin eleştirdiği gibi grup üyelerinin sanatsal düzeyinin düşüklüğü, üretim yerine polemige ağırlık verilmesi, yeni biçim üretilmediğinden dolayı eski biçimlere dönüşmesi nedeniyle (Koçak, 1988: 707) etkisini yitiren hareket, aynı zamanda parti için politik bir tehlike olarak görülmeye başlanmasıyla da dikkatleri üzerine çekmiş ve 1921'deki parti kongresiyle birlikte özerkliğini yitirerek yok olma yoluna girmiştir.⁸

Sonuç

Sanatta gerçekçilikle sosyalizmi bağdaştıran, hatta sosyalizmin sanattaki karşılığının gerçekçilik olduğunu iddia eden yaygın kanının aksine, Ekim Devrimi'ne rengini veren gerçekçiler değil avangard sanatçılar olmuştur. Besteci Artur Luriye Ekim Devrimi'nin sanatçılar için önemini şöyle anlatır: "Ben de genç avangard sanatçılar ve şairler gibi Ekim Devrimi'ne inandım ve bağlandım. Devrimin bize verdiği destek sayesinde hepimiz, bütün yenilikçi ve deneyci genç sanatçılar ciddiye alındı... Ne iktidar ne politika, saf sanata müdahale etti. İstedığımız her şeyi yapmakta tam anlamıyla özgürdük. Ve böyle bir fırsat tarihte ilkti" (Artun, 2005: 68).

Kapitalizmin ve işçi sınıfının daha fazla geliştiği onca ülke varken, sınıf siyasetinin ve Marksizmin en güçlü olduğu ülkelerin başında Rusya'nın gelmesi gibi, sanatta devrimci arayışların en uç noktaya götürüldüğü ülke de Rusya olmuştur. Avangard sanat akımları ve Proletkult, sınıfları ortadan kaldırma hedefindeki komünist harekete paralel bir şekilde, burjuva ve klasik kültürel öğelerin tamamen

7 Yine de Platanov ve Gladkov gibi yetkin yazarların Proletkult okullarında yetiştiğini unutmamak gerekir.

8 Proletkult'un parti tarafından tehlikeli görülmesinin nedeni saf proleter kültürçülüğü değildir. Zira, bu hareketin sonlanmasının ardından benzer iddialarla çeşitli yazar örgütleri kurulmuştur. Partiyi rahatsız eden, kültürel mücadelenin partiden bağımsız yürütülmesi gerektiğindeki ısrar ve bu ısrarı sürdürenin 400 bin kişiye ulaşmış bir örgüt olmasıdır (Koçak, 2017).

aşıldığı, insanlığın potansiyelinin ortaya çıkarıldığı yeni bir kültürü ve sanatı aramıştır. Bu yolda, Doğu-Batı gerilimini aşarak, Batı sanatını geride bırakarak ve bazı noktalarda onu etkileyerek güçlü bir deneyim ortaya konulmuştur.

Rus avangardı içerisinde yer alan sanat akımları, herhangi bir merkezden dizayn edilmemiş, kendi mecrasında ortaya çıkmış, birçok noktada farklılaşmış ve hatta zıt düşmüş akımlardır. Ekim Devrimi'nden sonra da bu çeşitlilik devam etmiş, her akım kendi meşrebince devrimin sanatını üretmeye çalışmıştır. Sinemadan, mimariye, tasarımdan, edebiyata dek dünya sanat tarihine damgasını vuran, yeni biçimler keşfeden Sovyet sanatını güçlendiren şey sadece Bolşevik Parti'nin iktidara gelmesi değil, bu sanatın bizzat devrimin içinde yer almış olması, devrimin sanatı olmasıdır. Dünyayı değiştirmeye cüret eden aşağıdan bir devrimin sanatı da bütün sanatı değiştirmeye aday bir cürete sahip olmuştur.⁹

Bununla birlikte, devrimin sanatı demokratikleştirici bir sanattır. Sanatın herkeşe ulaşmasının yanında herkesi sanatçı yapabilme iddiasını taşır. Proleterleri kültür üreticileri haline getirmek sadece siyasi bir özne inşa etmek anlamına gelmemekte, sanatsal üretim olanaklarını bütün halka sunmayı da ifade etmektedir. Bu, sanatın ayrıcalıklı bir alan olmasına ve bunu meşrulaştıran ideolojik çerçeveye karşı da bir saldırdır:

Sanatsal yeteneğin belirli bireylerin elinde yoğunlaşması ve bununla bağlantılı olarak geniş yığınlar arasında bu yeteneğin bastırılması, iş bölümünün bir sonucudur. Belirli toplumsal koşullar altında herkes kusursuz birer ressam olsaydı bile, bu, onların aynı zamanda orijinal birer ressam olma olasılığını da ortadan kaldırmazdı. Yani burada da “insani” emek ile “biricik” emek arasında ayırım yapmak tam bir saçmalık olur. Toplumun komünist bir örgütlenmesinde, her halükarda, sanatçının tamamen iş bölümünden kaynaklanan yerel ve ulusal darlığa hapsedilmesi olasılığı ortadan kalkacağı gibi bireyin, yalnızca ressam, heykeltıraş vb. olacağı şekilde ve sırf adının bile mesleki gelişiminin darlığını ve iş bölümüne bağımlılığını yeterince ifade eden belirli bir sanat dalına mahkum edilmesi de ortadan kalkacaktır. Komünist bir toplumda ressamlar yoktur, tersine olsa olsa başka şeylerin yanı sıra resimle de meşgul olan insanlar vardır. (Marx - Engels, 2013: 339)

Aslında işçi sınıfının avangard sanatçıların eserlerini karmaşık bulacağı, soyut eserlerden herhangi bir şey anlamayacağı, işçilere yönelik edebiyatın işçilerin hayatından bahsetmesi gerektiği gibi argümanlar devrimin özgürleştirici ruhuna aykırıdır. Ranciere (2013: 23) özgürleşme kelimesini “eylemde bulunan ile izleyenler arasındaki, birey ile kolektif bir yapının mensupları arasındaki sınırın belirsizleşmesi” olarak tanımlamaktadır. Bu aynı zamanda çeşitli konumlarda karşılaşan insanların

9 Devrimci bir sanatın devrimci bir politikanın varlığına ihtiyaç duyduğuna inanıyorum. Örneğin Ekim Devrimi'nin ruhuyla sıra dışı işler ve fikirler üreten konstrüktivistlerin iddialarına en yakın örnekler IKEA'da bulunabilir (Aldersey-Williams, 2008). Benzer bir şekilde Breton'un manifestolarının etkisiyle ve anti-Stalinist bir itkiyle ortaya çıkan Amerikan avangardının yolu da apolitik ve tamamen piyasacı bir yerde son bulmuştur. Raymond Williams'in dediği gibi, “Sanat ile hayatı başarıyla kaynaştıran, fütürizm veya sürrealizm değil, kapitalizm olmuştur. Bu yeni aşamada meta, kültürden çekinmez, çünkü zaten onu özümsemiştir; yavan bir kullanım değerinden çok, artıestetik bir nesneyi gösterir” (Artun, 2017: 26).

zekalarının eşitliğinin doğrulanması sürecidir de. İşçilerin entelektüellerin ürettiği eserleri anlamasına engel teşkil edecek tek şey toplumsal hiyerarşidir. Burjuva ve soylu sanatına savaş açan avangard sanatçılar, aynı zamanda bu kanıksanmış hiyerarşik rollere de savaş açmış, işçileri, o güne kadar karşılaşmadıkları, imgelere, anlatımlara ve sorulara maruz bırakmıştır.

Özellikle Lenin'in ölümünden sonra girilen bürokratikleşme yolu, devrimci Rus sanatının cüretini, yaratıcılığını ve deneyselliğini de sonlandıran etken olmuştur. 1928 yılında Stalin tarafından başlatılan Kültür Devrimi'yle birlikte avangard sanat tasfiye edilmiş, 1934'te alınan kararla sosyalist gerçekçilik Sovyetlerin resmi sanatsal formu haline gelmiştir. Stalinizmin avangardı burjuva sanatı olarak tanımlayıp sona erdirmeye çalıştığı dönemlerde, Nazi Almanyası'nda da dejenere sanat sergileri açılmış, avangard sanat eserleri "sanatsal Bolşevizm" olarak lanetlenmiş, binlerce eser yakılarak imha edilmiştir.

Devrim öncesi şekillenen ve devrimin içerisinde yer alan sanat akımları, sanatsal kaygılar ve tartışmalar içerisinde ve sanatçılar tarafından oluşturulmuşken, sosyalist gerçekçilik parti merkez komitesi tarafından üretilmiştir. Bu nedenle bir sanat akımından ziyade parti politikası olarak adlandırılması daha uygundur. Buna koşut olarak, Ekim Devrimi'nin içerisinde gördüğümüz devrimci sanatçı profili de yerini bürokrat sanatçıya bırakmış ve sonuç olarak sanatsal anlamda kurak bir ortam çıkmıştır.¹⁰

Kaynakça

- Aldersey-Williams, H. (2008) "Constructivism: the ism that just keeps givin", Creative Review, <https://www.creativereview.co.uk/constructivism-the-ism-that-just-keeps-givin>, Erişim Tarihi: 15.10.2017
- Antmen, A. (2013) *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, İstanbul: Sel.
- Artun, A. (2015). *Sanatın İktidarı: 1917 Devrimi, Avangard Sanat ve Müzecilik*, İstanbul: İletişim.
- Artun, A. (2017) "Kuramda Avangardlar ve Bürger'in Avangard Kuramı", içinde *Avangard Kuramı*, Peter Bürger, çev. E. Özbek, Ş. Öztürk, İstanbul: İletişim.
- Bensaid, D. (2006) *Köstebek ve Lokomotif*, çev. U. Aydın, İstanbul: Yazın.
- Berman, M. (2009) *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çev. Ü. Altuğ, B. Peker, İstanbul: İletişim.
- Bogdanov, A. (2017) "Proleter Kültürü", çev. E. Gen, *E-Skop*, <http://www.e-skop.com/skopdergi/proleter-kulturu/3495>, Erişim Tarihi: 10.09.2017.
- Buck-Morss. (2004) *Rüya Âlemi ve Felaket*, çev. T. Birkan, İstanbul: Metis.
- Groys, B. (2017) *Akıştı: İnternet Çağında Sanat*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

¹⁰ Bu sava, sosyalist gerçekçiliğin egemen hale geldiği dönemde de nitelikli sanatçıların (Bulgakov, Şolohov) ortaya çıktığı şeklinde bir itiraz gelebilir. Ancak tekil örnekler (bu örneklerin siyasi iktidarla ilişkileri de birbirinden oldukça farklıdır), Ekim Devrimi'nin ivme kazandırdığı bir devrimci üretim döneminin kapanıp, sınırları katı şekilde belirlenmiş bir 'sanat' ortamının niteliksel olarak birbirine uzak olduğu gerçeğini değiştirmez. Karaca (2017) bu kurak ortamda dahi başarılı yazarların çıkabilmesinin nedeninin "yazar ve şairlerin 19. yüzyıldan ve Gümüş Çağı'ndan getirdikleri bilgi ve deneyim ile Rus edebiyatının kurumsal yapısının düzenli çalışması" olduğunu söylemektedir.

- Hatherley, O. (2013) *Militan Modernizm*, çev. S. Yeşilyurt, İstanbul: Habitus.
- Hillach, A. (2007) "Siyaset Estetiği: Walter Benjamin'in 'Alman Faşizminin Kuramları', içinde *Estetiğe Edilmiş Yaşam*, Walter Benjamin, çev. Ü. Oskay, İstanbul: Derin.
- Kagarlitski, B. (1991) *Düşünen Sazlık: 1917'den Günümüze Sovyet Devleti ve Entelektüeller*, çev. O. Akinhay, İstanbul: Metis.
- Karaca, B. (2017) "20. Yüzyıl Rus Edebiyatını Karakterize Eden Süreçler", *K24*, <http://t24.com.tr/k24/yazi/20-yuzuil.1404>, Erişim Tarihi: 20.10.2017.
- Koçak, O. (2017) "Yüzyıla Doğru (II): Proletkült Niçin Tasfiye Edildi?", *Birikim*, <http://www.birikim-dergisi.com/haftalik/8388/yuzyila-dogru-ii-proletkult-nicin-tasfiye-edildi#.WfzVxQ0QRs>, Erişim Tarihi, 25.08.2017.
- Koçak, O. (1988) "Proletkült", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt: 3 içinde, İletişim, İstanbul: 706-707.
- Kurtuluş, A. (2017) *Daktilo Yazıları*, İstanbul: Can.
- Liebman, M. (2017) *Rus Devrimi: Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı*, çev. S. Tiryakioğlu, İstanbul: Ayrıntı.
- Lindey, C. (2015) "Art and The Bolshevik Revolution", *Culture Matters*, <http://www.culturematters.org.uk/culture/item/2150-art-and-the-bolshevik-revolution.html>, Erişim Tarihi: 14.07.2017.
- Lodder, C. (2017) "Konstruktivizm, Fotoğraf ve Sinematografi", çev. A. Artun, E. Gen, *E-Skop*, <http://e-skop.com/skopdergi/konstruktivizm-fotograf-ve-sinematografi/3508>, Erişim Tarihi: 28.09.2017.
- Lukacs, G. (2000) *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, çev. Cevat Çapan, İstanbul: Payel.
- Mally, L. (2017) "Proletkült Hareketinin Kökenleri", çev. Akın Terzi, *E-Skop*, <http://www.e-skop.com/skopdergi/proletkult-hareketinin-kokenleri/3492>, Erişim Tarihi: 10.03.2017.
- Marx, K. ve F. Engels (2013) *Alman İdeolojisi*, çev. T. Ok, O. Geridönmez, İstanbul: Evrensel.
- Oktay, A. (2004) *Sanat ve Siyaset*, İstanbul: Everest.
- Parikka, J. (2017) *Medya Arkeolojisi Nedir?*, çev. E. Kılıç, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ranciere, J. (2013) *Özgürleşen Seyirci*, çev. E. B. Şaman, İstanbul: Metis.
- Sorokin, P. (1950) *Leaves From a Russian Diary*, London: Hurst & Blackett.
- Troçki, L. (1989) *Edebiyat ve Devrim*, çev. H. Portakal, İstanbul: Kabalcı.
- Volin (1969) *The Unknown Revolution*, <http://libcom.org/files/Volin%20The%20unknown%20revolution.pdf>, Erişim Tarihi: 12.07.2017.

İnsan Haklarının Sonu

Costas Douzinas

Çeviri: Kasım Akbaş-Umre Deniz Tuna

İnsan hakları modern zamanların önemli bir ideali haline gelmişse de, bütün bir yirminci yüzyıl ile yeni binyılın ilk yılları, bu hakların geçmiş çağlarla karşılaştırılamayacak derecede ihlal edilmesine tanıklık etti. Elinizdeki kitap bu paradoksun tarihsel ve kuramsal boyutlarını irdelemektedir. Kitabın birinci kısmında doğal hukukun alternatif bir tarihi sunulmakta, doğal hakların zulme/tahakküme karşı verilen mücadeleyi ve insanların artık hakir görülmediği/ezilmediği bir toplum uğruna girilen kavgayı temsil etmesi hasebiyle taşıdığı öneme vurgu yapılmaktadır. 18. yüzyılda doğan insan hakları, tarihsel süreç içerisinde, hukuk ile toplum eleştirilirken kerteriz alınan temel noktalardan biri oldu. Haklara ilişkin radikal retorik ve onun sonsuzca genişleme potansiyeli, kendi eylemlerini ahlaki temelde gerekçelendirme arayışında olan hükümetlerin ve bireylerin bu retoriği benimsemelerine, ancak onun radikal yönünü törpülemelerine yol açtı.

Kitabın ikinci kısmında insan haklarının ardında yatan felsefi mantık ele alınmaktadır. Bu bağlamda Kant, Burke, Hegel ve Marx'ın insan hakları kavramıyla ilgili geleneksel yaklaşımlara ışıltı tutan klasik eleştirileri tartışılmaktadır. Hem evrenselcilerin hem de kültürel görecilerin metafizik özcülüklerini yapıbozuma uğratmak üzere Heidegger'e, Sartre'a ve psikanalize başvurulmaktadır.

Nihayet, ötekinin etiğini hesaba katarak ve de yakın tarihte gerçekleşen insan hakları ihlallerine değinerek, insan haklarının amacının hukuku ve siyaseti ahlaki bir bakış açısıyla değerlendirmek olduğu, bunun da günümüzle sınırlı kalmayıp tarihsel açıdan geçerlilik arz eden bir tutum olduğu savunulmaktadır.

***dipnot yayınları**

Selânik Cad. No: 82/24 Kızılay/Ankara-T: 312 419 29 32- www.dipnotkitap.com

Meşruiyet ve Demokrasi Tartışması Bağlamında Rus Devrimi¹

Mustafa Bayram Mısır

Öz

Bu makale, Rus Devrimi'nin meşruluğuna ve demokrasi konusundaki tartışmalara odaklanmaktadır. Ekim Ayaklanmasıyla birlikte iktidara gelen Bolşevikler, işçilerin ve köylülerin demokrasisini aşağıdan kurma taahhüdünde bulundu. Dayanakları iktidar organı olarak Sovyetlerdi. Bunu yapamamış olmaları, Ekim Ayaklanması'nın tarihsel meşruiyetini ortadan kaldırmaz. Ekim Ayaklanması, bir darbe değildir. Lenin, devletin siyasal bir devrimle sönmünebileceğini ya da hızla sönmünemeye başlayacağını varsaydı. Devlet sönmünemediği gibi Bolşevikler devlet mekanizmasında yerlerini aldı. Böylece, Rus Devrimi, sosyalist demokrasiyi kapitalist demokrasiye alternatif olarak geliştiremedi. Sonuçta, açığa çıkan Sovyetik siyasal biçim evrenselleştirilemedi. Rusya ve Doğu Bloku ülkelerindeki tek parti otokrasileri Batı dışı bir hızlı modernleşme deneyimi olarak kapitalist üretim tarzına eklemelendi. Makalede, bunun nedeni olarak, ikili iktidar stratejisi gösterilmektedir. İkili iktidar stratejisi, devleti hakim sınıfların elindeki bir araç olarak gören devlet kuramından doğdu. Halbuki modern devlet, *siyasal iktidar* ve *kamu hizmetinin* birliğidir. Devletin sönmüne edilmesi stratejisinden vazgeçmeyecek bir sosyalist demokrasi düşüncesi bu birliği gözetmek zorundadır. Sosyalist demokrasi ancak ve sadece özyönetimin gerçekleşme biçimi olabilir. Özyönetim, federatif erki ve komünal erki diyalektik birliği içinde serbest bırakan bir anayasal demokrasi içinde gelişebilir. Bu anayasal demokrasinin iki temel ilkesi, *özel mülkiyete karşı bireysel mülkiyet* ve *siyasal tahakküme karşı özyönetim*dir. Bu makalede, Bolşeviklerin Ekim Ayaklanması sonrasında iktidarı aldıktan sonra izledikleri taktikler, Kurucu Meclisin dağıtılması, Sovyetlerin partinin çevre örgütlerine dönüştürülmesi, işçi denetiminin ortadan kaldırılması, ulusların kendi kaderini tayin hakkı, tek ülkede sosyalizm politikasına bağlanan enternasyonalizm, bu teorik çerçeveden doğan eleştirel bir bakışla ele alınmaktadır.

Anahtar sözcükler: *Rus Devrimi, sosyalist demokrasi, Ekim Devrimi, ikili iktidar, devlet.*

Abstract

Russian Revolution in the Context of Legitimacy and Democracy Debate

This article focuses on the legitimacy of Russian Revolution and debates on democracy. Bolsheviks, who took power through the October Insurrection, committed to establish the workers' and peasants' democracy from below to top. They were backed by Soviets, the governing bodies. The fact that they could not achieve their objectives would not annihilate the historical legitimacy of October Insurrection. October Insurrection is not a coup. Lenin assumed

¹ Makale gönderim ve kabul tarihi: 15.09.2017 – 10.12.2017
<https://orcid.org/0000-0001-6975-4650>

that state would "wither away" or would quickly start to wither away as a result of political revolution. As it did not happen, Bolsheviks took their place in the state mechanism. Through that way, Russian Revolution could not develop the socialist democracy as an alternative to the capitalist democracy. As a result, the emergent Soviet political form could not be universalized. Autocratic one-party regimes of Russia and Eastern Europe articulated to the capitalist mode of production as an experience of non-Western rapid modernization. In this paper, the dual power strategy is presented as the reason of these developments. The strategy of dual power arises from the state theory dealing with the state as a tool for ruling classes. However, modern state is the union of *political power* and *public service*. The ideal of socialist democracy, which will not give up its strategy of state's withering, must consider this unity. Socialist democracy can only be a form of realization of self-government. Self-governance can be developed in a constitutional democracy that releases federative and communal powers in their own dialectical unity. Two basic principles of this constitutional democracy are *individual property against private property* and *self-governance against political domination*. In this paper, the tactics – that is to say, dissolution of Constituent Assembly, transformation of Soviets to the peripheral organizations of Bolshevik Party, disappearance of the workers' control, the right of the nations to self-determination and new internationalism connected with the politics of socialism in a single country- followed by Bolsheviks, who took political power after October Insurrection, is treated with a critical perspective that arises from this theoretical framework.

Abstract: The Russian Revolution, socialist democracy, the October Revolution, dual power, State.

Giriş

Paris Komünü, siyasal düzeyin yitip gitmesi ile şekillenecek gerçek demokrasinin olanaklarına dair sadece 72 gün süren tarihsel bir deneyimdi (Marx, 1991). Demokrasiyi sınıfsal bağlamından soyut ele almayarak Cumhuriyete gerçekten demokratik temeller sağlayan Komün, *emeğin iktisadi kurtuluşunun gerçekleşme olanağını sağlayan siyasal biçim* üzerinde düşünmeyi sağladı (1991: 61). Bu siyasal biçimin *anayasal* iki ilkesi, özel mülkiyete karşı bireysel mülkiyet² ile siyasal tahakküm karşısında özyönetim, demokrasinin o zamana dek icra edilen mevcut tarihsel biçimleri karşısında gerçek bir sıçramaya³ karşılık geliyordu. Paris Komünü

2 Hem Komünist Manifesto'da hem de Kapital'de, özel mülkiyetin yadsınması süreci "mülsüzleştirilenlerin mülsüzleştirilmesi" olarak adlandırılır ve bireysel mülkiyetin gerçek kılınması olarak tanımlanır. "Özel mülkiyet – bireysel mülkiyet" karşılığı, *Komünist Manifesto*'da ilan edilen bu karşıtlık, Stalin'in kaleminden çıkan *Bolşevik Partisi Tarihi, Kısa Ders'te* (1971) ve SSCB 1936 Anayasasında (Akbaş, 2011: 147) "özel mülkiyet – devlet mülkiyeti" karşılığı şeklinde revize edilmiştir. Sağcı propagandanın da oldukça işine gelen bu revizyonun, sosyalist programın bir ögesi sanılması oldukça yaygındır. Devletin sönmülmesini savunan bir programın anayasal ilkesi mülkiyetin ilgası değil özel mülkiyetin bireysel mülkiyet temelinde ilgasıdır. Manifesto'da şöyle yazar: "Komünizmin ayırt edici özelliği genel olarak mülkiyete son verilmesi değil burjuva mülkiyetine son verilmesidir (...) Komünizm hiç kimseyi toplumun ürünlerini mülk edinme gücünden yoksun kılmaz, insanı böyle bir mülk edinme yoluyla başkalarının emeğini boyunduruk altına alma gücünden yoksun kılar, hepsi bu" (Marx ve Engels, 2008: 33, 36). Kapital'in Marx tarafından yayıma hazırlanan cildi de -Alaattin Bilgi çevirisi ile- şöyle biter: "...kapitalist üretim bir doğa yasasının kaçınılmaz zorunluluğu ile kendi yadsınmasını doğurur. Bu, yadsınmanın yadsınmasıdır. Bu, üretici için özel mülkiyetin yeniden kurulması değildir, ama ona kapitalist dönemde edinilen elbirliği ve toprak ile üretim araçlarının ortak sahipliği temelinde dayanan bireysel mülkiyeti sağlar" (Marx, 1986: 783). Nail Satılğan'ın gözden geçirdiği Mehmet Selik çevirisi ise şöyledir: "Bu, özel mülkiyeti yeniden getirmez ama kapitalist dönemde edinilmiş şeyler olan el birliği ile toprağın ve emek harcanarak üretilmiş üretim araçlarının ortak mülkiyeti temelinde dayanan bireysel mülkiyeti getirir" (Marx, 2015: 729-730).

3 Buradaki "sıçrama" sözcüğünün "niteliksel dönüşüm" anlamı için şu makaleye bkz. "Sıçrayışlar, Sıçrayışlar, Sıçrayışlar: Lenin ve Siyaset" (Bensaid, 2006: 91-106).

deneyiminin yarattığı esin, siyasal iktidar mücadelesindeki emekçiler ve ezilenlerin, münhasıran da bir *modern prens*⁴ olarak beliren işçi sınıfının siyasal partilerinin, hedefledikleri siyasal biçime yönelik programlarını dolaysız olarak belirledi. Rus Devrimi⁵ içinde inisiyatifi ele alan Bolşeviklerin⁶ önderliğinde gerçekleşen 1917 Ekim Ayaklanması'nın programı da doğrudan Komünden esinlendi.

Neil Faulkner'ı (2017: 2) izleyerek, Ekim Ayaklanması'nın özünde aşağıdan hareketin ve demokrasinin bir patlaması olduğunu; kendisine katılan ve ilham kaynağı olduğu milyonlarca insan tarafından dünya kapitalist sisteminin temellerine sokulmuş ve ölümünü yaklaştıran bir kama gibi görüldüğünü; patronu ve polisi olmayan köklü olarak farklı bir demokrasi, eşitlik ve barış dünyasına ilişkin umutları çoğalttığını söylemek mümkündür. Ancak, bu deneyimin, Paris Komününün açtığı yoldan ilerlediğini, sonrasında Vladimir İliç Lenin önderliğinde kurumsallaşan "Sovyet Rejimi"nin Komünün nihai ve zorunlu ufku olduğunu söyleyebilir miyiz? Komünden esinlenmesine, programını, sloganlarını ondan almasına, kendi meşruiyetini ona dayandırmasına (Lenin, 1978; 1979a; 1992a; 1992b) rağmen, yolda izini süreceğimiz üzere, bu oldukça güçtür (Luxemburg, 2010: 458).

Bu inceleme, bütün evrensel mesajlarına ve enternasyonalist iddialarına rağmen Rusya'da gerçekleşen 1917 Ekim Ayaklanması'nın *programının* neden evrenselleşemediğine ve Rus Devrimi'nin tikel bir evresi olarak kaldığına, bu bağlamda, odaklanmaktadır. Programın uygulanmaması ya da uygulanamaması, devrim yandaşları kadar karşıtlarınca da, Rusya'nın tarihsel maddi koşullarına ilişkin temel bir mazeretle açıklanır. Bu yaygın kabul, Rusya'da sosyalizmin maddi toplumsal temelinin olmadığı ve bir Avrupa Devrimi, özellikle de Alman Devrimi onu izlemedikçe başarılı olması mümkün olmayan devrimin kendi maddi-tarihsel sınırları içinde özgül bir yol izlediğidir (Liebman, 2017; Faulkner, 2017). Rus Devrimini demokrasi temelinde eleştiren Karl Kautsky de (2008: 23, 51-54, 97-100), Bolşeviklerin öznel tercihlerine daha fazla vurgu yapan devrimin katılımcılarından ve anlatıcılarından Volin de (2017) aynı argümanları benimser. Bu kabule ilişkin en meşhuru Lenin'in Ekim Devriminin dördüncü yıl dönümünde yaptığı konuşma (2008: 171) olmak üzere, Lev Troçki (1998a, 1998b, 1999), Rosa Luxemburg (2013: 420) gibi devrimin aktörü ve çağdaşı sosyalistlerden de bir dizi alıntı yapılabilir.

4 Tarihin modern çağda ortaya çıkardığı toplumca tanınan eylem içinde ortaya konan kolektif irade olarak toplumun karmaşık bir unsuru, organizması olan siyasi parti (Gramsci, 2010: 295).

5 Yazının sonunda Rus Devrimi ile ilgili genişletilmiş bir kaynakçaya yer verilmektedir. Yazıda, tartışmalı olanları dışında Rus Devrimi tarihinin genel kabulleri haline dönüşen olay ve olgulara değinilirken ayrıca referans verilmemiştir. Devrim süreci içindeki olay ve olgularla ilgili anlatımlarda -bilindiği varsayılarak- doğrudan atıf verilmemiş ise, okurun bunlara dair tarihi eserleri bu geniş kaynakça içinde bulması mümkündür. Burada Carr tarihine (2016; 2012; 2015), Rabinowitch'e (2010; 2014; 2016), Troçki tarihine (1998a; 1998b; 1999), Sukhanov tarihine (1984), Volin tarihine (2017), Faulkner'a (2017), Deutscher'a (1969, 1970, 1974, 1990, 1991), Serge'e (1972; 1996; 1997; 2012) atıf yapmakla yetiniyoruz.

6 Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi Bolşevik (Çoğunluk) Kanadı. Partinin ayrıca Menşevik (Azınlık) kanadı bulunuyordu. Devrimden sonra Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) adını alan (Carr, 2016: 174) partinin resmi ama parti içi hiziplere karşı görece objektif tarihi için bkz. Zinovyev (1991). Stalin'in yazdığı ve Komintern'in tüm dünyada Komünist Manifesto'dan daha fazla basıp yaydığı resmi tarihi için bkz. Stalin (1971).

Hatta Antonio Gramsci'nin, popüler bir işçi yayını olan *Avanti*'de, "bildiklerimizden fazlasını bilmemize gerek yok" diyerek "*Kapital*'e karşı devrim" diye Ekim Ayaklanması'nı selamlaması da, tersinden, bu görüşü doğrular (2010: 40).

Bu incelemede, devrimin nesnel sınırlarına ve kuşatılmışlığına ilişkin bu tezlerle⁷ değer verilmekle ve amil olarak sonuç üzerindeki etkisi kabul edilmekle birlikte, Lenin-Troçki çizgisini izleyen kuramcılarının zenginleştirdiği mazeretlere (Deutscher, 1990; 1991) ve devrime dair Troçkist hayal kırıklıklarının bir özetine girilmeyecek. Bu uzun ve hazin bir konudur (Deutscher, 1969; 1970; 1974). Sadece, "SSCB'de politik bir devrimle otokrazi demokrasiye dönüşebilir miydi"⁸ sorusuna verilen cevaplara dair kısa bir özet bile, bu makalenin hacmini en az ikiye katlardı. Yine de okuru, bu konuda "Stalinist karşı-devrim" (Faulkner, 2017), "Stalin'le birlikte Rusya'da kurulan devlet kapitalizmi" (Cliff, 1990) ya da "Stalin'den sonra gerçekleşen karşı-devrim" (Yeşil, 1990) şeklindeki biri birine taban tabana zıt ve hepsi de Marksist olduğunu ileri süren kuramlardan haberdar etmekle yetinerek "sosyalizm ve demokrasi" başlığındaki sorunun esasına, devlet kuramındaki hataya odaklanmayı tercih edeceğiz. Bu odaklanma çerçevesinde, Ekim Ayaklanması'nın meşruluğunu tarihsel bağlamına yerleştirmeye çalışan bu incelemede şunlara *da* vurgu yapılmaktadır:

İlk olarak, Bolşevikler, tarihsel bir biçim olarak devlette "sönümlenecek olan - siyasi iktidar" ile "sürecek olan - kamu hizmeti" arasındaki ayrımı kavrayamadığı gibi Sovyet Demokrasisinin yarattığı, bunu kavramalarına yol açacak tarihsel-mantıksal temeli de hızla ortadan kaldırdı (Farber, 2000). Böylece, Karel Kosik'teki anlamıyla (2015) devrimci praksisin yaratacağı bütünlüğün, tarihsel özgürleşmenin ve yeni insanın gelişme yollarını tıkadı.

Bunun *sonucunda* ve ikinci olarak, Bolşevikler, *devletin sönümlenmesi için güçlü bir devlet iktidarı kurma* çelişkisini iradi olarak çözmeyi pratik olarak denedi. Başka deyişle, anarşizm ile Marksizm arasındaki kuramsal farklılığı siyasi öncülükle kapatmayı uman -bu nedenle aşırı iradeci- devrimciler topluluğuna, Gramsci'nin

7 Rusya'nın maddi toplumsal koşullarının sosyalizme uygun olmadığı tezi, Rusya'nın bir köylü toplumu olması ve sosyalizmin asgari maddi toplumsal temeli olacak bir toplumsal zenginliği üretime kapasitesine sahip olmamasına dayanıyordu. Bu tez, Nisan Tezlerine kadar Bolşevik yazın tarafından da benimsenmekteydi (Liebman, 1990: 82 vd.). Komünist Manifesto, "Öyle ki Alman burjuva devrimi ancak bir proleter devrimin dolaysız ön gösterisi olabilir" (Marx ve Engels, 2008: 51) diye yazarken aksini, eşitsiz ve bileşik gelişme yasası gereğince Alman burjuva devriminin yerini Rus burjuva devriminin aldığını düşünmek, Nisan Tezleri'ne kadar, Troçki (2007) dışında mümkün olamamıştı. Dünya devriminin ilerlemediği, özellikle de Alman devriminin gerçekleşmediği koşullarda Rus Devrimi'nin uzun süre varlığını sürdüremeyeceği, yıkılmaya ya da kendi ilkelerine aykırı bir doğrultuya yönelmeye mahkûm olduğu, dünya devrimi ilerlemeksizin devletin sönümlenmesi ya da tek ülkede sosyalizm şöyle dursun, devrimci iktidarın korunabilmesinin dahi mümkün olmayacağı tezi de hem Bolşevikler hem de Lenin tarafından benimseniyordu. Luxemburg, bu tezi devrimden sonra da savunmaya devam etti, devrimin başlarında Lenin-Troçki çizgisi ve devrim geri çekildikten sonra da Stalin, Luxemburg'un "tehlikeli olan" dediğini yaparak, zorunluluklar karşısında geliştirilen tercihleri, uluslararası işçi sınıfı hareketine sosyalist taktiklerin bir örneği olarak önerdi (Luxemburg, 2010: 458).

8 Troçki, 1920'li yılların başından itibaren SSCB'de Stalin-Buharin bloğuna karşı muhalefete geçti ve sürgüne gönderildiği zamana kadar da muhalefette kaldı. Komintern'in (III. Enternasyonal) çöküşü üzerine IV. Enternasyonal'in kuruluşuna katıldı. IV. Enternasyonal belgelerinde SSCB, toplumsal kuruluşunda ve ekonomik eğilimlerinde halen daha bir işçi devleti olarak kabul ediliyor, Dünya Devrimi gerçekleştiğinde politik olarak özgürleşecek Rus işçi sınıfının kendi iktidarını gasp eden bürokrasi ve teknokrasiye devirerek sosyalizmin yolunu açacağına inanılıyordu. Bkz. Troçki (1979).

olumlu ifadesiyle “maksimalist” (2010: 39 vd.) ama dar pratikçilere dönüştü. Bu dar pratik, son derece geniş bir alanda seyretse de -kimi zaman Anarşist, kimi zaman Sosyalist Devrimci, kimi zaman Menşevik sloganlar öne çıkarılabiliyordu- kendinden öğrenmiyor, praksise dönüşmüyor, Jakoben tarihi ayna olarak kullanıyordu. Bolşeviklerin, baştan sona iradecilikle “Jakoben” tarihi tekrar eden bir yönelime girmelerinin tarihsel-mantıksal sonucu *iktidarı yitirme korkusu*, karşı-devrim bu *korkularını körükledikçe* de tek parti otokrasisi oldu. Bütün bunlar, elbette, köylülerin desteği olmaksızın olamazdı. Bolşevik iktidar kendi toplumsal desteğini ironik bir şekilde işçi sınıfında değil köylülükte buldu. Troçki’nin iyimser ifadesiyle, Ekim Devrimi’nin en basit formülü, köylünün toprağı temizleyip çitle çevirmesi önündeki engelleri kaldırmak üzere işçinin devletin başına geçmesiydi (1999: 39). Elbette burada işçiden anlaşılması gereken, Bolşeviklerdi (Wade, 2004).

“Otokrasi” sözcüğünü kullanmamızın nedeni bu ironi, köylülerin vaktiyle Çar Baba’larını ayakta tutmaları gibi kendilerini toprak sahibi kılan Bolşevikleri iktidarda tutmaları değildir, aksine bu sözcüğün bizzat Bolşevik programa girmiş olmasıdır. Çarlık Rusya’sının 1906 Temel Kanunu’nda, anayasal kural, “En yüksek otokratik güç, Tüm Rusya’nın İmparatoruna aittir” diye ifade ediliyordu (Smith, 2010: 20). Bolşevikler, buna nazire yaparcasına, 1903 programlarında “halk otokrasisi” terimini kullandı (Carr, 2016: 137).

Josef Stalin’in şahsında (Serge, 1997: 234) kişiselleşmiş bir iktidar olarak “halk otokrasisi”nin, adına ister “proletarya diktatörlüğü” ister “halk devleti” densin, çağımızda, muhalif toplumsal hareketlere ya da siyasal işçi hareketine⁹ bir model olarak esin olması beklenemez. Günümüzde, o zaman Kautsky’nin sahip çıktığı *demokrasi* sözcüğü evrensel kabul görürken Bolşeviklerin parti adı olarak benimsediği *komünizm* sözcüğünün, geniş kitleler arasında “sempati” kaynağı değil bir “korku” kaynağı olmasının asıl müsebbibi, elbette başta kapitalist devletler olmak üzere sermayenin devasa ideolojik aygıtlarının dizginsiz propagandasıdır. Böyle olmakla birlikte, tek parti otokrasisi olarak yapılanan rejimin uygulamalarının bu propagandaya istemediği kadar çok malzeme sağladığı, tarihsel bir olgudur (Bensaid, 2006: 53; Faulkner, 2017; Volin, 2017).

Bu olgu karşısında, kapitalizmin demokrasiye karşı açtığı savaşı görerek, demokrasi bayrağını yükseltmek, “öznelerin savaşmaktan değil kazanmaktan korkmaları”na (Badiou, 2011: 30) sebebiyet veren negatif tarihsel deneyimin aşılması için zorunludur. Bu nedenle, bu incelemede benimsenen görüş açısından madalyon iki yüzlüdür; Ekim Ayaklanması’nın meşruluğu bir yüzde, *bir tarih*; ufku otokrasiye çıkan Rus Devrimi öte yüzdedir, *başka bir tarih* (Bensaid, 2006: 56). Madalyonun ilk yüzü tarih toprağında yere kapaklanınca, sonuç ikinci yüz üzerinde belirdi. Tarihsel sonucun, Ekim Ayaklanması’nı ve meşruluğunu tartışmalı

9 İşçiler, bu otokrasinin kendi adlarına kurulan bir diktatörlük olduğunu pek dikkate almaksızın otokrasinin kökleştiği bütün bir Stalin dönemi boyunca da direnmeye devam etti (Rossman, 2005).

kılan, Batı dışı bir modernleşme pratięi¹⁰ olması, devrim karşıtlarını haklı çıkar-
masa da, devrim yandaşlarını kapanmamış ve çözülmemiş bir dosya olarak onlarca
teorik sorunla baş başa bırakmaya devam ediyor. Bu incelemede, bu sorunlardan,
devrimin meşruluğu ve demokrasi başlıkları ele alınmaktadır.

Ekim Ayaklanması'nın tarihsel meşruluğu

Ekim Ayaklanması'nın, kaçınılmaz olduğu kadar tarihsel olarak meşru olduğu
görüşü, sadece Marksist kurama dayanmaz. İki büyük devrimi, Fransız ve Rus dev-
rimlerini ele aldığı kitabında Arno J. Mayer, bu devrimlerin nesnel dinamiklerini
açıkça serimler ve böylece, onların kitlelerin ideolojik bir sapkınlığı değil, “devletin,
siyaset ve toplumun tamamen yeni bir başlangıç veya temeli gereksindiği” yerde
kitlelerin “öfke patlamaları” olduğunu ileri sürer (2000: 23).

Rus Devrimi'nde bu öfkenin ateşi, “toprak, barış, özgürlük” talepleriyle yanı-
yordu. Rus Devrimi'nin öncesinde, ancak katıksız bir otokrazi ile bastırılan üç top-
lumsal talebe tanıklık etmeyen tarihçi azdır¹¹. Topraksız ve kiracı köylüler toprak,
Çarlık hapishanesinde tutsak uluslar kendi kaderini tayin, burjuvalar ve işçiler ise
otokraziye karşı demokrasi¹² istiyordu. Daha açık deyişle, otokrazi karşısında halk,
siyasal sistem içinde tanınma, temsil ve yetki istiyordu. Şubat Devrimi ile iktidara
taşınan ‘Geçici Hükümet’ler bu meşru taleplerin hiçbirini karşılamadı. Bu talep-
leri meşru sayarak tanıır gibi görüldüğü anda bile, devrimin sahibi isyancı kitleleri
Kazak atlılarının ayakları altında ezerek gerçek yüzünü gösterdi. Bolşevikler ise,
kitlelerin taleplerini bir program haline dönüştürdü. Ekim Ayaklanması'nın talep-
leri kitlelerin meşru ve haklı talepleri olduğundan, ayaklanma da *apriori* meşruydı.
Lockeçu terimlerle ifade edilirse, Ekim Ayaklanması, federatif erkin kendini tasta-
mam gerçekleştirmesiydi.

Bundan önce, yöntemsel olarak da, “devletin, siyaset ve toplumun tamamen
yeni bir başlangıç veya temeli gereksindiği” yerde (Mayer, 2000) devrimin kaçınıl-
maz olduğunu vurgulamak gerekir. Rosa Luxemburg, bunu şöyle ifade ediyordu:

10 Bu fikrin bambaşka bir kuramsal düzlemde doğrulanması için Peter Wagner'in “uzamsal karşılaştırma, ‘gerçekte
var olan modernliklerin’ çeşitleri olduğunu gösterir. Birleşik Devletler, Batı Avrupa ve Sovyetler Birliği toplumları bu
çeşitlerin belli başlı üç yirminci yüzyıl tipini oluşturur” diye yazarak “modernliğin doğu deneyimi” olarak betimlediği
olguyu da anmak gerekir (1996: 36). İI. Enternasyonalin kuramsal lideri Kautsky, Rus Devriminde “...gerçekleşmekte
olan aslında, sosyalist devrimlerin ilki değil, burjuva devrimlerin sonuncusudur. Bu kendini daha çok daha belirgin
şekilde göstermektedir. Bugünkü devrim sosyalist niteliği ancak Batı Avrupa'daki sosyalist devrimlerle çakiştığı
takdirde edinebilir” kanısındaydı (2008: 74), “Rusya'nın ekonomik geriliği düşünülürse yaklaşan devrim yalnızca bir
burjuva devrimi olabilir” (98).

11 Bkz. 4 nolu dipnot. *Kısa Ders'e* (Stalin, 1971), Stalin başkanlığındaki kurul tarihine (Gorkiy ve diğerleri, 2012), Carr
tarihine (2016; 2012; 2015), Rabinowitch'e (2010; 2014; 2016) Troçki tarihine (1998a; 1998 b; 1999), Sukhanov tarihine
(1984), Volin tarihine (2017), Faulkner'a (2017), Deutscher'a (1969, 1970, 1974, 1990, 1991), Serge'e (1972; 1996; 1997; 2012)
hatta kaynakçada gösterilen devrim karşıtı tarihlere (Pipes, 1990; Figes, 1996; Smith, 2010) ve genişletilmiş kaynakçada
gösterilen anmadığımız diğerlerine bakılabilir.

12 Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Kuruluş Bildirisi, “Peki, Rus işçileri ne istiyorlar?” diye soruyor ve “Diğer ülkelerdeki
yoldaşlarımızın sahip olduğu; basın, söz, toplantı özgürlüğü, kısıacası Batı Avrupa ve Amerika proleterlerinin sahip
oldukları koşulları, onlarda olmayan halk yönetimine katılımı... siyasal özgürlük Rus proleter sınıfı için soluduğu hava
kadar önemli. Son kurtuluğu ve yaşamının iyileştirilmesi için verdiği parlak savaşım, gelişiminin vazgeçilmez koşuludur”
diye cevaplıyordu (1991: 155-156)

En inanılmaz, en olanaksız, en hayalci görünen şey, patlak vermesinden bir saat öncesindeki devrimdir; en basit, en doğal, en apaçık olan şey, ilk savaşına girdiği ve ilk zaferini kazandığı zamanki devrimdir (1989: 29).

Çağımızın bilimsel dönüşümleri, örneğin, *Kaos* (Gleick, 2003) adı verilen bilimsel kuram, Luxemburg'un bu edebi ifadesini doğrulamakta, toplumsal değişim- de devrimlerin rolüne dair metodolojik temeller sağlamaktadır. Sınıflı toplumların üretim tarzındaki türbülans, başka deyişle bir üretim tarzından diğerine geçişin başlangıcı, genel olarak insan bilimlerinde verilen adıyla devrim; -koşullarını yaratması bakımından elbette bağımsız değilse de- doğrudan genel çekici olan sınıf mücadelesi¹³ ile değil, kriz ve devrimci eylemle ilgilidir. Kriz, devrimci eylem gibi hep kendine döner; kriz, kapitalizmde nesnel bir evrensel sabit olarak bunu yaparken, devrimci eylem, Marx'ın ifadesiyle "özel mülkiyetin olumsuzlanmasını isteyen" (1997: 208) proletaryanın tarihsel varlığı içinde nesnellik kazanan, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin özgül gelişimi ile belirlenen kendi başlangıç koşullarına bağlı öznel evrensel sabittir. Böyle bir kriz anında kitlelerin haklı öfkesi ile şekillenen devrimci eylem olarak Ekim Ayaklanması, ilk zaferini kazandığı anda, elbette meşruydur.

Bu ilk saatteki zaferde ne "terör" vardır ne de liberal ve muhafazakar entelijansiyanın gerek Fransız gerekse de Rus Devrimleri için ileri sürdüğü gibi, "terör" devrimin doğal sonucudur (Mandel, 2007; Traverso, 2013). "Terör", devrimin karşı-devrime verdiği tepki ile ilgilidir (Mayer, 2000). Sınıflı toplumların şan, şeref ve ün kaynağı saydığı savaşlarla kıyaslandığında devrimler, "kansız"dır. Ancak karşı-devrim, devrimi "panik, korku ve pragmatizm karışımı tarafından dikte edilen" trajik bir bağlama zorladığında (Traverso, 2013: 66), Bolşevikler, Fransız devrimcilerinin yaptığı gibi teröre ideolojik bir kılıf geçirmekte ikircikli davranmadı. Bunu yaparken onları esinleyen Marx ve Engels ya da ideolojik bağlılıkları değil, 1917'den hemen sonra sıklıkla yaptıkları gibi, koşulları Fransız Devrimi'nin deneyimi içinden okumaya çalışmaktı (Mayer, 2000: 30). Böylece, ortalama Bolşevik, karşı-devrimin hazırladığı iklimin yarattığı, sosyalist bir düzene geçiş için tek yolun sınırlandırılmamış, yerinde hukuk-dışı ve gerektiğinde keyfi bir diktatörlük olduğuna dair ideolojik zemini kolayca kabul etti ve "beyaz teröre karşı kırmızı terör" galebe çaldığında, Rus Devrimi'nin liderleri, Ekim Ayaklanması'nın bahriyelileri olan Kronştadlı denizcilerin isyanını da aynı şiddetle bastırmakta sakınca görmedi (Mett, 1998; Serge, 1997; Bookchin, 2011: 374). Böylece, Bolşevikler, işçi sınıfı devrimcileri olmalarına rağmen kendi elbiselerini biçmek yerine "siyasal öncüler" (Serge, 2012) olarak, kendilerine Fransız Devriminden kılıklar edindi. Marx'ın

13 Münhasıran bu yazının konusu olmadığından ayrıntısına girelemeyecek olsa da; kaos biliminin kazandırdığı metodolojik temellerden yola çıkarak, sınıf mücadelesinin bir dönüşüm dinamiği değil, aksine, bir genel çekici, dinamik toplumsal sistemin kendine dönmesini sağlayan "yasa"sı olduğunu; bir genel çekici olarak sınıf mücadelesinin, herhangi bir üretim tarzının kurduğu sınıflı toplumun yıkıcı değil kurucu dinamiği, başka deyişle, yok olmasına değil var olmasına/ yeniden üretimine yaradığını, söyleyebiliriz. Efendi-köle ilişkisinde devrimci potansiyel ilişkinin kendisinde değil, bu ilişkinin praksis yoluyla edinilmesinin yarattığı bilinçte bulunur: "Bu bilincin muazzam bir devrimci potansiyeli vardır. Doğayla salt nesnel bir ilişki, özgürlüğü ortaya çıkaramaz" (Kosik, 2015: 198).

1848 devrimcileri için yazdığı meşhur pasajındaki (1990:14) gibi, içinden geçtikleri devrimci bunalım çağında, korku ile geçmişteki ruhları kafalarında canlandırdı, tarihin yeni sahnesinde daha çok Fransız devrimcilerinin daha az komünarların eğreti kılığıyla, onlardan alınma ağızla, onların adlarını, sloganlarını, kılıklerini alarak yürüdü (Mayer, 2000).

Bu sonuç yönünden Ekim Ayaklanması'nın meşruluğunu kabul etmekle birlikte tarihsel sosyal demokrasiye yaklaşan bir görüş, "Lenin ve Troçki'nin, devrimci partinin öncü rolüne olan inançları, bütün tarihsel ve ahlaki yargıları kendisine mal ederek sosyalizmin özgürlükçü boyutunu inkar etti. Eski yoldaşları olan Menşeviklere zulmeden, köylü partisine, sosyal devrimcilere ve bütün muhalefete baskı yapan, Bolşevik Parti'dir. Devrimci yoldaşlarını Kronstadt'da katleden, Troçki'dir" (Birnbaum, 2002: 58) diyecektir. Daha köktenci diğer görüş ise, bu sonuçta "temsili demokrasi karşısına konseyci demokrasinin konulmasını" görerek (Poulantzas, 2004: 281), sorunu devlet ve demokrasi kuramsal bağlamı içinde ele almayı yeğleyecektir. İlk görüş, olgusal olarak ne kadar gerçekse, ikinci görüş, tarihsel-mantıksal içerimi ile o kadar doğrudur.

Ekim Ayaklanması'nın Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı kaotik ortamda doğduğu, Luxemburg'un ifadesiyle, "Dünya Savaşı'nın en olağanüstü olgusu" olduğu (1989: 61) kuşkusuzdur; ama onu var eden, yukarıda belirtildiği üzere, kitlelerin meşru "toprak, barış ve özgürlük" istencidir. Daniel Bensaid'in ifadesiyle "Rus Devrimi, bir komplonun değil, çarlık rejiminin otokratik muhafazakarlığının biriktirdiği çelişkilerin, bir savaş çerçevesi dahilinde patlamasıdır" (2006: 63). Bu bağlamda, Ekim Ayaklanması'nın Bolşevikler tarafından tezgahlanmış bir darbe olduğuna dair kaynağını genellikle Kerenski'nin anılarından (1927) alan liberal ve muhafazakar tezlerin (Pipes, 1990; Figes, 1996) tarihsel gerçekliği çarpıtan niteliğini de vurgulamak gerekir. Bu çarpıtma, sosyalizme karşı yürütülen ideolojik mücadelenin bir gereği olarak liberal yazının ezberine dönüştürüldü. Ernest Mandel, gerçekliğin bu çarpıtılmasını bizzat Ekim Ayaklanması'na karşı siyasal aktörlerin tarihsel tanıklıkları ile çürütür (1997: 23 vd.; Sukhanov, 1984). Traverso'nun belirttiği üzere, "Bolşevikler, sonradan yayacakları naif klişede resmedildiği gibi geleceğe doğru yürüyen bir proleter ordusunun öncü müfrezesi olmamakla birlikte, düşmanlarının tasvir edeceği kana susamış bir azınlık da değildi" (2013: 72). Rabinowitch'in (2010, 2014) kapsamlı tarih çalışmaları da, kendi ifadesiyle, "Ekim Devrimi'ni Lenin tarafından dahice önderlik edilen küçük, sıkı bir devrimci fanatikler çetenesinin askeri darbesinden ibaret gören hakim Batılı anlayışa meydan okur" (2016: 11).

Rabinowitch'in çalışmalarının gösterdiği üzere, Bolşevikler, devrimci 1917 yılının Şubat'ından Ekim'ine kadar, kitlelerin önünde değil yanındaydı. Temmuz Ayaklanması kitlelerce kendiliğinden gerçekleştirildi ve parti liderliği kesin olarak ayaklanmayı mahkum etse de, Petrograd Bolşevikleri son anda onların yanında yer alma ihtiyacı duydu (Rabinowitch, 2014). Ekim Ayaklanması öncesinde General Kornilov önderliğindeki darbe girişimi devrimci kitleleri Eylül ayında bir kez daha hareketlen-

dirdi, darbenin püskürtülmüş olması devrimci kitleleri yatıştırmaya yetmedi. Bolşevikleri iktidara, kitlelerin yanından öncülüğüne taşıyan, kitlelerin kendiliğinden ayaklanmasına tarihsel-mantıksal bir içerik kazandırabilmeleriydi. Bu içerik de adı “sürekli devrim” olan basit ama etkili bir şemadır: Şubat Devrimi burjuva devrimiydi. 1848 Devrimlerinden beri burjuvazi devrimci potansiyellerini yitirmişti. Ezilen ve emekçi kitlelerin, köylülerin, mahiyeti itibariyle demokratik -bu Bolşevik literatürde “burjuva talep” anlamındaydı-, burjuva taleplerini karşılamada dahi Alman burjuvazisinin gösteremediği cesareti, her bakımdan çok daha geri olan Rus burjuvazisinin göstermesi mümkün değildi. Bu nedenle, burjuvazinin çözmeye yanaşmadığı demokratik sorunları da köylülerin desteğini almış olan demokratik işçi hükümeti çözecek ve kesintisiz şekilde, bu demokratik önlemleri sosyalist dönüşüm için birer kaldırıca dönüştürerek sosyalizmi kuracaktı (Troçki, 2007).

Bu program da son derece meşruydu. Çünkü, demokratik burjuvazi, küçük burjuvazi ve işçilerin çoğunluğu için Kurucu Meclisin toplanması, köylüler için toprak, Rus halkının tümü ve askerler için barış; azınlık milliyetler için ulusal özgürlük anlamına geliyordu. Bolşeviklerin bu program üzerinde yürüdüğünü söylemek ise zordur. Daha sonra onu da uygulamayacak iseler de Bolşevikler, daha doğrusu Lenin, proletarya adına kendi programını ilan etti. Bu nedenle Mandel Ekim Ayaklanması’nın bir darbe olmadığına çok haklı ise de; Mandel’in Bolşevik sekti, bir an önce sosyalizme koşan aşırılardan kurulu olmadığı yönündeki iyimser görüşlerine Bolşevik partinin bütün iç çoğulculuğuna (Farber, 1990: 10) rağmen, katılmak mümkün değildir. Sovyetlerdeki çoğulculuğu ise anamıyoruz, zira, bu çoğulculuğu Bolşevikler, savunmadıkları gibi yok etti (1990, 27-29; Brington, 1990; Rabinowitch, 2016: 278). Bu, Bolşeviklerin “maksimalizmi”, aşırıcılığı ile ilgiliydi, bizzat Lev Troçki, *Rus Devrimi’nin Tarihi*’nin *Ekim Devrimin Zaferi* başlıklı üçüncü cildinde şöyle yazar:

...toplumsal ilişkiler, hala mercan adaları misali oluşmaktadır. Parlamentarizm ancak toplumun yüzeyini aydınlattı, o da suni bir ışıkla. Monarşiyile ve diğer yamyamlık kalıntılarıyla ve mağara vahşetiyle karşılaştırıldığında, demokrasi kuşkusuz büyük bir kazanımı temsil eder. Ama insanların toplum içindeki karışıklı ilişkilerinde kör güçlerin oyununu bozamadı bile. İşte bilinçaltının bu en derin alanına Ekim Ayaklanması ilk kez al atmıştır. Sovyet sistemi şimdiye dek birikmiş basit sonuçların hüküm sürdüğü toplumun temellerine bir amaç ve bir plan getirmek istiyor. (1999: 147)

Bu bakış açısının Komünün cumhuriyete demokratik bir temel sağlayan “anayasal ilkeleri”nden çok, Maximilien Robespierre’in “erdem”ine itibar ettiğinde ve bu anlayışın Ekim Ayaklanması’na önderlik eden Bolşeviklere hakim olduğunda (Mayer, 2000), bu incelemenin yazarının kuşkusu yoktur. Tercihin “devrimle kestirmece bir demokrasi arasında değil, devrimle Kornilov ya da bir benzerinin askeri diktatörlüğü arasında olması” (Bensaid, 2006: 64), izlenen yolun demokrasi ya da diktatörlük olmasında kurucu etken olamayacağı gibi, aşağıda özetlenen Kurucu Meclis tercihi, Bolşeviklerin yönünü açıkça gösterir.

Sovyetlerin demokratik meşruluğu

Faulkner'ın (2017) vurguladığı üzere bir darbe değil, katılımcı demokrasiyi temel alan halkın kitlesel bir hareketi olarak beliren Ekim Ayaklanması'nın tarihsel meşruluğunun önemli dayanaklarından biri de onun bu kitle demokrasisinin, Sovyet demokrasisinin ürünü olmasıdır. Ekim Ayaklanması'nın Sovyetlere dayanan tarihsel meşruiyeti Rus Devrimi'nin demokratik bir doğrultuda gelişmesinin tarihsel-mantıksal olanaklarını yarattı.

Ancak, Rusya'da Devrim, ne Komün gibi Fransız Devrimi, 1830 Devrimleri, 1848 Devrimleri tarihsel arka planına ve geleneğine ne de Rusya'daki kapitalist gelişme evresi, bir dünya devrimi onu izlemedikçe kapitalizmi aşacak bir siyasal biçime maddi temel oluşturacak olgunluk ve gelişmişlik¹⁴ düzeyine sahipti. Yine de Sovyetlerin, Komünün ışığını tüm dünyayı aydınlatabilecek kadar parlattığı anlardan kimse kuşku duymamalıdır. Bu anlar, Rus Devrimini sürekli parlayan bir güneşe çeviremediyse, işte bu maddi temel nedeniyledir. 1905-1907 Devriminin anıları canlıydı ancak, 1917 Şubat=Fransız Devrimi/burjuva devrimi, 1917 Ekim=Komün/proletarya öncülüğünde sürekli devrim diye kurulan ve bazı -ancak daha az yaygın- versiyonlarında 1905'in 1917 Şubat'ın yerine konulduğu denklemler, gerçeklikten çok kuramsal bir arzunun ifadesini yansıtıyordu.

Maddi koşulların yarattığı sınıra dair bu bilgi, ancak bugün sahip olunabilecek türde yeni bir bilgi değildi. Ekim Ayaklanması zamanında bile o kadar yaygındı ki, yukarıda aktardığımız üzere Gramsci devrimin *Kapital'e* karşı olduğunu yazabiliyordu. Bu bilgi Rusya'da da başattı: Daha çok işçi sınıfı içinde örgütlenmiş olan Rus devrimci Marksist geleneği¹⁵, daha çok köylüler içinde örgütlenmiş olan Sosyalist Devrimci Parti aksine, sosyalizmin burjuva demokrasisi eşliğini geçmeksizin tarihsel olarak mümkün olamayacağını savunuyordu. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin her iki hizbi de Rusya'da endüstriyel kapitalizmin gelişiminin burjuvazinin hakim sınıf haline gelmesine yol açacağını ve bunun da kurumsal olarak parlamenter demokrasisinin gelişmesine olanak yaratacağı düşüncesindeydi. Bu Bolşevikler arasında da yaygın görüştü (Liebman, 1990; 2017; Lenin, 1979b, 1998). Hatta Lenin, Marx'tan "toplumun ekonomik biçimlenişinin evrimine, doğal bir tarihin süreci olarak bakılır" alıntısını yaparak ve "sıkı bir tutarlılık ve ender bir mantık gücü ile sürdürülen temel fikrin burada olduğunu" (1979b: 11) söyleyerek sosyalist devrimcilerle polemige başlıyor, 1905'te, "Her kim, sosyalizme politik demokrasiyenin gayri bir yoldan ulaşacağını umarsa, eninde sonunda ekonomik düzlemde olduğu kadar, politik düzlemde de saçma ve gericî sonuçlara varır" diye yazıyordu (Lenin'den aktaran Liebmann, 2017: 76).

14 Bundan, genellikle Gramsci'nin Doğu-Batı sorunu olarak andığı Doğu'da ve Batı'da Devlet'in ve Sivil Toplum'un özgül gelişmişliği anlaşılır (2010: 281). Bu incelemede Gramsci'deki biçimiyle salt stratejik bir sorundan değil, doğrudan, demokratik kurumların ve geleneklerin sosyalist bir demokrasiye temel oluşturacak şekilde gelişmemiş olmasından da söz ediyoruz.

15 Rus Marksizminin kurucusu Plehanov'dur (Liebmann, 2017: 56). Daha 1902-3'te iki sekte, iki ayrı partiye bölünen Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik ve Menşevik liderleri, Lenin ve Martov üzerinde de görüşleri etkiliydi.

Sol Sosyalist Devrimciler ise, bunun hilafına, Rus köylüsünün geleneksel kömününün Rus sosyalizmi için maddi bir temel olduğu düşüncesindeydi (Bookchin, 2013: 79). Ama köylülüğe radikal toplumsal dönüşüm için olumlu ve belirleyici yer vermelerine rağmen onlar arasında da Plehanov'un, legal Marksizmin şemasının popülist dile tercümesine sıklıkla rastlanıyor, demokratik programlarının temelini bu tercümenin sonuçları, "otokrasiye son verilmesi, monarşizm ve feodalizmin bütün özelliklerinden arınmış, bütün uluslara mümkün olduğunca özerklik getiren Batı tipi bir cumhuriyet" oluşturuyordu (83).

Bunun hilafına, Rusya'da proletarya öncülüğünde sosyalist inşaya başlanabileceğine dair aşırı görüşün telifi Troçki'ye aittir¹⁶. 1905 Rus Devrimi sırasında, işçi ve köylülerin ittifakı içinde ve işçi sınıfının önderliğinde bir devrimin sosyalizme ulaşabileceğine dair görüş, ilk kez, Troçki tarafından *Sonuçlar ve Olasılıklar* olarak bilinen broşürde savunuldu (2007). Sürekli ya da kesintisiz devrim olarak nitelenen bu düşünce, "eşitsiz ve bileşik gelişim yasası" adı verilen, Marksizm içinde o tarihe kadar hakim olan toplumların gelişim şemasına nüans getiren zekice bir yöntemsel araçla Marksizm ile bağını koparmıyor; kapitalizmden sosyalizme geçişte, siyasi iktidarın ele geçirilmesine başat bir rol tanıyor; iktidarın ele geçirilmesini devrimci bir sınıfın bilinçli bir eylemi olarak görüyor; işçi sınıfının, iktidarı ele geçirdiğinde, "eşitsiz ve bileşik gelişim yasası"nın izin vereceği kadar sosyalizm için ön koşulları hazırlama yeteneği bulunduğunu, iktidardaki proletaryanın köylülüğün önünde onu kurtarmış bir sınıf olarak duracağını ve böylece, köylülüğün de katılımı ile proletaryanın önderliği altında ulusun sosyalizm programına bağlı şekilde yeniden kurulacağını, ileri sürüyordu. Lenin'in, Şubat Devrimi patlak verdikten sonra, parti basınında Nisan ayında yayınlandığı için Nisan Tezleri¹⁷ olarak bilinen tezleri de, esasen bu doğrultudaydı.

*Nisan Tezleri'*nde Lenin, Şubat Devrimi'ni burjuva devrimi olarak niteledi, bunun devrimin birinci aşaması olduğunu benimseyerek, işçi ve köylülerin kendi iktidarlara için hazırlanarak devrimin ikinci aşamasına geçmelerinin içinde bulunan temel görev olduğunu, bu iktidarın biricik organının da işçi, köylü, asker sovyetleri olduğunu ileri sürdü. "Bir parlamenter cumhuriyet değil -çünkü işçi vekilleri sovyetinden sonra, buna dönmek geriye bir adım olurdu- temelden doruğa kadar bütün ülkedeki işçiler, tarım işçileri ve köylü temsilcileri sovyetlerinin bir cumhuriyeti" diye açıklayarak "bütün iktidar Sovyetlere!" sloganını attı (1979a: 9-15; Wade, 2004). Lenin'e göre, Sovyetlerle birlikte, bir iktidar ikiliği ortaya çıktı ve işçiler, köylülerle birlikte Geçici Hükümet'i yıkmalı, iktidarı almalıydı (1979a: 19). Bütün iktidarın Sovyetlere verilmesini isteyen sloganın hedefi Geçici Hükümet gibi görünse de aslında Kurucu Meclis'ti. Böyle olduğu için *Nisan Tezleri'*nin Bol-

16 Gramsci, Troçki'nin öngörüsünün somut durumun somut tahlili olmaktan ziyade, genel geçer bir kuramdan zamansız devrimci aşırıçılık çıkarma olduğu kanısındadır. Bunu ifade tarzı ise burada aktarmayı tercih etmeyeceğizim hoyratlıktır. Bkz. Gramsci (2010: 280-281).

17 Nisan Tezleri'nin (Lenin, 1979a) özgüllüğü için bkz. Löwy (1994) ve Bensaid (2006).

şevikler tarafından dahi güçlükle benimsendiğine tüm tarihçiler özellikle vurgu yapar. Liebman bunu Lenin'in kendi partisini yeniden ele geçirmesi olarak niteler (2017: 140 vd.). Olayların hızlı gelişimi -özellikle Haziran-Temmuz Ayaklanması ve bastırılması (Rabinowitch, 2014)- içinde kent proletaryasının kendiliğinden ve aynı hızla Bolşevikleşmesi, barış talebinin askerler ve toprak talebinin köylüler arasında Bolşevik liderliğe sempatiyi arttırması Ekim Ayaklanması'nı olanaklı kıldı.

Bütün bunlar, konunun ilgilileri, uzmanları tarafından neredeyse ezbere bilinen hususlardır. Eğer Rus Devrimi'nin düşmanca bir eleştirmenine ait değilse bu ezberde, Rus devrimcilerinin iddialarını gerçekleştirmek yerine, iktidarda kalmayı temel bir öncelik haline getirdikleri, genellikle göz ardı edilir. Gerçekten de bu göz ardı etmeyi meşru kılan haklı bir neden vardır: Ekim Ayaklanması, demokrasiye karşı olanın sosyalizm değil kapitalizm olduğunu kanıtlayabilecek bir deneyimin yolunu açtığında, ona katılanlar kadar, onların rızasını kazanan devrimin liderleri de, burjuva demokrasisinden kat kat demokratik bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuracaklarından neredeyse emindi. Bütün Bolşevik Partisi edebiyatı bunun üzerine kuruluydu ve başlı başına *Devlet ve Devrim* (Lenin, 1978), temsili demokrasi karşısına gerçek demokrasiyi koyuyordu. Lenin, diğer partilerle kıyasladığında Bolşeviklerin, bilinçli proleterleri, ücretli işçileri ve işçilerle birleşen en yoksul köylüleri temsil ettiklerini; sosyalizmden yana olduklarını; istedikleri devletin, bir işçi, asker, köylü vb. vekilleri sovyetleri cumhuriyeti olduğunu, bu devletin, bütün halkın silahlanmasıyla yeri doldurulacak olan sürekli ordunun ve polisin kaldırılması, ücretleri iyi bir iş inkinden yüksek olmaması gereken memurların, yalnız seçilebilir değil, iş lerinden de geri alınabilir olması ile karakterize olacağını propaganda ediyordu (1979: 81-83). Bu görüşleri daha sistematik olarak devrim yılında devrimin geri çekildiği Ağustos ayı içinde kısa dönemde yazdığı *Devlet ve Devrim*'de de (1978) savundu. Kurucu Meclis için yürüttüğü propaganda ise, "Kurucu Meclis'i en yakında toplamak gerekir" (1979: 85) yönündeydi.

Bolşeviklerin her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalma stratejilerinin neredeyse fanatik bir tutkuya döndüğünü *Molotov'un*¹⁸ *Anıları*'ndan öğreniyoruz ( uyev, 2010). Bu bilgiyi, düşmanca bir eleştiriden uzak durmak için göz ardı etsek de, ne yazık ki, Sovyet Rejimi, bir "Sovyet Demokrasisi" olarak yapılanıp, ilerlemedi. Aksine, "Sovyet Demokrasisi"nin hızlıca  z l rek bir tek parti otokrasisine dönüştüğü özgül bir yol izleyerek (Farber, 1990; Anwelier, 1990; Brinton, 1990; Carr, 2012, 2015, 2016; Bookchin, 2013; Robinowitch, 2013; Zamir, 2014; Yakın, 2006; Faulkner, 2017; Liebman, 2017; Volin, 2017) demokrasi düşüncesi ile Marksizm arasındaki kopmaz ilişkiyi tersine çevirdi. Bu  zg l yol, daha önce öngörülen sosyalist demokrasi tasarımından tümüyle farklı bir tek parti diktatörlüğü doğurdu. Sosyalist yazında özellikle vurgulandığı üzere, İç Savaş boyunca uygulanan Sa-

18 Molotov'u anıyoruz zira, Lenin Nisan Tezlerini ortaya attığında; "Pravda'da Molotov adlı genç bir gazeteci, politik iktidarın tümünün devrimci demokrasinin yani Sovyet'in eline geçmesi gerektiğini ileri sürüyordu, ama bu düşünce partinin içinde pek azınlıkta kalmış görünüyordu" (Liebman, 2017: 141). Molotov, daha sonra Stalin'in sağ kolu olacak, anılarında da Stalin'in Leninist çizgiyi sürdürdüğünü ileri sürecektir ( uyev, 2010).

vaş Komünizmi ve gerçekleşmeyen dünya devrimi, özellikle de Alman Devrimi'nin bastırılması, Bolşeviklerin "*Sovyet demokrasisi ve proletarya diktatörlüğü*" diye özetlediği, biri ya da öbürü değil, hem biri hem öbürü formülünü olanaksız kıldı. Önce, Sovyetler içindeki siyasal çoğulculuk boğuldu; ardından Sovyetler, Lenin'in de şikayetçi olduğu (1999) "parti-devlet bütünleşmesi" sürecinde Bolşevik Parti'nin uzantılarına dönüştürüldü ve nihayet, Bolşevik Parti içindeki demokrasi de parti içi hiziplerin yasaklanmasıyla bastırıldı.

Sovyet Demokrasisinin Yükselişi ve Çöküşü (Farber, 1990) birçok çalışmada ele alınmıştır. Henüz 1919'da, Sovyetlerden geriye kalanın sadece bir kabuk olduğunu andığımız tüm bu yazarlar (Farber, 1990; Anwelier, 1990; Brinton, 1990; Carr, 2012, 2015, 2016; Bookchin, 2013; Robinowitch, 2013; Zamir, 2014; Yakın, 2006; Faulkner, 2017; Liebman, 2017; Volin, 2017) açık yüreklilikle kabul ederler. 1921'de ise Sovyetler partinin çevre örgütüne dönüşmüştür¹⁹. Carr, "1917'nin devlet iktidarını tahrip etmeye yönelik o kitlesel coşkusu, gerçekleşmemiş hayaller dünyasında sönüp gitti" (2015a:92; ayrıca bkz. 2016:105-216) diye yazıyor. Liebman da aynı kanıdadır: "Sovyetler bütün bağımsızlıklarını kaybettiler ve iktidarın birer aleti haline geldiler. Komünist partisi dışındaki partilerin varlıkları son buldu (...) Ortada tek bir parti kaldı, bu da kudretin en büyük kısmını kendi elinde topladı. (...) Yığınların ve popüler fikir akımlarının düşüncelerini özgürce ifade etmelerine duyulan güven de, Sovyet demokrasisi de çok gerilerde kalmıştı artık: Demokrasi Sovyetlerden çekildikten sonra partiden de çekiliyordu" (2017: 376-378). Özetle, "bütün iktidar Sovyetlere" sloganı, Bolşeviklerin Ekim Ayaklanması sürecinde, Halk Komiserleri Konseyi Sovnarkom'u kurmalarına, Ocak 1918'de Kurucu Meclisi dağıtmalarına meşruiyet sağladı. Ama bu sloganın gerçek olduğu bir konsey demokrasisi hiçbir zaman inşa edilmedi. Sovyetler, ne Geçici Hükümet döneminde ne de Sovnarkom döneminde ne yasama ne de yürütme gücüne sahip olamadı. Yönetim de kararname çıkarma yetkisi de fiilen Sovnarkom'da bulunuyordu. Meşruluk kaynağı olarak varlığını sürdürdüğü 1918 yılının sonunda Sovyetlerdeki çoğunluğunun yiteceğini gören Bolşevikler, Sovyetleri kentlerde parti organlarına, partinin çevre örgütlerine dönüştürdüler. Kırdan ise Sovyetler, belediyelerin yerini alan parti örgütleri oldular. Böylece, Sovyet demokrasisi, hoş bir slogan olarak kaldı. Carr'ın ifadesiyle "gerçekleşmemiş hayaller dünyasında sönüp gitti". Bolşevikler, Savaş Komünizmi döneminde, Çarlığın devlet aygıtını işletmek üzere, devlet aygıtının dişlilerine hızla yerleşti.

Bu, her koşulda asli müsebbibi, Bolşeviklerin içine kaçan Jakobenlerden²⁰ (Luxemburg, 1989: 71) daha çok karşı-devrim olan (Mayer, 2000) trajik bir hikayedir. En özlü anlatımını Traverso'da buluyoruz:

19 Bu incelemede, tarihi olaylara, bu bağlamda Sovyetler'in Bolşevikler tarafından, özellikle özel polis örgütü Çeka kullanılarak ve tüm muhalif devrimci ve sosyalist akımlar tasfiye edilerek nasıl bastırıldığının hikayesine yer verilmemektedir. Anarşist yazar Volin'in Bilinmeyen Devrim'ine (2017), Serge'e (1972; 1996; 1997; 2012) bakılabilir.

20 Richard Pipes ve Martin Malia'nın tezleri için bkz. Traverso (2013: 58-59)

Lenin, hukukun askıya alınmasını “burjuva demokrasisi”nin aşılması olarak sunduğunda ve Troçki, çalışmanın askerileştirilmesini proletarya diktatörlüğü ile özdeşleştirdiğinde, şiddet, kendiliğinden ve özgürleştirici karakterini yitirip, devlet aklı adına haklı çıkarılan hükümet sistemine dönüşmüştür (2013: 67).

Sovyet deneyinin açığa çıkardığı bu sonuç, bir buz kırıcı olarak Ekim Ayaklanması’nın ve aynı anlama gelmek üzere Sovyet demokrasisinin meşruiyetini ortadan kaldırmamakla (Luxemburg, 1989: 70-71; Mandel, 1997) birlikte, demokrasi ve sosyalizm arasındaki kopmaz ilişkiyi yeniden düşünmeyi kışkırtır. Bugün çok az sosyalist²¹, “demokrasi düşüncesinin Marksizm’e içkin olduğunu” (Mısıır, 2003: 119) reddeder²².

Kurucu Meclis Sorunu

Lenin ve Bolşeviklerin, Ekim Ayaklanması’na kadar Kurucu Meclis’in toplanmamasını Geçici Hükümete yönelik kahredici propagandanın merkezinde tuttuğu açıktır (Carr, 2016: 106). Ekim Ayaklanması ile birlikte hükümet olduklarında da, taahhütleri, “Kurucu Meclis toplanana kadar...” “geçici bir işçi ve köylü hükümeti” olduklarıydı (108).

Aynı Lenin ve Bolşevikler, kendi hükümetleri altında, Ekim Ayaklanması’ndan hemen sonra yapılan seçimlerle oluşan Kurucu Meclis’i yok etmek için özel bir çaba sarf etmekten de geri durmadı. Çünkü, birlikte hareket eden Sol Sosyalist Devrimcilerle Bolşevikler Kurucu Meclis’te çoğunluk değildi. Lenin, “Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi”ni Kurucu Meclise sunduğunda, Meclis, bu tasarıyı gündemine almadı (Rabinowitch, 2016: 122, 125; Carr, 2016: 117). Robinowitch, bu sorunu konuşmaya, Lenin’in küplere binmiş bir şekilde geldiğini ve “Merkez Komitesi adına, Bolşeviklerin derhal Kurucu Meclis’ten ayrılmasını ve ilk oturumdan sonra Kurucu Meclisin dağıtılmasını talep ettiğini” yazar (131).

Lenin Kurucu Meclis Üzerine Tezler’de, bunu, eğer “Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi”ni kabul etmiyorsa “Kurucu Meclis yöresinde açılmış bulunan bunalım, ancak devrimci yoldan, Kadetler ve Kaledin karşı-devriminin ileri süreceği belgiler ve kurumlar ne olursa olsun (hatta Kurucu Meclis üyesi niteliği de olsa), ancak bu karşı-devrimi cezalandırmak için Sovyetler iktidarının alacağı en gözüpek, en tez, en sert ve en kararlı devrimci önlemler ile sona erdirilebilir. Bu savaşım, Sovyetler iktidarının ellerini bağlama yolundaki her girişim, karşı-dev-

21 Uluslararası sosyalist hareket içindeki bölünmede, Stalin önderliğinde şekillenen “Sovyetik” diye adlandırılan çizgideki Komünist Parti’den istifa etmeyerek geleneğe sonuna kadar bağlı kalan EricHobsbawm için de (Trawerso, 2013: 44-46) son anına kadar aynı çizgideki TKP-İşçinin Sesi’nin Genel Sekreteri olan İsmail Akseymen (Rıza Yürükoğlu) için de (Yürükoğlu, 1982) demokrasi Marksizm’e içkindir.

22 Örneğin, Çin’de de bugün tek parti otokrasisi hakimdir. Dünya solunda Çin siyasal sisteminin sosyalizm olarak kabul edildiği bir edebiyatın artık yeri yoktur. Halbuki, her ikisi de sadece nominal olsa da, mevcut Çin Anayasası, 1936 SSCB Anayasası’ndan daha ileridedir ve siyasal rejimi de, tamamen Stalin şahsında kişiselleşmiş bir iktidarın şekillendirdiği (bu konuda bkz. Serge, 1997) 1936 SSCB’sinin aksine, çok daha gelişmiş rejim içi denge ve denetleme mekanizmalarına sahiptir. Dünya solunda buna rağmen Çin’den, doğru şekilde, sosyalizm olarak değil bir tek parti otokrasisi olarak söz edilir.

rimi kolaylaştırmak demektir” (1989: 111) diye gerekçelendirir.

Üzerinden yüzyıl geçtikten sonra, Nisan Tezleri’nin Ekim Ayaklanması’ndaki kurucu önemine benzer şekilde, Kurucu Meclis Üzerine Tezler’in Rus Devrimi’nin bir tek parti otokrasisine dönüşmesindeki önemini kavramak, oldukça kritiktir. Lenin’in Kurucu Meclis’e yönelik tutumuna meşruiyet üretmek için üretilmiş mazetelerin hiçbiri; örneğin, Sosyalist Devrimci Parti’nin iki kanada bölünmüş olması ve adaylar daha önce gösterildiğinden sol kanadın daha fazla olan oyunun seçim sonuçlarına yansımaması vb. örneğinde olduğu gibi, inandırıcı değildir. Öyle ise, seçimin yenilenmesini istemek dururken Kurucu Meclis’in dağıtılmasını hararetle istemenin nedeni daha teorik ve tarihseldir. Öyle olduğu için de Lenin’in yanlıgısı, vaktiyle Luxemburg’un uyarılarındaki kadar büyüktür.

Kurucu Meclis, taraftarlarının “Tüm İktidar Kurucu Meclise”, “Siyasi Teröre Son” ve “Yaşasın Halkların Kardeşliği” yazan büyük pankartlar eşliğinde devrimci marşlar söylerken dağıtılmasını sadece seyredebildi. Kurucu Meclis yanlısı 21 göstericinin ölümüyle sonuçlanan Bolşevik bastırmaya rağmen, Kurucu Meclis, Lenin tarafından kaleme alınan “Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi”ni kabul etmedi. Bolşevik azınlık hilafına seçilen Kurucu Meclis Başkanı Çernov, toprak meselesinde köylü taleplerinin kabulü anlamına gelen ve tüm toprakların yeniden dağıtımını içeren bir kararnameyi kabul ettirdiği gibi Bolşeviklere Kurucu Meclis eylemlerine karşı halkoylaması teklif ederek meydan okuduysa da, meclis üyeleri sabah oturuma ara verdiklerinde, bir daha Kurucu Meclis’in toplandığı Taurida Sarayı’na dönemedi. İronik şekilde, “çünkü kapıda, silahlı bir Bolşevik muhafız nöbet tutuyordu” diye yazıyor tarihçiler (Carr, 2016: 118; Rabinowitch, 2016: 133-134).

Daha o zaman, devrimin çağdaşı olan Luxemburg, olan biten hakkında tam olarak bilgilenelememesine rağmen Kurucu Meclis’in dağıtılması üzerine şöyle yazdı:

...“demokratik kurumların hantal mekanizması”nın güçlü bir düzelticiyi, yani kitlenin canlı hareketini, sürekli baskısını barındırdığını gösteriyor. Ve katı parti levhalarına, eskimiş seçim listelerine vs. karşın, kurum ne kadar demokratik olursa, kitlenin siyasal yaşamının nabzı o kadar canlı ve güçlü, etkisi o kadar doğrudan ve tam olur. Her demokratik kurumun, insanların bütün kurumlarında olduğunda kuşku olmayan sınırları ve eksiklikleri vardır. Ancak Troçki ile Lenin’in buldukları çözüm, *demokrasinin böylesine yok edilmesi*, iyileştirilmeye çalışılan hastalıktan da beterdur; çünkü, *toplumsal kurumların doğuştan gelen bütün yetersizliklerini tek başına düzeltebilecek o canlı kaynağı, en geniş halk kitlerinin etkin, kararlı, enerjik siyasal yaşamını tıkamaktadır.* (abç, 2013: 448)

Öyle de oldu, çok kısa bir süre sonra, eleştirilere konu olan²³ “Brest-Litovsk” Barış Anlaşmasının imzalanmasını izleyen aylarda, kendisi de Alman Devrimi’nin

23 Menşevikler, sosyalist devrimciler yanında enternasyonalist sosyalistler de Bolşeviklerin iktidarda kalmak için yaptıkları bu barışı “tarihsel sorumluluk” bağlamında tartışıyorlardı. Bkz. Luxemburg (1989: 46 vd.), IV. Enternasyonalin Troçki’den sonra gelen kuramcısı Ernest Mandel, yıllar sonra, “Brest-Litovsk” Barış Anlaşmasını “savaşa karşı devrim” ilkesinin ürünü, bir “barış devrimi”nin gerekli sonucu olarak değerlendirdi (2007: 37, 39).

konseyci -sovyetik- temelde gelişmesi mücadelesi veren bir devrimci olan ve konseyci bir ayaklanma sonrasında katledilen Luxemburg'un uyarısı tümüyle haklı çıktı.

Luxemburg, sadece Kurucu Meclis'in dağıtılmasını değil Bolşeviklerin seçme hakkına getirdikleri kısıtlamaları da, ilkesel olarak değil, devrimin doğası ve gelişim doğrultusunu esas alarak sert bir şekilde eleştirdi; öyle ki, şimdiye kadar, Sovyetler dahil demokratik temelde "...herhangi bir temsili organ seçildiğine ilişkin bir şey de duyulmadığını" vurgulama ihtiyacı duydu (449). Bolşeviklerin, iktidarda kalmaya odaklı siyasetleri, küçük burjuvazi ve çalışma olanağı olmayan proletaryanın geniş kesimlerini siyasal olarak herhangi bir haklarının olmadığı konuma itiyordu (450). Kurucu Meclis karşısında Sovyetler'in öne çıkarılması da, aslında bir taktik görüntüsü veriyordu, Bolşevikler, başlangıçta, "çoğunluğu köylüler (köylü ve asker delegeleri) oluşturduğundan Sovyetleri gerici olarak nitelemişlerdi", ancak, "Sovyetler onların yanına geçince, halk iradesinin gerçek temsilcisi oldular. Bu keskin dönüş sadece barış ve toprak sorunu ile bağlantılıydı" (451). Sovyet rejimi, bunların yanında, basın özgürlüğü ile örgütlenme ve toplanma özgürlüklerini bütün karşıtlarına yasaklayarak (451) kitlelerin canlı ve yaratıcı siyasal yaşamını boğdu (454).

Sonuçta, Bolşevik iktidar el koyduğu Çarlığın devlet mekanizmasıyla bütünleşmeye başladı. Sol sosyalist devrimciler de kısa zaman içinde tasfiye edildi. Nicos Poulantzas, bu incelemede de benimsendiği üzere, bunun, doğrudan Lenin'in tarihsel ve kuramsal mirasına ait ikili iktidar stratejisinin zorunlu sonucu olduğu kanısındadır (2010: 505).

Bugün konu ile ilgili hemen herkes, Fransız Devrimi'nin "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni bilir; ancak, kendisine sosyalist adını veren ve hatta Ekim Devrimi üzerine bitmek tükenmek bilmeyen bir söylevi sürdürmekte zorlanmayacak öznelerin çok azı, Lenin'in elinden çıkan "Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi" üzerine birkaç cümle kuşar. Bu cümleler de çoğunlukla Carr tarihinden alınmış bilgilerle sınırlı olacaktır. Bu inceleme bakımından bunun önemi şudur; Fransız Devrimine öykünerek yazılan bu Bildirgeye, sadece Kurucu Meclis değil tarihsel işçi hareketi de sahip çıkmamış, hatta yazarlar tarafından dahi sahip çıkılmamış, bir kısmı Bolşevik İktidar tarafından hazırlanan 1918 Anayasasının ilk bölümünü oluşturmakla birlikte evrenselleşememiştir. Bu bildirgenin SSCB'deki anayasal serüvenini izleyen ve böylece bildirge ile sonraki SSCB Anayasaları arasındaki nüansları da gösteren değerlendirmesinde Akbaş, bu sonucu, "sistemin içerisinde evrensel bir hak kategorisinin öngörülemediği olduğu gözden kaçmamalıdır. Aslında, Sovyet hukuk sisteminden yola çıkılarak farklı toplumlar için de geçerli olabilecek bir sosyalist deneyim çıkarılamamasının temel gerekçelerinden biri de budur" (2011: 151) diyerek vurguluyor.

Sovyet rejiminde, Lenin'in özetlediği program başlıklarından hiçbirinin -halkın doğrudan silahlanmasına dayanan ordu, geri çağırıma dayanan Sovyet demokrasisi, kamu görevlilerinin seçimle gelmesi ve geri çağırılabilmesi, ekonomide işçi konseyleri yönetiminde merkezi plan ve üretimde işçi denetimi, kamu hizmet-

lerinde halk denetimi, vd.- gerçekleşmemiş olması, aksine tek parti otokrasisinin kurulmuş olması, bir dizi tarihsel mazeretle geçiştirebilecek bir sorun değildir²⁴. Zira, bu mazeretlerin hiçbiri ilan edilen programla yüzde yüz çelişen bir otokrasiye neden razı olunduğunu açıklamaya yetmez.

İç Savaş ve Beyaz Terör'ün şiddeti, Çeka'nın²⁵ şiddetini, kişi özgürlük ve güvenliğinin siyasal polisin keyfine terk edilmesini ve bunun daha sonra da rejimin temel bir niteliği olarak sürdürülmesini; kapitalizmin tümüyle tasfiye edilmemiş olması, anayasal demokrasinin tek parti otokrasisi lehine tasfiyesini ya da Çarlık rejiminde de bulunmadığına göre hiç kurulmamasını; iktisadi durgunluk, devrimin temel programı olan "işçi denetimi"nin üstelik verimlilik nedeni ile fabrikaların eski patronları geri çağrılıp fabrikalara komiser olarak atanarak tümüyle ortadan kaldırılmasını (Brinton, 1990); bazı işçi sınıfı partilerinin Birinci Dünya Savaşı'nda kendi ülkelerinin burjuvazisini destekleme yanlış siyaseti, dünya siyasal işçi hareketinin örgütü enternasyonalin solcu aşırılıkla bölünmesini; "sosyalist anavatanın savunulması", dünya devrimi ilkesinin terkini, sonrada Komintern'in kapatılmasını; rejim, tüm meşruiyetini Sovyetlerden alırken, Sovyetlerin partinin çevre örgütüne dönüştürülerek (Farber, 1990: 30-31), iktidarın tek bir kişiye indirgenene kadar merkezileşmesini; kadınların özgürleşmesi için çıkarılan kararnameler ile kurumsal adımların geri alınmasını (Goldmann, 1993); devrimci sanat ve kültürün yüksek sanat ve kültürle bastırılmasını; hukuk teorisinin devrim sonrası maddeci gelişim çizgisinin terk edilmesini; Ekim Ayaklanması'nın en fazla umut yaydığı köylülük ve milliyetler sorununda dahi, kollektifleştirme adı altında köylülüğün hızlı modernleşme için zenginliğine el konulan modern serflere, siyasal birliğin paydaşı olan ve farklı Sosyalist Cumhuriyetler, Özerk ya da Otonom Bölgeler olarak örgütlenen milliyetlerin hakim Rus'un mandasına çevrilmesini; çoğaltıp azaltamayacağımız tüm bu can yakıcı gerçekleri, silip süpürecek *aslında* ile başlayan hiçbir cümlemin kurulamayacağını, bir bilimsel düşünce türü, tarih bilimi olarak deneyimlenen Marksizmin buna olanak sağlamadığını görmek ve bu konuda Hobsbawm'la aynı kuramsal ve moral yönelime işaret etmek zorunludur: "Ekim Devrimi'nin trajedisi tam da, otoriter, amansız ve acımasız bir sosyalizmden başkasını üretememiş olmasıdır" (Hobsbawm'dan aktaran Trawerso, 2013: 44).

Bu yüzden yaşayan siyasal işçi hareketi açısından Ekim Ayaklanması meşru ve yol gösterici *bir tarih* iken, Rus Devrimi sonuçları itibariyle Doğu'nun özgül bir modernleşme biçimi olarak kalmaya mahkum *başka bir tarihtir*. İncelemenin başında özetlenen mazeretler, kabaca, Rusya'da sosyalizmin maddi-toplumsal koşul-

24 2006 yılında yayınladığı kitabında, Semih Yakın adlı, kitabında özgeçmişi verilmeyen ancak devrimci Marksist bir politik akımdan geldiği anlaşılan yazar, Sovyet demokrasisinin bastırılmasına duyduğu tarihsel öfkeyle "Peki o zaman ne için düşünmeye, çalışmaya ve mücadele etmeye değer? Özgürlük ve sosyalizmi o sahte sosyalizmden, gerçekte pis bir yeni otokrasiden nasıl ayıracağız?" diye soruyor (Yakın, 2006: 6).

25 Bolşevik İktidar tarafından kurulan gizli polis örgütü. Savaş Komünizmi döneminde, aynı zamanda yargısal işlev görüyor ve karşı-devrimcilere yönelik sınırsız bir şiddet uyguluyordu. Bu uygulamaları, iç savaş sonrasında da devam etmiştir (Volin, 2017).

larına ilişkin sınır çizgileridir. Sorun bu sınır çizgileri içinde kavranabilir olsaydı, Buharin'in ifadesiyle köylülüğün zenginliğine askeri-feodal bir baskı ile el koyarak ilkel birikimini tamamlayan Rus Devrimi "tek ülkede sosyalizme" (Deutscher, 1990; 1991) geri çekilmez, Troçkizmin planına birebir uymasa da yaklaşık olarak, bütün trajik sonuçlarına rağmen, en azından Komintern öncülüğünde kovalanan dünya devrimine dair arayışları güncelleştirerek, sosyalist anavatanda otokrasiyi değil evrenselleşme kapasitesi olan sosyalist bir demokrasiyi gündeme getirebilirdi. Hikayenin bu bağlamında, *Komünist Enternasyonal* başlığı da hiç ama hiç iç açıcı değildir (Carr, 2010) ve dünya tarihinin izleyen evresindeki Devrimler, hikayeyi iyimser şekilde anlatmaya yeter örnek olay oluşturmazlar.

Sosyalizm ve demokrasi: "Sosyalizm, ya demokratik olacaktır ya da olmayacaktır"²⁶

Rus siyasal işçi hareketinin, hatta dünya sosyalist hareketinin, pek çok siyasal eşikte ve sorunda konjonktür bağımlı politik irade geliştirmekte en mahir liderinin Lenin olduğunda kuşku yoktur. Sürekli devrim kuramının telifi Troçki'ye aitse de, Rus Devrimi'nin siyasal biçiminin bir otokrasiye dönüşümünde belirleyici rolü olan ikili iktidar kuramını ortaya atan, bunu "proletarya diktatörlüğünün somut biçimi olarak Sovyet Cumhuriyeti" kuramına dönüştüren, bu maharetini kullanan Lenin'di.

Burjuvalar ve işçilerin otokrasiye karşı demokrasi talebinin somutlaştırdığı iki siyasal katılma biçimi de Rus tarihi içinde görülmüştü. İkisi de 1905 Rus Devrimi'nin yarattığı özgül bir biçim olan *Duma* ve *Sovyet*. Duma, monarşiyi sınırlandıracağı umulan bir tür parlamentoydu. Çarlığın 1906 Temel Kanuna göre, 25 yaşını geçen tüm erkeklerin kullanacağı oylarla seçileceği düzenlenmiş ise de, her erkeğin oyu eşit değildi; iki dereceli seçimlere dayandığından ve ikinci seçmenlerin belirlenmesinde farklı toplumsal gruplara ayrıcalıklar tanındığından, örneğin, toprak sahibinin oyu işçiden daha etkiliydi. *Duma*, hiçbir zaman gerçek bir parlamentoya dönüşmedi, daha çok Çarlığın danışma organı olarak kaldı. Şubat Devrimi'nden sonra toplanması beklenen Kurucu Meclis'in yasama yetkisine sahip gerçek bir parlamento olarak oluşması umuluyordu.

İlk kez 1905 Rus Devriminde görülen ve grev komitelerinin genişlemesi ile ken-diliğinden ortaya çıkan işçi ve asker meclisleri, Rusça adı ile "Sovyet" ise, belirli bir bölgenin (örneğin, Petrograd) ya da belirli bir grubun (örneğin, Askerler) doğrudan seçimlerle oluşturduğu delegelerden oluşuyordu. 1917 Şubat Devrimi'nde ise Sovyetler, devrimci kitle hareketinin gelişmesiyle birlikte, içinde siyasal partilerin de bulunduğu meclisler olarak, 1905'in anıları üzerinde şekillendi. Geçici Hükümet, meşruiyetini Duma'dan çok -çünkü, toplanmasına karar verilen Kurucu Meclis seçimlerinin yapılması gecikiyordu- Şubat Devrimi'nin açığa çıkardığı Sovyetler'den alıyor, Sovyet delegeleri hükümette temsil ediliyordu. Kerenski, sosyalist bir Sovyet

26 Bkz. Poulantzas (2004:297; 2010: 510).

delegesiydi. Gerçekte, Ekim Ayaklanması sırasında Kerenski'nin başında olduğu Geçici Hükümet de meşruluğunu Sovyetler'den alan bir yürütme gücünden ibaretti. Kornilov'un darbe girişimi karşısında Geçici Hükümet'i Eylül ayı boyunca ayakta tutan da Sovyetlerdi. Buna rağmen Lenin, ikili iktidar teorisini, Geçici Hükümet karşısında Sovyet iktidarını savunabildi ve buna kitleleri de ikna edebildi.

Kökleri, tartışmasız Friedrich Engels'in doğrudan katkılarıyla Alman Sosyal Demokrat Partisi önderliğinde şekillenen II. Enternasyonal, sivil ve siyasal özgürlüklerin geliştirilmesini genel oy mücadelesi içinde savunuyor, Engels'in öngörüsüne uygun olarak "proletarya ile burjuvazi arasındaki son kesin savaşın, ancak kendi çerçevesinde sonuna kadar götürülebileceği devlet biçimi" (Marx ve Engels, 1979: 401) olarak demokratik cumhuriyet için mücadele ediyordu. Lenin'in Nisan Tezleri'ndeki dehası, Sovyetleri, bir tür, demokratik biçimlerin sınırlarını aşan, komünal erki özgürleştiren siyasal biçim olarak formüle ederek, Bolşevik iktidarının siyasal meşruiyetinin temeli olarak adım adım inşa edilmesinin yolunu açmasıydı. Böylece Bolşevikler, işçi sınıfının siyasal temsil talebine dolaysız bir karşılık verebildi. Bunu gören, başta burjuvazinin siyasal temsilcileri olmak üzere, kurulu düzeni reformlarla dönüştürmeyi uman güçler, kendi meşruiyetlerini bir türlü toplayamadıkları Kurucu Meclis'e dayandırıyorlardı. Daha önce de açıklandığı üzere, Lenin, kendisi de Sovyetlerin desteği ile hükümet kurmuş olan Kerenski'ye karşı bu çelişkiyi sonuna kadar kullandı. Ekim Ayaklanması'nı gerçekleştiren kitleler, akabinde gerçekleşen Kurucu Meclis seçimleriyle duruldu. Ancak, Ekim Ayaklanması'nın öncülüğünü yaparak iktidarı alan Bolşevikler, Kurucu Meclis seçimlerinde, müttefikleri olan Sol Sosyalist Devrimcilerle çoğunluğu oluşturamadıklarını gördüklerinde, Kurucu Meclis'e karşı cephe aldı. Bunun sonucu, yukarıda özetlendiği üzere, sırası ile, Kurucu Meclis'in kapatılması, Sovyetlerdeki çoğulculuğun ortadan kaldırılması, hukukun ve hakların ikincilleştirdiği Jakoben/ günümüz siyasi polisinin atası olan Çeka eliyle tümüyle hukuk dışında uygulanan kızıl teröre dayalı bir yönetim, özetle tek parti otokrasisi, onu savunanların tercih edeceği adla "proletarya diktatörlüğü" oldu.

Mandel, "şahsen Lenin hukuk sistemine dayalı bir devlet kurmaktan ve bu yönde kararlı adımlar atılması zorunluluğundan yanaydı" diye yazıyor (2007: 84). Stalin'in sağ kolu lakaplı ve Stalin döneminde sağ kalabilen iki Bolşevik Merkez Komitesi üyesinden biri olan ve devrim günlerinde ikili iktidar kuramını hararetle savunan genç gazeteci Molotov ise, ihtiyarlığında verdiği mülakatta Lenin'i terörün uygulayıcısı olarak resmediyor:

Lenin Rostov bölgesindeki fakir bir köylüden mektup almıştı: "Herşey kötüye gidiyor, diyordu, bizler, fakir olanlar hiçbir yardım görmüyoruz, çok kötü durumdayız". Lenin ne yaptı? Sverdlov Üniversitesi öğrencilerinden bir grup kurulmasını önerdi (bu orta öğretim görememiş ama bilgi seviyelerini yükseltmek isteyen yetişkinlerin gittiği bir üniversiteydi); Lenin bu grubu, olay yerine giderek bilgilerin doğrulanması halinde sorumluları kurşuna dizerek durumu

düzeltilmekle görevlendirdi. Daha somut olamaz: Yerinde kurşuna dizmek, nokta; o kadar! Bunlar yapılagelen şeylerdi, yasalara aykırı. Ama mecburduk. Diktatörlük budur, süper-diktatörlük. (Çuyev, 2010: 201)

Mandel mi Molotov mu haklıdır? Madalyonun iki yüzü, *iki ayrı tarih* nedeniyle, belli ki, her ikisi de haklı. Ancak doğrusu, Stalin'i bir karşı-devrimci olarak mahkum etmek (Faulkner, 2017) yerine Mayer'in betimlediği üzere, "eseri bihak-kın Ekim 1917'nin başlattığı süreç içerisinde yer alan 'radikal bir modernleştirici' olarak" kabul etmektir (2000: 563). Bu durumda, "sosyalizm", uzak bir başlıktır. Demokrasi ise daha da uzak...

Rus Devrimi'nin demokrasi sorununu bütün boyutlarıyla ortaya koyan ilk sosyalist kuramcılar, Luxemburg (1989; 2013) ve Kautsky'dir (2008). Kautsky, Marx'ın bambaşka bir bağlamda kullandığı "proletarya diktatörlüğü" kavramından, Bolşeviklerin kurdukları açık diktatörlüğe meşruiyet aramalarına şiddetle karşı çıktı. Marx, bir *hükümet biçiminden* değil bir siyasal/anayasal koşuldan söz etmişti. *Karl Marx'ın Devrim Teorisi* adlı baş yapıtının hacimli üçüncü cildini *Proletarya Diktatörlüğü* üzerine hasreden Hal Draper, Kautsky'nin ortaya attığı bu sorunu doğrudan ele aldı ve "Marx'ın terimi, 'işçi sınıfı yönetimi', 'proletarya iktidarı' ve 'işçi devleti' anlamında kullandığını, hiçbir zaman bir *hükümet biçimi*ne ilişkin olarak kullanmadığını" ileri sürdü (Wolhforth, 1992:174; Draper, 1986; 1987). Marx'ın her zaman için *hükümet biçimini* (demokratik cumhuriyet) ile devletin sınıfsal içeriğini (proletarya diktatörlüğü) birbirinden ayırdığını kanıtlayan Draper'e göre, işçi sınıfının yönetimini sürdürebileceği yalnızca bir genel hükümet biçimi vardı, o da *demokratik cumhuriyeti* (Wolhforth, 1992: 175). Draper'e göre, "...Bir Marksist, ki aslında Kautsky de bunu yapmıştır, işçi devletin parlamenter kurumlar temelinde kurulması sonucuna varabilirdi" (1987: 130-131; Wolhforth, 1992: 176).

Kautsky, söz konusu olan hükümet biçimi olduğunda, işçi hareketinin geleneğinin ve tarihsel çıkarının demokrasiden yana olduğunu açıkça vurguladı; modern demokrasi, işçi sınıfının sivil ve siyasal özgürlükleri genişletmek için verdiği genel oy mücadelesinin ürünüydü. Avrupa işçi sınıfının eğilimi de inşa ettiği demokrasiyi korumak yönündeydi. Bolşeviklerin inşa ettikleri diktatörlük, sosyalist bir programdan ziyade, tarihsel niteliği ve içeriği burjuva olan bir devrimde sosyalist bir partinin öncülüğü ele alabilmesinden doğmuş, bir azınlık diktatörlüğüydü; yoksul ve küçük köylülüğün pasif rızası ile ayakta kalabilecek bu diktatörlüğe sosyalizm denilemeyeceği gibi, ancak köylülüğün bu rızası ile ayakta kalabileceğinden bu siyasal rejim, demokrasiyi hakim kılmazsa kısa sürede, kişi egemenliğine dönüşebilecekti²⁷. Kautsky, Bolşeviklerin içinde bulundukları koşullara verdikleri tepkileri,

27 Rus köylüsünün "... mülkiyetini güvenceye alan ve bütün dikkatini tarlasını sürmeye ve ürünlerini satmaya ayırmasını sağlayan bir diktatör, belirli koşullar altında onun için cumhuriyet kadar hoş karşılanabilir bir şeydir. Çünkü bu diktatör, demokrasinin kaldırılmasıyla gelmiştir ve bir sınıf diktatörlüğü aslında, Lenin'in kendisinin de belirttiği gibi, bir parti diktatörlüğüdür ve zamanla tek bir kişinin diktatörlüğüne dönüşebilir" (Kautsky, 2008: 94).

bir arızı durum olarak kabul etmek yerine Rusya'nın tarihsel maddi koşullarından doğan özgüllüklerini evrenselleştirmelerine de karşı çıktı (2008: 100). Bütün eğilimler aksini gösterse de Kautsky, devrimin maddi sınırlarını tek tek işaret ederek eski yoldaşları olan Bolşevikleri uyardı: "Diktatörlüğün yerine demokrasi gelirse devrimin kazanımları korunabilir" di (105).

Luxemburg'un bilinen *Rus Devrimi* broşüründe vurguladığı üzere; "Lenin-Troçki kuramının temel yanlışı, Kautsky gibi, diktatörlüğü demokrasiye karşı koymalarıdır. 'Diktatörlük *ya da* demokrasi', Bolşevikler ve Kautsky için sorun bu terimlerle ortaya konuluyor. Kautsky demokrasiden, burjuva demokrasisinden yana tavır alıyor, çünkü burjuva demokrasisi onun için sosyalist dönüşüme bir yol oluşturuyor. Buna karşılık Lenin-Troçki demokrasiye karşı diktatörlükten ve böylece bir avuç insanın diktatörlüğünden yana, yani burjuva modeli bir diktatörlükten yana tavır alıyorlar. Bunlar gerçek sosyalist siyasetten her ikisi de aynı derecede uzak iki zıt kutuptur" (1989: 92; 2013: 456).

Gerçekten de, Poulantzas'ın vurguladığı üzere *devrimin kartalıdır Luxemburg*, olayların olanca ateşi içinde bütün olan bitene onun yükseldiği yerden bakabilen başka biri yoktur. Luxemburg'un aktardığımız alıntısında açıklandığı üzere, demokrasi ve diktatörlük sorununun salt stratejik bağlamda ele alınışı, tümüyle metafiziktir. Sorun Rus Devrimi'nde, Luxemburg'un ifadesiyle, Bolşevikler tarafından sadece ortaya konulabilirdi (1989: 96), bu anlamda Kautsky tümüyle haksız değildi ama Kautsky de Lenin kadar kendi partisine ve stratejik çizgisine meftundu ve demokrasiyi tarihsel bağlamında değil Lenin gibi stratejik bağlamında ele aldı. Kautsky, Almanya'da girilmedik işçi evi, örgütlenmedik işçi mahallesi bırakmayan, işçinin hayatını çocuklarına açılan kreşlerden tutun, boş zamanlarını da parti toplantılarıyla gerekirse eğlenceli kutlamalarla doldurarak kuşatan Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin demokratik yoldan ve genel oyla siyasal iktidarı alacağını gerçekten umuyordu. Lenin ise iktidarı fethetmişti. Demokrasi sorununun stratejik soruna kurban edilmesinden doğan bu metafizik tartışmanın taraflarının ardılları, daha sonra da geri adım atmadı ve sonuç, Alman Devrimi'nin Alman burjuvazisi tarafından Alman Sosyal Demokrat Partisi aracılığı ile bastırılmasının kaçınılmaz kıldığı, siyasal işçi hareketinin en önemli ve büyük örgütü Enternasyonalin talih-siz bir şekilde bölünmesi oldu. Lenin'in ardılı olduğunu söyleyenler, siyasi iktidar Stalin şahsında kişiselleştiğinde dahi, devletin "işçi devleti" olduğunu ve öyle olduğuna göre, burjuva demokrasilerinden daha demokratik olduğunu savunabildi. Kautsky'nin partisi ise, kendi parlamenter stratejisini savunmak için önce Luxemburg ve Karl Liebknecht'in katıldığı Alman işçi sınıfının konseyci -Sovyetik- isyanını demokrasiye bağlılık gerekçesi ile vahşice bastırdı ve işçi sınıfının tarihsel hafızasına böylece kaydoldu; burjuvaziye sunduğu bu büyük hizmetin ardından gelen başarısız iktidar yıllarından sonra "demokrasiye içten bir bağlılıkla" iktidarı neredeyse kendi eliyle Hitler'e teslim etti.

Dünya çapında gelişen bir karşı-devrim olarak faşizm ve nasyonal sosyalizm,

kendi eliyle iktidarı teslim eden Kautsky çizgisini şiddetle bastırırken²⁸, SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan faşizmi ezerek kazananlar safında çıkması ve Deutscher'in *Tarihin Ironileri* (1991) sayacağı, Troçki'nin hiç kast etmediği şekilde bizzat Kızıl Ordu'nun kılıcı ile Doğu Avrupa'nın bir kesiminde "halk demokrasisi" kurabilmesi, ardından gelen Çin ve Küba devrimleri, demokrasi sorununu kısmen görünmez kıldıysa da ortadan kaldırmadı. Aksine, Çin ve Küba'daki devrim sonrası süreçle birlikte Kamboçya, Vietnam vd. deneyler, demokrasi sorununu daha da görünür hale getirdi.

Sorun ortadan kalkmış olmadığı gibi daha da katmerlenmiş olduğu için henüz SSCB varlığını sürdürürken, Sovyetik çizgideki partilerin geleneğinden gelen kimi kuramcılar da "sosyalizm ve demokrasi" sorununa adıyla ve doğrudan parmak basabildi. Avrupalı Komünist Partiler, sorunu gündemlerine aldılar ve Avrokomünizm adı verilen akım bizzat bu tartışma içinde doğdu. Bu kuramcılar sadece Dünya'da değil, Türkiye'de de vardı²⁹.

Troçki'nin devrimci geleneğini sürdürdüğünü ileri süren yazarlar da, Mandel örneğinde olduğu gibi (1997) Troçki'nin *İhanete Uğrayan Devrim*'deki özeleştirisi temelinde sosyalist demokrasi tartışmasını, gündemine aldı. Ancak bu gelenek, bir bütün olarak deneyimin kendisine çıkarması gereken faturayı Stalinist karşı-devrime çıkardı (Bensaid, 2006: 57; Faulkner, 2017: 237). Bu makalede de tekrar edilen Ekim Ayaklanması'nın programından yürünebileceği, dolayısı ile iki ayrı tarihten söz etmenin daha doğru olacağı görüşünü benimseyen Bensaid örneğinde olduğu üzere, "bürokratların komünizmin aynasında kendi yüzlerine bakamaması" (Bensaid, 2006: 60) türünden edebi ifadelerle sorunu karşı-devrime bağlamak mümkünse de, bu edebiyatla sorunun halinin altına süpürülemeyeceği açık olmalı.

Avrokomünizme, Troçkizme karşı, "işçi devletine", "tankların üzerine çıkan kahraman" Boris Yeltsin'in çizimleri altında verdiği son nefesine kadar sahip çıkan Yürükoğlu, proletarya diktatörlüğünün devlet henüz sönmülmendiği için özde bir diktatörlük olsa da, çoğunluğun çıkarları ile yönetimi ilkesine ve bu doğrultuda salt temsili değil aktif bir yığın demokrasisine dayandığı için burjuva demokrasislerinden daha demokratik bir siyasal biçim olması gerektiğini, Marx ve Engels zamanında sosyalizm ve demokrasi ilişkisinin kopmaz bir ilişki olduğunu, Komintern partileri dönemi dediği dönemde bu ilişkinin koptuğunu belirterek, dönemin

28 1933-1945 arasındaki 12 yılın Alman sosyal demokrasisinin tarihsel varlığını yok edememiş olmasında, sosyal demokrasi'nin bir işçinin hayatını kuşatan ve böylece aile yoluyla da kuşaktan kuşağa aktarılan deneyimi küçümsememelidir.

29 Örneğin, Moskova'da eğitim görmüş olan ve SSCB yanlısı görüşleri ile bilinen R. Yürükoğlu, 1982 yılında yayınladığı *Sosyalizm ve Demokrasi* broşüründe, sorunu bütün çıplaklığı betimlemekten çekinmedi:

"Marks'ın zamanında, bugün ve yarın, insan haklarını, en basitinden en yükseğine insan haklarını savunan komünistlerdir. Oysa bir bakıyoruz Saharof denen kişi kızını Amerika'ya evlendirmeye göndermek için açlık grevi yapıyor. Ne var, kız gidecekmiz, Amerika'da oturacakmış. Gitsin. Ne yaparsa yapsın. Koca Sovyetler Birliği bununla mı uğraşacak? Hayır diyor, gidemez. Ardından Batı'da bir iki ses yükseline bırakıveriyor. Bunun gibi binlerce örnek çıktığı zaman, büyük bir engel olur. Komünizmin işçilerin, emekçilerin kalbini kazanması için belki de en büyük engel buradadır. Bu engeli aşmadan, komünist partilerinin dünya çapında başarı kazanmasının şansı yoktur" (1982: 10). Ayrıca bkz. Mahir Sayın (2003).

SSCB'si için, proletarya diktatörlüğünün demokratik olmayan, bürokratik deformasyona dayanan biçiminin öz ve biçim diyalektiği gereğince, kapitalizme doğru yol alacağını tespit etti (Yürükoğlu, 1982: 12). Yürükoğlu'nun düşünme tarzına göre;

Diktatörlük devletin özüdür, demokrasi devletin biçimidir. Her devlet bir diktatörlüktür ama her diktatörlük demokrasi olmayabilir. Burjuva devletin özünü burjuva diktatörlüğüdür. Bu, demokrasi olarak da biçimlenebilir, çıplak diktatörlük olarak da biçimlenebilir. Proletarya devletinde de aynı şey geçerlidir. Proletarya devleti de özünde proleter diktatörlüğüdür ama demokrasi de, çıplak diktatörlük de olabilir. (1982:12)³⁰

Sovyetik Yürükoğlu için de, bürokratik diktatörlüğe çözüm, iki ayrı tarihten ilkinin izi içinde, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de (1978) belirgin kıldığı yoldan, "aktif katılıma dayalı yığın demokrasisi"dir. Bu, yazar tarafından, başta basın ve ifade özgürlükleri başta olmak üzere, tüm temel ve hak özgürlüklerin güvence altında olduğu; siyasal çoğulculuğu teminat altına alan güçler ayrılığının sadece devlet işlevleri yönünden değil, devletin örgütlenme biçimi ile de, yerel örgütler ve başta işçi denetimi organları olmak üzere çeşitli özyönetim organları ile kuşatılarak sağlandığı katıksız bir anayasal demokrasi olarak betimlenmektedir.

İlginçtir ki, Bensaid de benzer bir öneriyi tekrar eder:

...siyasi çoğulculuğun savunusu, çeşitli durumlara bağlı bir mesele değil, sosyalist demokrasinin temel bir koşuludur. Troçki'nin de *Ihanete Uğrayan Devrim*'de deneyiminden çıkardığı sonuçtur bu. "*Aslında sınıflar heterojen değildir, iş karışıklıklarca parçalanmışlardır ve ortak amaçlara ancak eğilimler, gruplar ve partiler arası bir mücadele sonucu varabilirler*". Bu kolektif iradenin, kurumsal yapılar ne olursa olsun, doğrudan katılımcı demokrasi ile temsili demokrasiyi birleştiren özgür bir seçim süreci aracılığıyla kendisini ifade edebileceği anlamına gelmektedir. (2006: 72-73)

Böylece tarih, demokrasi tartışmasında Lenin kadar Kautsky'yi de, aynı hızla yanlışladı ve doğruladı, sosyalist düşünce demokrasi sorununda, bu iki pragmatik işçi liderinin güncel stratejilerine kurban ettiği metafizik ikilik doğrultusunda değil, Luxemburg'un meşru mirası üzerinde, Rus Devrimi makalesinde formüle ettiği diyalektik bütünsellik içinde ilerledi.

Luxemburg'un sosyalist demokrasi konusundaki fikirleri, bir yandan revizyonizmin kuramcısı olarak tanınan Bernstein'a öte yandan da Rus Devrimi sürecinde Lenin-Troçki çizgisine karşı polemik içinde gelişti ve şekillendi. Bernstein'a kar-

30 Böyle olmakla birlikte, sosyalizm ancak aktif yığın demokrasisine dayandığında, devletin özü olan diktatörlüğü ortadan kaldırarak şekilde, devletin sönmelenmesi yolunda ilerleyebilir. Aksi durumda, devlet yönetimi işi bir uzmanlık alanı olarak kalacağı için, bürokratik deformasyon gerçekleşir, çoğunluğun devlet işlerine aktif katılımı olmadığı zaman, devlet çoğunluğun elinden yukarıya doğru süzülür: "Bürokratik deformasyonu mantıksal sonucuna götürdüğümüz zaman, tarihin kendine özgü garip yollarından kapitalizme geri döner. Sosyalizmden kapitalizme geri dönülmez diye bir şey yoktur. Komünizme dek kapitalizme geri dönebilir. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyet altında olması yeni bir kapitalist sınıfın ortaya çıkmasına engel olmaz" (Yürükoğlu, 1982: 12).

şı, burjuvazinin tarihsel bir sınıfı olarak demokratik kapasitesi ve niteliğinin artık bulunmadığını, demokratik kurumların burjuva gelişmesi için aracılık işlevlerini yitirmelerine dayanarak (2013: 229) savundu. Marx'ın 1848 Devrimleri sonrasında gözlediği bu nesnel tarihsel durum, "...burjuva liberalizminin yükselmekte olan işçi hareketi ve onun nihai hedefi karşısında korkuya kapılıp ruhunu satmış olması olgusu karşısında..." işçi sınıfını demokrasinin asli savunucusu haline dönüştürdü; "...bugün demokrasinin *tek* dayanağının sosyalist işçi hareketi olduğu ve olabileceği...", Luxemburg'a bir bedahet olarak göründü: "Sosyalist hareketin yazgısı burjuva demokrasisine değil, tam tersine, demokratik gelişmenin yazgısı sosyalist harekete bağlı"ydı (231).

Luxemburg, Rus Devrimi'nin önderliğini yürüten Lenin-Troçki çizgisini de bu temelde eleştirdi. Kurucu Meclis, genel oy ve Sovyetleri bu bütünlük içinde ele aldı; Kurucu Meclis ve genel oy olmaksızın Sovyetlerin demokratik organlar olarak nefes alamayacağını açıkça belirtti. Siyasal özgürlük ve onun olanaklı kılacağı, kitlelerin aşağıdan demokratik katılımı ile şekillenen kamusal yaşam olmaksızın, hele hele, Rusya gibi bir ülkede;

Genel seçimler olmadan, sınırsız basın ve toplantı özgürlüğü olmadan, düşüncenin özgürce mücadelesi olmaksızın, her kamu kurumundaki yaşam ölür, içinde sadece işleyen tek unsur olarak bürokrasinin kalacağı bir biçime dönüşür. Kamu yaşamı giderek uykuya dalar; birkaç düzine parti önderi tükenmez enerjileri ve sınırsız deneyimleri ile yönlendirir ve yönetirler. Gerçekte yönetenler ise, aralarındaki bir düzine mükemmel beyindir³¹. Zaman zaman işçi sınıfının seçkin bir kesimi de, önderinin konuşmalarını alkışlamak, önerilen kararları oy birliği ile onaylamak için toplantılara çağrılır – yani aslında bir klik olayı vardır. Bir diktatörlük; ancak kuşkusuz proletaryanın diktatörlüğü değil, bir avuç siyasetçinin diktatörlüğü, yani burjuva anlamında, Jakobenler anlamında bir diktatörlük (Sovyet kongresinin toplanmasının üç aydan alt aya ertelenmesi). (...) Böylesi koşullar kaçınılmaz olarak kamu yaşamının gaddarlaştırılmasına neden olmak durumundadır: Suikast girişimleri, rehinelerin kurşuna dizilmeleri vb. (Luxemburg, 2013: 453)

Nicos Poulantzas, devrimin kartalı Luxemburg'un yolundan, "sosyalizm ya demokratik olacaktır ya da olmayacaktır" (2004: 297; 2010: 510) diyerek, tartışmaya nokta koyarken, Luxemburg'un eleştirisinin mantıksal sonucunu eksiksiz şekilde tekrarladı: "Yalnızca iki yöntem arasındaki, temsili demokrasinin dönüştürülmesi yöntemi ile tabandan doğrudan demokrasi ya da özyönetimci hareketin geliştirilmesi yöntemi arasındaki bir eklemlenme otoriter devletçilikten sakınabilir" (2010: 503).

31 Luxemburg, bu satırları 1918'de yazdı. Lenin, 1921'de, hem ülkede hem partideki her sorunun Sovnarkom önüne gelmesinden yakınırken, bunun tek parti iktidarından kaynaklandığını itiraf ettikten sonra kişisel sorumluluğuna da değinerek, "İşten çekilmek durumunda kaldığımda, iki diğlinin -Politbüro ve Sovnarkom- bir arada çalışmıyor olduğu görüldü ve Kamenev bu bağlantıyı korumak için üç misli sorumluluk altına girmek zorunda kaldı. Mademki yakın gelecekte işe dönmem pek mümkün değil, bu durumda tüm umutlar diğeri iki yoldaşa, Almanlarca sağlığına kavuşturulan Yoldaş Çiyerupa ve Yoldaş Rikova bağlanmaktadır" diye yazıyordu (1999: 80). "Rikov'u tedavi ederek Alman İmparatoru da bize hizmet etmiş oldu" diye espri yaparak. Aslında, şakası Luxemburg'u doğruluyordu.

Devletin sönümlenmesi sorunu: Kamu hizmeti ve siyasal iktidar

Yürükoğlu ile Bensaïd'in ve nihayet Poulantzas'ın vardığı sonucun aynı olması, bir başlangıç noktası sağlamakla birlikte, bu yazarların hepsinde hakim olan Leninist etkinin (Wolhforth, 1992), sosyalizm ve demokrasi sorununda atılması gereken bir sonraki adımı atmaktan, açıkça anayasal demokrasiyi savunmaktan onları uzak tuttuğu söylenebilir. Rus Devrimi, Lenin tarafından, komünal erkin serbest kaldığı, başka deyişle demokrasinin konseyci formunun geliştiği bir tarihsel eşik olarak formüle edilmiş ve devrim sürecinde ve sonrasında propaganda buna hasredilmiş ise de aksine, komünal erki bastırmıştır.

Konunun daha açıklıkla görünür olması bakımından, Lenin-Troçki liderliğinde şekillenen Rus Devrimi için bu bağlamda şu söylenebilir: Engels'in açıkça formüle ettiği "demokratik cumhuriyet" programına karşı, devletin siyasal bir devrimle sönümlenebileceğine ya da sönümlenmeye başlayacağına dair siyasi iddiaya dayanıyor, bu siyasi iddianın üç ayağını, Sovyet demokrasisi, ulusların kaderini tayin hakkı (UKKTH) ve yeni türde bir proletarya enternasyonalizmi oluşturunuyordu. Engels'in demokratik cumhuriyet tasarımının ötesine geçerek komünal erki dünya evrensel bağlamda serbest bırakacak ve devletin sönümlenmesini derhal başlatacak olan süreç buydu.

Devletin sönümlenmesi bir yana, Bolşevikler, Sovyetlerde az çok cisimleşen doğrudan demokrasiyi bastırdı, fethettikleri siyasal iktidar, daha açık deyişle, Çarlığın devlet aygıtı aracılığı ile işçi sınıfının mücadele organları olarak şekillenen Sovyetleri tek parti devletinin yerel örgütlerine dönüştürdü. Bolşevikler, Luxemburg'un işaret ettiği tehlikeli olan yola da durmaksızın saptılar: Tarihsel zorunluluğun önlerine koyduğunu varsayarak yaptıkları tercihleri evrenselleştirdiler, zorunluluğu erdem saydılar, Rusya'nın devrim için ölümcül koşullarının dayattığı taktikleri kuramsal düzeyde dondurdular ve bunu işçi sınıfının uluslararası hareketine sosyalist taktiklerin esası olarak önerdiler (Luxemburg, 2013: 458). Sonuçta, Stalin, *Kısa Ders*'te Engels'in demokratik cumhuriyet öğretisini nasıl revize ettiklerini ve Engels'in *yanlış* kendilerinin *doğru* olduğunu büyük bir gururla yazmakta sakınca görmedi (Stalin, 1971: 425).

Sosyalist taleplerin başına ne geldiğine de bakalım. Stalin önderliğinde yazılan tarihte, 1917 Sovyet Devrimindeki sosyalist önlem ve taleplerin, "toprakların ulusallaştırılması", "üretim üzerinde işçilerin denetimi", "banka ve tröstlerin ulusallaştırılması" olduğu vurgulandı (2012: 342 vd.). Üçüncüsü dışında bu önlemlerin gerçekleştirilmediği/ gerçekleştirilemediği, bu konuda, Kautsky'nin öngörülerini haklı çıkarır şekilde, toprakların ulusallaştırılmasının değil denetlemez şekilde yöresel güçlerin şekillendirdiği topraklara el koyma yoluyla tarımda küçük mülkiyetin yaygınlaştırılmasının söz konusu olduğu tarihsel bir gerçekliktir. 1929'daki, Buharin'in askeri-feodal el koyma olarak nitelediği (Çuyev, 2010: 213) zorunlu kollektifleştirmeye kadar, küçük köylü mülkiyeti varlığını sürdürdü, sonrasında da tümüyle ortadan kalkmadı. Üretim üzerindeki işçilerin denetimine baktığımız-

da, işçilerin bu yöndeki inanılmaz ısrarlı talepleri şiddetle bastırıldı (Farber, 1990; Brinton, 1990; Yakın, 2006; Zamir, 2009 ve 2014). Sovyet Cumhuriyeti, Lenin'in formüle ettiği şekliyle devrim sırasında ilan edilen programına da uygun değildi. Sonuç olarak, açığa çıkan siyasal biçim, Sovyet demokrasisi değil bir tek parti diktatörlüğü oldu. Lenin bunu, *salt zorunlu bir eşik olarak* da olsa, açıkça savunmuştur (Akın, 2006; Zamir, 2014).

Ulusların kendi kaderini tayin sorununda, Stalin şahsında kişiselleşen diktatörlük aşamasındaki geri çekilmeye rağmen Rus Devrimi'nin başarılı adımlar attığı, hatta bu hakkın evrenselleşmesinde etkili olduğu muhakkaktır. Luxemburg, bunu da sosyalist programın temellerine aykırı düşen bir politika, iktidarda kalma taktiği olarak nitelese de (2013: 437), bu aşamada, devrimi kendi programı ile sınıadığı-mızdan, bu konuda ileri atıldıklarını kabul etmek gerekir.

Rus Devrimi'nin deneyimini Sovyet demokrasisi temelinde evrenselleştirmek üzere kurulan Komünist Enternasyonal (Komintern), "tek ülkede sosyalizm" teorisini benimseyerek gerçekten de yeni tipte bir enternasyonalizm icat etti, "sosyalist anavatanı savunmak" (Deutscher, 1990). Buna ihtiyaç kalmayınca, daha doğrusu, "sosyalist anavatanın" geleceği için uluslararası ilişkilerde tehlikeli sonuçlar doğuracağı anlaşıncı, Stalin şahsında kişiselleşmiş diktatörlük aşamasında duraksamadan kapatıldı.

Bütün bunlar bilinir ve birlikte ele alındıklarında varılması gereken sonuç, bir siyasi dehanın ürünü, *komünal erki görünür kıldığı için tümüyle vazgeçilemeyecek olsa da* ikili iktidar stratejilerine dayanak oluşturan yönüyle Lenin'in Ekim Ayaklanması öncesinde stratejik amaçlarla geliştirdiği (Carnoy, 2014: 82) devlet kuramının *kapitalizmden sosyalizme geçiş tartışması bağlamında ikili iktidar stratejisine dayanak olduğu kısmı ile* yanlışlı³² olduğudur.

Kapitalist devlet bir yandan güç örgütü olup siyasi iktidara, öte yandan kamu hizmeti örgütü olup toplum içerisinde yaygın bir ağı sahiptir. Bu incelemenin konusu olan tartışma bağlamında modern devletin, *siyasal iktidar ile kamu hizmetinin birliği olduğu* söylenebilir. Marx'ın "gerçek demokraside yitip gider" dediği, siyasi iktidardır. Engels'in çok bilinen formülü ile ifade edersek, sınıfsız toplumda, kişilerin yönetilmesinin yerine, şeylerin yönetilmesi ve üretim sürecinin gözetimi geçer, devlet 'ortadan kaldırılmaz' *devlet tükenir* (1990: 97).

Lenin'in devlet kuramı, Marksist devlet tartışmaları içinde, genellikle araççı olarak nitelenir. Modern devlet siyasal iktidar ile kamu hizmetinin birliği olduğundan, Lenin'de yanlışlı olan, siyasal iktidarın sınıfsal niteliğine ilişkin analiz değildir. Yanlışlı, devletin aynı zamanda kamu hizmeti olduğunun göz ardı edilerek, sınıf mücadelesinin sadece aygıtı değil aynı zamanda sahnesi olduğunun, unutulmuş olmasıdır. Kamu hizmeti görevlilerinin seçimle gelmelerine ve geri çağrılabilmele-

32 Bu konuda bkz. Mısıır (2015): Rus Devrimi'nde "...devletin sönümlemesi anlamında, komün hükümetini genelleştirme deneyiminin bir çıkmaz yola girdiği görüldü. Çıkmaz yolun sonunda demokratik biçimleri (parlamento, siyasal çoğulculuk, kuvvetler ayrılığı, temel hakların korunması vb.) kendi "sınıf iktidarı" adına terk ettiği varsayılan proletarya, siyasal özgürlüklerini de devasa bir bürokratik aygıt lehine ve bu aygıt tarafından terk etmek zorunda bırakıldı."

rine dayanan sosyalist demokrasi de sınıf mücadelesinin tamamen sönümlenmediği bu tarihsel sahnede icra edilecektir. Bu yüzden, bir anayasal demokrasi olarak düşünülməsi kaçınılmazdır.

Anayasal demokrasi, burjuva devrimlerinin ürünüdür ve Lockeçu anlamda federatif erke -yönetilenlerin dokunulmaz olan “özgürlük, güvenlik ve mülkiyet haklarına” müdahale eden yönetimlere karşı direnme, onları gerekirse devrimle alaşağı etme hakkına- dayanır. Bireyin özgürlüklerinin sınır güvencesi, federatif erktir. Proletarya devrimleri, Paris Komünü ve Ekim Ayaklanması, toplumun öz-yönetimini bir siyasal biçim olarak açığa çıkararak, bir başka erki, komünal erki -yurttaşların üretimin ve kamu hizmetinin yönetimine doğrudan katılma hakkını- anayasal temelde görünür ve anlaşılabilir kıldı. Yaşanan tarihsel deneyimler gösteriyor ki, anayasal demokrasinin temelindeki federatif erkin komünal erkle yer değiştirmesi değil, ama varlığını sürdürürken komünal erki serbest bırakması ya da buna zorlanması mümkündür. Rus Devrimi, komünal erkin diktatörlüğe ya da kişi yönetimine doğru yozlaşmaksızın demokratik bir siyasal biçim olarak tek başına anayasallık kazanmadığını gösterdiği gibi, Batı’daki diğer konseyci işçi sınıfı kalkışmaları da başarıya ulaşamamıştır. Gramsci, hegemonya kuramı ile anlamaya ve aşmaya çalıştığı bu sorunda; Batı-dışı ya da geri kalmış toplumlar yönünden sürekli devrim kuramının geçerli olabileceğine dair bir ihtiyat payı bıraksa da, Batı toplumları bakımından sürekli devrim kuramını başka bir tarihsel döneme ait sayarak askeri terimlerle manevra savaşının giderek mevzi savaşına dönüştüğünü ileri sürer (2010: 287). Bunun, ikili iktidar stratejisinin terki olduğu söylenebilir. Somut anlamı ise, Poulantzas’ın formülünden başkası değildir; *temsili demokrasi ve doğrudan demokrasinin eklemlenmesi*³³.

Poulantzas’a ek olarak, Lenin’in ikili iktidar stratejisini doğuran devlet kuramındaki devletin sönümlenmesine ilişkin aşırı/ aşkın yönelimin Bolşeviklerin Jakobenlere dönüşmesindeki etkisini vurgulamak gerekir. Bu türden bir aşırılık içermediği anda, Luxemburg’un da “cesaret ettiler”, “onlardan bize kalan budur” diyerek vurguladığı üzere, özetlediği sosyalizmin maddi-tarihsel koşullarına ilişkin köklü bir Marksizm’e dayanan Jakoben ataklığın, demokrasiye derin bir güvenle birleşerek olumlu bir mirasa dönüşebileceği, söylenebilir.

Ancak Rus Devrimi başka bir yoldan yürüdü: Lenin devleti, bir kamu hizmeti örgütü olarak tarihselleştirmeksizin neredeyse sadece siyasal iktidar olarak çözümledi, ama bunun hilafına Sovyet rejimi içinde kamu hizmetlerinin devlet sektörü olarak son derece genişlemesine olanak tanıdı. Bu Stalin tarafından bir Devlet metafiziği içinde yorumlandı -devlet mülkiyeti vd.-ve Leninizm “devletin sönme koşullarını hazırlamak amacıyla devlet iktidarının mümkün olan en büyük gelişmesi” olmaksızın sosyalist inşanın tamamlanmayacağı belgisine, bir tür Lassalcı konuma irca edildi (Flaherty, 1992: 56). Bu metafizikten kurtularak, devlet, siyasal

33 Erfurt Programının eleştirisinde Engels’in vurguladığı üzere, “demokratik cumhuriyet, ... proletarya diktatörlüğünün özgül biçimidir” (Marx ve Engels, 1979: 528). Bu konuda ayrıca bkz. Mısı (2015).

iktidar ile kamu hizmetinin birliği olarak ele alındığında, açık ki, sosyalizmde, devletin siyasal işlevinin sönümlenirken kamu hizmetlerinin sönümlenmeyeceği, aksine kamu hizmetlerinin yaygınlaşarak çeşitleneceği söylenebilir. Kamu hizmetlerinin özyönetimine dayanacak bir sosyalizmde, komünizm de dahil olmak üzere, devletin nihai olarak sönümleneceği *mutlak anlamda hukuk dışı* bir an ya da yer yoktur. Bu anlamda komünizm, sadece düzeltici bir ilke, bir mihenk taşıdır. Komünizm, kamu hizmetlerinin örgütlenmesindeki özyönetim, komünal erkin somut biçimlerinden biri olacak, siyasalın yerini “herkesten yeteneğine herkese ihtiyacına göre” ilkesinin hakim olduğu *kamu hukuku* alacaktır. Kapitalist üretim ilişkileri altında olduğundan çok daha fazla genişleyeceği açık olan yaygın kamu hizmetlerinin organizasyonu toplumun özyönetimine geçmedikçe, komünal erk, bürokrasi karşısında geri çekilmek zorunda kalacağından; sadece bunun için bile *toplumsal varoluşun her düzeyinde demokratik biçimlerin sonuna kadar derinleştirilmesi*, sosyalizmin vazgeçilmez temel ilkesidir.

Dolayısıyla, sosyalist demokrasi aynı madalyonun bir yüzü olan devletin sönümlenmesi ile değil, diğer yüzü olan demokrasinin derinleştirilmesi ile ilgilidir. Öyle olduğu için Engels, Erfurt Programını eleştirisinde, cumhuriyetin savunulmasının yasak olduğu monarşist Almanya’da dahi, partinin programa “İlin, ilçenin ve belediyenin, halkın genel oyu ile seçilmiş görevliler tarafından tam olarak özerk yönetimi. Devlet tarafından tayin olunan bütün yerel yüksek memurların ve il yüksek memurlarının kaldırılması”nı koymasını öneriyordu (1989: 104).

Bu türden bir programın öne çıkaracağı yaklaşımın, kendisi de bir aygıt olan partinin siyasal iktidarı ele geçirmesiyle sınırlı olamayacağı, aksine, üretimde işçi denetimine, kamu hizmetlerinde özyönetime ve siyasal çoğulculuğa dayanan bir sosyalist demokrasi mücadelesinin siyasal iktidarın fethinden önce geleceği ve *sosyalist anayasacılık* adını verebileceğimiz bir biçim alacağı, siyasal iktidarın sönümlendirilmek üzere fethinin, bu türden mücadelelerin dolayımı, siyasal iktidarın sönümlenmesi için uygun maddi ve tarihsel koşullarda komünal erkin meşruiyetini tanıyan bir anayasal demokrasinin ileriye doğru atılmış bir adımı, olacağı söylenebilir. Bütün bu süreç, demokrasinin derinleştirilmesidir. Bu durumda bile, gerçek demokrasinin ilkelerinin anayasaya yazılması temel sorun değildir; önemli olan, *demokrasinin derinleştirilmesi sürecinde* komünal erkin anayasaca meşru kabul edilmesidir.

Paris Komünü ve Ekim Ayaklanması esinli devrimci düşüncelerin şekillendi- receği varsayımsal bir siyasal iktidarın fethi anı olmayacak mıdır? Engels’e göre, buna karar verecek olan işçi sınıfı değil kapitalizmde hakim olan diğer sınıflardır. Dolayısı ile böyle bir anın çağımızda olmayacağını asla ileri süremeyiz, olması ise daha muhtemeldir. Olduğunda, *demokratik cumhuriyetin* komünal erkin serbest bırakılmasına dayalı anayasal ilkesinden, komünal erkin anayasanın temel ilkesi olmasına doğru köktenci bir sıçramayı sağlaması da elbette olasıdır. Ama bunun Ekim Ayaklanması’ndan öteye geçebilmesi için asıl olan, sosyalizm bir anayasal

demokrasi içinde ve bir anayasal demokrasi olarak gelişeceği için işleyen şu ya da bu şekildeki temsili biçimler içinde şu ya da bu partinin siyasi iktidarın cisimleştiği hükümeti ele alması değil; ama aynı zamanda, anayasaya iki ilkenin, *özel mülkiyete karşı bireysel mülkiyet* ve *siyasal tahakküme karşı özyönetim* ilkelerinin açıkça konulabileceği bir kamusal yaşamın inşasıdır.

Bu türden bir siyasal mücadele yordamı, Poulantzas'ın sözünü ettiği temsili demokrasi ile doğrudan demokrasi arasındaki eklemlenmeyi sağlayabilir ve böylece, devrimci praksisin yaratacağı bütünlüğün, tarihsel özgürleşmenin ve yeni insanın gelişme yolları aralanır. Komünizm de bundan fazlası ise, bunu, bizim değil ancak o çağın çocuklarının bilmesi mümkündür. Lenin'in tüm yazıları okunurken, devrimin evrenselleştireceğini umduğu Emekçi ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi'nin, Sovyet Cumhuriyeti'nin 1918 Anayasası olarak kabul edilen bu belgenin okunmamasının hatta yok sayılmasının temel sebebi, bildirgenin içeriğinden çok, bu yoldan yürümemiş, Bolşeviklerin tek parti diktatörlüğünü demokrasiye yeğlemiş olmasıdır.

Bazı sonuçlar

Ekim Ayaklanması, tikel bir devrimin, Rus Devrimi'nin parçası olarak kaldıysa bu, kendi programını savunamamış olmasıyla ilgilidir. Devletin siyasal bir devrimle sönmülenebileceğine ya da hızla sönmülmeye başlayacağına dair siyasi iddianın üç ayağını, Sovyetler, UKKTH ve enternasyonalizmi kendi deneyimi ile yanlışlayan Rus Devrimi, kapitalist demokrasi karşısında sosyalist demokrasi alternatifinin yeşermesine fidelik de edemedi, sonuçta, evrenselleşemeyerek, tek parti otokrasisi öncülüğünde Batı dışı bir hızlı modernleşme deneyimi olarak kapitalizme eklemlendi.

İlk olarak, siyasal lideri olan Lenin'in öngörülleri aksine mevcut burjuva demokrasisini aşan bir Sovyet (konseyler/meclisler) demokrasisini komünal erke dayalı anayasal meşruluk -insan hakları ve siyasal çoğulculuk³⁴- temelinde kuramadı. Lenin'in kuramına göre, siyasal sistem içinde alternatif iktidar organları olarak açığa çıkan ve siyasal meşruiyetini Ekim Ayaklanması ile kazanan Sovyetler, iç savaş sürecinde tüm yetkilerini kademe kademe partiye devretmek yoluyla parti devletinin cansız bir organına dönüşerek hızla sönmüldü. Aslında bu, Sovyetlerin komünal erkin bir görünümü olmakla birlikte *tek başına* anayasal kuruluşu olamayacağının da kanıtı oldu. Sovyetler, Bolşeviklere hükümeti teslim ettiği anda bile,

34 Siyasal çoğulculuk, bir demokrasinin, sosyalist demokrasinin de olmazsa olmazıdır. Troçki, partide hizip hakkı ortadan kaldırıldıktan sonra yaşadığı tecrübelerle yaslanarak siyasal çoğulculuğun önemini sürgün yıllarında teslim etti ve bu konuda özeleştiri verdi (Troçki, 2006); diğer Bolşevikler ise özeleştiri verecek kadar şanslı olmadılar, Stalin iktidarı altında, açılan siyasal davalar sonucunda canlarından olarak "tecrübe" ettiler. Bolşevikler, ilan ettikleri anayasal sınırlar içinde kalan siyasal partilere dahi izin vermediler. Bizzat Lenin, iktidarlara kökleştiğinde, Bolşevik Partisi'nin Çarlığın devlet mekanizmasını devralmasından yakınırken dahi şöyle yazmaktan çekinmemiştir: "Bir Menşevik, 'Şimdi geri çekilmeyi savunuyorsunuz. Ben de hep geri çekilmeyi savunmuşumdur, size katılıyorum, sizin adamınız, gelin birlikte geri çekilelim' dediğinde biz de karşılığında 'Bizim devrimci mahkemelerimiz açık Menşevik gösterileri için idam cezası getirmelidir, yoksa bizim devrimci mahkemelerimiz olmaktan çıkarlar, Tanrı bilir ne olurlar' diyoruz" (1999: 50).

Kurucu Meclis'ten vazgeçmiş değildi, bu, hükümeti terk etmemeye kararlı bir siyasi lider olarak Lenin'in Kurucu Meclis Üzerine Tezler'deki (1989) varsayımı ve siyasal zorlamasıydı. Böylece evrensel mesajı devletin sönmümlenmesi olan ayaklanma, devrimin öncüsü siyasi partinin devlet mekanizmasını fethi, üstelik sivil ve siyasal özgürlükleri yok ederek fethi ile sonuçlandı. Buradan çıkarılması gereken, sosyalizmin ikili iktidar stratejisi içinde inşa edilemeyeceği, federatif erki ve komünal erki temel kuruluşunda içeren bir anayasal demokrasi olmaksızın, var olamayacağıdır. Böylece, bir kez daha Engels'e hakkını teslim etmek gerekir, proletarya diktatörlüğü bir hükümet biçimi değildir, kapitalizmden sosyalizme geçişte bir anayasal ilkedir; özgül biçimi ise, bizzat, demokratik cumhuriyettir.

Emperyalist savaşa karşı cesaretle devrimci yenilgiciliği ve barışı savunan Rus Devrimi'nin lideri Lenin'in ileri sürdüğü ulusların kendi kaderini tayin hakkı bağlamında Devrim, başlarda, oldukça başarılı oldu. Bu hak, Birleşmiş Milletlerin Kuruluş Anlaşmasında Rus Devrimi ile kurulan SSCB'nin ısrarı sonucunda yer aldığından, enternasyonalist bağlamda başarısız oldu demek haksızlık olabilir. Böyle olmakla ve başlangıçta ulusları özgür kılmakla birlikte, tek parti yönetimi devralınan devlet mekanizması ile bütünleşip yerleştikçe, aynı tarihsel dönemde yer alan diğer ulus devletlerden soykırım ve asimilasyon politikaları gütmemekle ayrılan ve bu anlamda uluslar için kazanım içeren rejim zamanla, bazı yazarların, özellikle Rus olmayan ulusal toplulukların aydınları arasında genel kabul gören iddiasına göre, bir "uluslar hapishanesi" olan Çarlığın Rus hakimiyeti politikasına döndü.

Son olarak, kendisi işçi sınıfının uluslararası örgütünün, İkinci Enternasyonal'in içinden aldığı meşruluğa doğan ayaklanma, başlarda enternasyonalist iddialarına uygun biçimde yeni bir uluslararası örgütün, Üçüncü Enternasyonal'in doğumuna beşiklik etse de, ömrü kısa süren bu örgütün "tek ülkede sosyalizm" in çıkarları doğrultusunda kapanması ile birlikte, Rus Devrimi'nin enternasyonalist iddiaları da inanırlılığını yitirdi.

Bu sonuç, siyasal işçi hareketinin ve partilerinin, "*gerçek demokraside siyasal olanın aşılması*" olarak devletin sönmümlenmesi düşüncesinden vazgeçmeyecek iseler, bunun, siyasi iktidar ile kamu hizmetinin birliği olan devlette siyasi iktidarın kamu hizmetinin özyönetimi temelinde aşılmasından başka bir şey olmadığını benimsemelerini ve sönmümlenmenin ancak bir sosyalist demokrasinin gelecekteki ufku olabileceğini kabullenmelerini gerektirir. Bir siyasal devrim bu türden sosyalist demokrasiye alan açabilir ama devletin sönmümlenmesini garanti etmeyeceği gibi, ikili iktidar stratejisinin öngördüğünün aksine sosyalizme geçişin zorunlu bir şartı da değildir. Ufku devletteki siyasalın *demokrasinin derinleştirilmesi yoluyla* sönmümlenmesine yönelmiş bir sosyalist demokrasinin mümkün olabileceğine, bu demokrasinin devrimin açtığı yoldan ya da devrim dışı yollardan devletlerin demokratikleştirilerek, Poulantzas'ın ifadesiyle "sosyalizme doğru demokratik bir yolda devlet aygıtının radikal bir dönüşümü" (2004: 291) ile gerçekleştirilebileceğine dair hem müspet hem de menfi kanıt, bizzat Rus Devrimi'nin yarattığı *iki ayrı tarihtir*.

Yeni türde, anayasal kuruluşunda federatif ve komünal erkin diyalektik birliğini içeren bir sosyalist demokrasinin kurumsal mekanizmaları için ise Ekim Ayaklanması, öncülü olan Paris Komünü ile birlikte, özellikle işçi denetimi konusunda siyasal işçi hareketinin ilham kaynağı olmayı sürdürecektir. Sonuç olarak şu varsayım ileri sürülebilir: Sosyalist demokrasi, ulus devletlerin metabolik düzeylerde -iktisadi kararlar dahil olmak üzere, siyasal katılım ve coğrafi yayılım düzeylerinde- radikal bir şekilde dönüşümüne eşlik eden aktif kitle demokrasisi içinde, devlet iktidarını konseyler/meclisler lehine her geçen gün daha fazla sınırlandıran mücadeleler eşliğinde, demokratik yoldan ve ancak dinamik bir anayasal demokrasi olarak inşa edilebilir. Devlete karşı kamu hukukunu gerçek kılacak bu anayasal demokrasinin Paris Komünü'nden beri bilinen temel ilkeleri, *özel mülkiyete karşı bireysel mülkiyet ve siyasal tahakküme karşı özyönetimdir*.

Geniştirilmiş Kaynakça

- Akbaş, K. (2011) "Sovyet Anayasal Gelişmeler Tarihi: Burjuva Hukuk Düzenine Sosyalist Bir Yanıt mı?", *Hak Mücadeleleri II* içinde, der. Y. Özdek ve diğerleri, Ankara, Notabene: 133-154.
- Ali, T. (2017) *The Dilemmas of Lenin: Terrorism, War, Empire, Love, Revolution*, London: Verso.
- Anweiler, O. (1990) *Rusya'da Sovyetler, 1905-1921*, çev. T. Keşoğlu, İstanbul: Ayrıntı.
- Badiou, A. (2011) *Komünist Hipotez*, çev. O. Bülbül, İstanbul: Encore.
- Bensaïd, D. (2006) *Köstebek ve Lokomotif*, çev. U. U. Aydın, İstanbul: Yazın.
- Birnbaum, N. (2002) *İllerleme ve Sonrası*, çev. A. Tartanoğlu, Ankara: Dost.
- Bookchin, M. (2013) *Devrimci Halk Hareketleri Tarihi, Cilt 3, 1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri*, çev. A. I. Başgöl, Ankara: Dipnot.
- Brinton, M. (1990) *Bolşevikler ve İşçi Denetimi*, çev. N. Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı.
- Burbank, J. (1986) *Intelligentsia and Revolution: Russian Views of Bolshevism 1917-1922*, Oxford: Oxford University.
- Carnoy, M. (2014) *Devlet ve Siyaset Teorisi*, çev. S. Coşar ve diğerleri, Ankara: Dipnot.
- Carr, E. H. (2016) *Bolşevik Devrimi, Cilt 1*, çev. O. Suda, İstanbul: Metis.
- _____ (2012) *Bolşevik Devrimi, Cilt 2*, çev. O. Suda, İstanbul: Metis.
- _____ (2015) *Bolşevik Devrimi, Cilt 3*, çev. T. Birkan, İstanbul: Metis.
- _____ (2015a) *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi, 1917-1929*, çev. L. Cinemre, İstanbul: Yordam.
- _____ (2010) *Kominternin Alacakaranlığı*, çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim.
- Cliff, T. (1990) *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*, çev. A. Saffet, T. Kaya, İstanbul: Metis.
- Çuyev, F. (2010) *Molotov Anlatıyor*, çev. A. Hacıhasanoğlu, S. Kabasakal, İstanbul: Yordam.
- Draper, H. (1986) *Karl Marx's Theory of Revolution, Volume 3: The Dictatorship of the Proletariat*, New York: Monthly Review.
- _____ (1987) *The 'Dictatorship of The Proletariat' from Marx to Lenin*, New York: Monthly Review Press.
- Deutscher, I. (1969) *Troçki, Cilt 1: Silahlı Sosyalist*, çev. R. Güran, İstanbul: Ağaoğlu.
- _____ (1970) *Troçki, Cilt 2: Silahsız Sosyalist*, çev. R. Güran, İstanbul: Ağaoğlu.

- _____ (1974) *Troçki, Cilt 3: Kovulan Sosyalist*, çev. R. Güran, İstanbul: Ağaoğlu.
- _____ (1990) *Bitmemiş Devrim*, çev. O. Koçak, İstanbul: Belge.
- _____ (1991) *Tarihin Ironileri*, çev. Y. Alogan, İstanbul: Belge.
- Faulkner, N. (2017) *A People's History of the Russian Revolution*, London: PlutoPress.
- Farber, S. (1990) *BeforeStalinizm: The Rise and Fall of Soviet Democracy*, London – New York: Verso.
- Ferro, M. (1972) *The Russian Revolution of February 1917*, Englewood Cliffs: Prentice Hall
- Figes, O. (1996) *A People'sTragedy: The Russian Revolution: 1891-1924*, London: Penguin.
- Flaherty, P. (1992) "Stalinizmin Sosyo-Ekonomik Dinamikleri", çev. Ö. Gözlek, *Dünyadan Yansıma* (2) : 51-75.
- Gleick, J. (2003) *Kaos*, çev. F. Üçcan, Ankara: Tübitak.
- Goldman, W. Z. (1993) *Women, The State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917-1936*, Cambridge: Cambridge UniversityPress.
- Gramsci, A. (2010) *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935*, ed. David Forgacs, çev. İ. Yıldız, Ankara: Dipnot.
- Gorkiy, M. ve diğerleri (2012) *1917 Sovyet Devrimi*, çev. A. Bilgi, İstanbul: Evrensel Basım Yayımları.
- İyiler, O. (1997) *Bir Gün Bile Yaşamak*, İstanbul: Ceylan.
- Kautsky, K. (2008) *Proletarya Diktatörlüğü*, çev. M. Karaoğlu, İstanbul: Yazılama.
- Kerenski, A. F. (1927) *TheCatastrophe: Kerensky'sOwnStory of the Russian Revolution*, New York: Appleton.
- Kosik, K. (2015) *Somutun Diyalektiği: İnsan ve Dünya Sorunları Üzerine Bir İnceleme*, çev. E. Kaya, İstanbul: Yordam.
- Krausz, T. (2017) *Reconstructing Lenin: An Intellectual Biography*, trans. B. Bethlenfalvywith M. Fenyo, New York: Monthly Review Press.
- Kürkçü, E. (1987) (ed.) *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 2 ve Cilt 3*, İstanbul: İletişim.
- Lenin, V.I. (1978) *Devlet ve Devrim*, çev. S. Arslan, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.
- _____ (1979) *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol.
- _____ (1979b) *Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır*, çev. V.S. Erdoğdu, Ankara: Sol.
- _____ (1989) *Proleter Devrimi ve Dönek Kautsky*, çev. Kolektif, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.
- _____ (1992) *İki Taktik: Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol.
- _____ (1992a) *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol.
- _____ (1992b) *Komün Dersleri*, çev. K. Somer, Ankara: Sol.
- _____ (1998) *Ne Yapmalı*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol.
- _____ (1999) *Lenin'in Son Kavgası: Konuşmalar - Yazılar*, çev. M. Delikara Topçu, Ankara: Öteki.
- _____ (2008) "Ekim Devrimi'nin Dördüncü Yıldönümü", çev. İ. Demirakin, *Devrimci Marksizm* (6-7): 177-183.
- Liebman, M. (1990) *Lenin Döneminde Leninizm, Cilt 1: Muhalefet Yılları*, çev. O. Akinhay, İstanbul: Belge.
- _____ (1992) *Lenin Döneminde Leninizm, Cilt 2: İktidar Yılları*, çev. O. Akinhay, İstanbul: Belge.
- _____ (2017) *Rus Devrimi*, çev. S. Tiryakioğlu, İstanbul: Ayrıntı.
- Löwy, M. (1994) "Hegel'in Büyük Mantığından Petrograd Finlandiya İstasyonuna", *Sınıf Bilinci* (14) :

19-31.

- Luxemburg, R. (1989) *Siyasal Yazılar*, çev. Z. Üskül, Ankara: V Yayınları.
- _____ (2013) *Rosa Luxemburg Kitabı: Seçme Yazılar*, haz. P. Hudis ve K. B. Anderson, çev. T. Tayanç, Ankara: Dipnot.
- Mandel, E. (1997) *Rus Devrimi'nin Meşruiyeti-Ekim 1917: Darbe mi, Sosyal Devrim mi?*, çev. O. Emre, İstanbul: Yazın.
- Marx, K. (1986) *Kapital, Cilt:1*, çev. A. Bilgi, Ankara: Sol.
- _____ (1990) *Louis Bonparte'in 18 Brumaire'i*, çev. S. Belli, Ankara: Sol.
- _____ (1991) *Fransa'da İç Savaş*, çev. K. Somer, Ankara: Sol.
- _____ (1996) *Fransa'da Sınıf Savaşları*, çev. S. Belli, Ankara: Sol.
- _____ (1997) *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev. K. Somer, Ankara: Sol.
- _____ (2015) *Kapital, Cilt:1*, çev. M. Selik, N. Satlıgan, İstanbul: Yordam.
- Marx, K. ve F. Engels (1979) *Seçme Yapıtlar Cilt 3*, çev. K. Somer, Ankara: Sol.
- Marx, K. ve F. Engels (2008) *Komünist Manifesto*, çev. N. Satlıgan, İstanbul: Yordam.
- _____ (1989) *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, çev. M. Kabagil, Ankara: Sol.
- Mayer, A. J. (2000) *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions*, New Jersey: Princeton University Press.
- Melgunov, S. (1972) *The Bolshevik Seizure of Power*, Oxford: Clio Press.
- Mett, I. (1998) *Kronştad 1921*, çev. Ü. Altuğ, İstanbul: Kaos.
- Mièville, C. (2017) *Ekim*, çev. S. Özen, İstanbul: Ayrıntı.
- Mısır, M. B. (2013) "Ulusal Sorun Bağlamında Yeni Anayasa Tartışmaları", *Praksis* (29): 9-37.
- _____ (2015) "Anayasacılığın Geleceği ve Türkiye'nin Anayasa Tartışması", *Praksis* (37): 9-46.
- Pipes, R. (1990) *Russian Revolution*, Knopf: New York.
- Poulantzas, N. (2004) *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, çev. T. Ilgaz, Ankara: Epos.
- Poulantzas, N. (2013) *Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*, çev. A. Sarı – S. Güzelsarı, Ankara: Dipnot.
- Rabinowitch, A. (2010) *Bolşevikler İktidara Geliyor: Petrograd'da 1917 Devrimi*, çev. C. Saday ve diğerleri, İstanbul: Yordam.
- _____ (2014) *Devrime Doğru: Petrograd Bolşevikleri ve Temmuz Ayaklanması*, çev. C. Saday ve diğerleri, İstanbul: Yordam.
- _____ (2016) *Bolşevikler İktidarda: Petrograd'da Sovyet Yönetiminin İlk Yılı*, çev. C. Saday ve diğerleri, İstanbul: Yordam.
- Read, C. (1996) *From Tsar to Soviets: The Russian People and their Revolution, 1917–21*, London: UCL Press.
- Rossmann, J. J. (2005) *Worker Resistance under Stalin: Class and Revolution on the Shop Floor*, Cambridge: Harvard University.
- Sayın, M. (1993) *Sosyalist Demokrasi*, İstanbul: Devinim.
- Serge, V. (1972) *Year One of The Russian Revolution*, trans. Peter Sedgwick, Chicago: Holt, Rinehart and Winston.
- _____ (1996) *Russia: Twenty Years After - Thirty Years After Russian Revolution*, trans. Max Shachtman, New Jersey: Humanities.
- _____ (1997) *Bir Devrimin Kaderi: SSCB 1917-1937*, çev. M. Cengiz, İstanbul: Pencere.

- _____ (2012) *Memoirs of A Revolutionary*, çev. P. Sedgwick, New York: New York Review of Books.
- Smith, S. A. (2010) *Rus Devrimi*, çev. Ü. H. Yolsal, Ankara: Dost.
- Sobelevev, T.N. (ed.) (1966) *History of the October Revolution*, Moscow: Progress Publishers.
- Stalin, J. (1971) *Bolşevik Partisi Tarihi, Kısa Ders*, çev. Garbiköylü, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.
- Sukhanov, N. (1984) *The Russian Revolution, 1917: A Personal Record*, New Jersey: Princeton University.
- Sweezy, P. (2006) *Devrim Sonrası Toplumlar*, çev. B. Baysal, İstanbul: Kalkedon.
- Traverso, E. (2013) *Bir Savaş Alanı Olarak Tarih*, çev. O. S. Binatlı, İstanbul: Ayrıntı.
- Troçki, L. (1979) *Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri*, çev. A. Erdem ve Z. Dağlar, İstanbul: Enternasyonal.
- _____ (1995) *1917 Yılı*, çev. E. Sağlam, İstanbul: Yazın.
- _____ (1998a) *Rus Devrimi'nin Tarihi (I), Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi*, çev. B. Tanatar, İstanbul: Yazın.
- _____ (1998b) *Rus Devrimi'nin Tarihi (II), Ekim Devrimi: Başarısız Karşı Darbe Girişimi*, çev. B. Tanatar, İstanbul: Yazın.
- _____ (1999) *Rus Devrimi'nin Tarihi (III), Ekim Devrimi: Başarısız Karşı Darbe Girişimi*, çev. B. Tanatar, İstanbul: Yazın.
- _____ (2006) *İhanete Uğrayan Devrim*, çev. Kolektif, İstanbul: Alef.
- _____ (2007) *Sürekli Devrim, Sonuçlar ve Olasılıklar*, çev. A. Muhittin, İstanbul: Yazın.
- Volin (2017) *Bilinmeyen Devrim: Rusya 1917-1921*, çev. E. Akbulut, İstanbul: Ayrıntı.
- Wade, R. A. (ed.) (2004) *Revolutionary Russia: New Approaches*, London and New York: Routledge.
- Wagner, P. (1996) *Modernliğin Sosyolojisi*, çev. M. Küçük, İstanbul: Sarmal.
- Wohlforth, T. (1992) "Leninizmin Kısacasında", çev. M. Tuncer, *Dünyadan Yansıma* (3) : 167-179.
- Wood, A. (2003) *The Origins of Russian Revolution 1861-1917*, London and New York: Routledge.
- Yakın, S. (2006) *Lenin Dönemi'ni da Mutlaka Okunması Gereken Alıntılar Kitabı*, Ankara: Dipnot.
- Yeşil, H. (1990) *Ekim Devrimi Üzerine*, İstanbul: Dönüşüm.
- Yürükoğlu, R. (1982) *Sosyalizm ve Demokrasi*, Londra: İşçinin Sesi.
- Zamir, Y. (2008) *Marks Gerçekte Ne Dedi?*, İstanbul: Alef.
- _____ (2014) *Ekim Devriminde Devletçi Sapma*, İstanbul: El.
- Zinovyev, G. (1991) *Rusya Komünist Partisi Tarihi*, çev. İ. Kılıç ve A. Yalman, İstanbul: Akış.
- Zizek, S. (2008) *Stalinizm*, çev. S. Gürses, İstanbul: Encore.
- Zizek, S. ve diğerleri (ed) (2011) *Yeniden Lenin*, çev. C. Atay, İstanbul: Otonom.

Sovyetler Birliği'nde Toplumsal Muhalefetin Bir Görüngüsü Olarak Samizdatlar ve Tamizdatlar

Emek Yıldırım¹

Öz

Ekim Devrimi öncesinde devrimci Rus muhalifler tarafından yoğun bir biçimde kullanılan yeraltı yayıncılık faaliyeti, devrim sonrasındaki yıllarda değişen içeriğine rağmen, Rus siyasal kültürünün önemli bir ögesi olma özelliğini korumuştur. Çünkü, Rus politik kültürünü oluşturan ana yapının üzerine inşa edildiği zemin; bir yanda -hayli sağlam geleneksel köklere sahip- paternalist ve otoriter bir siyasal iktidar ile, diğer yanda her koşulda bir biçimde filizlenen direniş kültürünün biraradalığından mürekkeptir. Bu bağlam dâhilinde, Sovyet dönemi toplumsal muhalefetin varlığını ortaya koyabileceği ve sesini kitlelere iletebileceği biçimde kullandığı yeraltı yayıncılık faaliyeti olgusunun en önemli örneklerinden birisi de samizdatlar ve tamizdatlar vasatıdır. Bu nedenle de, bu çalışma ile, Rus coğrafyası için politik ve toplumsal muhalefet için mühim bir mecra olan Rus yeraltı yazının Sovyet dönemi tezahürlerinden biri olan samizdatlar ve tamizdatlar üzerinden Sovyetler Birliği'ndeki toplumsal muhalefetin varoluş koşullarının irdelenmesine çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Samizdat, Tamizdat, Ekim Devrimi, Çarlık Dönemi, SSCB, Sovyetler Birliği, toplumsal muhalefet, yeraltı yayıncılık, Rus entelijansiyası.

Samizdats and Tamizdats as a Phenomenon of the Public Opposition in the Soviet Union

Abstract

The underground publishing, which had intensively used by the Russian opponents before the October Revolution, also preserved its feature as a significant factor of the Russian political culture, in spite of the change of its content after the revolution. Because the ground, upon which the main structure of the Russian political culture established, consists of the conjunction of; on the one hand paternalist and authoritarian political power, which owns highly solid traditional roots, while on the other hand resistance culture, which could be germinated somehow in every condition. In this sense, one of the most important instances of the underground publishing activity fact, which was used by the Soviet era social opposition to manifest its existence and transmit its voice to the masses, is the samizdats and tamizdats medium. Therefore, with this

1 Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü; Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, emekyildirim@gmail.com

Makale gönderim ve kabul tarihi: 20.09.2017 – 05.11.2017
<https://orcid.org/0000-0002-9101-8243>

work, it is aimed to examine the existence circumstances of the public opposition in the Soviet Union through samizdats and tamizdats, which were one of the Soviet times appearances of the Russian underground literature became a substantial course of the political and public opposition for the Russian geography.

Keywords: *Samizdat, Tamizdat, October Revolution, Tsarist Era, USSR, Soviet Union, public opposition, underground publishing, Russian intelligentsia.*

Критики бормочут:

— Этому вина то... да се...

а главное, что смычки мало,

в результате много пива и вина.—

Дескать, заменить бы вам богему классом,

класс влиял на вас, и было б не до драк.

Ну, а класс-то жажду заливает квасом?

Класс — он тоже выпить не дурак.

Дескать, к вам приставить бы кого из напостов —

стали б содержанием премного одаренней.

Вы бы в день писали строк по сто,

утомительно и длинно, как Доронин.

А по-моему, осуществись такая бредь,

на себя бы раньше наложили руки.

Лучше уж от водки умереть, чем от скуки!

Не откроют нам причин потери

ни петля, ни ножик перочинный.²

Giriş

Samizdat, esas olarak SSCB döneminde elden ele dağıtılarak yaygın bir biçimde okunan “clandestine/underground” broşürlere verilen isimdir. Tamizdat ise, samizdatın yurtdışında basılmış ve gizlice ülkeye getirilip yine elden ele dağıtıldığı versiyonudur. Temelde, samizdat (самиздат); “kendi, kendi kendine, kendi başına” anlamına gelen “sam” (сам) ile “yayınevi, basımevi, yayımcı” manasındaki “izdatel’sstvo” (издательство) sözcüğünün kısaltması olan “izdat” (издат) sözcüğünün birleşiminden oluşur. Tamizdat (тамиздат) ise; “orada” anlamına gelen “tam” (там) ile “izdat” sözcüğünün birleşiminden oluşur. Her ikisinin de içerik-

2 *Homurdanıyor eleştirmenler: -Bizce, bunun asıl nedeni, şu... ya da bu... ama daha çok, kopmak toplumdan, çok fazla bira ya da şarapla kafayı çekmesi. Başka deyişle satsaydın bohemleri işçi sınıfına, diyorlar. Sınıf bilincin olsaydı, bak, bu gelmezdi başına. Oysa işçiler de kvastan sert içkilerle kafayı çekiyorlar. O sınıf da içerek güzelce siçiyor kendi ağzına. Başka deyişle Parti’den biri denetleseydi seni, sağlansaydı böylece asıl önemi içeriğe vermek. Yazardın o zaman her gün o dizelerin yüzlercesini, uzun uzun ve sıkı Dronin de gördüğümüz türden. Ama bence böylesi bir deliliğin içine düşseydin, sen çok daha önce son verirdin yaşamına. Votkadan gitmek daha iyidir inan bana, böylesi sıkıntıdan boğulmaktansa. Hiçbir zaman söyleyemeyecekler nedenini bize seni yitirışimizin, [ne ilmekten ne de çakıdan].” Bkz. Mayakovskiy (1926a; 1926b).

leri oldukça geniş bir yelpazedeki konuları içermiştir. Edebiyattan müziğe, sanatsal tartışmalardan siyasi tartışmalara kadar çok çeşitli konularda basılmış samizdatlar ve tamizdatlar bulabilmek mümkündür. Tüm hepsinin ortak noktaları ise; illegal bir biçimde yazılıp, basılıp, elden ele dağıtılmış olmalarıdır. Çünkü, bu yayınları yazan, basan, dağıtan ve muhalif bir kimliğe sahip bireyler ya da gruplar, kendilerini resmi organlar üzerinden veya kamusal alanda açıkça ifade edecek mecra bulamamış ve bu yola başvurmak zorunda kalmıştır. Genel olarak bakındığında da, Rus/Sovyet yeraltı yazın kültüründe, sadece siyasi eleştirel/muhalif fikirler değil aynı zamanda bilimsel ve/veya sanatsal eleştirel/muhalif görüşler de önemli bir yer tutmuştur. Bunun yanında, hem devrim öncesi dönemde hem de devrim sonrası dönemde ortaya çıkan çok önemli fikri tartışmaların bu çeşitli yeraltı yayınlar üzerinden ilerlemesi de Rus/Sovyet entelektüel dünyasına yaptığı katkıları gözler önüne sermektedir. Lakin, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası ortaya çıkan amorf tarih okumaları üzerinden ele alınan Sovyet geçmişine dair yanlış analizlerin bu yayınları büyük bir coşku ile referans göstermesi de ayrı bir politik tavır içerir. Diğer bir taraftan da, ilk olarak Batı toplumlarının zihinlerine ve hafızalarına nakşedilen SSCB ve sosyalizme dair birçok imgenin ve olgunun, bu yayınların bir kısmının öne çıkarılıp bir kısmının sümenaltı edilmeleri ya da içeriklerinden bağımsız bir biçimde konu edilmeleri ile Sovyet-sonrası Rus toplumunun da belleğine benzer imgelerin ve olguların nakşedilmesine yönelik çabaların eşgüdümlü olduğu aşîkârdır. Hâlbuki, bu yayınların ele alınması sırasında aslen varolan tüm görüngüleri üzerinden yapılacak bir inceleme, Sovyetler Birliği döneminde yapılagelmiş çok çeşitli fikri tartışmaları gün yüzüne çıkarması açısından değerli ve gereklidir de. Çünkü, Andrey Platonov'un (2010: 392) *Çevengur* eserinde dediği gibi, Rusya'da "insanlar birbirleri için fikir gibiler"dir. Filhakika, bu tartışmalarda ele alınan meseleler sayesinde, aslında hem tek tek bireylerin hem de kolektif biçimde tüm toplumun mevcut zihni ve fikri yapısının somut bir biçimde vücuda gelmiş hali de gözler önüne serilmektedir. Bir süredir dar alanda sıkışıp kalmış kısır tartışmalar bu mecra vasıtasıyla gündelik hayatın canlılığı içinde nefes alıp, yeşillenmiş, serpilip, büyümüştür. Tıpkı, Mephistopheles'nun Doktor Faustus'a söylediği gibi: "Kurşunidir aslında teori, oysa yemyeşildir yaşamın altın ağacı". Velakin, toplumsal muhalefetin zemini de oluşturan bu fikri tartışmalar; verdiği leziz meyvelerin yanında, diğer bir taraftan da "yaşamın altın ağacının" yabancı otlar tarafından çepçevre sarılmasına da yol açmıştır. Bu sebeple de, bu çalışma ile, samizdatlar ve tamizdatlar üzerinden; eleştirel bir tavır içinde yapılan bilimsel, sanatsal, sosyo-kültürel, politik, vb. tikel tartışmaların meydana getirdiği bütünlüklü yapının tezahürü olan toplumsal muhalefetin Rus coğrafyasının hem siyasi kültürüne hem toplumsal yaşamına hem de fikri dünyasına olan etkileri ele alınmaya çalışılacaktır.

Rus Siyasal Kültüründe Muhalefet Geleneği

Rus siyasal kültürünü belirleyen iki temel hattan bahsetmek mümkündür. İlki, yüzyılların ötesinden gelen bugüne kadar farklı tezahürler altında “Otokrasi, Ortodoksi, Ulus” (Bookchin, 2011: 31) şiarı altında paternalist, patriyarkil ve otoriter-yan bir siyasal iktidarın zor ve baskı ile Rus halkına hükmetmiş olmasıdır. İkinci olarak da, Rus coğrafyası dünya üzerinde belki de politik ve toplumsal muhalefet hareketlerinin özellikle son iki yüzyıldır canlılığı ile sıklıkla anılan bir yer özelliği taşımaktadır. Son iki yüzyıl, kâh bu toprakların yetiştirdiği isimlerin kuramlarının olsun kâh Rus toplumunun pratik eylemliliklerinin olsun ciddi bir etki alanına sahip olduğu aşikârdır. Ekim Devrimi’ne giden süreçte ve Sovyetler Birliği’nin üzerine kurulduğu zemini anlamak için de Rusya’da zuhur eden muhalefet hareketlerinin iyi bir biçimde tetkik edilmesi de elbette şarttır.

Rus siyasal ve toplumsal muhalefet hareketlerinin belli bir fikir etrafında ilk ortaya çıkışı 1825 yılının Aralık ayında vuku bulan Dekabrist Ayaklanması (Восстание декабристов) ile olur. Onun öncesinde, özellikle 17. yüzyıldan itibaren artan ve en ünlüleri olarak 1670 yılında Stenka Razin ile 1773 yılında Yemelyan Pugachev’in başını çektiği birçok köylü ayaklanmaları meydana gelmiştir. Fakat hiçbirisi örgütlü ve düzenli bir yapıya sahip olmadığı için Çar’lar tarafından sert bir biçimde bastırılmıştır. Oysaki Dekabrist Hareket’in yapısı hiç de öyle değildir. Fransız Devrimi’nin heyecanı, Avrupa’da öğrenim görmüş ya da Avrupa ile alakalı olan ve Rus entelijansiya-sının da temellerini atacak olan Rus aristokrasisinin yeni varisleri vasıtasıyla Rusya’ya da taşınmıştır. Çarlık Rusya’sında varolan sisteme göre, “dvoryan” (дворян) sınıfı yani Rus aristokratlarının oluşturduğu bir “Dvoryan Monarşisi” vardı (Kurat, 2014: 284-284). Buna göre, ordu başta olmak üzere tüm üst-düzey bürokratik görevler asil-zadelere ayrılmıştı. I. Petro ile bu monarşi hafiften kırılrsa da Rus aristokrasisinin Avrupa’da eğitim görmüş çocukları Rus muhalif hareketlerinin ilk kıvılcımını yakanlar oldular. Dekabrist İsyanı’nı örgütleyen subayların ve entelektüellerin profiline bakılırsa da ağırlıklı olarak dvoryan sınıfından geldikleri ve Avrupa’daki devrimci hareketlenmelerden etkilendikleri açıktır. Hürriyet gibi, cumhuriyet gibi, meşruti-yet gibi sözcüklerin sıklıkla telaffuz edildiği San-Petersburg merkezli bu ayaklanma, Çar I. Nikolay’ın sert bir biçimde bastırması ve ayaklanmaya önyak olanları katı bir biçimde cezalandırması ile neticelenmiştir. Ve artık bu andan itibaren de Rus toprak-larında; bir yanda baskıcı ve zorba bir hükümdarlık, diğer yanda yeraltına inen ve bu-rada her şeye rağmen oldukça hareketli, canlı olacak olan muhalefet hareketlenmeleri arasındaki mücadelenin startı verilmiştir (Walicki, 2013:126-128).

Diğer bir taraftan da, Dekabrist Hareket’in sert ve katı bir biçimde bastırılmış olması ise, bu hareketin fikirlerinin, yavaş yavaş oluşagelmeye başlayan kent haya-tının önemli bir figürü olan Rus entelijansiyasını etkisi altına almasını engelle(ye)medi. Özellikle Fransız Devrimi’nden zaten yeterince etkilenmiş olan Rus aydınla-rının Napolyon Bonaparte’ın Rusya Seferi ve Dekabrist Ayaklanma sonrası, Alek-sandr Sergeyeviç Puşkin ve Mihail Yuriyeviç Lermontov gibi isimlerin de oldukça

etkili olduğu Rus entelijansiyası içinde, Rus “milleti/ulusu” veya “halkı”nın neliği üzerinden yapılan tartışmalar üzerinden -etkileri bugüne kadar ulaşan- iki ana hat ortaya çıkmıştır (Debreczeny, 1993: 48-49; Koyre, 1994: 10-12). Biri Slavofilizm/Pan-Slavizm iken, diğeri liberal Batıcılık ve/veya devrimci narodnizm/anarşizm/sosyalizm/Marksizm idir. Ve şüphesiz ki bu iki hat -dünden bugüne- çok çeşitli biçimlerde Rus siyasal kültürünün hem iktidar yapılanmasının inşasında hem de muhalefet dinamiklerinin ortaya çıkmasında önemli bir zemin oluşturmuştur.

Devrimci muhalefet hareketlerinden ilki ise; başta Aleksandr İvanoviç Herzen'in ve sonrasında da Nikolay Gavriloviç Çernişevskiy'nin fikirlerinden etkilenen üniversite öğrencileri ile genç aydınların “halka dönme/gitme” şiarıyla ortaya çıkan narodnizm³ yani “halkçılık” hareketidir. Bu hareketin çıkış noktalarında bir diğeri de, geleneksel komüniteryan Rus köy cemaati sistemi olan *mir* (мир) ya da *obşina* (община)⁴ idir. Rus entelijansiyası ve eğitilmiş Rus gençliği tarafından; tüm kararların, üretimin ve tüketimin ortaklaşa yapıldığı bu geleneksel köy komünü sisteminin varlığı ve önemi, Batı'da ortaya çıkan anarşist ve sosyalist fikriyatların etkisi ile daha da çok anlaşıldı. Diğer yandan, narodnik (народоволец/народник) hareketin ağırlıklı olarak yaptığı kır/köy vurgusu ile bariz komüniteryan yanı ne deniyle daha Rus anarşizmine yakın durmaları ise Rus Marksistleri ile aralarında aşılmaz tartışmalara ve çelişmelere de sebep olmuştur. Yine de, buna rağmen, Karl Marx, Rus *mir*lerinin/*obşin*alarının önemini fark etmiş⁵ ve Rusya için gelecekte oynayabilecekleri işlevsel role atıfta bulunmuştur (Bookchin, 2011: 61). Fakat Marx'ın ve Friedrich Engels'in Rus muhalifleri arasında ortaya çıkan tartışma ve çatışmaları aşma çabaları çoğunlukla boşa gitmiş; Rus Marksistleri ve narodnikleri ne Avrupa'da ne de Rusya sınırları içinde bir araya gelip de bütünlüklü ve güçlü bir muhalefet vücuda getirememişlerdir (Bookchin, 2011: 62).

1892 yılının ilkbaharında Engels gerçekten, *Narodnikler*'le kendilerini Marksist olarak ilan edenleri tek bir partide birleştirmek için iki Rus Sosyalist göçmen grubunun liderleri arasında Londra'daki kendi evinde bir toplantı ayarlamıştı. Fakat Rusların ateşli tartışma üslupları ve Engels'in buyurgan bir şekilde müdahale etmek istememesi yüzünden toplantı yapılamadı. Ancak Engels'e göre, bu başarı-

3 Orijinali “grau ist alle Theorie, und grün des Lebensgoldner Baum” olan bu cümle J. W. von Goethe'nin ünlü Faust eserinde geçer. Ve bu çevirisi de Ahmet Cemal'in Türkiye'ye kazandırdığı bir cümledir aynı zamanda. Bkz. Goethe, 1999. Ayrıca, Goethe'nin, Friedrich Wilhelm Leopold Pfeil'in orijinali “Alle Theorie ist grau, und nur der Wald und die Erfahrung sind grün” olan cümleden esinlendiği açıktır, bkz. Friedrich Wilhelm Leopold Pfeil, *Kritische Blätter*, Band 22, Heft 1, s. 1 (Pfeil, 1846). Ayrıca, bu ünlü cümleyi, Vladimir İlyiç Lenin de 7 Nisan 1917 tarihli Pravda'nın 26. sayısında bulunan “Taktik Üzerine Mektuplar” makalesinde kullanmıştır.

4 Rusçada “Rus” kelimesini karşılayan iki kelime mevcuttur. Biri, “Russkiy” (Русский) sözcüğüdür ve ırksal bir vurgu ile bilhassa Slav, Ortodoks ve Rus olanları niteler. İkincisi ise, “Rossiyskiy” (Российский) sözcüğüdür ve hemen hemen bugünkü Rusya'nın sınırları içinde yaşayan tüm halkları belirtmek için kullanılır. Misalen; bugünkü Rusya'nın resmi adı olan “Rusya Federasyonu”nun Rusçası “Rossiyskaya Federatsiya” (Российская Федерация) idir ve böylece ülkenin ismi sadece Slav, Ortodoks Rusları değil, Rus toplumunu oluşturan 150'den fazla halkın tümünü vurgulamaktadır. Bu bağlam dâhilinde, bu yazı boyunca da kullanılan “Rus” kelimesi çoğunlukla “Rossiyskiy” sözcüğüne tekabül edecek biçimde kullanılmaktadır.

5 “Narod” (народ) sözcüğü Rusçada “halk” manasındadır.

sızlığın tek nedeni söz konusu sekterlerin çorak ‘sürgün karanlığı’ içinde, kitle hareketinden soyutlanmış bir halde yaşamasıydı. Bu yüzden Rusya sorunu hakkındaki son sözü Rus Marksistleriyle Popülistlerinin [narokniklerinin] acilen birleşmelerini rica etmek oldu.

İkinci olarak, ilk ortaya çıkış noktası bağlamında narodnizm ile ortak yönleri oldukça fazla olan fakat zaman içinde odağını kırdan kente ve köylüden işçiye doğru kaydıran Rus anarşizminin Rus muhalefet hattı üzerindeki etkisi tartışılmaz oldukça büyüktür. Bilhassa Mihail Aleksandroviç Bakunin, Lev Nikolayeviç Tolstoy ve Pötr Alekseyeviç Kropotkin gibi dünya anarşizmi için oldukça mühim isimlerin bu topraklardan çıkmasının da elbette payı vardır. Anarşizmi, Rus fikir dünyasına sokan isim ise Herzen’dir: Pierre-Joseph Proudhon’un fikirlerinin Rus entelijansiyasına girmesinin ve tartışılmasının vesilesi olur. Herzen’in attığı bu tohumu alıp, büyüten, yetiştiren ve filizlendiren isim ise Bakunin olmuştur. Narodnizmden oldukça farklı olarak anarşist ve kolektivist bir devrimden bahseden Bakunin, Rus anarşizminin sistematikleştiren ve programatikleştiren isimdir aynı zamanda (Woodcock, 2001: 424-425). Tolstoy’un Hristiyan komüniteryanist anarşizm anlayışının tersine dine, devlete ve geçmişin getirdiği her türlü değere, geleneğe, kutsala karşı şiddetli bir mücadeleyi salık veren Bakunin -Kronştad’a kadar Rus coğrafyasında oldukça etkili olacak olan- Rus anarşizmine ruhunu ilk üfleyen kimsedir de. Kropotkin da Rus anarşist hareketi için oldukça önemli bir figür olmasının yanı sıra, hiçbir zaman tam anlamıyla Bakunin kadar etkili bir biçimde anarşist örgütleri ve kitleleri yön veren bir lider olmamıştır. Bunun bir sebebi o dönemde Rus anarşizminin ciddi biçimde anarko-sendikalist bir form almış olması ve Kropotkin’in daha komünist, daha komüniteryan bir çizgi izlemesi iken, diğer sebebi ise Rus anarşizminin narodnizmden kalan en mühim miras olarak şiddet ile kurdukları yakın ilişkiselliğine rağmen Kropotkin’in şiddet-karşıtı ve daha barışçıl bir tutum benimsiyor olması idi. Yine de, ister anarşist komünist olsun ister anarko-sendikalist, ister bireyci anarşist isterse de Hristiyan anarşist (Woodcock, 2001: 431); Rus anarşizmi, 20. yüzyılın başları itibarıyla Rus sosyalistleri, Marksistleri ile boy ölçüşebilecek kitleselliğe ve güce sahip bir hareket idi. Lakin, dönemin esas güçlü örgütlenmesi olan Bolşevikler ile aralarındaki gerilim Ekim Devrimi’nden çok önce de mevcuttu ve bunun en iyi örneği ise Kronştad kararının da sahibi olan Lev Trotskiy’nin anarşistleri “haydutlar” olarak tarifleme huyu idir (Woodcock, 2001: 433).

Son olarak da, temel muhalif hattı tasvir etmek için, elbette Rusya’daki sosyalist veya Marksist hareketten bahsetmeli. Herzen ve Çernişevskiy’den⁶ ciddi bir

6 Genel olarak Rus/Sovyetler üzerine yazılan metinlerde obşına sözcüğü esasen mir olarak adlandırılan köy komünleri için kullanılıyor lakin bu kullanımın şöyle bir yanı da var ki sözcüklerin anlamları ve kullanımları biçimleri çok da farkında olunmadan kullanılıyor. Oysa, obşına (община) sözcüğü “cemaat, topluluk” manasındadır ve “cemiyyet, toplum” manasındaki obşestvo (общество) ile aynı kökenden gelir. Hatta, genelde “obş-” (общ-) ile başlayan sözcükler “genel, tüm, bütün, ortaklık, müştereklik, karşılıklık, diyalog kurma, sohbet etme, iletişim kurma, sosyalleşme, bir arada olma” gibi anlamlara gelmektedir. Mir ise, “barış, huzur, sulh, sakinlik, dünya, yeryüzü” anlamına gelmekte ve “sulh içinde bir

biçimde etkilenen Rus sosyalist ve Marksist hareket içinde, başta Georgiy Valentinoviç Plehanov⁷ ve Vladimir İlyiç (Ulyanov) Lenin gibi iki isim öne çıkmaktadır. Bu iki ismin -teorik ve pratik- önderliğinde ilerleyen Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP)⁸ çatısının altında örgütlenen devrimci, sosyalist hareketin neticesi ise 1917 yılında gelen Şubat ve Ekim Devrimleri olmuştur. Bundan sonrasında ise, bu lahzalar Rus muhalefet hareketi için artık bir dönüm noktasıdır. Rusya'nın en güçlü devrimci, muhalif hareketi siyasal, toplumsal ve ekonomik iktidarı ele geçirmiştir. Fakat, diğer yandan da, Ekim Devrimi sonrası ortaya çıkan siyasal iktidar ile toplumsal muhalefet arasındaki ilişkilenecek farklı bir düzleme taşınacaktır. Sovyetler Birliği'nin tam anlamıyla kurulması sonrası ortaya çıkan çeşitli muhalif hareketlerin ise çoğunluğu bilindiği gibi zaman zaman kapitalist Batı tarafından zaman zaman da Parti kadroları ve *nomenklatura* (номенклатура)⁹ tarafından bir propaganda ve manipülasyon aracı olarak da kullanılacaktır. Filhakika, Oushakine'nin de belirttiği gibi (2001: 192 & 196):

İktidar alanı dışında -egemenin alt, arka veya ön tarafındaki "saklı" alanlar olarak- konumlanan direniş geleneğinin tersine, [...] Sovyetler Birliği'ndeki muhalif hareketin karşıt/muhafif söylemi kendini çok fazla "yüzeysel" bir görüngü olarak ortaya koyuyordu. Muhafif söylem bir bakıma egemen söylem ile sembolik alanı paylaşıyordu: Kendini onun dışına veya altına konumlamak yerine, rejimin retoriğini aksettiriyor ve gücünü arttırıyordu. [...] Muhafif hareketi, Rus entelijansiyası ile iktidar kurumları arasındaki iki yüzyıldan fazla zamandır süregelen mücadelenin bir örneği olarak gören kökleşmiş bir gelenek var.

Ekim Devrimi'nin vuku bulduğu 1917 ile Beyaz Ordu ve Kızıl Ordu arasındaki savaşın bittiği 1922 yılları arasında, Çarlık dönemi devrimci-muhafif yapıların çoğu siyasal iktidardaki Bolşeviklerle ittifak halindedirler. Yalnız, belki de en önemli istisnalar ise yine anarşist hareketten gelir. Bu istisnaların başında da, Kronştad Ayaklanması ile Ukraynalı anarşist Nestor Mahno'nun başını çektiği anarşist hareket gelmektedir. 1921 itibarıyla Bolşevikler Rus anarşizmi ile aralarındaki mesafeyi aşılmaz bir biçimde açarlar ve yüzlerce, binlerce anarşist o tarihten itibaren ÇeKa¹⁰ tarafından çeşitli biçimlerde baskılara maruz kalır: İzlenir, gözetlenir, tutuklanır, sürgün edilir, öldürülür veya göç etmek zorunda bırakılırlar. 1938

arada yaşayan cemaatin kurduğu köy komünlerini" belirtmek için kullanılmaktadır.

7 Marx, narodniklerin -şiddet yanlısı- örgütü olan Narodnaya Volya'nın (Народная воля / Halkın İradesi ya da Halkın Özgürlüğü) sıkı bir takipçisi idi ve bu dönemde Rusça öğrenip Rusya üzerine okumalar yapmıştır.

8 Vladimir İlyiç Lenin, mühim eseri *Ne Yapmalı?*'nin (Что делать?, 1902) bu başlığını Çernişevskiy'nin ünlü eseri *Ne Yapmalı?*'dan (Что делать?, 1863) esinlenerek koymuştur. Türkçeye çevrilirken, hatalı bir biçimde, bu iki eser -*Nasıl Yapmalı?* ve *Ne Yapmalı?* şeklinde- farklı adlarla yayınlanmıştır.

9 Plehanov, en başta; narodnikler tarafından kurulan ilk örgüt olan Zemlya i Volya'ya (Земля и воля / Toprak ve Özgürlük) dâhil olmuştur. Fakat, örgüt kendi içindeki tartışmalar sonucunda Narodnaya Volya ve Çorniy Peredel (Черный Передел / Siyah Bölüşüm) şeklinde ikiye bölününce, Plehanov da Çorniy Peredel'e katılmıştır. Sonrasında Vera Ivanovna Zasulic (1849-1919) ve Pavel Borisoviç Axelrod'un (1850-1928) etkisi ile Marksist olur.

10 Российская Социал-Демократическая Рабочая Партия (РСДРП)

yılında Kropotkin Müzesi'nin kapatılması da Rus devrimci muhalefet geleneği için oldukça kritik bir an olarak tarihe geçer. Böylece, Sovyetler Birliği'nin kuruluşu ile, Rus anarşist hareketi de neredeyse yok olma seviyesine gelir ve elbette ki ya yeraltına iner ve hemen hemen 1970'li-80'li yıllara kadar da yeraltında kalır.

Sovyetler Birliği'nin ilk kuruluş aşamasında ortaya çıkan Sol Sosyalist-Devrimci Parti¹¹, Sosyal Demokratlar, Menşevikler, Demokratik Merkezçiler, İşçi Muhalefeti ve Onuncu Parti Kongresi gibi grupların muhalefeti çok kısa soluklu olur (Merlet, 2015: 157-170). Oysa, o dönem Aleksandra Kollontay, muhalefetin ne kadar da gerekli olduğuna dair yerinde bir vurgu yapmaktadır: “Eleştiri, tahlil, çalışma, coşku ve düşünsel araştırmanın olduğu yerde yaratıcılık, hayat ve sonuç olarak, geçmişten geleceğe doğru uzanan bir hareketlilik de vardır. Hiçbir şey düşünce durgunluğu, donmuş kalıplar ve alışkanlıklardan daha ürkütücü ve daha tehlikeli değildir” (Kollontay, 1991: 102). Hâlbuki, diğer taraftan da, muhalif yapıların süreç içinde aldıkları tavır ve tutumların koşullara göre değişiklik göstermesi de muhalefetin bastırılması için gerekli zemini de hazırlamaktadır (Getty, 2016: 245, 248-249):

Lenin'in konumu için rekabete giren bu “muhalif” isimler genellikle devrimin “vicdanı” olarak sunulurlar. Konumları ilkeli olarak görülür. [...] Algı ve deneyimlere dayalı olarak, taşra parti liderleri [...] muhalifleri açıkça *sklokistynin*¹² tehlikeli, baş belası son dalgası olarak kabul ediyordu. Muhalefet liderlerini “vicdan” için değil, tıpkı *sklokistynin* yerel düzeyde yaptığı gibi, üstünlük için mızrak dövüşüne girmiş soylu boyarlar olarak görüyorlardı. [...] Moskova'daki iktidar mücadelesinin laf kalabalığını takip eden parti çalışanları açısından, muhalif liderleri, başta parti disiplini konusunda oportünist ve ikiyüzlü kişiler olarak görmek de kolaydı. Vaktiyle [...] muhalefet hareketlerinin her biri, iktidarda oldukları vakit, merkezîyetçiliği savunuyor ve parti disiplinini çiğnediği düşündüklerine katı cezai yaptırımlar çağırısı yapıyorlardı. Ne ki, muhalefete geçtikleri zaman, derhal hoşgörünün, parti disiplininin yumuşak bir yorumunun, eleştiri hakkının ve personel alanında cezai “örgütsel önlemlerden” muafiyet hakkının bayraktarı kesiliveriyorlardı.

Bu arada, 1898'te kurulan Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi 1918'de -ağırlıklı olarak Bolşeviklerin kadrolarında yer aldığı- Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne (SBKP)¹³ dönüşür. Bu dönüşüm sonrası merkezîyetçi ve katı bir yönetim esas alındı. Zaten, bilhassa devlet ve “parti işlerinde tartışma özgürlüğü ve geniş çapta katılım gereği” gibi bürokrasi ve devlet/parti-içi demokrasi üzerinden ilerleyen tartışmalar, Lenin'in ölümü sonrası ortaya çıkan güç çekişmesini daha da pekiştirir (Riasa-

11 Sovyetler Birliği'ndeki üst düzey bürokrasi elitlerinin oluşturduğu yönetici sınıfına verilen isim. Ayrıca bkz. Voslenskiy, 1991.

12 Всероссийской Чрезвычайной Комиссии (ВЧК) / Tüm-Rusya (Karşıdevrim, Sabotaj ve Spekülasyonla Mücadele) Olağanüstü Komisyonu

13 Коммунистическая партия Советского Союза (КПСС).

novsky ve Steinberg, 2011: 529). Bunun sonucu olarak da, devletin ve Partinin kadrolarının hem içinden hem de dışından gelen tüm muhalefet; bir yandan güç çekişmeleri arasında yok olup gitti diğer yanda da sosyalizmin kurulması saiki ile bastırılır. Ve böylece de tüm siyasal ve toplumsal muhalif hareketler yeraltına inerler. Sonuçta da, zaman içinde, Rus siyasal kültürü içinde önemli bir yeri olan devrimci gelenekler Sovyet iktidarı ve Parti ile kurdukları ilişkiler nedeniyle iyice küçülüp, güdükleşirken, onların yerini ise Batıcı, liberal ya da Slavofilist/Pan-Slavist, Rus milliyetçisi kesimler alır. Böylelikle de, bu kesimler üstlendikleri bu tarihi rolü; demokrasi ve özgürlük ülküsü şiarıyla, Batı'nın ve kapitalizmin propaganda piyeslerinin sahne ışıkları altında boy göstererek ifa ederler.

Samizdat ve Tamizdatların Yeri, Konumu, Rolü ve Önemi

"[B]en onu kendim yarattım, düzenledim, sansürledim, yayınladım, dağıttım, ve [belki] onun için hapse girdim [...]" (Etlen, 2011).

Vladimir Bukovskiy'nin bu cümlelerinde de belirttiği gibi, samizdatlar ve tamizdatlar ciddi bir emeğin ürünleridir. Hem de bu verilen yoğun emeğin karşılığında alacağınız ise binlerce Sovyet muhalifi gibi ya toplumun ve akademik/bilimsel/entelektüel kurumların yanbaşıda bir heretik olarak yaşamını sürdürmek ya da kapitalist Batı tarafından -tabi onların düşünceleri ile paralel fikirlere sahip iseniz- törenlerle karşılanıp, ödüllere layık görülmektir. Diğer taraftan da, "Mihail Bahtin'in bize hatırlattığı gibi, devrimci durumlarda, müşterek kelimeler zıt anlamlar alabilirler" (Bourdieu, 1991: 40). Bu bağlamda, Sibiry'a'daki çalışma kampları Gulagların¹⁴ Ekim Devrimi'nden çok öncesinden beri varolduğu ve Çarlık Rusya'sının baskıcı rejimi altında binlerce devrimciye sürgün ve/veya mezar olduğu gibi, yeraltı yayıncılık da başta narodnik, anarşist ve sosyalist hareketler olmak üzere Rus devrimci muhalifleri için sıklıkla kullanılan bir yöntem idir. Tek farkla ki bu yöntemin özel olarak -samizdat ve tamizdat olarak- isimlendirilmeleri ve dünya çapında ün kazanmaları Sovyet döneminde olmuştur. Bundan dolayı da, hem Gulag gibi, samizdat ve tamizdat gibi sözcükler hem de bu sözcüklerin içeriğini oluşturan anlamlandırmalar Sovyetler Birliği ile eşleştirilmiştir.

Aynı zamanda, Çarlık Rusya döneminde oldukça yoğun bir biçimde kullanılan yeraltı yayıncılık faaliyeti, Rus devrimci muhalif hareketlerin Rus coğrafyasında yayılması, genişlemesi, kitleselleşmesinin nirengi noktalarıdır. İlk olarak, Fransa'da başlayan devrimci yayıncılığın 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'daki Rus entelijansiyası üzerinden Rus coğrafyasına

14 Главное управление исправительно-трудовых лагерей и колоний (ГУЛар) / Düzeltici-İslah (Disipline) Edici Çalışma Kampları ve Kolonileri Genel Müdürlüğü (GULag).

da sirayet ettiği görülmektedir. Çarlık Rusya'sına ilk illegal yayıncılığı so-kan isim Aleksandr Herzen'dir. Rus sosyalizminin babası sayılabilecek bir isim ve Rus narodnizm hareketinin kurucularından olan Herzen'in, 1857 Londra'da çıkardığı illegal devrimci dergi *Kolokol* (Колокол / Çan) bu alan-da ilk örnek olma özelliği taşır (Billington, 1980: 321). Bunun yanında, Lev Trotskiy'nin de anlattığı gibi (2016: 119 & 124), "illegal yazın legal basımev-lerinde basılıyordu fakat bu aynı zamanda küçük çapta ve büyük bir ihtiyatla gizli saklı yapıyordu. [...] İllegal yazar ile illegal okuyucu arasında bir dizi illegal aracı duruyordu: Dizgici, taşıyıcı, dağıtıcı. Nasıl bir çaba ve tehlike zinciri!"¹⁵ Kısacası, Ekim Devrimi'ne giden süreçte oldukça hareketli bir devrimci muhalefet hareketine ve kalabalık bir entelijansiyaya sahip olan bu topraklarda, ismi henüz tam olarak samizdat ve tamizdat şeklinde kullanılmasa dahi, yeraltı yayıncılığın oldukça önemli bir rolü ve işlevinin olduğu açıktır (Pospelovsky, 1978: 44-45). Lakin, belki de esas mesele, bu hareketliliğin ve kalabalığın devrim sonrasında yıllar ilerledikçe neden azaldığıdır. Ve belki de sorulması gereken diğer soru; yeraltı yayıncılık vasıtasıyla mücadele veren devrimci kadrolar siyasal ve ekonomik iktidarı ele geçirdikten sonra samizdat ve tamizdat gibi yeraltı yayıncılığın ortaya çıkması için gerekli şartların doğmasına neden ve nasıl yol açmışlardır? Muhtemelen, Sovyetler Birliği tarihine dair olarak sorulacak bu iki soru aynı zamanda birçok kritik sorunun cevabına da kapı aralayacak potansiyele sahiptir.

Ekim Devrimi'nin ardından, 1918 yılında Bolşeviklerin Lenin'in önderliğinde iktidara gelmesi sonrası Lenin'in ajitasyon ve propaganda üzerine fikirleri ile edebiyat ve sinemaya verdiği önem nedeniyle Rus düşünsel hayatı ve sanatçıları için bir alan da açılmış olur. 1920'lerden 1930'lara kadar, özellikle Sergey Mihailoviç Eisenstein,¹⁶ Dziga Vertov, Vsevolod İllarionoviç Pudovkin ve Gregoriy Vasilyeviç Aleksandrov gibi sinemacıların, Maksim Gorkiy, Anna Ahmatova, Vladimir Vladimiroviç Mayakovskiy, Sergey Aleksandroviç Yesenin, Boris Leonidoviç Pasternak, Marina İvanovna Tsvetayeva, Osip Emilyeviç Mandelştam, Arseniy Aleksandroviç Tarkovskiy,¹⁷ İvan Alekseyeviç Bunin ve Mihail Alekseyeviç Şolohov gibi yazarların, şairlerin aktif bir biçimde eserler verdiği bir dönem olur. Fakat 1930'ların başlarından itibaren Sovyetler Birliği'nin resmi sanat akımı olarak kabul gören sosyalist realizm dışındaki sanat akımları ve bu akımları takip eden sanatçılar için

15 Lev Trotskiy'nin (Лев Троцкий) ismi Türkçe'ye hatalı olarak "Troçki" olarak çevrilmiştir. Zannımca, Rusça ve Yunanca bazı kelimelerde de aynı hata yapılarak, bu iki dilde de kullanılan "ts" (ц/тс) harfinin/sesinin Türkçe'ye çevrilirken "ç" harfinin kullanılmaktadır. Mesela; Aleksis Çıpras değil Tsıpras (Толпац), veya ÇSKA Moskova değil TsSKA (Tsentralniy Sportivniy Klub Armii/Ordu Merkez Spor Kulübü) Moskova olmalı.

16 Ayrıca bkz. Dinler, 2017.

17 Tam olarak çevirisi esasında "Eyzenshteyn" (Эйзенштейн) şeklindedir. "Eisenstein" ünlü yönetmenin soyadının İngilizce versiyonudur.

durum bir hayli değişmeye başlar. 1932'de yayınlanan "Edebi ve Sanatsal Örgütlerin Yeniden Düzenlenmesi" kararnamesi ile varolan tüm dernekler, birlikler, kuruluşlar, örgütler kapatılır ve bunların yerine tek bir örgütlenme getirilir. Hatta, 1936 yılında Rus avangard sanat eserlerinin müzelerde sergilenmesi dahi yasak hale gelir (Artun, 2015: 158).

Böylece merkezî ve yegâne söz sahibi olan Sovyet Yazarlar Birliği¹⁸ sayesinde dönemin sanat alanındaki resmi Sovyet ideolojisi olan ve AKhRR¹⁹ tarafından tanımlanan ve geliştirilen sosyalist realizm de bu birlik üzerinden tesis edilecektir. Filhakika, Kültür Bakanlığı'na kadar yükselmiş bir isim olan Andrey Aleksandroviç Jdanov'un (1896-1948) şu cümleleri ise; 1930-1940'lı yıllarda Parti'nin ve devletin, Sovyetler Birliği'ne ve sosyalist sisteme özgü olarak belirlenen sanat anlayışı dışında kalan ve özerkliğini korumaya çalışan sanatçılara dair ki genel fikirleri açıkça gözler önüne sermektedir: "Gizemciliğin ve softalığın alıp yürümesi, pornografi merakı burjuva kültürünün çöküşünün ve yozlaşmasının belirleyici özellikleridir. Kalemimi sermayeye satmış olan burjuva edebiyatının 'ünlü kişileri', artık, hırsızlar, ajanlar, orospular ve serserilerdir" (Jdanov, 1996: 16). Oysa bu tür nitelermeleri dolaylı olarak da muhatabı olan Mayakovskiy ise diyordu ki: "Kabul etmek mi, kabul etmemek mi? Benim için böyle bir soru yoktu. Bu benim devrimimdi" (Aktay, 2014: 149). Bunun yanı sıra, Sovyet Yazarlar Birliği'nin fiiliyattaki temel iki işlevi ise: Bütün yazar, şair, sanatçıları bir çatı altında toplamak, onları "ehlileştirmek"; ve normal bir Sovyet yurttaşının yaşam standartlarının çok üstünde bir yaşam tarzını sağlayacak biçimde ihtiyaçlarını karşılamak idir (Bushkovitch, 2016: 398-399). Bir yazar, şair, sanatçı, akademisyen, bilim insanı, entelektüel ve/veya bir zihin işçisi için ise iki seçenek mevcut idi: Ya Partili olmak ya da olmamak. Fakat diğer taraftan, Walter Benjamin'in (2006: 131) dahi kendi için söylediği şu söz tüm Sovyet aydınları için geçerli idi de: "Rusya'da bir Partili olarak yaşamak benim için çok zor, Parti dışındaysa imkânlar fazlasıyla sınırlı ve hayat hiç de daha kolay değil."

Bu durum 1950'lerin ortasında Boris Pasternak'ın ünlü *Doktor Jivago* (Доктор Живаго) eserini yazması ve Sovyetler Birliği'nde yayınlatacak yer bulamadığı için yurtdışında yayınlaması ile Rus entelijansiyası için yeni bir dönem başlar aynı zamanda. 1960'larla birlikte de resmi sınırlandırmalardan, yasaklamalardan bunalan yazarlar, şairler, sanatçılar, aydınlar, düşünürler bir yöntem geliştirirler. Geçmişte devrimci dedelerinin sıklıkla kullandığı bir yöntem olan yeraltı yayıncılığa yeniden başvururlar. Fakat bu sefer matbaalarda değil kendi imkânları ile metinlerini çoğaltmaya ve kendi arkadaş çevrelerinde dağıtmaya başlarlar. Kendileri yazıp, kendileri basıp, kendileri

18 Ünlü Rus yönetmen Andrey Tarkosvkiy'nin babasıdır aynı zamanda.

19 Союз советских писателей (ССП); 1932'de kurulmuş ve sonrasında da etkin bir biçimde faaliyet göstermiştir.

dağıttıkları için de “samizdat” olarak adlandırılır. Samizdatlar yaygınlaştıktan sonra yurtdışındaki Rus entelektüellerin ürettikleri bu türden yayınlar da “tamizdat” olarak adlandırılır. “Bu şekilde ilk basılan eserler, kısa ve kopyalanması kolay şiirlerdi” (Hosking, 2011: 767). Ve elbette ki bu şiirler Parti’nin veya Sovyet Yazarlar Birliği’nin çizdiği çerçevenin dışında olanlardandı. Bir süre sonra da, samizdatların sayılarında ve niteliklerinde hızlı bir artış ortaya çıkar. “Şiirler, romanlar, mektuplar, dilekçeler, protestolar ve bildiriler gibi sansür tarafından reddedilmiş ya da reddedilmesi muhtemel şeyler, kopyalandı ve soluk ve okunması güç karbon kopyalara aktarıldı. *Samizdat* resmi prosedürlere sözsüz bir isyandı. [...] Ayrıca kolektifliğin [de] bir ifadesiydi” (Hosking, 2011: 768).

Fakat 1966 yılında, iki mizah yazarı, Andrey Sinyavskiy ile Yuriy Daniel’in bastıkları mizahi/hicvi samizdatlar yüzünden “Sovyet karşıtı propaganda” yapmak suçlaması ile tutuklanmasıyla samizdatlar siyasal bir kisveye bürünür. Bu karara karşı yazarlardan, şairlerden, sanatçılardan, entelektüellerden, bilim insanlarından, akademisyenlerden, düşünürlerden ciddi bir tepki ortaya çıkar ve hemen bir protesto hareketine sebebiyet verir. Sovyet “Yazarlar Birliği”nin Moskova şubesine bağlı 63 yazar, yapılacak olan parti kongresine ‘yazarların mizahi yazıları için mahkûm edilmesi, aşırı tehlikeli bir emsal teşkil etmektedir ve Sovyet kültürünün gelişimini engelleyebilir,’ görüşünü ifade eden bir yazı gönder[irler]” (Hosking, 2011: 769). Bu yazı, bir süre sonra başka zihin emekçilerinin de imzalaması sonucu ortaya çıkan protestonun sembolü olur. Sovyet yönetiminin, bu sürece yönelik tutumu ise baskıların arttırılması olarak zuhur eder. Birçok akademisyen, bilim insanı, sanatçı görevlerinden alınır, çalıştıkları kurumlar baskı görür, önlerine bürokratik engeller konulur, hatta tutuklanırlar bile (Hosking: 769-770). Büyük bir kısmı ise, devletin onlara sağladığı, mevcut vasati Sovyet yaşam standartlarının çok üstünde olan olanaklarını ve mevkilerini/statülerini kaybetmeyi göze alamazlar.

Zamanla bu protesto dalgasının içinde yer alan kişi sayısı azalır ve hareket de ister istemez sönümlenir. Her ne kadar bu protesto hareketi istenilen etkiyi yapamasa da, hemen hemen 1980’lerin sonuna kadar samizdatlar ve tamizdatlar basılmaya, yayınlanmaya, dağıtılmaya ve önemli tartışmalar yaratmaya devam ederler. Çünkü, aynı zamanda bir yandan Rus entelijansiyaasının ayakta kalmasını, üretmesini, tartışmasını, diğer ülkelerdeki entelektüellerle irtibatlaşmalarını da sağlarken, diğer yandan da toplumsal muhalefetin -kısıklı da olsa- sesi olmasının yanısıra sıradan insanların da gündelik hayatlarında aradıkları fakat yeraltına inmiş -müzikte caz veya punk gibi, şiir gibi, hiciv/mizah gibi- çok normal zevklerini takip etmelerine zemin oluşturur (Cseh, 2013: 1; Korti, 1989: 2-3; Zaslavskaya, 2015: 92-93).

Oysaki, 1960'lara kadarki süreçte, Sovyetler Birliği'nin resmi basımevi olan Gosizdat'da (Госиздат) basılacak eserlerin ya Parti'nin ve/veya Sovyet Yazarlar Birliği'nin onayından geçecek düzeyde resmi ideoloji ile uyumlu ya da vermek istediği manayı oldukça örtük/üstü kapalı bir biçimde ve çoğunlukla da hiciv üzerinden veren eserler olmaktadır. Her ne kadar, samizdat ve tamizdatların kimi zaman sistem eleştirisinde aşırıya kaçtıkları görülse de ve hatta bazen kapitalizm övgüsü yapacak kadar mimetik bir tutum içine girseler de, genel olarak Sovyet toplumu için özgürleştirici yanları da oldukça değerli idir (Milkova, 2009: 70-71). Örneğin, Andrey Platonov, Mikhail Bulgakov, Boris Pasternak, Yevgeniy İvanoviç Zamyatin ve Vasiliy Grossman gibi isimlerin bugüne ulaşmasında samizdat ve tamizdatların büyük bir rolü vardır.

Velhasıl kelim, resmi/legal toplumsal ve kültürel alanın keskin siyah ve beyaz tanımlamaları dışında, müzikten şiire, politikadan sanatsal kritiklere kadar çok çeşitli hususları, konuları içine alan "gri bir bölge" oluşmasına kapı aralayan samizdat ve tamizdatların etkisi zaman içinde kimi kesimler tarafından çok fazla büyütülüp, abartılırken kimi kesimler tarafından ise fazla küçümsenip, yok sayılmaya çalışılmıştır (Kind-Kovacs & Labov, 2013: 3-4; Koroleva & Garkin, 2014). Aynı zamanda bu "gri bölge" bir diğer açıdan farklı seslerin, görüşlerin, alternatiflerin de birbirinden haberdar olacağı, herkesin kendinden farklı düşüneni, isteyen, yaşayanı bilip, öğreneceği ve bunun üzerinden ortaya çıkacak bir ortama, bir *ethosa* zemin oluşturma imkânı da sunmuştur (Feindt, 2015:289; Rusina, 2015: 4). O dönemde birincil kültürün devletin kurumları tarafından sıkı bir biçimde belirlendiği bir atmosferde, bir yandan da insanların mevcut fikriyat dünyalarının, eleştirinin, sanatın, kültürün bu katı ve tek-tip çerçevelemenin kenarından köşesinden sızıp da kendine başka bir mecra bulması da şaşırtıcı değildir. Boris Kagarlitskiy'nin de belirttiği gibi, "ezilen ve sömürülen kitlelere ait oldukları hissini duyan entelektüeller, gittikçe artan bir biçimde bu kitleler adına konuşma hakkı isterler. [... Ve] muhalefetler işte bu yüzden ilkin yasal kültürel çerçevede biçimlenir ve ancak daha sonra hareketin mantığı, sansür engelleri ve istenen herşeyi söylemenin olanaksızlığı gibi nedenlerle entelijansiya, resmi bürokratların gözünde 'yasadışı' olan faaliyetlere girme yolunu tutmaya zorlanır. Yeraltı üniversiteleri ve gizli seminerleriyle 'samizdat' çıkar ortaya. Bu 'yasadışı kültür' her zaman yasal kültürün bir uzantısı ve ürünüdür" aynı zamanda (Kagarlitski, 1991: 111). Bu anlamda, Sovyet toplumunun "ikincil kültürünü" yansıtan samizdat ve tamizdatların aynı zamanda toplumun sosyo-kültürel belleğini de oluşturup da, bunu kayda alarak siyasal kültür içinde mevcudiyetini zaman zaman bir hibernasyon fazına geçerek geçerek devam ettiren toplumsal muhalefet dinamiklerini ölümsüzleştiren bir işlev oynadığı da açıktır (İrgunova, 2015: 19-20). Çünkü, Aziz Choudry'nin (2017) ele aldığı

gibi: “Değişim için örgütlenmenin esasen neler gerektirdiğini kavramak için günlük mücadelelerin entelektüel icraatında ortaya çıkan bilginin öğrenim ve üretimini ciddiye almalıyız çünkü insanlar, sorunları ve adaletsizlikleri tartışmak ve stratejileri görüşmek ve eyleme geçmek için bir araya gelirler.” Ve hatta, E. P. Thompson’un da sıklıkla vurguladığı gibi; gündelik hayatları içinde “sıradan insanlar kendi tarihlerini yazarlar” (Choudry, 2017).

Mamafih, samizdat ve tamizdatların insanlığın entelektüel tarihi bağlamında da Sovyetler Birliği döneminin geleceğe yönelik izdüşümleri üzerinden dikkatli bir biçimde irdelenmesi gereken bir detay olduğu da açıktır. Özellikle de, genel olarak aydınların içinde yaşadıkları toplumun zamansal, mekânsal ve uzamsal bağlamı dâhilinde ortaya çıkan iktidar ve muhalefet denkleminde aldıkları/alacakları ve/veya almaları gereken yükümlülüğün değeri üzerinden bir okuma Sovyetler Birliği dönemi için de elbette geçerlidir. Ayrıyeten, aydınlar; iktidar ile muhalefet arasında, siyasal ve ekonomik elitler ile halk arasında, sermaye ile emek arasında, hegemonya ile karşı-hegemonya arasında yerlerini, konumlarını, mevzuilerini, rollerini, sorumluluklarını alacakları tarafın aynı zamanda kendi özerkliklerinden de yana olduğunu bilecek kadar farkındadırlar dünyanın ve yaşamın. İster kuramsal tartışmaların isterse de gündelik hayatın kozasında can bulan toplumsal muhalefet ile aydınların ilişkiseliliği ise bilginin kolektifleşmesi sayesinde hayatın herkes için iyiye doğru dönüşümünü hedefler, hedeflemelidir de. Bunun yolu ise, herhangi bir toplumsal muhalif hareketin ana nüvesini oluşturan aydınların hem kendi içlerinde hem de diğer “sıradan” insanlarla birlikte kuracakları kolektif bir mücadele hattı ile mümkün olabilir. Ve, buna binaen, tam olarak, Bourdieu’nun (2014) da belirttiği gibi:

Aydın çelişkili biridir. Bu çelişkili durum, özerklik ile bir davaya bağlılık, saf kültür ile politika arasında yapmak zorunda kaldıkları seçimden kaynaklanır. [...] Aydınlar, ancak ve ancak, dinden, ekonomik ve politik iktidardan bağımsız, yasalarına saygı gösterdikleri özerk bir entelektüel dünyanın onlara bağışladığı özgül bir otorite sayesinde ve yalnızca bu özgül otoriteyi siyaset uğruna kullanarak var olurlar. [...] Ancak özerkliklerini ve iktidarlara eleştirme özgürlüklerini geliştirmeleri sayesinde, kültürel üretimle ilgili bir politik eylemin etkinliğini artırabilirler. [...] Aydınların gücü, yalnızca kendi alanının iç gereklerine tepki verebilme yetisinin sağladığı özerkliğe dayanır. [...] Çünkü bir yandan amaç özerkliği pekiştirmektir. Yani, işbirlikçi üreticilerden kopmak ve bütün iktidar biçimleri karşısında kültürel üreticilerin ekonomik ve toplumsal özerkliklerini güvence altına almaktır. Diğer yandan, aydınları fildişi kulelerine kapanma eğiliminden kurtarmak ve mücadeleye yüreklendirmektir. Bu mücadele kolektif bir mücadele olmalıdır.

Sonuç

«Ну, да не нашего ума это дело, а Государева. Государю из Кремля народ виднее, обозримей. Это мы тут ползаем, как воши, суетимся, верных путей не ведая. А Государь все видит, все слышит. И знает — кому и что надобно.» (Soro-kin, 2006: 36)²⁰

Kapitalist sistemin varolduğu bir dünyada adı liberal kendi emperyalist/kolon-yalist Batı'nın sürekli terennüm ettiği demokrasinin mümkün olamayacağı artık aşikâr bir durumdur. Gerçek anlamda ise, demokrasinin katılımcı ve çoğulcu bir biçimde eşitlik, adalet ve özgürlükler temelinde hayata geçirilmesi için sınıfsız ve sömürsüz bir dünyanın yaratılması hakikati de insanlığın önündeki en önemli sorunlardan biridir. Bu bağlamda da, demokrasi kavramının tanımlanmasına uy-gun bir biçimde gerçeğe dönüşmesi için gerekli olan koşulları taşıyan bir deneyimin içinde tam anlamıyla hayata geçememiş olması ise insanlık tarihi için bir melankoli sebebidir ama asla umutsuzluk değil. Sovyetler Birliği deneyimi sınıfsız, sömürsüz, eşitlikçi, özgürlükçü, tam katılımcı, çoğulcu bir demokratik model için ideal koşullara sahip olma imkânına sahipken, maalesef ki bu konuda birçok kritik hata yapılmıştır. Bu sorunun en büyük nedeni ise, -elbette ki her toplumsal formasyon için de geçerli olacak biçimde- toplumsal muhalefetin varlığının, konu-munun, rolünün, işlevinin, faaliyet alanının fiili durumdaki hayati eksikliğidir. Hangi üretim tarzı olursa olsun; toplumsal muhalefetin ve/veya çeşitli anti-hege-monik/karşı-hegemonik muhalif toplumsal/halk hareketlerinin varlığı o toplumsal formasyona egemen olan siyasal ve ekonomik iktidarın dengelenmesini sağlayan en mühim güçtür. Kapitalizmde varolan tarihsel blok yapılanması ile sınıf savaşı-mının yaratacağı ortamda ne anti-hegemonik/karşı-hegemonik muhalefetin ne de demokrasinin filizlenip, gelişip, büyüebileceği yeterli alan olmadığı açıktır. Vela-kin, Sovyetler Birliği'nde bu ortam için gerekli imkânların potansiyeli mevcut idi. Fakat, Parti'nin/devletin tek karar merci, tek merkez, tek ses, tek soluk olma hevesi nedeniyle toplumsal ve siyasal muhalefetin sesi, soluğu bastırıldı ve geriye sadece birkaç mırıldanma ile insanların kendi ciğerlerinde patlayan çığlıkları kaldı. Ursula K. Le Guin'in de *Malafrena*'da (2013) da belirttiği gibi: “Uzun süre söylenmeden kalan yasaklanmış her kelime, içinde sessizliğin gücünü biriktirir”; biriktirdi de. Bir yanda Sovyetler Birliği'ne olan inanç ile, diğer yanda bir şeylerin yanlış gittiğine dair hisler, görüşler arasında kaldı insanlar. Hasbelkader sesi bugüne ulaşan birkaç isim dışında, birçok aydın, yazar, sanatçı, feylesof, bilim insanı, zihin emekçisi var-dı, bu insanların içinde. Lakin bugüne ulaşan tablonun en görünür motiflerini; ya Sovyetler Birliği'nde yapılan yanlışları birer reklam ve/veya pazarlama malzemesi haline getirip de kapitalist Batı egemenlerinin Sovyetler Birliği'ne duyduğu kor-

20 Ассоциация художников революционной России (АХРР) / Devrimci Rusya Sanatçıları Derneği; 1922-1928 arasında faaliyet göstermiştir.

kuyu ve tehdidi de kullanarak kendi ikballeri için kullananlar oluşturmakta. Ya da yine ikbali için Parti'ye, devlete, bürokrasiye, *nomenklaturaya* yakın durup da nitelikleri ile değil de ilişkileri üzerinden mevki, makam sahibi olanlar. Ünlü Sovyet hiciv dergisi *Krokodil*'de (Крокодил) geçen bir cümle ise bu durumu çok iyi tanımlamaktadır: "Kibritler onları üreten fabrikanın utancıyla yanmak isterken, yanamadılar" (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 572). Oysaki, bugüne ulaşmaları büyük bir şans olan Andrey Platonov, Yevgeniy Zamyatin, Vasiliy Grossman, Boris Pasternak, Osip Mandelştam, Mihail Zoşçenko, Arkadiy Timofeyeviç Averçenko, Anna Ahmatova veya Mihail Bulgakov gibi daha nice yazarlar, sanatçılar unutulup Aleksandr Soljenitsin veya Andrey Jdanov gibi isimler hatırlarda kaldı. Bu hatanın bir kısmı Sovyet iktidarının payına düşerken, diğer kısmı da Parti ve *nomenklaturaya* körü körüne biat eden ve iktidar ile mesafesini koruyamayıp da "aydın özerkliği" ikbali için heba eden Sovyet entelektüelleri, sanatçıları, akademisyenleri, bilim insanları ve zihin emekçilerinin payına düşmektedir. Pierre Bourdieu'nun (1990: 41) da belirttiği gibi: "Belli bir noktada, hükmedilenin mücadelesi çok fazla romantize edildi. [...] Öyle ki insanlar en sonunda bunu çok yakından gören herkesin çok iyi bildiği bir şeyi unuttular: Hükmedilenler zihinlerinde de hükmedilirler." Tarihi rolü gereği bir aydın olarak eleştiriden, muhalefetten ve özerkliğinden beslenen zihin emekçilerinin iktidar ile kurduğu ilişkilene sadece bireysel bir mesele değil, toplumsal hatta tarihsel bir meseledir. Tıpkı, Oscar Wilde'ın (2013: 11) da dile getirdiği gibi: "Tarih okumuş herkesin bildiği gibi, itaatsizlik insanın asıl erdemidir. İlerlemeler itaatsizlik yolu ile gerçekleşir, itaatsizlik ve isyan yoluyla." Ve, neticede de, elbette ki bu erdemin ortaya çıkacağı koşullar da, ancak ve ancak siyasal ve/veya ekonomik iktidar ve hegemonya mekanizmaları ile mesafeli özerk aydınların çekirdeğini oluşturacağı aktif bir toplumsal muhalefetin yaratacağı gerçek demokratik bir ortamda kendini gerçekleştirebilir.

Kaynakça

- Aktay, Ş. (2014) "Sanatıyla Ekim Devrimi'ne Yön Veren Bir Şair: Vladimir Mayakovski", *Rusya'da Eylemin Sanatla Buluşması: Edebiyatta ve Sinemada Devrim*, ed. G. Öksüz, İstanbul: Çeviribilim, 149-161.
- Artun, A. (2015) *Sanatın İktidarı: 1917 Devrimi, Avangard Sanat ve Müzecilik*, İstanbul: İletişim.
- Benjamin, W. (2006) *Moskova Günlüğü*, çev. C. Ener, İstanbul: Metis.
- Billington, J. H. (1980) *Fire in the Minds of Men: Origins of the Revolutionary Faith*, New York: Basic.
- Bookchin, M. (2011) *Devrimci Halk Hareketleri Tarihi 3: 1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri*, çev. A. İ. Başgöl, Ankara: Dipnot.
- Bourdieu, P. (2014) "Özerkliğin Savunulması", *E-Skop*, çev. A. Artun, 01 Şubat 2014, <http://www.e-skop.com/skopbulten/ozerkligin-savunulmasi/1775>, indirilme tarihi: 12.06.2017.
- Bourdieu, P. (1991) *Language and Symbolic Power*, ed. J. B. Thompson, trans. G. Raymond & M. Adamson, Cambridge: Polity.
- Bourdieu, P. (1990) *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*, trans. M. Adamson, Stanford: Stanford University
- Bushkovitch, P. (2016) *Rusya'nın Kısa Tarihi*, çev. M. Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

- Choudry, A. (2017) "Toplumsal Hareketlerin Zihinsel Emeği", *Sendika.org*, çev. B. Servetoğlu, 19 Ekim 2017, <http://sendika62.org/2017/10/toplumsal-hareketlerin-entelektuel-emeği-aziz-choudry/>, indirilme tarihi: 19.10.2017.
- Cseh, K. (2013) "Rezension zu: Kind-Kovács, F., Labov, J. (Hrsg.): Samizdat, Tamizdat, and Beyond. Transnational Media During and After Socialism", *H-Soz-Kult*, www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-20951, indirilme tarihi: 03.06.2017.
- Debreczeny, P. (1993) "Zhitie Aleksandra Boldinskogo": Pushkin's Elevation to Sainthood in Soviet Culture", *Late Soviet Culture: From Perestroika to Novostroika*, ed. T. Lahusen & G. Kuperman, Durham; London: Duke University, 47-68.
- Dinler, D. Ş. (2017) "SSCB tarihçisi Diane Koenker'le Ekim Devrimi'nin 100. Yıldönümü", *Express* (156). *Etilen*, (2011) "Samizdat", 12 Nisan 2011, <https://etilen.net/samizdat/>, indirilme tarihi: 05.06.2017.
- Feindt, G. (2015) *Auf der Suche nach politischer Gemeinschaft: Oppositionelles Denken zur Nation im ostmitteleuropäischen Samizdat 1976-1992*, Berlin: De Gruyter Oldenbourg.
- Getty, J. A. (2016) *Stalinizm Hükmederken: Bolşevikler, Boyarlar ve Geleneğin Ayak Direyişi*, çev. G. Ç. Güven, İstanbul: İletişim.
- Goethe, J. W. von, (1999) *Urfaust*, çev. A. Cernal, İstanbul: Mitos Boyut.
- Hosking, G. (2011) *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. K. Acar, İstanbul: İletişim.
- Igrunova, V. V. [red.] (2015) *Antologiya Samizdata. Nepodtsenzurnaya Literatura v SSSR: 1950-1980*, Moskova: Mejdunarodniy Institut Gumanitarno-političeskikh Issledovanniy, <http://library.khpg.org/files/docs/1320039454.pdf>, indirilme tarihi: 15.06.2017.
- Jdanov, A. A. (1996) *Edebiyat Müzik ve Felsefe Üzerine*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Kaynak.
- Kagarlitski, B. (1991) *Düşünen Sazlık: 1917'den Günümüze Sovyet Devleti ve Entelektüeller*, çev. O. Akinhay, İstanbul: Metis.
- Kind-Kovács, F., J. Labov (2013) "Samizdat and Tamizdat: Entangled Phenomena?", *Samizdat, Tamizdat, and Beyond: Transnational Media During and After Socialism*, ed. F. Kind-Kovács & J. Labov, New York; London: Berghahn, 1-23.
- Kollantay, A. (1991) *Rusya'da İşçi Muhalefeti*, çev. H. Karyol & S. Özçiftçi, İstanbul: Belge.
- Koroleva, L. A., İ. N. Garkin (2014) "Oppozitsionniye Jurnalı o Soprotivlenii Rejimu v SSSR (1950-1980-ye gg.)", *Gumanitariye, sotsialno-ekonomičeskiye i obşestvenniye nauki*, № 3, <http://online-science.ru/userfiles/file/c6bpot7gjdvmuwp1cwbw31zsuc95am92.pdf>, indirilme tarihi: 12.06.2017.
- Korti, M. (1989) "Veseda o Samizdata i yego Perspektivah v Usloviyah Glasnosti i Perestroyki", *Radio Svoboda*, 6 Fevralya 1989.
- Koyre, A. (1994) *19. Yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe*, çev. İ. Tanju, İstanbul: Belge.
- Kurat, A. N. (2014) *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Le Guin, U. K. (2013) *Malafrena*, çev. C. Yardımcı, İstanbul: Metis.
- Mayakovskiy, V. V. [1926a] «Sergeyu Yesenin», http://mayakovsky.velchel.ru/index.php?cnt=8&rhime=st_57, indirilme tarihi: 02.06.2017.
- Mayakovskiy, V. V. [1926b] "Sergey Yesenin'e", çev. Y. Salman, http://siir.gen.tr/siir/v/vladimir_mayakovski/sergey_yesenine.htm, indirilme tarihi: 02.06.2017.
- Merlet, P. (2015) *SSCB'de Komünist Muhalefet: Troçkistler (1923-1938)*, çev. E. Hikmet, İstanbul: h2o.
- Milkova, S. (2009) "Reading Games/Games of Reading: Iurii Trifonov's House on the Embankment and Forms of Play beyond Samizdat", *Poetics Today*, 30(1), 67-88.
- Oushakine, S. A. (2001) "The Terrifying Mimicry of Samizdat", *Public Culture*, 13(2), 191-214.
- Platonov, A. (2010) *Çevengur*, çev. G. Ç. Kızılırmak, İstanbul: Metis.

- Pospelovsky, D. (1978) "From Gosizdat to Samizdat and Tamizdat", *Canadian Slavonic Papers*, 20(1), 44-62.
- Riasanovsky, N. V. , M. D. Steinberg (2011) *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*, çev. F. Dereli, İstanbul: İnkılap.
- Rusina, Yu. A. (2015) *Samizdat v SSSR: Tekst i Sud'bi*, Yekaterinburg: Ural'skiy Federal'iy Universitet, <http://www.rfh.ru/downloads/Books/154193012.pdf>, indirilme tarihi: 13.06.2017.
- Sorokin, V. G. (2006) *Den' Opriçnika*, Ru-Sorokin [yazarın kendi bloğundan e-book hali], <http://limonow.de/myfavorites/sorokin.html>, indirilme tarihi: 24.10.2017.
- Trotsky, L. (2016) *1905*, trans. A. Bostock, Chicago: Haymarket.
- Voslenskiy, M. (1991) *Nomenklatura – Gospodstvuyushiy klass Sovetskogo Soyuza*, Moskva: Sovetskaya Rossiya.
- Walicki, A. (2013) *Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanma'dan Marksizme*, çev. A. Şenel, İstanbul: İletişim.
- Wilde, O. (2013) *Sosyalizm ve İnsan Ruhunu*, çev. F. Sevimay, İstanbul: Aylak Adam.
- Woodcock, G. (2001) *Anarşizm: Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*, çev. A. Türker, İstanbul: Kaos.
- Zaslavskaya, O. (2015) "Samizdat as Social Practice and Communication Circuit", *Samizdat: Between Practices and Representations*, ed. V. Parisi, Budapest: Central European University, 87-99.

Özgürlüğe Yürüyen Kadınların Ülkesi: Ekim Devriminden Sonra Sovyet Toplumu

Armağan Tulunay¹

Öz

Sovyet deneyimi, işçi sınıfının toplumsal devrim programının, kadınların kurtuluşu için bir sınav olmuştur. Ekim devriminin ardından kurulan işçi devleti, eğitimden evlilik ve boşanmaya, kürtajdıan işgücüne katılıma, siyasal örgütlenme çabalarından bakım işlerinin kolektifleştirilmesine kadar bir çok farklı alanda önemli kararlar almış ve hayata geçirmiştir. Jenotdel deneyimi ve Müslüman kadınların yaşadığı topraklardaki gelişmeler bu süreçte önemli ve belirleyici bir yerde durmaktadır. Genç işçi devletinin ilk yıllarında atılan adımların sürekli hale gelmemesinin, muhafaza edilmemesinin Sovyet Birliği'nde yaşanan bürokratik yozlaşma ile yakından bir ilişki vardır. Kadınların kurtuluşu açısından Sovyet deneyiminin başarısızlıkları Marksizmden değil, onunla karşıtlık içinde, bürokrasinin tek ülkede sosyalizm programından ileri gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Ekim Devrimi, Sovyetler Birliği, Jenotdel, kadın hakları, toplumsal cinsiyet.

The Country of the Women Walking towards Freedom: Soviet Society in the aftermath of the October Revolution

The Soviet experience in terms of social evolution program of working class had became an examination regarding emancipation of the women. The workers' state established after the October Revolution took various important decisions and put them into practice in different fields from education to marriage, divorce, abortion, participation to labour power, and the efforts to political organization. The Zhenotdel experience and the developments in the lands on which the Muslim women live occupy particular place. There is a close relationship between the inability of sustaining the steps taken in the first years of the young worker state and the bureaucratic degeneration in the Soviet Union. In terms of the emancipation of women, the failures of the Soviet experience does not arise from Marxism but from the bureaucracy's socialism in one country program.

Keywords: The October Revolution, the Soviet Union, Zhenotdel, women rights, gender.

¹ Araştırmacı, armi1017@gmail.com

Makale gönderim ve kabul tarihi: 01.11.2017 – 15.12.2017

<https://orcid.org/0000-0001-9295-2655>

Kadının durumunu ele alalım. Dünyanın hiç bir demokratik partisi, en ileri burjuva cumhuriyetlerin birinde olsun, iktidarımızın hemen ilk yılında bu bakımdan yaptıklarımızın % 1'ini bile onyıllarda yapmamıştır. Kadının hak eşitsizliği ile, boşanmanın sınırlanması ve boşanmanın bağlandığı çirkin biçimsellikler ile, evlilik dışı çocukların tanınması, babalarının araştırılması ile vb. ilgili alçakça yasalardan, bütün uygar ülkelerde burjuvazinin ve kapitalizmin yüz karası olan sayısız kalıntıları bulunan yasalardan sözcüğün gerçek anlamında taş üstünde taş bırakmadık. Bu alanda yaptıklarımızdan övünç duymak bin kez hakkımızdır. Ama toprağı eski burjuva yasaların ve düzenlemelerin molozlarından ne kadar çok temizlediyssek, bunun yalnızca toprağın işlenmek için düzenlenmesi olduğunu, ama henüz toprağı işlemenin kendisi olmadığını o kadar iyi anladık (Lenin, 1992: 189)

2017 işçi sınıfının bugüne kadar yaşanan en büyük muzaffer devriminin, Ekim devriminin 100. yıldönümü. Ekim devriminin ardından genç Sovyet iktidarı işçi sınıfının ve ezilenlerin taleplerini yerine getirme görevi ile karşı karşıya kaldı. Sosyalist devrimin programı doğrultusunda işçi sınıfı ile birlikte diğer ezilenlerin de kurtuluşunun taşlarını döşemeye çalışıyordu. Ezilen uluslarla birlikte kadınlar bu kesimlerin başında geliyordu.

1900'lerin başında dünyada kadınların siyasal haklarından bahsetmek neredeyse mümkün değildi. Kadınların bırakın seçilmeyi seçme hakkı için, oy hakkı için bile mücadele etmek zorunda kaldıkları bir dönemdi. Ve pek çok ülkede bu mücadele uzun yıllara yayılan bir şekilde devam etti. Düşünün demokrasinin beşiği diye anılan ülkelerden İsviçre'de kadınlar gerçek anlamda eşit seçme ve seçilme hakkını 1971'de elde ettiler. Bütün dünyada kadınların bu hakka sahip olması ancak 2015'te, Suudi Arabistan'da yerel seçimlerle sınırlı da olsa kadınlara seçme-seçilme hakkının verilmesi ile mümkün oldu. Buna karşılık Ekim devriminin ardından Sovyet iktidarı kadınlara derhal en geniş siyasal hakları, erkeklerle eşit koşullarda tanımış ve bu hakkı tanıyan ilk ülke olmuştu. Benzer bir şekilde birçok Batı ülkesinde kürtaj, kadınlar için ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında (İngiltere 1967, ABD 1973, Fransa 1975, İtalya 1978) yasal bir hak haline geldi. Dünyanın pek çok ülkesinde bugün bile yasal değil ya da yalnız belli koşullara bağlı olarak yapılabiliyor. 2012'de Erdoğan'ın "her kürtaj bir Uludere'dir" çıkışı ile Türkiye'de kürtaj hakkına yönelik saldırı ve bu saldırının kadınların mücadelesi ile püskürtülmesi hafızalarımızda sıcaklığını koruyor. Ve kürtaja güvenilir ve sağlıklı koşullarda ücretsiz erişim bizim için hâlâ bir mücadele konusu olmaya devam ediyor. Sovyet iktidarı o dönemde bütün dünyada ve kendi topraklarında da kürtaj karşıtlığı hâkimken, kadınlara bu hakkı neredeyse bugün bile uğruna mücadele ettiğimiz koşullarda tanıyor. Genç işçi devleti kısa süre içinde kadınların yaşamlarını değiştiren bir dizi başka yasa çıkardı, karara imza attı.

Bu yazıda Ekim devriminin kadınların yaşamı üzerindeki ne tür sonuçlar doğurduğunu değerlendirmeye çalışacağız. Öncelikle Sovyet iktidarında işgücüne katılımdan eğitime, evlilik ve boşanmayı düzenleyen yasalardan bakım işlerinin kolektifleştirilmesine, yukarıda andığımız kürtaj hakkından siyasi alandaki atılımlara bir dizi konuda ne gibi kararlar alındığına, ne tür pratik adımlar atıldığına dair bu yazının sınırları ölçüsünde bir çerçeve sunmaya çalışacağız. Ardından bu hakların korunmasının ve sürekliliğinin sağlanmasının mümkün olup olmadığını ele alıp ortaya çıkan tablonun nedenleri üzerinde durarak Sovyet deneyimi ışığında işçi sınıfı programının kadınların kurtuluşu açısından taşıdığı kapasiteye dair dersler çıkarmayı hedefleyeceğiz. Bu çabaya girişmeden evvel Ekim devriminden önce kadınların Rusya'da hangi koşullarda yaşadıklarına kısaca göz atalım.

Çarlık Döneminde Kadınların Durumu

Çarlık döneminde kadınlar önce babasının, sonra kocasının tümüyle kölesi konumundaydı. 12 yaşına gelmeden evlendiriliyordu. Düğün günü kadının babasının damada bir kamçı hediye etmesi ve hemen her evde o kamçının yatak odalarında, çiftlerin başucuna asılması gibi adetler vardı. Kadınların boşanma hakkı yoktu. Kadının kocasını fiili olarak terk etmesi durumunda da kadın, polis zoruyla tekrar kocasına teslim edilirdi. Evli bir kadının kendisine ait bir pasaportu yoktu. Kocasının pasaportuna kaydediliyordu. Mülk edinme hakkı yoktu. Ailenin mal varlığı üzerinde bir tasarruf yapma hakkı da yoktu. Sadece mal varlığı değil, çocukları üzerinde de kadınlar söz sahibi değildi. Çarlık yasaları şöyle diyordu:

Kadın, aile reisi olarak kocasına boyun eğmek, ona sevgi ve saygı göstermek, ona sınırsız itaat etmek, aynı zamanda ona -evin efendisi olarak- her türlü hatır hoşluğunu ve itaaiyi göstermekle mükelleftir. (...) Kadın, özel itaat yükümlülüğüyle kocanın iradesine tabidir. Erkek bir başka yere naklimekan yaparsa, zevce onun peşinden gitmekle yükümlüdür. (...) Kocanın rızası olmadan kadın kendi mülkü üzerinde tasarrufta bulunamaz. (Özgür, 1993a: 294)

Evli bir kadın kocasının izni olmadan bırakalım çalışmayı iş bile arayamazdı. Kocasının izni ile çalışabilen kadınların yaşam ve çalışma koşulları da çok ağırdı. Makineleşmenin artmaya başlaması ile fiziki güç gerektirmeyen işler kadınlar için bir istihdam alanı yaratıyor ama kadınlar ancak erkeklere ödenen ücretlerin yarısı oranında maaş alabiliyordu. Doğum izni, süt izni gibi bir hak söz konusu bile değildi. Dönemi anlatan birçok kaynakta kadınların fabrikalarda şiddetli doğum sancıları başlayana kadar gebeliklerini saklayarak çalıştıkları, hatta bazen tezgâhlarının başında doğum yapan ve sonra işlerine devam eden işçi kadınlar olduğu anlatılır. Bu, o kadar normal karşılanan bir durumdu ki 100'den fazla kadın işçinin olduğu fabrikalarda bir ebe ve doğum yeri olması gibi düzenlemeler vardı (Rosenberg, 1990: 88). Kadınların % 95'i hiçbir tıbbi yardım almadan doğuruyor, her yıl ortalama 30 bin kadın doğum sırasında ölüyor, Rusya çocuk ölüm oranı açısından Avrupa ülkeleri arasında başı çekiyordu (Rosenberg, 1990: 88). Gebeliği önleyici,

kadınların ulaşabileceği hiçbir yöntem uygulanmıyordu. Kürtaj da yasak olduğu için kadınlar, köyün gebeliği gizlice çivilerle, kancalarla sonlandıran deneyimli kadınlarına başvuruyorlardı (Rowbotham, 1994: 161). Elbette bu da kadınların hayatını tehlikeye sokuyor, hastalıklara, sakatlanmalara, kadınların çok genç yaşta yıpranmasına sebep oluyordu.

Diğer kapitalist toplumlarda olduğu gibi kadın bedeninin alınıp satılabilen bir meta haline getirilmesi, erkek egemenliği ve ekonomik zorluklarla birleşince fuhuş çok ciddi bir sorun olarak ortada duruyordu. Kadının güvencesiz bir konumda olması, o dönemin mantığı ile söyleyecek olursak, kadının “sahipsiz” olması fahişeliği bir geçim yolu olarak dayatıyordu. 1889 yılında yapılan bir araştırma, Rusya’da kayıtlı fahişelerin % 83,5’inin maddi koşulları en kötü durumdaki tabakalardan kadınlar olduğunu, % 65’inin daha önce burjuva ve aristokratların evinde hizmetçilik yapmış kadınlardan oluştuğunu göstererek bu gerçeği doğruluyor (Özgür, 1993a: 394). Çarlık Rusyası’nda fuhuşa karşı sözde bir mücadele yürütülüyor, gerçekte ise fahişeler kayıt altına alınarak bir yandan fuhuş kurumsallaştırılıyor, diğer yandan da kadınlar bir nevi fişlenerek hayatlarının geri kalan kısmında da fahişeliğe mahkûm ediliyordu.

Eğitim alanında da kadınlar çok geri kalmış durumdaydı. Ekim devriminden önce yapılan 1913 tarihli son nüfus sayımı verilerine göre kadınların % 83’ü okuma-yazma dahi bilmiyordu. Geri kalan kadınların neredeyse tamamı üst sınıflardan kadınlar olduğu ve devrimle birlikte bu kadınlar büyük ölçüde sürgüne gönderildiği için devrimin hemen ardından okuma-yazma bilen kadınların oranının %5’e kadar düştüğü tahmin ediliyor (St. George, 1987: 23). Doğu halkları söz konusu olduğunda bu iyice geriliyor, hatta çoğu zaman okur yazarlığı olan tek bir kadın bile bulmak mümkün olmuyordu.

Sonradan Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetleri’nin kurulacağı ve Müslümanlığın etkisi altındaki bu coğrafyalarda kadınların durumu Rusya’nın diğer kesimlerine göre genel olarak çok daha kötüydü. Kadın alınıp satılan bir maldı. Başlık parasının muadili “kalim” denilen bir sistem vardı. Kadınlar bu sistemle kocaları tarafından satın alınır ve sonra erkek, kadın üzerinde sınırsız bir yetkiye sahip olurdu. Erkek isterse birden fazla kadınla evlenebilirdi. Kadının kocası öldükten sonra da kendi yaşamı üzerinde söz hakkı olmaz, bu sefer de kocasının en büyük erkek kardeşinin malı haline gelirdi. Adam isterse kadını kendisi için alıkoyar ya da başka bir erkeğe satabilirdi.

Doğu’da yaşayan kadınlar örtünmek zorundaydı. Çarşafın yanı sıra, Özbekistan ve Tacikistan’da kadınlar yüzlerine at kılından örülmüş özel bir kara peçe takmak zorundaydı.

Bu şekilde parança (kara çarşaf) ile örtünmüş bir kadın tam bir hayalette, ayaklı bir karanlık odaya benziyor ve onun karanlık ve şekilsiz görüntüsü

Samarkand'ın, Taşkent'in ve Buhara'nın ışık ve güneş saçan pazarları ve sarayları ve rengarenk giyinip kuşanmış erkekleriyle akıl almaz, korkunç bir çelişki oluştuyordu. (Özgür, 1993b: 92)

Kadınların bu derece geri plana itildiği bir ülkede siyasal haklarından bahsetmek elbette mümkün değil. Çarlık döneminin kadınları mahkûm ettiği baskı ve tahakkümün en fazla hissedildiği alanlardan birisi de siyasal haklar alanıydı. Kadınların seçme ve seçilme hakkı yoktu. Birçok kamu hizmetinde, idari alanlardaki birçok meslekte, çalışmalarına izin verilmediği için kadınlar siyasal yaşamdan tamamen dışlanmış durumdaydı.

İşte Ekim Devrimi kadınlar için neredeyse cehenneme dönmüş bir ülkenin top-raklarında yükseliyor, Sovyet iktidarı, işçi sınıfının kurtuluşu ile birlikte kadınların da kurtuluşunun taşlarını döşemek için yüzyıllardır kök salan baskıcı, gerici yapıları, alışkanlıkları, gelenekleri, kuralları yıkmaya, bunlara karşı mücadeleye girişiyordu.

Kadınlar Devrimin Bir Parçası mıydı?

Peki Rusya'da kadınlar, koşullarının bu kadar geri olması karşısında ne yaptılar? Zorluklara ve baskılara tümüyle boyun mu eğdiler yoksa mücadeleye mi giriştiler? Bu soruyu cevaplarken 1917 yılından geriye 1895'e gittiğimizde, daha o yıl Lenin'in Petersburg'da kurduğu "İşçi Sınıfının Kurtuluşu için Mücadele Birliği" isimli gizli örgütün yönetiminde Krupskaya da dahil dört kadın yönetici olduğunu görüyoruz. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) ilk tohumları sayılabilecek bu örgütün deneyimleri ışığında 1900 yılında Krupskaya kadınların durumunu, bu doğrultuda siyasi görevlerini ele alan *İşçi Olarak Kadın* başlıklı illegal bir broşür kaleme aldı (Özgür, 1993b: 103). 1905 devriminin saflarında kadınlar erkeklerle birlikte mücadele ediyordu. 1905-1907 yılları arasında Bolşevikler, kadın işçiler arasında sistemli ajitasyon ve örgütlenme çalışmaları yürütüyor, işçi kadınların sorunlarının ele alındığı toplantılar, taleplerinin yükseltildiği mitingler düzenliyorlardı. Bu yıllarda çoğunluğu aydınlardan oluşsa da RSDİP'in kadın üye oranı %15 idi, ki bu oran çok daha uzun bir geçmişe ve güçlü geleneğe sahip Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden bile yüksekti (Özgür, 1993b: 109).

1908-1912 yılları arasındaki baskı ve gericilik dönemi birçok kadın önderin tutuklanmasına ve sürgüne gönderilmesine sebep olmuş, hareket tümüyle illegal alana çekilmişti. Bu dönemin ardından işçi sınıfı hareketi canlandığı ve legal gösteri yapma olanakları arttığı ölçüde kadın işçiler arasında yürütülen sistematik çalışmaların ürünleri de kendini göstermeye başlamıştı. RSDİP, 8 Mart 1913'te Petersburg'da ilk defa Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nü kitle gösterileri ile kutlama kararı aldı ve başta tekstil işçileri olmak üzere emekçi kadınların öncülüğünde coşkulu bir toplantı gerçekleştirildi. Pravda'nın o gün çıkardığı bir özel sayı ile Kadınlar Günü kutlandı (Kollantay, 2010: 115). Kadın işçilerden Pravda'ya gelen mektuplar bir çiğ gibi artınca, tam bir yıl sonra, 8 Mart 1914'te Bolşeviklerin kadınlara yönelik ilk gazetesi Rabotsnia (İşçi Kadın) Nadya Krupskaya ve Nessya Armand gibi kadın devrimcilerden oluşan bir yayın kurulu tarafından yayınlanmaya

başladı (Özgür, 1993a: 111).

Rabotsnia yedi sayı çıktıktan sonra Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte tüm diğer devrimci yayınlarla birlikte kapatıldı. Bolşeviklerin, emperyalist savaş karşısındaki tutumlarının etkisiyle savaşın bedelini en ağır şekilde ödeyen işçi ve köylü kadınlar arasında gücü giderek arttı. O zamana kadarki en büyük atılım da yine bir 8 Mart Kadınlar Günü gösterisiyle birlikte Şubat devriminin fitilini kadınların ateşlemesi ile gerçekleşti. Trotskiy'in *Rus Devrim Tarihi*'nde anlattığı gibi bir gün öncesinde kimsenin aklına bu Kadınlar Günü'nün devrimi başlatabileceği gelmiyordu:

Bu bakımdan, aslında, Şubat devriminin kendi devrimci örgütlerinin muhalefeti dinlemeyen taban unsurları tarafından başlatıldığı ve aynı zamanda inisiyatifin, başkalarından önce, sömürülen ve ezilen proletaryanın bir kesimi -içlerinde bir çok asker karısının bulunduğu tekstil işçileri- tarafından alındığı öne sürülebilir. Bardağı taşıran son damla ekmek fırınları önündeki o bitmek tükenmek bilmeyen kuyruk nöbetlerinden geldi...Hepsi işçi olmayan bir grup kadın ekmek talebiyle kent Duma'sına doğru yürüyüşe geçti. Bu sanki tekeden süt istemeye benziyordu. Çeşitli semtlerde üzerlerinde işçilerin ekmek istediklerini, ama aynı zamanda otokrasiyi de savaşı da istemediklerini belirten kıvrık bayraklar belirdi. "Kadınlar Günü" başarılı ve coşkulu geçmiş, zayıf verilmemişti. Ama bağrında ne taşıdığı olay gecesinde bile kimseye malum değildi (Troçki, 1998: 112).

O ilk gecenin ardından ayaklanmanın başarıya ulaşabilmesi için askerlerin de kazanılması gerekiyordu. Kadınlar bu mücadelede de yer alıyor, hatta mücadelenin en cesur, en kahraman bölüklerini oluşturuyor, başı çekiyorlardı. Trotskiy şöyle anlatıyor:

Askerlerle işçiler arasındaki bu karşılaşmalarda, kadın işçiler önemli rol oynarlar. Kadın işçiler asker saflarına erkeklerden daha cesurane bir şekilde ilerlerler, tüfek namlularına yapışırlar, yalvarırlar ve neredeyse emrederler: "Süngülerinizi çıkartın, bize katılın!" Erler heyecanlanır, kendilerini suçlu hisseder, kaygıyla birbirlerine bakışır, duraksarlar; sonunda aralarından biri diğerlerinden önce davranır ve bir pişmanlık hareketiyle süngüler çıkartılır, baraj açılır, havaya neşeli ve müteşekkik çığlıklar yükselir, askerlerin çevresi sarılır, her tarafı tartışmalar, sitemler, çağrılar doldurur: devrim bir adım daha atmıştır (1998: 119).

Kadınların yaktığı bu ateşle patlak veren Şubat devrimi ile birlikte sarsılmaz gibi görünen Çar devrilince Pravda'da kadınların mücadelesi şu coşkulu dizelerle selamlanıyordu: "Kadınlara selam! / Enternasyonal'e selam! / Kadınlar Günü'nde Petrograd sokaklarına ilk çıkan kadınlardı... Kadınlara selam! (Özgür, 1993a: 113).

Şubat devriminin ardından, Ekim devrimi ile işçi sınıfının iktidarı almasına kadar geçen sürede kadınlar hem Şubat devriminin kazanımlarını savunma hem de Ekim devrimini örgütleme mücadelesinde aktif rol aldı. Fabrika komitelerinde, milislerinde görev yaptı. Beş bin kadın işçinin katıldığı Petrograd'daki büyük çamaşırhane grevinin ardından 1914'te savaşın patlak vermesi ile yasaklanan Rabots-

nia yeniden yayınlanmaya başladı. 1917 Temmuz olayları ile birlikte yeniden baskı altında kaldıklarında Bolşeviklerin elindeki tek legal yayın Rabotsnia 10 günde bir yayınlanıyor, 40 bin adet basılıyordu (Özgür, 1993a: 116).

Tüm bu canlılığa rağmen yüzyıllardır topluma derin kökler salmış önyargılar da varlığını sürdürüyordu. Bu önyargıların sadece erkek işçiler arasında değil, Bolşeviklerin tabanında bile etkisi vardı. Kadınlar bir gelenekleri, deneyimleri olmadan da etkili grevler örgütüyor, kendileri grev komiteleri oluşturuyorlardı. Ama kadın işçilerin kendisi bile kadınların tüm işçileri temsil edecek şekilde sovyet yönetimlerinde yer alma kapasitesine sahip olduklarına inanmıyordu. Mesela tekstil işçileri ezici çoğunlukla kadın olduğu halde tekstil işçilerinin sendikasının yönetimindeki 15 kişiden sadece ikisini kadın işçiler oluşturuyordu. Kadınlar Petrograd'daki işçilerin yarısını oluşturduğu halde sovyet organlarında kadın delege oranı yalnızca %5 civarındaydı (Rosenberg, 1990: 98).

İşte bugünün takvimiyle 7 Kasım, eski takvime göre 25 Ekim 1917'de Bolşeviklerin önderliğinde işçi sınıfı köylülüğün desteğiyle iktidarı ele geçirdiğinde kadınlar devrimin de, devrime önderlik edenlerin de bir parçasıydı. Ve tarihin en büyük muzaffer işçi devriminin ürünü olan Sovyet iktidarı, tüm zorlu koşullarda onun için mücadele eden, o zamana kadar yüzyıllardır gerici, baskıcı geleneklerin, kuralların tahakkümü altında yaşayan ve kurtuluş umuduyla yüzünü Bolşeviklere dönen kadınlara bir yandan bir gelecek sunma diğer yandan da kendi içinde bile geçmişin önyargılarına karşı mücadele etme göreviyle karşı karşıyaydı.

Bürokrasinin Hâkimiyetine Kadar Sovyet İktidarının Adımları ve Etkileri

Sovyet iktidarı ilk günlerinden itibaren kadınları kontrol altında tutan eşitsiz yasaları derhal ortadan kaldıran kararnamelere imza attı. Ancak kadınlara sadece daha önce erkeklere tanınan hakları vermekle kalmadı, kadınları da erkekleri de zincirleyen cinsiyetçi toplumsal kuralları ortadan kaldıracak, gerici bağları kopartacak ve yeni bir toplumun inşasının önünü açacak kararlar aldı, yasalar yaptı.

Evlilik, boşanma ve çocuklar üzerindeki söz hakkı

Ekim devriminin üzerinden yalnızca iki ay geçmişken, Aralık 1917'de boşanma, evlilik, kadın ve erkeğin çocukları üzerindeki söz hakkına ilişkin kararname yayınlandı. Evlilik de boşanma da tümüyle gönüllülük esasına dayalı hale getirildi. Kilise evliliği yasaklanmadı ama hukuk sistemi açısından geçersiz kılındı. Artık sadece medeni nikâh yasalar önünde tanınıyordu. Devrimden önce kilisede yapılan evliliklerin resmen tanınması için kayda geçirilmesi kuralı getirildi. Sovyet hükümeti bu yolla bir yandan kilisenin toplum yaşamının düzenlenmesi alanındaki etkisini kırmaya çalışıyor bir yandan da bu mücadeleyi insanların inançlarını incitmeyecek bir şekilde, zor kullanmadan dikkatli bir tarzda gerçekleştiriyordu.

Kadının evlendiğinde erkeğin soyadını alması, iş aramak ve çalışmak için koca-

sının izninin gerekmesi gibi zorunluluklar kaldırıldı. Bu iki kararnamenin getirdiği en büyük yeniliklerden birisi de evlilik içi ve evlilik dışı doğan çocukların yasa önünde tam eşitliğinin sağlanmasıydı. Ekim devriminden önce Rusya’da kadınlar evlilik dışı doğan çocukları için nafaka talep etme hakkına sahip değildi, kararname bu hakkı kadınlara ve çocuklara tanıdı. Çocuklarla ilgili alınacak kararlarda kadın ve erkeğe eşit söz hakkı ve yetki getirildi.

Evlilik gibi boşanma da kilisenin tekelindeydi ve son derece zordu. Çok ciddi bir maddi yük getirdiği için sadece üst sınıflardan erkeklerin kullanabildiği bir haktı, emekçi sınıflardan erkekler açısından neredeyse imkânsızdı. Kadınların böyle bir hakkı zaten hiç yoktu. Sovyet iktidarı derhal kadınlar için de erkek için de boşanmayı eşit ve olağanüstü kolay bir işlem haline getirdi. Taraflardan birinin başvurusu bile boşanma için yeterliydi. Eğer taraflar arasında tüm konularda anlaşma sağlanmışsa sadece başvuruyla, anlaşma sağlanamamışsa yerel mahkemece görülen dava ve alınan kararlar doğrultusunda boşanma gerçekleşiyordu. Boşanmanın ardından tarafların birbirlerinin yaşamına müdahalesine izin verilmemesi, bugün bile boşanan ya da boşanmak isteyen kadınların maruz kaldıkları baskılar düşünüldüğünde Sovyet iktidarının erkek egemen tahakküme karşı aldığı önemli önlemlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Bu kararnameler temel alınıp geliştirilerek 17 Ekim 1918’de, yani devrimden yaklaşık bir yıl sonra “Nüfus, Evlilik, Aile ve Vesayet Yasası” çıkarıldı. Bu yasa ile eşlerin evlilik öncesi ve evlilik süresince edindikleri mallarda ayrılık esas kabul alındı. Özellikle kırsal bölgelerde işgücü olarak kullanılmak üzere evlat edinmenin yaygın olması nedeniyle çocukların haklarını korumak, aile nüfusunu daha kalabalık göstererek toplumun yeniden düzenlenişinde daha fazla pay alma uyanıklığının önüne geçmek amacıyla evlat edinme yasaklandı. Yasanın kabulünden önce evlat edinilen çocuklarla diğer tüm çocukların eşit haklara sahip olduğu ilan edildi. Anne ve babanın çocukların eğitimi, velayeti, çocukları ilgilendiren konularda alınacak tedbirler ve kararları karşılıklı anlaşmayla birlikte alması kararlaştırıldı. Çocukların “bedenen terbiyesi” yasaklandı.

1918 yılında kabul edilen bu yasa 1 Ocak 1927’de yeni bir yasa yürürlüğe girinceye kadar yürürlükte kalmış, iki yasa arasındaki dönemde bu alanda bazı ikincil düzenlemeler getiren kararnameler çıkarılmıştır.

Doğum kontrolü ve kürtaj hakkı

Kürtaj ve doğum kontrolünün yasal bir hak olarak tanınması Ekim devriminin öncesinde de hareketin içindeki kadınlar tarafında ifade edilen bir ihtiyaçtı. Kolontay 1913’te yazdığı ve ancak 1916 yılında yayınlanan *Toplum ve Analık* isimli eserinde, annelik ve bakım emeğinin ağır yükünden hareketle, sosyalistlerin, devletten doğum kontrolü konusunda talepleri olması gerektiğine dikkat çekiyordu. Lenin, aynı yıl, aynı doğrultuda kürtaji yasaklayan bütün yasaların kaldırılması ve

doğum kontrol alanındaki tıbbi bilgilerin yaygınlaştırılması gerektiğine ilişkin yazılar yazıyordu (Mahaim vd.,1992:104). Ekim Devriminin ardından öncelikli bir gündem olarak Bolşevikler bu konuyu gündeme almamış olsalar da, 18 Ekim 1920 tarihli bir kararname ile kürtaj, tüm kadınlar için hamileliğin ilk üç ayında, devlet hastanelerinde yapılmak koşuluyla ücretsiz ve yasal bir hak olarak kabul edildi. Böylelikle dünya üzerinde yasal kürtaj hakkına kadınlar ilk kez Ekim devriminin topraklarında, işçi iktidarı altında sahip oldular.

Sovyet iktidarı daha önce sağlıklarını ve hayatlarını riske atan yöntemlerle çocuklarını düşürmeye çalışan kadınlara sağlıklı ve hijyenik koşullarda ulaşılabilir bir kürtaj hakkı sağlıyordu. Bütün dünyada kilisenin ve baskın kürtaj karşıtlığının “ceninin yaşam hakkı”ndan bahsettiği yerde işçi hükümeti yayınladığı kararnamede kadının yaşam hakkını ve sağlığını merkeze koyuyor, kürtajı değil yasadışı kürtajla kadını tehlikeye atanları cezalandırıyordu. 1920’de yayınlanan *Kürtaj Kararnamesi*’nde şu cümleler yer alıyordu:

Geçmişin devam eden ahlaki değerleri ve bugünün zor ekonomik şartları hâlâ birçok kadını bu operasyona başvurmaya zorlamaktadır, kadınların hayatından endişe duyan ve bu alanda baskı yönteminin amacına ulaşmada tümüyle başarısız olduğunu göz önünde bulunduran Sağlık ve Adalet Halk Komiserlikleri:

1. Operasyonun zararlarını en aza indirmenin koşullarının sağlandığı Sovyet hastanelerinde bu operasyonların özgürce ve ücretsiz bir şekilde yapılmasına izin verilmesine,
2. Doktorlar dışındaki herkes için bu operasyonu yapmanın kesin olarak yasaklanmasına,
3. Bu operasyonu yapmaktan suçlu bulunan hemşire ve ebelerin meslekten men edilerek Halk Mahkemeleri’nde yargılanmasına,
4. Özel muayenehanesinde kazanç sağlamak amacıyla bu operasyonu gerçekleştiren doktorların Halk Mahkemeleri’nce cezalandırılmasına karar vermiştir.

Sovyet iktidarı bu hakkı tanımakla eş zamanlı olarak kürtajın bir doğum kontrol yöntemi olarak kullanılmaması gerektiği ve çeşitli riskler barındıran ciddi bir operasyon olduğu yönünde propaganda çalışmaları da yaptı. Çünkü doğum kontrol yöntemlerinin yetersizliği nedeniyle kürtaj fiilen bir doğum kontrol yöntemi haline gelmişti. 30 yaşlarındaki bir Sovyet kadınının ortalama 5 ila 7 defa kürtaj olması sıradan bir durumdu (Duby vd., 2005: 230). Bu noktada kadınların doğum kontrol yöntemlerine erişiminde bir eksiklik olduğunu teslim ederken şu noktanın da altını çizmek gerekir: Kürtajın yasal hale getirildiği tarihte bugün kullanılan birçok doğum kontrol yöntemi bilinmiyordu, doğum kontrol hapı bile henüz bulunmamıştı. Kürtaj gibi doğum kontrol yöntemlerinin uygulanması da sadece Rusya’da değil, bütün dünyada yasaktı, bu alanda dünya çapında bilimsel

çalışmaların engellendiği bir dönemdi. Bu anlamda kürtajı kadın sağlığı açısından en az risk oluşturacak yöntemlerle gerçekleştirmek üzere geniş çaplı araştırmaların ve kürtaj sayısını en aza indirmek amacıyla doğum kontrol yöntemlerinin geliştirilmesi yönünde tıbbi çalışmaların açıktan, devletin kontrol ve desteği ile yapıldığı ilk ülke Sovyetler Birliği'dir.

Eğitim alanı

Çarlık dönemi Rusyası'nda nüfusun % 70'i okuma yazma bilmiyordu. Kadınlar ve köylüler arasında bu oran daha da yüksekti. 1920'de genel nüfus içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 67, kadınlar arasında ise bu oran % 77,5 seviyesindeydi (Serebrenikov, 1937: 80). Bolşevikler bu alanda 26 Aralık 1919'da Lenin'in imzası ile yayınlanan *Cehaletin Tasfiyesi Kararnamesi* ile bütün toplumu kapsayan büyük bir seferberliğe girişti. Kadınların ezilmişliğinin ortadan kalkması için toplumsal yaşama ve işgücüne katılmalarının gerekliliği ve bunun için de eğitimin önemini kavrayışı doğrultusunda da kadınlar arasında bu meselenin üzerine çok daha sistematik bir şekilde gittiler.

125 bin okuma yazma okulu açıldı. Pek çok kadın kara tahtalara Bolşeviklerin sloganlarını yazarak okuma yazma öğrendi (Rosenberg, 1990: 104). Yıllar içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı hızla düştü. 1932'de işçi kadınların sadece % 9,2'si okuma yazma bilmiyor, üç yıl sonra bu rakam % 6'nın da altına düşüyordu (Serebrenikov, 1937: 80). Bu gelişme sadece okur yazarlıkla da sınırlı değildi. Çarlık döneminde üst sınıflardan kadınlar arasında bile yüksekokul eğitimi alanların oranı çok azdı. Çünkü çoğu yüksekokula kız öğrenciler kabul edilmiyor, zengin ailelerin kızları ancak yurtdışında yüksek öğrenim görebiliyordu. Ekim devriminden 10 yıl sonra ise bambaşka bir tablo ortaya çıkmıştı. 1927-28 döneminde yüksekokullarda öğrenim gören öğrencilerin % 28'ini kız öğrenciler oluşturuyordu. Aşağı yukarı bir 10 yıl daha sonra, 1939-40 döneminde, bu oran % 49,3'e yükselmişti (Popova, 1999: 70).

Eğitim alanında yapılan atılımda on binlerce kadının köylerden şehirlere gelecek, çalıştığı fabrikalarda okuma yazma öğrenmesinin de etkisi olduğunu söylemek gerekir. O dönemde fabrikalarda Eğitim Komisyonları kurulmuştu. Bu komisyonlarda sadece okuma yazma öğretilmiyor, kültür ve sanat alanına uzanan bir dizi etkinlik de düzenleniyordu. İşçiler fabrikalarda çeşitli tiyatro eserlerini, şiirleri okuma geceleri düzenliyor, kendileri orkestra kurup konserler düzenliyordu. Bu durumun yarattığı etki bir kaynakta şöyle anlatılıyor:

İşçi kadınlar ve erkekler, eskiden üst sınıfların ayrıcalıklı alanında kalan tiyatro-lara, balelere ve konserlere akın etmeye başladılar. Sanatta öyle bir durum ortaya çıkmıştı ki, sanki her insan eline bir fırça alıp resim yapmaya koyuluyordu. Yaşamın her alanında deney yapılıyordu. Sosyalizmin gelecekteki kurucularının yeni eğitimini dünyadaki en gelişmiş eğitimcilerin en modern yöntemlerine göre geliştirmek amacıyla öğretmenlerin bir dizi tartışma içerisinde çözüm

yolları arayıp bir düzenleme ortaya çıkartmaları nedeniyle, 1918 yılında okullar yaz tatilinden sonra bir ay daha geç açıldı. Her köşe başında dünyayla ilgili her konuda konuşmalar ve tartışmalar yapılıyordu (Rosenberg, 1990: 105).

Aile ve bakım emeği

Ekim devriminin önderliği için kadınların kurtuluşunun ön koşullarından birisi toplumsal işgücüne katılmalarını sağlamaksa bir diğeri de onları eve hapseden ev işlerinin kolektifleştirilmesiydi. Bu ikisi olmadan kadınların yeni toplumla birlikte kendi geleceklerini de inşa etmelerinin mümkün olamayacağı fikrinden hareket ediyorlardı. Bu doğrultuda devrimden sonra bir dizi adım atıldı. Doğumevleri, çocuk bakım merkezleri, çamaşırhaneler, çamaşır onarım ve dikiş merkezleri ile yemekhaneler açıldı. Yalnız yaşayan insanlar ve evli çiftler için ev komünleri oluşturuldu. Bu kolektif merkezler imkânlar dâhilinde açılıyor, sayıları ancak zaman içinde artıyordu. Bu nedenle bir yandan uzun vadeli olarak ev işlerinin ve bakım emeğinin kolektifleştirilmesi için adımlar atılırken diğer yandan da aile içindeki cinsiyetçi işbölümüne karşı ideolojik mücadele veriliyordu. Ev işlerinin, hasta, çocuk ve yaşlı bakımının, kadının görevi olduğu yönündeki köklü erkek egemen kabulüne dayalı alışkanlıklar partili militanların evlerinde bile olduğu gibi devam ediyordu. Lenin, genel olarak işçi sınıfı içinde ama özel olarak parti içinde bu konu üzerinde ısrarla duruyordu. Clara Zetkin, Lenin'den *Anılar*'da Lenin'in şu sözlerini aktarıyor:

Maalesef birçok yoldaşımız için hâlâ şunu söyleyebiliriz: 'Komünist'i iyice kazı, altından bir filisten çıkar! Kesinlikle, duygusal noktaları kazımalısın, beyinlerinde kadınlarla ilgili görüşlerin bulunduğu noktalar gibi. Bir kadının, kendisini ev işi gibi saçma, tekdüze, gücünü -ve zamanını- tüketen işte harcamasını, ruhunun kurumasını, aklının donuklaşmasını, heyecanının azalmasını ve arzusunun durgunlaşmasını sakın sakın seyreden bir adamın genel görünüşünden daha açık bir delil olabilir mi? Bütün ev işini ve çocuklarının bakımını, ücretle tutulan yardımcılarının üzerine atan burjuva hanımlarından söz etmiyorum. Bu söylediklerim, günlerini fabrikada harcayıp, para kazansalar bile, işçilerin karıları da dahil olmak üzere, kadınların büyük çoğunluğu için geçerlidir.

Kadınların işine yardım ellerini uzattıklarında, karılarının yüklerini ve sıkıntılarını ne kadar azaltabileceklerini ya da onları tamamen kurtarabileceklerini çok az koca düşünür. Hatta proleterler bile düşünmez. Ama hayır, bu 'kocanın ayrıcalığına ve itibarına' ters düşer. Koca, dinlenme ve huzur ister. Kadının ev hayatı, binlerce önemsiz ayrıntılara her gün kendi kendini kurban etmesidir. Kocasının, efendisinin, sahibinin eski hakları farkına varılmadan süregelir (Lenin, 1993: 125).

Bu ideolojik mücadelenin yanı sıra, kolektif merkezler için atılan adımlar her ne kadar ihtiyacı karşılamak anlamında hem sayı hem de nitelik açısından yetersiz olsa

da, genç işçi devletinin imkânlar dâhilinde bu adımları atmaktan vazgeçmediğini vurgulamak gerekir.

1917-1926 yılları arasında önce Sovyet Rusya'da (kısaca RSFSC) sonra bir bütün olarak SSCB'de kreş sayıları şöyleydi (Lenin, 1993: 28):

Yıl	RSFSC	SSCB
1917	14	-
1918	78	-
1919	126	-
1920	565	-
1921	668	769
1922	914	967
1923	447	535
1924	503	615
1925	536	708
1926	610	824

Bu tabloda kreş sayılarında 1917-1922 arasında sürekli artış eğilimi olduğunu, 1922'den 1923'e geçişte sayının düştüğünü görüyoruz. Bu gerilemenin sebebi tam olarak açıklamak mümkün olmamakla birlikte NEP (Yeni Ekonomik Politika) döneminin piyasaya öncelik veren uygulamalarının ya da kreş sisteminin değiştirilmesinin ve/ya merkezileştirilmesinin sonucu olduğu düşünülebilir. 1923 yılından sonra sürekli artış eğilimi yeniden ortaya çıkıyor. Daha uzun vadeli olarak baktığımızda ise SSCB'de çocuk bakımı konusunda yıllar içinde kapasitenin çok yüksek bir seviyeye ulaştığını söyleyebiliriz (Popova, 1999: 81).

	1914	1937
Düzenli çocuk yuvalarındaki yatak sayısı	550	627.817
Doğum merkezleri sayısı	9	4.175
Doğum merkezlerinde bir yılda yapılan toplam vizite sayısı (bin)	44	39.300
Bebek beslenme merkezleri (süt mutfakları) sayısı	Yok	1.509

Bakım emeğinin kolektifleştirilmesi amacıyla ayrıca çok sayıda yemekhane de açıldı. 1919-1920'de Petrograd nüfusunun % 90'ı, Moskova nüfusunun % 60'ı, toplamda 12 milyon insan bu yemekhanelerde yemek yiyordu (Rosenberg, 1990: 103). 1932'ye geldiğimizde Sovyetler Birliği genelinde bu rakam yaklaşık 15 milyondan ve her gün yaklaşık 30 milyon kap yemek çıkarılıyordu (Serebrenikov, 1937: 68).

Bu rakamlara rağmen, kadınların da yeni düzene eski alışkanlıkları ile direnç gösterdiklerini vurgulamak gerekir. Kolektif merkezlerdeki yemeklerin doyurucu

olmaması, ortak malzemelerin özensiz kullanılması, darmadağın ve yetersiz koşullar sonucu kadınlar kendi bireysel tencerelerini bırakmıyorlardı (Rowbotham, 1994: 170). Trotskiy bu ortaklaşa yaşam evlerinde henüz kolektif yaşamı özümsemedi, eski toplum tarafından yoğrulmuş insanların yarattığı ortamı şöyle anlatıyor: “Ortaklaşa (komün) yaşam biriminde yaşayan ailelere ayrılan birçok ev pislik içinde kaldı ve yaşanmaz hale geldi. Buralarda yaşayan insanlar ortaklaşmacılığa dayalı evleri yeni koşulların başlangıcı olarak düşünmediler. Yaşadıkları yerleri devlet tarafından sağlanan kışlalar olarak gördüler.” (Rowbotham, 1994: 170)

Ortaya çıkan tablo ne olursa olsun, burada özellikle vurgulanması gereken, işçi devletinin ilk gününden itibaren, kadınların omuzlarında taşıdığı çifte yükün farkında olması, bu yükü kadınların omuzlarından alarak toplumsallaştırmak için elinden geleni yapmış olmasıdır. Kadının ev içinde harcadığı emek Bolşevikler için hiçbir zaman görünmez olmamıştır. Ve bu konuda indirgemeci bir yaklaşıma sahip oldukları da söylenemez. Zira bakım emeği yükünü görürken, kadınların bu yükten özgürleşmesinin şart olduğunu ama tek başına hiç bir zaman yeterli olmadığını vurgulamışlardır.

İşgücüne katılım

Ekim devriminin ve başta Lenin olmak üzere onun önderlerinin politikası, kadınların kurtuluşunun önünü açmak için toplumsal üretimin bir parçası olmaları ve buna engel olan okuma-yazma bilmemek gibi faktörlerin ortadan kaldırılması gerektiği fikrine dayanıyordu. Bu doğrultuda Ekim devriminin ardından derhal yayınlanan kararnamelerde, devrim öncesi Rusya’nın kadınların işgücüne katılımını yasaklayan ve engelleyen yasaları yerine, bu alanda erkeklerle eşit haklara sahip oldukları yönünde düzenlemeler getirildi.

Elbette bunların başında eşit çalışma hakkı ve eşit işe eşit ücret geliyordu. 1914 yılında kadın işçilerin yevmiesi erkek işçilerin yevmiesinin % 44’ü kadardı (Se-rebrenikov, 1937: 11). Ekim devrimi ile birlikte ücret sınıflandırmalarında cinsiyete dayalı ayrımlar ortadan kaldırıldı, yasaklandı. Yasalarda bu eşitlik sağlanmış olsa ve aynı iş için farklı ücretler uygulanmıyor olsa da 1918 yılına gelindiğinde kadınların ortalama ücreti erkeklerin ortalama ücretinin ancak yarısı kadardı (Özgür, 1993a: 49). Fakat bu tablo “eşit işe eşit ücret” ilkesinin pratikte uygulanmamasından kaynaklanmıyor, kadınlar daha az kalifiye işlerde, daha az eğitim gerektiren sektörlerde çalıştıkları ve bu sektörlerdeki ücretler diğer alanlara göre daha düşük olduğu için ortaya çıkıyordu. Bu durumdan hareketle genç işçi devletinde toplumsal üretim alanında kadın işi-erkek işi ayrımının sürdüğü söylenebilir mi? Evet. Peki bunun nedeni işçi devletinin bu konuda cinsiyetçi bir anlayışa sahip olması mıdır? Hayır. Bolşevikler çoğu okuma-yazma bilmeyen, mesleki eğitim almamış kadınları hızla üretime çekmeye çalışıyor ve bunun sonucu olarak da kadınlar toplumda yüzyıllardır var olan cinsiyetçi işbölümü doğrultusunda en iyi bildikleri işleri yapabilecekleri alanlarda istihdam ediliyordu. Başka bir deyişle kadınlar dev-

rimin hemen ertesinde kalifiye işlerde çalışacak yeterlilikte olmadıkları için kadın işi-erkek işi ayrımı zorunlu olarak ortaya çıkıyordu. Ancak bunun yeni bir toplumu inşa ederken değiştirilmesi gereken bir durum olduğu sovyet organlarında alınan kararlarda sıkça tekrarlanmaktadır ve daha da önemlisi kadın emeğinin kalifiye hale getirilmesi için bilinçli ve örgütlü bir mücadele yürütülmüştür. Ekim devriminden yalnızca dört gün sonra, 29 Ekim 1917'de yayınlanan kararnamede kadınların, sağlıkları açısından tehdit oluşturan 50'den fazla işte çalıştırılmalarının yasaklanması da bu ayrımın nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ama sanayide makineleşme arttıkça, fizik gücünün belirleyiciliği azaldıkça, kadın sağlığı için gerekli hijyenik çalışma koşulları sağlandıkça bu yasak sonraki dönemde ortadan kalkmıştır (Serebrenikov, 1937: 6). Sovyetler Birliği, "erkek işi" olarak görülen birçok sektörde, mesleklerde en fazla kadın işgücünün kullanıldığı ülke konumuna gelmiştir. Bugün bile neredeyse sadece erkeklerin çalıştığı maden işkolundaki rakamlar, özellikle benzer yıllarda çeşitli Batı ülkelerindeki rakamlarla karşılaştırıldığında çarpıcıdır: "Kadınlar kapitalist maden sanayisinde çok önemsiz bir rol oynarlar. Maden sanayilerinde çalışan toplam işgücü içinde kadınların oranı, Fransa'da (1931) % 2,7, İtalya'da (1931) % 1,8, Almanya'da (1932) % 1, ABD'de (1930) % 0,6 ve Büyük Britanya'da % 0,6'dır. SSCB'de kadınlar maden sanayisinde çalışan toplam işçilerin %27,9'unu temsil eder" (Cliff, 1984).

Kadın emeğinin daha kalifiye bir hale getirilmesi için bir yandan fabrikalarda temel eğitim ve mesleki eğitim veren çalışmalar yapıldı, diğer yandan da kadınların yüksek eğitimi desteklendi. Devrimden sonraki on yıl içinde üniversitelerde eğitim görenlerin neredeyse üçte birini kadınlar oluştuyordu. Devrimden önce kadın mühendis ya da teknisyen bulmak neredeyse söz konusu bile değilken, Petersburg'da 1899 yılında 848 mühendisin sadece üçü kadinken, 1939 nüfus sayımına göre ülkedeki 76 bin mühendisin 24 bini, yani üçte biri kadındı. Tıp alanında 1 milyonun üzerinde kadın çalışıyor, bunların 126 binini de doktorlar oluştuyordu. Oysa devrimden önce Rusya'da sadece 2 bin kadın doktor vardı (Popova, 1999: 73).

Devrim öncesi Rusya'da kadınların işgücüne katılımının önündeki en büyük engellerden birisi hamilelik ve doğumdur. Yukarıda da belirtildiği gibi, kadın işçiler hamileliklerini gizleyerek çalışmak zorunda kalıyor, fark edildiği anda işten atılıyor ya da neredeyse doğum anına kadar tezgâh başında çalışıyordu. Bu da doğum sırasında kadın ve bebek ölümüne sebep oluyordu. Kadınlar doğumdan sonra derhal çalışmaya başladıkları için yeterli bakımı alamıyor ve hatta bazen açlıktan bebek ölümüne yaşıyordu. Devrimle birlikte ilk yayınlanan kararnamelerden birisi de bu alanda oldu. Hamile kadınların yorucu işlerde çalıştırılması, işten çıkartılması, kendi rızası olmadan görev yerinin değiştirilmesi yasaklandı. Hamile ve emziren kadınların gece çalıştırılmasına izin verilmiyordu. Kadınlara 16 haftalık zorunlu hamilelik, doğum ve annelik izni getirildi. Bazı mesleklerde veya ikiz bebek hami-

lelikleri gibi durumlarda bu süre uzatılabiliyordu. Bu izin dönemi boyunca kadın işçilere ücretinin tam olarak ödenmesi zorunluluğu getirilmişti. Böylelikle bu hakkın kâğıt üzerinde kalmaması, kadının geçinebilmek için fiilen çalışma mecburiyetinin ortaya çıkmaması amaçlanıyordu. Doğum izninin ardından çalışmaya başlayan ve emzirmeye devam eden kadınlara her 3,5 saatte bir ve her biri yarım saatten az olmamak kaydıyla ve çalışma süresi olarak kabul edilen süt izni hakkı verildi. Anne ve çocuklar hastanelerde ve kliniklerde ücretsiz sağlık hakkına sahipti ve eğer hasta çocuk için hastanede yer yoksa doktorun talimatıyla anneye çocuğunun hastalığı boyunca ücretli izin verilirdi. Devrimin hemen ardından başlayan ve çeşitli zamanlarda alınan kararlar, 1922 yılında kabul edilen İş Yasası ile sistematik bir hale getirildi; bu o yıllarda bütün dünyada kadınların bu alanda sahip olduğu en ileri hakları temsil ediyordu (Rosenberg, 1990: 101).

Siyasal Yaşama Katılım

Ekim Devrimi kadınların siyasete katılımı açısından bütün dünyada bir ilke imza atmıştır. Pek çok kaynak Ekim Devrimi'nin ardından kadınlara eşit seçme ve seçilme hakkı tanındığını ifade ederken "o dönemde yalnızca Norveç ve Danimarka'da vardı" diye de ekliyor. Oysa bu iki ülkede olan, bütün dünyada yükselen Süfrajat hareketi ile birlikte gündeme gelen oy hakkıydı. Norveç'te 1913'te, Danimarka'da 1915'te kadınların elde ettiği yalnızca seçme hakkıydı. Dünyada ilk kez Rusya'da kadınlar erkeklerle eşit seçme ve seçilme hakkına sahip oldu. Üstelik bu hak Şubat devriminden sonra, Çar'ın devrilmiş olduğu dönemde, Ekim devriminin arifesinde Temmuz olayları sırasında elde edildi. Ve devrimin ardından genç işçi devleti de bu hakkın kâğıt üzerinde yazılı bir haktan ibaret olmaması, pratikte de kullanılması için büyük çaba sarf etti.

21 Şubat 1920'de *Pravda*'da "Kadın İşçilere!" başlığıyla yayınlanan yazısında Lenin şöyle diyordu:

Toprak sahiplerinin, kapitalistlerin ya da tüccarların olmadığı ve emekçi halkın hükümetinin bu sömürücülerden yeni bir hayat kurduğu yerde, erkek ve kadınlar kanun önünde eşittir.

Ama bu yetmez!

Kanun önünde eşitlik, gerçekte gerekli olan eşitlik değildir.

Biz, kadın işçinin sadece kanun önünde değil, gerçek hayatta da erkek işçiye eşit olmasını istiyoruz. Bunun için kadın işçiler, sosyalleştirilmiş işletmelerin ve devletin yönetiminde gittikçe artan bir yer almalı.

Yönetimde yer alarak, kadınlar çabucak öğrenecek ve erkeklerle yetişecekler. Sovyete hem Komünist, hem de Partisiz daha fazla kadın seçin. Dürüst olduk-

ları sürece, Parti üyesi olmasalar bile kadın işçiler, çalışmalarını anlamlı ve bilinçli bir şekilde düzenleyebilme yeteneğindedirler. Onları Moskova Sovyeti'ne seçin!

Moskova Sovyeti'ne daha fazla kadın işçi yollayın! Moskova proletaryası, zafer için ve kadınların eski haksızlıklarla, eski burjuva alçaklığıyla savaşmak için herşeyi yapmaya hazır olduğunu ve herşeyi yaptığını göstereyin!

Proletarya, kadınların tam özgürlüğünü gerçekleştirmediği sürece, kendisi için de tam bir özgürlük kazanamaz! (Lenin, 1993: 87)

Toplumun yarısı olan ama yüzyıllardır yok sayılan kadınları ülkenin yönetimine katılmaya çağırıyorlar, bunun önündeki eğitimden geleneklerin baskılarına kadar bir dizi engele ve geçmişten gelen önyargılara karşı da mücadele etmeye çalışıyorlardı. Elbette Bolşevikler bunun zor bir görev olduğunun farkındaydı ama zor olduğu kadar vazgeçilemez bir görevdi de. Bu perspektifi en çarpıcı şekilde Lenin'in "Bolşevikler İktidarı Ellerinde Tutabilecek mi?" başlıklı makalesinde görmek mümkün: "Ütopyacı değiliz (...) aşçıların bir anda ülkeyi yönetmeye başlayamayacağını biliyoruz (...) Ancak ülkeyi yönetmek görevinin bütün aşçılara derhal öğretilmeye başlanmasını talep ediyoruz." (St George, 1987: 23)

Bolşeviklerin propaganda ve ajitasyon düzeyindeki bu çabaları, fabrikalarda ve köylerde kurulan eğitim grupları ile destekleniyordu. Bu sistematik çalışma, devrimin ilk yıllarından itibaren meyvelerini vermeye başladı. Binlerle, on binlerle, yüz binlerle sayılan kadınlar devrimin saflarına katılıyordu. Burada o zamana kadar siyasetle hiç ilişkisi olmamış kadınların sovyetlere ve partiye katılmalarını sağlamak için delege toplantıları önemli bir araç olarak kullanılıyordu. Delege toplantıları sistemi şöyle işliyordu: Her fabrikada, her mahallede, her köyde bütün kadınlar bir toplantıya çağırılıyor, bu toplantılarda konuşulan konuların merkezleştirilmesi için ortalama her 40-50 kadın için bir delege seçiliyor, bu delegeler ilçe delege toplantılarına katılıyordu. Kadınlar seçildikten sonra 3 ile 6 ay arasında değişen dönemlerde delegelik yapıyorlardı. Delege seçilen kadınlar siyaset okullarına gönderiliyordu. Giderek daha fazla kadının bu sisteme dahil olabilmesi için 1922 yılında her 10 kadına karşılık bir delege sistemine geçildi. 1925 yılında partinin 14. Kongresi'ne sunulan örgütsel rapordaki veriler delege toplantılarının nasıl kitlesel bir karşılığı olduğunu gösteriyor:

Rapor döneminin en önemli özelliği, - tüm diğer örgüt alanlarında olduğu gibi - delege toplantılarının gelişerek kitlesel bir biçim almasıdır. Rapor döneminde kadın delegelerin kadın seçmenlerinin şehirde ve köyde arttığını kaydediyoruz. Şehirde kadın seçmenlerin sayısı rapor döneminde %30 artmıştır, toplam 1.600.000. Ama köyde kadın seçmenlerin sayısı %70 artmıştır, toplam 7.000.000... Kadınların sovyetlere, yürütme komitelerine ve kongrelere katılım alanında dikkate değer gelişme söz konusudur. Köy sovyetlerinde kadınların oranı %2'den %9'a, ilçe yürütme komitelerinde %0,6'dan %7'ye, il yürütme

komitelerinde %4'ten %7'ye çıkmıştır. Sendikalarda da aynı şekilde kadınların % oranında artış vardır, ne var ki bu hızlı bir ilerleme değildir. Sendika işletme komisyonlarında %14'ten %16,5'e, sendikaların merkez komitelerinde ama daha dikkate değer bir artış söz konusudur, %4'ten %15'e (Özgür, 1993a: 171).

Kongreye sunulan örgütsel rakamlarda kendisini gösteren, kadınların siyaset hayatının giderek daha büyük bir parçası haline gelmesi gerçeğini Vladimir Mayakovskiy şu dizelerle anlatıyor:

Tornalardan / Sabanlardan, kurnalardan / Yüz binlerce yalın kadın / Kırmızı yemenili / Öğreniyor kurmasını / Ve yönetmesini (St. George, 1987: 32)

Bu gelişmeler kadın parti üyelerinin toplam parti üyelerine oranındaki artışla da doğrulanmaktadır (Özgür, 1993a: 149).

Yıl	Kadın üyelerin oranı (%)	
1898	15	I. Kongre (RSDİP)
1918	7,8	VII. Kongre (RKP/B)
1924	9	XIII. Kongre (SBKP)
1925	10,3	XIV. Kongre (SBKP)
1927	13	XV. Kongre (SBKP)

Yukarıdaki tabloda partinin ilk kongresinin en yüksek kadın üye oranına sahip olması, 1918 yılında bu oranın 1898'deki oranın neredeyse yarısı kadar olması ve sonra artmaya başlaması dikkat çekiyor. Bunun sebebi kuruluş aşamasında partinin henüz daha ziyade aydınlardan oluşması, işçilere erişememiş olmasıdır. Devrim sırasında ve hemen ertesinde partinin hızla işçiler arasında büyümesi ve erkeklerin çok daha büyük kitleler halinde partiye katılmaları nedeniyle 1918 yılında ilk kongrenin neredeyse yarısı oranında kadın üye yer almış ancak daha sonra parti adım adım kadınlar arasında da güç kazanmıştır.

Son bir noktaya değinerek bu başlığı kapatalım. Her ne kadar Ekim Devriminin öncesinde ve sonrasında parti kadınların siyasete kazanılması için bilinçli bir çalışma yürütmüş olsa da, aynı bilincin teker teker bütün parti militanlarında, tüm Sovyet temsilcilerinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Partili erkekler bile kadınların özgürleşmesi konusunda deyim yerindeyse söze gelince mangalda kül bırakmıyor ama gerçekte kendi eşlerinin parti faaliyetlerine katılmalarını engellemeye çalışıyor, hatta bazen düpedüz yasaklıyordu. Benzer bir durumla karşı karşıya

kalan bir kadının aktarımı bu durumu özetlemek açısından çarpıcı:

Gerçek bir insan olacağımdan korktuğu için - ona gereken tek şey bir aşçı ve ev hanımı bir eştir - bana yasakladığı, benim de gizlice süzülüvermek zorunda kaldığım toplantılarda, kendisi devrimde kadının işlevi hakkında gök gürültüsünü andıran konuşmalar yapıyor ve kadınları daha etkili görevler almaya çağırıyordu (Rowbotham, 1994: 173).

Parti önderleri parti içinde ve sovyetlerde bu konuya da hassasiyetle yaklaşmış, erkeklerin geçmişin önyargılarını terk etmeleri, kadınlar üzerindeki baskıların sona ermesi, aile içinde kadını ikinci plana atan yaşam koşullarının değiştirilmesi için mücadele etmiştir. Trotskiy Temmuz 1923 tarihli “Eski Aileden Yeni Aileye” başlıklı yazısında bu konuda şöyle diyor:

Sovyet devletinde kadın ve erkeğin siyasî eşitliği, problemlerden biriydi ve en basitiydi... Ne var ki, kadın ve erkeğin aile içinde fiili eşitliğini sağlamak çok daha fazla çaba gerektiriyor. Bunu gerçekleştirmeden önce tüm evcil alışkanlıklarımızda devrim yapmak gereği vardı ve besbelli ki aile içinde erkekle kadının arasında, hem normal anlamda hem de hayat şartları açısından fiili bir eşitlik olmadıkça, böyle bir eşitlikten, sosyal çalışmalarda veya politikada olsun ciddiyetle söz etmek yersizdir. Bir kadın ev işlerine kösteklenip, ailenin bakımına, yemek ve dikiş işlerine saplanıp kaldıkça onun tüm sosyal ve politik hayata katılma şansı daha baştan dumura uğramıştır (2000: 41).

Ekim Devrimi’nin ilk yıllarında, yukarıda genel hatları ile aktarmaya çalıştığımız gibi, çok ciddi bir atılım gerçekleşmiştir. Kadınların kurtuluşu için gerekli adımların tümünü programına yazmış ve bu yönde ilerlemeye çalışmıştır. Önüne koyup da başaramadıkları varsa bunlar genç işçi iktidarının bir yandan bir varlık mücadelesi vermesi, Kızıl Ordu’nun bütün dünyanın desteğini arkasına almış Beyazlara karşı devrimi savunduğu askeri komünizm dönemi, iç savaşın getirdiği imkânsızlıklar nedeniyledir. Aşağıda sonraki dönemde bu alanda ne yönde bir gelişme olduğunu ele almadan önce iki özel konuya değinmek istiyoruz. Bunlardan birisi kadınların parti faaliyetine katılması ve örgütlenmesinde özel bir yere sahip olan partinin kadın örgütü Jenotdel deneyimidir. Diğeri ise Ekim Devrimi ve onun ürünü olan işçi devletinin Müslüman kadınlar için anlamıdır.

Kadın Örgütü Deneyimi: Jenotdel

Jenotdel’in kökleri aslında Krupskaya’nın 1900 yılında yazdığı *Bir İşçi Olarak Kadın* isimli broşüre dayanıyor. O tarihten itibaren Krupskaya, Armand ve Kollontay’ın bilinçli çabaları ile özellikle işçi kadınlar üzerine odaklanan ve onlar arasında yürütülen faaliyetler devam etti. Çeşitli yerel işçi kadın grupları oluşturuldu. Rabotsnia bir çekim merkezi ve örgütlenme aracı olarak kullanıldı. Ekim devriminin ardından ise yeni toplumun hedeflerinden birisi bu örgütlü mücadeleyi

bir adım ileriye taşımak, bu yolla işçi iktidarının kadınların kurtuluşunun yolunu açacak adımları atmasını sağlamaktı.

Kollontay'ın 1918 yılında Bütün Rusya Kadın Kongresi düzenleme önerisi kabul edildi. Armand, Kollontay, Sverdlov gibi isimlerden oluşan bir komite bu kongrenin örgütlenmesi görevini üstlendi. 300 delegenin katılmasını bekledikleri kongrenin salonunda kırmızı yemenileri, gocukları, renkli yerel kıyafetleri ve asker paltoları ile 1.000'i aşkın kadın delege bulunuyordu (Stites, 1976: 177). Kollontay ve Armand'ın ardından kürsüye Lenin çıktığında salon alkışlarla inliyor, konuşmanın sonunda kadınlar coşkuyla Enternasyonal'i söylüyordu. Bu kongrenin ardından daha sonra Jenotdel'in yerel organları haline gelecek komisyonlar oluşturuldu. Nihayet partinin 1919'da gerçekleştirilen 8. Kongresi'nde alınan aşağıdaki karar doğrultusunda Rusça "Kadın Kolları" anlamına gelen Jenotdel, merkez komitesine bağlı bir kadın örgütü olarak kuruldu ve ilk başkanı Innesa Armand oldu.

Parti kollarının özel biçimleri için özel kollar yaratılır (ulusal sorunlar için, kadınlar arasında çalışma, gençlik içinde çalışma vs. için). Bu kollar Parti komiteleri düzeyinde oluşturulur ve doğrudan onlara tabidir. Bu kolların örgütlenme şeması, Merkez Komitesi tarafından onaylanan özel yönergelerle tespit edilir (akt. Özgür, 1993b: 6).

Moskova'da kurulan merkezde 22 tam zamanlı kadın militan görev yapıyordu. Jenotdel, kadınları ilgilendiren meselelerde Sağlık Komiserliği Anne ve Çocuk Birimi, Fahişeliğe Karşı Mücadele Komisyonu, Komsomol, parti merkezi ve Sovyetlerin eğitimden sendikalara, gıdadan okuma yazmaya çeşitli konularda çalışan organları ile işbirliği halinde çalışıyordu. Rabotsnia merkez yayın organı işlevini görüyor, Krupskaya'nın öncülüğünde çıkarılan Komünist Kadın (Komünist Kadın) teori alanında yayın yapıyordu. Farklı konularda broşürler, iç bültenler ve yerel örgütler tarafından dergiler çıkarılıyordu. Örneğin 1930 yılında *Köylü Kadın, Delege, Kızıl Sibirya Kadınları* gibi 18 farklı dergi toplam 670 bin adet basılmış, işçi ve köylü kadınlar arasındaki faaliyetlerde propaganda ve örgütlenme aracı olarak kullanılmıştı (Stites, 1976: 183).

Partinin Jenotdel'den ve kadınlar arasındaki faaliyetten beklentisi iki yönlü oldu. İlki işçi devletinin ayakta kalma mücadelesinin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için daha fazla kadının devrimin safılarına kazanılması, ikincisi de kadınların yeni kurulan toplumda ileri çekilmesi için, bunun önünde engel olarak görülen etkenlere karşı mücadele edilmesi idi. RKP(B)'nin 29 Mart - 5 Nisan 1920 arasında düzenlenen IX. Parti Kongresi'nde "Kadın Proletarya Arasında Çalışma Üzerine" başlıklı karar şöyle diyordu:

İşçi ve köylü kadınların Parti çalışmasına katılmasına biçilmesi gereken önem ve işçi sınıfının ve kır yoksullarının kadınlarının tüm ekonomik yaşamda ve Sovyet Cumhuriyeti'nin inşasında oynadıkları rol göz önünde tutularak, özellikle de içinde bulunduğumuz anın en ivedi görevleriyle, üretim ve besin mad-

deleri temini alanındaki tahribata karşı mücadele ile bağlantı içinde, ortak iş ve toplumsal eğitimle, cehalete karşı mücadele ve diğer görevlerle bağlantı içinde, Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) IX. Parti Kongresi, proleter kadınlar arasında çalışmayı içinde bulduğumuz anın en ivedi görevlerinden biri ve tüm Parti çalışmasının zorunlu parçalarından biri olarak görür.

IX. Parti Kongresi, tüm il komitelerine, ilçe komitelerine ve komünist hücrelere işçi ve köylü kadınlar arasındaki faaliyete en büyük dikkati sarf etmelerini, buna aktif olarak katılmalarını, işçi kadınlar için kolların olmadığı Parti komitelerimizde bunları örgütlemeyi, bunların (Merkez Komiteleri yönergeleri doğrultusunda) halihazırda mevcut olduğu yerlerde bunların çalışmasını güçlendirmeyi ve en iyi kadın Parti işçilerinin saflarından bu kolların sorumlu örgütleyicilerini ve yöneticilerini seçmeyi önerir.

Parti Kongresi, tüm yerel Parti örgütlerine işçi kadınları emek hizmetine ve komünist subotniklere katılmaya çekmek için, sendikalar içindeki işçi kadınlar arasında yoğun bir şekilde çalışmayı önerir.

Parti Kongresi, okuma-yazma bilmemenin ortadan kaldırılması amacıyla işçi ve köylü kadınlar arasında, yetişkinler için okuma ve yazma okullarının açılmasını, kamuya açık okuma odalarının kurulması ve tüm güncel sorunlara ilişkin tartışmalar yoluyla güçlü bir çalışmanın yürütülmesi gerektiğine dikkat çeker.

Kentteki ve kırdaki proleter kadınlar arasında çalışma konusunda ciddi bir tavır ve Komünist Partisi'nin tüm üyelerinin bu çalışmaya aktif olarak katılması, Parti saflarını yeni, yıpranmamış güçlerle, Sovyet inşasının bütün alanlarında yeni çalışma arkadaşlarıyla ve komünist düzenin kurulması için savaşçılarla genişletecektir (akt. Özgür, 1993b: 176).

Bu kararlar doğrultusunda iç savaş döneminde Jenotdel, Kızıl Ordu'yu ve Devrim'i savunmak için kadınların seferber edilmesi için çalıştı. Trenlerle ve Volga nehri boyunca teknelerde yapılan seyahatlerle, gittiği yerlerde kurdukları çadırlarla Jenotdel'in ajitasyon ve propaganda ekipleri neredeyse bütün Rusya'yı dolaştı. Kadınların Subotniklere katılmalarını sağladı. Armand'ın 1920 yılında koleradan ölmesinin ardından, Jenotdel'in başkanlığını devralan Kollontay döneminde Jenotdel'ino zamana kadar yürüttüğü mücadele özellikle Müslüman kadınların yaşadığı coğrafyaya doğru genişletildi. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, bu bölgelerde yapılan çalışmaları aşağıda ayrı bir bölüm olarak ele almaya çalışacağız. Burada yalnızca Jenotdel militanlarının, Sovyet topraklarındaki en korkunç törelerin, geleneklerin baskısı altında, en büyük acıları yaşayan bu kadınların kurtuluşu için hayatları pahasına mücadele ettiklerini, gittikleri köylerde dayak yediklerini, hatta katledildiklerini, buna rağmen yılmadan faaliyetlerini sürdürdüklerini vurgulamak gerekir.

Jenotdel'e ilişkin en başından itibaren parti içinde iki yönlü bir tartışma ve mü-

cadele de söz konusuydu. Bir tarafta Jenotdel üzerinden kadınlar arasında yürütülen özel bir çalışmanın geçiş dönemi koşullarında gereksiz olduğunu, dolayısıyla Jenotdel'in tasfiyesini savunan bir eğilim ve bu eğilime karşı yürütülen mücadele vardı. Diğer tarafta ise Jenotdel'i partiden bağımsız bir yapıya dönüştürme eğilimi ve bu eğilime karşı yürütülen bir mücadele sürüyordu.

Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin hakimiyetinin ardından 1930 yılında gerçekleştirilen 16. Parti Kongresi'nden önce Jenotdel ve ona bağlı örgütler, "parti mekanizmasının yeniden örgütlenmesi" gerekçesiyle kapatılmış, Merkez Komitesi'nin Parti Kongresi'ne sunduğu örgütsel raporda bu kararın kadınlar arasında çalışmanın önemini yitirdiği, zayıflaması anlamını taşımadığı iddia edilmiştir:

Burada, Parti mekanizmasının yeniden örgütlenmesinin, kadın kollarının tasfiye edilmesinin, kadın çalışmasının tasfiye edilmesi yönünde bir eğilim yarattığının altını çizmek zorundayım. Görüşümce, Partinin bu yeniden örgütlenmesi hiç de kadınlar arasında çalışmanın zayıflatılması anlamını taşımaz. Tam tersine, kadınlar arasındaki çalışma hızlandırılmak zorundadır. Şimdiye kadar kadınlar arasında çalışma kadın kollarına deyim yerindeyse "havale edilen" onların "özel" meselesi idiye, şimdi Parti mekanizmasının yeniden örgütlenmesi sonucu, tüm Parti örgütü kadınlarla ilgilenmek, kadınlar arasındaki çalışmaya ve kadınları Partiye kazanmaya kendini vermekle yükümlüdür (akt. Özgür 1993b: 21).

Ancak sonuç, kadınlar arasındaki çalışmanın içeriğinin yön değiştirmesi, Jenotdel'in de kadınların kurtuluşu yolunda atılan adımların da bürokrasinin çıkarlarına feda edilmesi olmuştur. 1917 ile 1930 yılları arasında kadınların hakları ve talepleri ile ilgili olarak 301 madde çeşitli karar ve kararnamelerde kendine yer bulurken, 1930 ile 1967 arasında bu rakam yalnızca 3'tür (Rosenberg, 1990: 124).

Müslüman Kadınların Devrimi Olarak Ekim Devrimi

Doğu halkları olarak anılan toplumlarda yaşayan kadınlar, Rusya'nın geneli açısından değerlendirildiğinde devrimden önce özellikle dini baskılar ve gelenekler nedeniyle en zor şartlar altında yaşayan kadınlardı. Devrimin önündeki görevlerden birisi de bu kadınların hayatlarını yaşanabilir kılmak, onların kurtarılmasını bekleyen kadınlar olmaktan çıkıp bu mücadelenin öznesi haline gelmesini sağlamaktı. Ekim devriminin ardından tüm kadınlara tanınan haklar, bu topraklarda yaşayan kadınlar da için de geçerliydi, ancak Doğu'da yaşayan kadınlar bu hakları kullanmak bir yana hangi haklara sahip olduklarının bile farkında değildi.

İşçi devleti öncelikle Doğulu kadınlar arasında çalışmanın içeriğini ve biçimini belirlemek üzere adım attı. 1921 yılında bu bölgelerde çalışma yürütecek kadınların katılacağı "Doğulu Kadınlar Arasında Örgütçü Olarak Çalışan Komünist Kadınlar Konferansı" düzenlendi. Tatar, Başkırt, Türkistan, Azerbaycan, Kırım, Kırgızistan, Kafkasya, Sibiry, Türk ve diğer dağlı hakların oluşturduğu çeşitli

eyaletlerin temsil edildiği konferansta 45 örgütçü kadın bir araya geldi (Kollontay, 2010: 365). Bu konferanstan bir süre önce kurulan Jenotdel de zaten bu bölgede faaliyetlerine başlamıştı. Ne yazık ki bölgenin koşullarını ve o bölgede nasıl çalışma yürütülmesi gerektiğini öğrenmenin bedelini komünist kadınlar hayatları ile ödedi. 1918-1919 yılları arasında Rusya'nın batısından bu bölgelerde faaliyet yürütmek üzere giden yüzlerce kadın, bu bölgelerdeki mollaların kışkırtmalarıyla öldürüldü. Bir Jenotdel yöneticisinin mektubunda yer alan bölüm, kadınların ne tür zorluklarla karşılaştıklarını ama aynı zamanda nasıl bir kararlılık gösterdiklerini çarpıcı bir şekilde anlatıyor:

Bir akşamüstü Poltorazk çevresinde bir Aul'a (köyden daha küçük yerleşim birimi) gittik: Ben, Doğu Üniversitesi'nin bir kız öğrencisi ve milisten bir kadın. Doğru muhtarın evine gittik, orada üç erkek vardı. Çay içiyorlardı. Muhtar bizim anlattıklarımızı dinledikten sonra 'Bizim kadınlarımızla toplantı yapamazsınız, kocaları izin vermez' dedi. Bu arada ama, erkeklerden biri ona göz kırpmış ve Türkmen dilinde: 'Geri yollama bunları, bu gece işimize yararlar' demişti. Ben Türkmenceyi çok iyi anlıyorum, ama anlamazlıktan geldim. Ve böylece bütün gece elimizde tabanca nöbet tuttuk. Kendimizi koruyabildiğimizi ve inatçılığımızı gören muhtar ise, ertesi gün fikrini değiştirdi ve kadınları toplantıya çağırdı (Kollontay, 2010: 115).

Evlerinden çıkmayan, erkeklerle karşılaşmamak için pazara bile gitmeyen kadınlar, tabii ki Jenotdellerin düzenlediği toplantılara öyle kolay kolay gelmiyordu. Bunun üzerine Jenotdel, farklı yöntemler denemeye başladı. Kadın kulüpleri açıldı. Kadınların rahatça gelebilmeleri için bu kulüplere erkeklerin girmesi kesinlikle yasaklandı. Buna rağmen kara çarşafın altında kim olduğu belli olmayan kadınlar bu kulüplerin kapısında içeriye girmeden önce bekliyor, bir gören olmasından çekinecek etrafı kolluyordu. Fanina Halle'nin *Doğu'nun Kadınları* adlı eserinde yer alan şu satırlar bu durumu çok güzel bir şekilde tarif ediyor:

Parançanın altında seçilebildiği kadarıyla, genç bir kadın, kadın kulübünün olduğu binanın kapısında dikiliyordu. Kımıldamadan dakikalarca kapının önünde durdu. Sadece başını bir sağa bir sola çeviriyor ve apaçık ürkek bakışlarla etrafında bakınıyor, korkuyla evdeki kocanın, kaynananın ve komşuların ne diyeceğini düşünüyordu. Sonunda kolunu uzatıp kapının mandalına basmaya karar verdi, ama sanki eli bile gitmiyor, kapıyı açmaya tereddüt ediyordu. Tereddüt ve korkunun bu tablosu Doğu'nun kadınlarının bir çoğunun kendi içlerinde cereyan eden mücadelesini gözler önüne seriyordu! Fakat sonunda bu kadın da kapının koluna basma kararını verdi ve onun gibi birçok Orta Asyalı kadın, kulüplere girme cesaretini gösteriyor: artık, daha iyi bir geleceğin kapısı önünde uzun uzun beklemiyorlar (akt. Özgür, 1993b: 122).

Kadınlara ulaşabilmek için Jenotdel üyeleri bu bölgelerde bakkal bile işletiyor, bu bakkallarda sadece kadınlar çalışıyor, bakkalın camına "erkeklerin girmesi yasaktır" yazıları asılıyor ve alışveriş yapmak için içeriye giren bir kadın olduğun-

da komünist kadınlar onunla sohbet ederek bilinç aşlamaya çalışıyorlardı (Özgür 1993b: 111).

Doğu'da yürütülen faaliyetler öncelikle kadınları yeni yasalar ve sahip oldukları haklar konusunda bilgilendirmeye yönelikti. Bunun yanı sıra okuma-yazma kursları, sağlık hizmetleri ve çeşitli sosyal-kültürel faaliyetler düzenleniyordu. Ülkenin geri kalanından farklı olarak Doğu'da kadınların işgücüne katılımının sağlanması, bunun için kadınların mesleki eğitime dâhil edilmesi çok daha zorlu ve uzun bir mücadeleyi gerektiriyordu.

Kadınların en temel talepleri genç kızların çok küçük yaşta evlendirilmesinin, çok eşliliğin (bu durumda erkeğin birden fazla kadınla evlenebilmesinin) ve başlık parasının yasaklanmasıydı. Yasalarla bunlar yasaklanmış olsa da fiilen önüne geçmek mümkün olmuyordu. Gelenekleri kırmamanın zaman alması ve kadınların işgücüne katılımı çok sınırlı olduğu için yaşadıkları ekonomik zorlukların onları çok eşliliğe razı gelmeye itmesi söz konusuydu. Başlık parası isteyenler ya da ödeyenler cezalandırılıyor hatta gazetelerde teşhir ediliyordu. Bununla birlikte Jenotdel'in faaliyetleri genişledikçe, etkisini arttırmaya başladıkça, kadınlar haklarının bilincine varmaya ve yavaş yavaş da olsa bu hakları kullanmaya başlamışlardı. Kendisini döven, çok karıllığı dayatan kocalarına isyan ederek boşanma haklarını kullanıyorlardı.

Okuma-yazma alanında ciddi bir ilerleme kaydedilmişti. Siyasi haklarını kullanma anlamında da çok geriden geliyorlar ama farkı hızla kapatıyorlardı. 1924-25 yıllarında şehir sovyeti seçimlerine kadınların % 27'si katılmıştı. 1920 yılında Sovyet Kongresi'ne seçilen delegelerin sadece % 2'sini kadınlar oluşturuyorken 1931'de bu oran % 23,2'ye çıkmıştı (Özgür 1993b: 116).

Doğu'daki önemli mücadele başlıklarından birisi de çarşaf ve peçeye karşı verilen mücadeleydi. Komünistler kadınların örtünmesine karşı yasa ve yasak yoluyla mücadelenin sonuç getirmeyeceğini, aksine önlerine engel olacağını düşünerek bu konuya büyük bir dikkat ve titizlikle yaklaşıyorlardı. Bu konudaki yaklaşım, en iyi ifadesini Lenin'in (1993: 69) şu sözlerinde bulmuştur:

Dini haksızlıklarla savaşırken son derece dikkatli olmalıyız; bazı insanlar, bu mücadelede dini duyguları inciterek çok zararlı olurlar. Propaganda ve eğitim yöntemlerini kullanmalıyız. Mücadeleyi çok sivri bir uca en uç noktaya getirirsek, sadece genel bir kızgınlık yaratmış oluruz; bu gibi mücadele yöntemleri, dini konularda halk arasında ayrılığı sürdürmek eğilimindedir, oysa bizim gücümüz birlikte olmakta yatar.

Bu perspektifle Jenotdel, kadınların onurunu ayaklar altına alan bir gelenek olduğu, sağlığına zarar verdiği, kadınların çarşaf giydiği için fabrikalarda çalışmadığı, bu nedenle ekonomik bir gücü olmadığı için kocasına karşı haklarını kullanamadığı ve dini inançları nedeniyle çarşaf giydikleri ya da giymeye zorlandıkları halde çarşaf giymenin, peçe takmanın Kur'an'da yazmadığı, bunun sonradan

getirildiği gibi gerekçelerle çarşaf ve peçeye karşı bir çalışma yürüttüler. 8 Mart 1926'da "Kahrolsun Çadra ve Parança" şiarıyla Doğu'nun emekçi kadınları açısından tarihi bir gün yaşandı. Bu eylemi yaşayan bir kadın o günü şöyle anlatıyor:

Binlerce, on binlerce kadın bugün -ki bunun hazırlığı aylarca önceden başlamıştı- çadra ve parançaları içinde muazzam ve tehlikeli bir çığ gibi Orta Asya'nın şehirlerinin -Samarkand, Buhara, Taşkent, Kokhand vs.- dar sokaklarından meydanlarından ve pazarlarından akıyor, akıyorlardı. Ama bu karanlık ve halen çehresiz-gözsüz kitlenin üzerinde bir bayraklar denizi vardı: Nefret edilen bir 'Büt'e karşı protesto. Ve tıpkı çıplak ve ot bürümüş bir toprağın üzerindeki kızıl bir çiçek parseli gibi bu garip yürüyüş kolunun ortasında açık yüzleri, kırmızı eşarpları ve şu ya da bu ölçüde kararlı adımlarıyla bir grup kadın ilerliyordu: Geçmişlerine bir çizgi çekme cesaretini şimdiden göstermiş olan ve gökyüzüne artık kara kafes arkasından bakmak zorunda olmayanlar!

Müzik sesleri ile birlikte görülmeyecek gibi olmayan insan kitlesi, saflarındaki çok sayıdaki erkek ve çocukla birlikte bayraklarla ve yerli halılarla süslenmiş meydana yerlerini aldılar ve kadınlar nefes kesen bir gerilimle olacakları beklemeye başladılar. Sonra büyük miting başladı. Meydanı çevreleyen tribünden gürleyen, şevkli ama cesaret verici, yeni, alışılmamış sözler yükseliyordu. Yüreklerle işleyen ve bitmek bilmeyen bir coşku yaratan sözler... Ve ateşlenen fırtına bir türlü yatışmak bilmezken ve 'Yaşasın' çığlıkları yaşlı, yıkık şehir surlarından çöle kadar yayıldığında - işte o zaman hücum başladı.

İşte, orada, uçuşuyorlar! Başlangıçta titrek ve çekingen bir şekilde, ama sonra gittikçe artan bir coşkuyla kadınların kamuoyu önünde üstlerinden çıkarıp fırlattıkları köleliğin sembolleri - parança, çaçvan ve çadralar! Onları çabucak yükselen bir dağ gibi üst üste yığdılar, üzerine benzin döktüler ve bir anda alevler yükseldi ve burada artık taşınamaz gelen yüzyıllık gelenekten hep birlikte kurtuluşun kara dumanları pırıl pırıl parlayan ilkbahar semasına doğru yükselmeye başladı... Fakat eşi görülmemiş bu ateşin karşısında utanç, korku ve sevinçle yürekleri de alev alevdi, çocukluklarından beri ilk defa açıkça yüzlerini göstermeye cesaret eden, zindandan kurtulan ve hatta yabancı bir sesi dinleyip tribüne çıkan bu kadınların (Özgür 1993b: 135).

Ekim Devrimi'ni hazırlayan günlerde, devrim sırasında ve hatta devrimden sonraki ilk zamanlarda bile Doğulu kadınlar bu sürecin tam olarak bir parçası değildi. Ama Ekim Devrimi onların da sesi oldukça, onların kurtuluşunu örgütleyecek adımlar attıkça, Doğulu kadınlar da bu sese kulak verdi. Kendi kurtuluşlarına, kendi geleceklerine sahip çıkan bir mücadeleye imza attı. Bu mücadelenin bizzat örgütleyicisi, öznesi haline geldi. Bugün Batıcı bir bakış açısıyla adeta hor görülen, modern dünyaya ayak uyduramadığı, geri kaldığı ve hatta mücadelecisi bir dinamik taşıyamayacağı düşünülen Müslüman kadınlar, "bir şey çıkmaz" gözüyle bakılan bir coğrafyadan kadınlar, kendi çağının en ileri toplumunun mimarlarından birisi oldu!

İki Adım İleri, Bir Adım Geri: Termidor ve Sonrası

Yukarıda anlattıklarımızdan sonra birçok alanda bütün dünyada dönemin en ileri haklarına sahip olan Sovyet kadınının kurtulduğunu söyleyebilir miyiz? Bu sorunun objektif olarak tek bir cevabı var: Hayır! Neden? Çünkü Ekim Devriminin hemen ardından hızla çıkarılan bir dizi kararla, sonrasında atılan birçok adımla kadınlara verilen hakların bir kısmı daha sonraki yıllarda geri alınmıştır. İlk yılların atılımı çok önemli bir başlangıç olmuş ama devamı gelmemiştir. Kadınların ezilmişliğinden beslenen ve onu besleyen toplumsal yapıların bir kısmına iade-i itibar yapılmıştır. Bu durumda eğer sosyalizm de kapitalizm gibi erkek egemenliği ile kol kola girmiş, en iyisinden cinsiyet körü bir toplum ideolojisi değilse, neden işçi devletinin kontrolü altında kadınların aleyhine adımlar atıldığının, bazı hakların geri alındığının açıklanması gerekir. Bu çabaya girişmeden özetle ne zaman ne şekilde değişiklikler yapıldığını görelim.

İlk geri adım sadece kadınlarla ilgili bir alanda değil, genel olarak işçi devletini ayakta tutabilmek için devrimin programında zorunlu geri adımları içeren NEP ile gerçekleşti. Kaynakların yetersizliği kadınların toplumsal üretime katılması ve kadınların görünmeyen emeğinin kolektifleştirilmesi için açılan yemekhanelerin, çamaşırhanelerin, kreşlerin, çocuk ve hasta bakım merkezlerinin bir kısmının kapatılmasına yol açtı. Ardından 1928'de Birinci Beş Yıllık Plan ile birlikte toplumun öncelikleri neredeyse bir anda değişti.

1930 yılında partinin kadın kolu Jenotdel artık bu alanda özel bir çalışmaya gerek olmadığı gerekçesi ile kapatıldı. Doğumla ilgili bir dizi düzenleme değiştirildi. Doğum izni esnasında tam ücret alma ilkesi çeşitli koşullara bağlandı. Doğumdan önceki son üç yılda çalışan, bunun iki yılını son işlerinde geçiren ve sendika üyesi olan kadınlar tam ücret alabiliyordu. Doğum öncesi 8, doğum sonrası 8-12 hafta arası olan ücretli izin dönemi önce 5 haftaya, sonra 4 haftaya indirildi.

Üretimi arttırmak için büyük bir nüfusa ve bu nüfusun da kontrol altında tutulmasına, bir anlamda terbiye edilmesine ihtiyaç vardı. Bunun için yeni bir düşünce tarzı, yeni bir ideoloji benimsenmeliydi. En kolay yolu eskinin alışkanlıklarının canlandırılmasıydı. 27 Haziran 1936 tarihli "Anne ve Çocuğun Savunulması" isimli bir kararname ile aile kutsandı, annelik yeniden yüceltilti ve bu yeni çerçevede kadınlara özel bir misyon biçildi. Bu Kararname'yle ve 1944 yılında bu kararnamenin daha da güçlendirilmesiyle birlikte, Çarlık dönemine özgü kavramlar, önyargılar yeniden gündeme gelmeye başladı. Ailenin önemi tekrar vurgulandı. Resmi olarak kayıt altına alınmış birlikteliklerle fiili birliktelikler arasındaki eşitlik ortadan kaldırıldı. Zina, evlilik dışı çocuk, gayrimeşru çocuk gibi kavramlar yeni ortaya atıldı. Çocuğun eğitiminden toplumun değil, ailenin sorumlu olduğu fikri propaganda edildi. Boşanma işçi ailelerinin kaldıramayacağı kadar maliyetli bir işlem haline getirildi. Eşcinsellik yasaklandı, hapisle cezalandırılacak bir suç olarak tanımlandı. Kürtaj yasaklandı. Ancak elbette kâğıt üzerinde yasaklanmış

olması kadınların kürtaj yaptırmasına engel olmadığı için kadınların sağlığı ve yaşamı açısından ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Kentlerde ölen her 100 bin kadından 12,7'sinin ölüm nedeni gizlice yapılan kürtaj işlemleriydi (Rosenberg, 1990: 123).

Büyük bir nüfusa ulaşma amacıyla izlenen politika doğrultusunda boşanmaların zorlaştırılması, eşcinselliğin ve kürtajın yasaklanması gibi yöntemler haricinde daha fazla çocuk doğurmak da teşvik ediliyordu. Fazla çocuk sahibi olmak madalyalar ve farklı parasal desteklerle ödüllendiriliyordu. 5-6 çocuğu olanlara "Birinci ve İkinci Sınıf Annelik Madalyası", 7-9 arası çocuğu olanlara "Birinci, İkinci ve Üçüncü Sınıf Annelik Şerefi" veriliyor, 10 ve üzeri çocuğu olanlar ise "Kahraman Anne" unvanına sahip oluyordu. Sadece çok çocuk ve kalabalık aileler ödüllendirilmiyor aynı zamanda tersinden az çocuklular, küçük aileler, tek başına yaşayanlar, ek vergilerle cezalandırılıyordu. Evlilik dışı doğan çocukların bakımını babanın üstlenmesi için kadının başvuru hakkı kaldırılmıştı. Yeni "Sovyet ailesi"nin yapısının, kız ve erkek çocukların toplumsal rolünün pekiştirilmesi için 1944 yılında karma eğitime son verildi ve yaklaşık on yıl boyunca kız ve erkek çocuklar ayrı okullarda eğitim gördüler.

Ekim Devrimi'nin ardından işçi sınıfı programının kendisiyle birlikte bütün ezilenlerin de kurtuluşunun, özgürleşmesinin yolunu açacağı fikrini doğrular nitelikte ve radikal tarzda adımlar atılmasından bu geri dönüşe nasıl gelindiğini Sovyetler Birliği'nde yaşanan dönüşümden bağımsız ele almak ve anlamak mümkün değildir. 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nde yaşanan bürokratik karşı-devrim, yani işçi sınıfının içinden çıkarak yükselen, kendine özgü ayrıcalıklar geliştiren ve siyasi iktidarı kendi ellerine alan bürokrasinin Stalin yönetiminde devleti kendi hakimiyet aracı haline getirmesi ile birlikte sadece kadınların değil, işçilerin de çıkarlarının aleyhine kararlar alınmaya başladı. Artık işçi devleti, bürokrasinin kontrolü altında, zamanla bir işçi iktidarı olmaktan çıkmak ve nihayet kapitalizme dönüşün kapısını açmak pahasına, sadece kendi varlığını koruma misyonu ile hareket ederek yozlaşmıştı. Gerici toplumsal ilişkilerin, cinsiyetçi yapıların yeniden kurulması ve yüceltilmesi de bu yozlaşmayla birlikte gerçekleşmiştir. Ve bürokrasinin hakimiyeti altında NEP döneminde zorunluluktan kaynaklı geri adımların ötesine geçen bir hal almaktadır. Daha da önemlisi Stalinist bürokrasi bunları "geri adımlar" olarak değil, yeni toplumun değerleri olarak sunmaktadır.

İşçi sınıfı ile birlikte kadınların kurtuluşunun bürokrasinin çıkarlarına feda edilmesi, bizi Ekim Devrimi'nin kadınların kurtuluşunu sağlayamadığı ve sağlayabilecek bir programa sahip olmadığı sonucuna ulaştırmamalıdır. Çünkü Ekim Devrimi sadece devrimden dört gün sonra çıkardığı kararnamelerle bile bu programa sahip olduğunu göstermiştir. Ve 1930'lu yıllardan itibaren söz konusu olan da gerçekten geri adımlar değil, devrimin programından sapan, başka bir yolda atılan adımlardır. Ekim Devrimi'nin iki büyük önderinden biri, Sovyet devletinin bürokratik yozlaşmasının karşısında eski kadrolar arasında neredeyse tek başına Ekim

devriminin programını, devrimci Marksizmi savunan Trotskiy'in *İhanete Uğrayan Devrim*'inde yer alan, bu konuyla ilgili bazı pasajları aktarmak istiyoruz:

Kürtajla ilgili yasa tasarısı halkın tartışmasına açılmıştı. Acı yakınmaların ve bastırılan protestoların kamuya ulaştırılmasını Sovyet basınının süzgeci bile engelleyemedi. Tartışma, başlatıldığı hızla kesildi. Merkez Yürütme Komitesi, 27 Haziran 1936 günü o utanç verici tasarıyı katbekat daha utanç verici bir yasa haline getirdi...Aslında kadınların karşısında olan, ama hanımefendiler için bir ayrıcalıklar düzeni oluşturan bu yasa Termidorun gericiliğinin doğal bir meyvesidir (2006: 209).

Geriye dönüş kendini tiksindirici bir ikiye bölme biçiminde ortaya koymakta ve ekonomik zorunluluğun katı gereklerinin de ötesi geçmektedir... Bugünkü aile kültürünün ardından yatan en önemli saik hiç kuşkusuz, bürokrasinin istikrarlı bir ilişkiler hiyerarşisine ve otoriteyle iktidarın dayanaklarını oluşturan kırk milyon ailenin disiplin altında tuttuğu bir gençliğe duyduğu gereksinimdir (2006: 212).

Toplumsal, insanı aşağılayan, ağır gündelik yüklerden kurtardığı gerçek sosyalist aile hiçbir düzenlemeye gerek bırakmaz...Ekim devriminin koyduğu yasalar böyle bir aile yönünde atılmış yürekli bir adımdı. Ama ülkenin ekonomik ve kültürel gericiliği acımasız bir biçimde geri tepti. Termidor yasaları burjuva modellerine geri dönüyor ve bu geriye gidiş "yeni" ailenin kutsallığına ilişkin yalanlarla örtbas edilmeye uğraşılıyor. "Sosyalist" tutarsızlık burada ikiye bölme ayrımcılığın arkasına gizlenmeye çalışılıyor (2006: 212).

Ve bütün tespitlerle birlikte Trotskiy, Stalinist bürokrasinin "SSCB halklarının özgür ve eşit kızları" olarak ilan ettiği kadınların aslında "henüz özgür olmadığını" söylüyordu (2006: 212). Kadınların kurtuluşu yolunda adımlar atılmış ancak bürokrasinin hakimiyetinde geri dönüşler yaşanmıştı.

Burada sonraki yıllarda ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar geçen dönemde yaşananlara ilişkin ayrıntılara girmeyeceğiz. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki, II. Dünya Savaşı'nın ve büyük bir nüfus hedefiyle bilinçli bir politikanın izlendiği yılların ardından 1950'lerin sonundan başlayarak bazı yeni düzenlemeler ve iyileştirmeler yapıldı. Stalin'in ölümünden sonra kürtaj yeniden serbest hale getirildi. Bürokratik yapının bir parçası olarak da olsa Jensovyetsiy (Kadın Sovyeti) adıyla bir kadın örgütü kuruldu. Bürokrasi, merkezine kadınlar için daha iyi bir yaşam inşa etme perspektifini koymak yerine, kadınları Sovyet Birliği'nin Batı ile rekabeti açısından bir güç, bir kaynak olarak gördü. Ancak bu amaçla da olsa attığı adımlardan birçoğu dolaylı biçimde kadınların ileriye çekilmesini sağlıyordu. Örneğin daha güçlü bir ekonomi için, kadınların işgücüne daha fazla katılmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorlardı. II. Dünya Savaşı'nda çoğu erkek 20 milyon insanın ölmesi bunu bir ihtiyaçtan ziyade zorunluluk hâline getirmişti. Bu doğrultuda 1950'lerin ikinci yarısından itibaren kreşler, bakım evleri gibi alanların sayısı arttırıldı. Ka-

dınların eğitimine daha da fazla önem verildi. Bunun sonucu olarak örneğin 1970 yılına geldiğimizde 50 yaş ve altında olup da okur-yazar olmayan kadın yoktu. Türkiye’de TÜİK’in 2015 verilerine göre 25 yaş üzeri kadınlarda okuma yazma bil-meme oranı % 9’dur. II. Dünya Savaşı’nın ardından SSCB’de kadınların işgücüne katılım oranı neredeyse %70’lere çıkmış, yaklaşık 20 yıllık bir dönemin sonunda sonraki yıllarda aşağı yukarı aynı oranlarda kalacak şekilde 1970 yılında % 50,5 olarak gerçekleşmişti. Sendika üyelerinin yarısından fazlası kadındı. Aynı yıl ABD’de bu oran % 20 civarındaydı. Sovyetler Birliği bugün bile bize etkileyici gelecek şekil-de doktorların % 72’sinin kadın olduğu bir ülkeydi. ABD’de yüksek mühendislerin sadece % 0,5’i, avukatların ise % 3,5’i kadinken, Sovyetler Birliği’nde yüksek mü-hendislerin % 30’dan fazlası, avukatların da % 35,4’ü kadındı (St. George, 1987: 62). Eşit işe eşit ücret ilkesi uygulanıyor, kadınların ve erkeklerin ortalama ücretleri arasında farklar farklı sektörlerde çalışmalarından ileri geliyordu.8 Mart’larda ve kadın kurtuluş mücadelesinin çeşitli alanlarında yükselttiğimiz ve kapitalist top-lumda karşılanması mümkün olmayan “çalışmak isteyen her kadına iş” talebi, Sov-yetler Birliği çatısı altında kadınlar açısından tam bir iş güvencesi olarak karşılığını bulmuştu. 1970 seçimlerinde SSCB Yüksek Sovyeti’ne seçilen üyelerin 463’ü, yani %31’i kadındı. 1969-1971 döneminde faaliyet yürüten 91. ABD Kongresi’nin ise sadece % 2’si kadın üyelerden oluşuyordu (St.George, 1987: 63). Daha pek çok kar-şılaştırma yapılabilir, örnek verilebilir. Kısacası, Termidor’a rağmen Sovyet Birliği, çeşitli spor dallarında dünya çapında başarılar kazanan kadın sporcuların, uzaya giden ilk kadının, birçok meslek alanında kendi dönemi için dünya ortalamasının çok üzerinde bir oranla çalışan kadınların yaşadığı bir ülke oldu.

Sonuç

Ekim Devrimi ve kadınların kurtuluşu ilişkisi, kadınların ezilmişliğinin fark-lı biçimlerinin kendi özgüllükleri ile çok daha ayrıntılı incelemeleri hak eden bir konu. Biz bu yazıda başta da söylediğimiz gibi, Ekim Devrimi’nin kadınların kur-tuluşuna doğru attığı adımların neler olduğunu ele alıp bu adımların akıbetini ele alarak, kadınların kurtuluşu açısından işçi sınıfı programını Sovyet deneyimi işi-ğinde değerlendirmeye çalıştık. Bitirirken yukarıda bazıları daha ayrıntılı, bazıları daha özet bir şekilde ele aldığımız konular hakkında şu tespitleri yapıyoruz.

Birincisi, **kadın sorunu ve kadınların yaşadığı ezilmişlik, erkek egemenli-ğinin son bulması, Ekim Devrimi’nin önceliklerinden birisi olmuştur.** Dev-rimden sonra genç işçi iktidarı tüm zorluklara ve imkânsızlıklara rağmen, bu doğ-rultuda atması gereken adımları atmış, eski düzene ve erkek egemenliğine taviz vermek zorunda kaldığı zamanlarda ise bunu açık yüreklilikle ifade etmiştir.

İkincisi, kadınların Ekim Devrimi’nin ilk yıllarında hızla genişleyen hakların-da ve bununla birlikte yeni bir toplumun inşası yolunda ilerleyişte yaşanan geriye dönüşler, Ekim Devrimi’nin değil bürokrasinin hakimiyetinin ürünüdür. İşçi sını-

fının çıkarları ile kadınların kurtuluşu arasındaki bir çelişki temelinde, kadınların hakları işçi sınıfı ve sosyalizm için feda edilmemiştir. Bu ikisi arasında bir çelişki yoktur. Kadınların haklarının uğruna feda edildiği program, Termidorcu bürokrasinin “tek ülkede sosyalizm” programıdır. Trotskiy, sürekli devrimi üç düzeyde ele alır: Demokratik devrim ile toplumun sosyalist yeniden inşası arasında süreklilik, sosyalist devrimin kendisinin sürekliliği ve sosyalist devrimin uluslararası niteliği doğrultusunda devrimin dünya çapında sürekliliği. Sovyetler Birliği’nde Termidor’la birlikte ikincisi, yani sosyalist devrimin kendisinin sürekliliği sağlanmadığı için, birçok alanda geri gidişler yaşanmış, kadınların kurtuluşu doğrultusunda yapılan atılımlar da bu geri gidişlerden azade olmamıştır. Termidorcu bürokrasinin çıkarları ve buna paralel olarak savunduğu “tek ülkede sosyalizm” programı doğrultusunda devrimin dünya çapında sürekliliği, yani üçüncü düzeyde süreklilik de sağlanamamıştır. Dolayısıyla şu noktayı vurgulamak gerekir: **Ekim dDevrimi önce kadınları yanına çekmek için bazı haklar verip sonra da onlara ihanet etmemiştir. Söz konusu olan bürokrasinin Ekim Devrimine ve kadınlara ihanetidir.** Bürokrasinin bir politik devrimle alaşağı edilememesi ve kendi çıkarlarını koruma amacıyla hareket etmesinin önüne geçilememesi, diğer alanlarda olduğu gibi kadınlar açısından da geri dönüşleri kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir.

Üçüncüsü, **bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti hakimiyeti altında bile kadınların ileri kapitalist ülkelere göre daha iyi konumda olduklarını** söylemek mümkündür. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, yetersiz bile olsa kadınların üzerindeki çeşitli yüklerin kolektifleştirilmiş olması, mutlak iş güvencesi, eğitim ve sağlık alanında kadınların ihtiyaçları doğrultusunda yapılan özel çalışmalar, işgücüne katılım ve buna benzer birçok pratik bunu göstermektedir.

Dördüncüsü, en çok Lenin’in konuşmalarında ifadesini bulan ve kadınların kurtuluşu için “işgücüne katılma” ve “ev içindeki işlerin yükünden kurtulma” gerekliliğinden hareketle, Lenin’in, Bolşeviklerin, Ekim Devrimi’nin kadınların ezilmesinin özgül yanlarını görmedikleri, kadın sorununu üretim ve yeniden-üretim alanına indirgedikleri şeklindeki eleştirilerin haklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Lenin, bütün konuşmalarında eğer ev dışına, toplumsal üretim alanına çekilemezse kadınların ev içindeki işlere hapsolacağını, ev içindeki işlere hapsediği müddetçe de kadınların kurtuluşunun, özgürleşmesinin mümkün olmayacağını söylemektedir. Lenin’in perspektifi hiçbir şekilde kadınların kurtuluşunu bunlardan ibaret görmez. Ekim Devrimi, kürtajdı kadına yönelik şiddete, fahişeliğe karşı mücadeleden kadınların siyasete katılması için yaptıklarına ve kadını aşağılayan toplumsal önyargılara karşı mücadelesine kadar farklı alanlardaki pratiği ile de ufkunun çok daha geniş olduğunu, **kadınların ezilmişliklerinin özgül yanlarını görerek bunu programına yazdığını kanıtlamıştır.**

Ekim Devrimi, kadınların önünde hiçbir kapitalist ülkenin sağlayamayacağı bir yaşamın kapısını açmıştır. Kadınlar büyük bir coşkuyla bu kapıdan içeri gir-

mekle kalmamış, ezilen cins olarak kadınların çıkarlarının işçi sınıfının çıkarları ile birliğini kavrayarak kendi özgürlükleri için sosyalist temellerde yeni bir toplumun inşası mücadelesine katılmışlardır. Sovyet topraklarında kadınlar özgür olamadıysa, bunun asıl nedeni bürokratik karşı-devrimin, sadece üretim ilişkileri anlamında değil diğer toplumsal ilişkileriyle, bir bütün olarak sömürü ve ezme biçimleri ile sınıflı topluma, kapitalizme geri gidişin yolunu açmış olmasıdır. Bu, on yıllar boyu süren uzatmalı bir süreç olarak yaşansa da sonuç, aynen Trotskiy'in öngördüğü gibi, kapitalizme geri dönüş olmuştur. Devrimci Marksizm daha ilk andan itibaren Ekim devriminin mirasına sahip çıkarak bürokratik karşı-devrimin varacağı sonuçları tespit ettiği, Sovyet deneyiminin derslerini çıkarttığı içindir ki bugün sadece işçileri değil, kadınları da kurtuluşa götürecektir programı, mirası taşımaya devam ediyor.

Kaynakça

- Cliff, T. (1984) "Class Struggle and Women's Liberation", <https://www.marxists.org/archive/cliff/works/1984/women/09-revrus.htm>, indirilme tarihi: 10.12.2017.
- Duby, G. M. Perrot ve F. Thébaud (2005) *Kadınların Tarihi Cilt V: Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru*, çev. A. Fethi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Kollontay, A. (2010) *Birçok Hayat Yaşadım*, çev. S. Nazlı, S. Kaya, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kürtaj Hakkında Sovyet Kararnamesi. (1920), <http://alphahistory.com/russianrevolution/soviet-decree-on-abortion-1920/>, indirilme tarihi: 10.12.2017.
- Lavery, J. (2006) *The History of Finland*, Westport, CT: Greenwood.
- Lenin, V.I. (1992) "Sosyalizm/Komünizmde Kadının Kurtuluşu", Joachim Müller (der.) *Kadın ve Aile* içinde, çev. Öner Ünalın, Ankara: Sol.
- Lenin, V.I. (1993) *Kadınların Kurtuluşu*, çev. E. Yemenoğlu, İstanbul: Hoca Yayınları.
- Mahaim, A., A. Holt ve J. Heinem (1992) *Kadınlar ve İşçi Hareketi*, çev. D. Işık, İstanbul: Yazın.
- Özgür, G. (1993a) *Rusya'da 1917 Sosyalist Ekim Devrimi ve Kadınların Kurtuluşu Cilt:1*, İstanbul: Dönüşüm.
- Özgür, G. (1993b) *Rusya'da 1917 Sosyalist Ekim Devrimi ve Kadınların Kurtuluşu Cilt:2*, İstanbul: Dönüşüm.
- Öztürk, Ö. (2016) "Sovyetler Birliği'nin Çöküşünün Ekonomik Arka Planı", *Devrimci Marksizm Teorik Politik Dergi*, 28-29: 87-123.
- Popova, N. (1999) *Sosyalizm Diyarında Kadın*, çev. M. Güneşdoğdu, İ. Yarkin, İstanbul: İnter.
- Rosenberg, C. (1990) *Kadınlar ve Perestroyka*, çev. O. Akinhay, İstanbul: Pencere.
- Rowbotham, S. (1994) *Kadınlar, Direniş ve Devrim*, çev. N. Şarman, İstanbul: Payel.
- Savran, S. (2016) "Sovyetler Birliğini Kim Yıktı?", *Devrimci Marksizm Teorik Politik Dergi*, 28-29: 33-87.
- Serebrennikov, G.N. (1937) "The position of women in the U.S.S.R" <http://revolutionarydemocracy.org/archive/womenUSSR.pdf>, indirilme tarihi: 10.12.2017
- St. George, G. (1987) *Sovyetler Birliğinde Kadın*, çev. S. Özbudun- O. Yener, İstanbul: El.
- Stites, R. (1976) "Zhenotdel: Bolshevism and Russian Women, 1917-1930", *Russian History*, cilt: 3, no: 2. https://www.jstor.org/stable/24649711?seq=1#page_scan_tab_contents İndirilme tarihi:

10.12.2017.

Troçki, L. (1998) *Rus Devrim Tarihi Cilt 1 Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi*, çev. B. Tanatar, İstanbul: Yazın.

Troçki, L. (2000) *Gündelik Hayatın Sorunları*, çev. Y. Öner, İstanbul: Yazın.

Trotsky, L. (2006) *İhanete Uğrayan Devrim*, Kolektif çeviri, İstanbul: Alef.

Çağdaş Marksist Kuramda Tartışmalar YAPILAR SİSTEMLER SÜREÇLER

Haz. Andrew Pendakis - Jeff Diamanti
Nicholas Brown - Josh Robinson- Imre Szeman

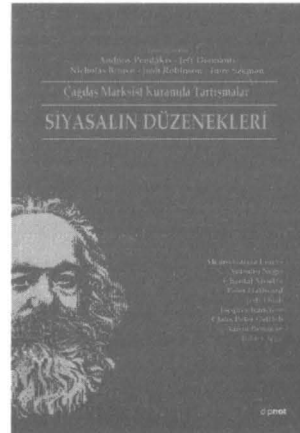
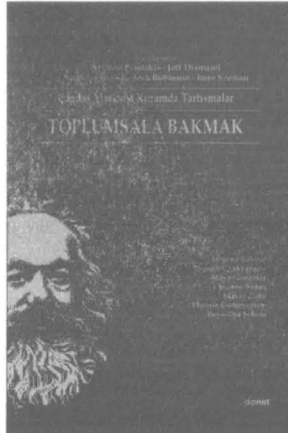
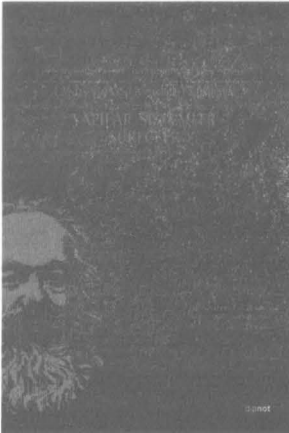
Marksist kuram, –ekonomi ya da siyasetin çerperlerinde meşgul olunan– tamamen yüzeysel felsefi ilgilerce karakterize edilmek yerine, bizzatıhi felsefenin canlanması açısından gerekli bir vektör olarak işlemiştir. Özellikle Balibar, Negri, Badiou, Žižek ve diğer düşünürlerin Marksizmleri sayesinde yeni bir öğrenci ve kuramcı nesli arasında felsefe tarihine olan ilgi muazzam biçimde canlanmıştır. Felsefedeki bu Marx’a dönüş, felsefenin zorlayıcı tarihsel koşullara verdiği gecikmiş bir yanıt değil, felsefenin kendi disipliner ve normatif uzamı dahilinde gerçek bir diyalektik dönüştür. Çağdaş Marksist düşüncenin bu her yerden beslenme hali, onun gücünün, farklı görüşlerle tartışmaya ve diğer düşünce yapılarından öğrendikleriyle melezlenmeye duyulan arzunun bir işaretidir. Çağdaş Marksist kuramın çeşitli patikalarını bir derlemede diyaloga sokarak, ağızına kadar sorularla ve tehlikelerle fakat aynı zamanda tan kızıllığının güzel ısıltılarıyla dolu bir geleceğin dünyasını yeniden şekillendirmeyi vaat eden o felsefi ve siyasal sorgulamaları ileriye taşımak bu çalışmanın temel amacıdır.

Beş kitaptan oluşacak Çağdaş Marksist Kuramda Tartışmalar dizisinin ilk üç kitabı şunlar

Katkıda Bulunanlar: Félix Guattari , Eric Alliez, Moishe Postone, Alan Lipietz, Paulin Hountondji, Maurizio Lazzarato, Silvia Federici, Arif Dirlik

Katkıda Bulunanlar: Étienne Balibar, Dipesh Chakrabarty, Maya Gonzalez , Jeanne Neton, Slavoj Žižek, Théorie Communiste, Roswitha Scholz

Katkıda Bulunanlar: Álvaro García Linera, Antonio Negri, Chantal Mouffe, Peter Hallward, Jodi Dean, Jacques Rancière, Claus Peter Ortlieb Aaron Benanav John Clegg

***dipnot yayınları**

Selânik Caddesi No: 82/24 Kızılay Ankara - T: 312 419 29 32 - F: 312 419 25 32 - www.dipnotkitap.com

Ekim Devrimi ve Ermeniler

Candan Badem¹

Öz

Ermeni milliyetçilerinin partisi Taşnaklar 1914 Ağustos'undaki kongrelerinde aldıkları karara rağmen Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmadılar ve Rusya'da Ermeni gönüllü taburları kurup Rus ordusu saflarında savaştılar. 1917 Ekim Devrimi ile iktidara gelen Bolşevikler Rusya İmparatorluğunun uçlarında ve bu arada Kafkasya'da güçlü bir muhalefetle karşılaştılar. Bolşevikler hemen barış isteyerek iktidara gelmişlerdi ve Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti ile hemen barış görüşmelerine başladılar. Doğu Anadolu'daki Ermeni milliyetçileri ise bölgeyi ellerinde tutabilmek için sayıları yetersiz olduğu için Rus ordusunun çekilmesini istemiyorlardı. Bu durum onları Bolşeviklerle karşı karşıya getirdi. Fransa, İngiltere ve ABD'nin yardımıyla büyük bir Ermenistan kurmayı hayal eden Ermeni milliyetçileri gerçekçi davranmadılar, sonuçta TBMM ordusuna yenildiler ve yeniden yok olma tehlikesiyle karşılaştılar. Sovyet iktidarı ve Kızıl Ordu küçük Ermenistan'ı yok olmaktan kurtardı.

Anahtar Kelimeler: 1917 Ekim Devrimi, Ermeni milliyetçiliği, Doğu Anadolu, Batı Ermenistan, Ermenistan.

The October Revolution and Armenians

Abstract

In its congress in August 1914, Armenian nationalist party Tashnaksutyun decided to remain neutral in case of a war between Russia and Ottoman Empire. However, when war broke out Russian Armenians started to organize volunteer battalions in the Russian army. When Bolsheviks came to power after the October Revolution in 1917, they met a powerful opposition in the periphery of the Russian Empire, including the Caucasus. Bolsheviks had come to power with demands of immediate peace and accordingly they started peace negotiations with Germany, Austria and the Ottomans. Armenian nationalists in Anatolia however, did not want the Russian army to retreat because Armenians were numerically insufficient to hold the region against the Ottoman army. This situation made them oppose the Bolsheviks. Armenian nationalists did not act realistically, they hoped to establish a Great Armenia with the help of USA, UK, and France. In the end Armenian forces were defeated by the army of Turkish nationalists and Armenians again faced danger of being annihilated. Soviet power and Red Army saved little Armenia from annihilation.

Keywords: 1917 October Revolution, Armenian nationalism, East Anatolia, West Armenia, Armenia.

1 Doç. Dr., Munzur Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı iken 672 sayılı KHK ile ihraç edildi, candanbadem@yandex.ru
Makale gönderim ve kabul tarihi: 15.07.2017 – 10.10.2017
<https://orcid.org/0000-0002-1245-0020>

Bütün büyük devrimler gibi 1917 Ekim Devrimi de bütün insanlık açısından çok büyük bir kazanım olmakla birlikte belli bazı gruplar için olumsuz bazı konjonktürel yan etkiler getirmiştir. Bu yazının konusu Ekim Devrimi'nin Osmanlı (veya Türkiye) Ermenileri üzerindeki etkileri ve sonuçlarıdır. Türkiye'de sosyalistler genelde bu konuyu ihmal etmişlerdir. 1915 Ermeni soykırımından sonra Anadolu'da Ermeni varlığının neredeyse son bulmasıyla birlikte Ermeni sosyalistleri de unutulmuş ve sosyalist geleneği Mustafa Suphi ile başlatmak adet olmuştur. İttihatçı rejimin Mayıs 1915'te İstanbul'da idam ettiği Hınçak partisinden Paramaz ve öteki Ermeni sosyalistlerini dahi yakın zamana değin pek az sosyalist biliyordu (Akin, 2015: 12). Oysa Türkiye topraklarında ilk sosyalistler Ermeniler arasından, özellikle Hınçak partisinden çıkmıştır. Bu Ermeni sosyalistlerinin bir kısmının, özellikle de Taşnak partisinden daha sonra (özellikle Ekim Devrimi'nden sonra) açıkça milliyetçi, Türk düşmanı, anti-Bolşevik ve emperyalizmin yandaşı konumuna gelmiş olması bu gerçeği değiştirmez.

SSCB'nin yıkıldığı 1991'den sonra kapitalist restorasyoncular Ekim Devrimi'nin önemini ve toplumsal içeriğini küçümsemeye ve olumsuzlamaya çalıştılar; Bolşeviklerin bir darbe ile iktidarı gasp ettiklerini ve doğmakta olan demokrasiyi yok ettiklerini iddia ettiler. Bugünkü Ermeni milliyetçileri ve kapitalist restorasyoncuları ise bunlara ek olarak, Bolşeviklerin Kemalistlerle ittifak halinde Ermenistan'ı Türkiye'ye peşkeş çektiğini iddia ediyorlar. Ancak bu kapitalist ideologlar Bolşeviklerin devrimden sonra üç yıldan çok süren iç savaşta bütün emperyalistlerin desteğindeki Beyaz ordulara karşı nasıl zafer kazandığını açıklayamamışlardır. Ermeni milliyetçileri de Erivan'daki Taşnak hükümetinin İngiliz, Fransız ve Amerikan emperyalistlerine güvenerek izlediği anti-Bolşevik politika yüzünden Ermenistan'ın 1920'de Gümrü'yü bile kaybettiğini ve ancak Sovyet Rusya'nın desteğiyle geri alabildiğini hatırlamak istememektedir. Ekim Devrimi'nin Ermeniler üzerindeki etkisi konusunda Türkiyeli sosyalistlerin Türk, Kürt ve Ermeni milliyetçiliklerinin ve antikomünist liberalizmin tarih tezlerine karşı tarihsel maddeci alternatifi oluşturması gerekir.² Ayrıca reel sosyalizmin kazanımlarını inkâr edenlere karşı Sovyet mirasını savunmakla birlikte Bolşeviklerin belli tarihsel kavşaklardaki tutumlarına ve Sovyet tarihçiliğine de eleştirel yaklaşmak gerekiyor. Marksizm her şeyden önce doğruları söyleme cesaretidir. Türk, Kürt ve Ermeni milliyetçilerine karşı olduğu gibi Bolşevizmin tarihine karşı da eleştirel ve gerçekçi yaklaşmak zorundayız.

Ekim Devrimi ulusal, sınıfsal, cinsel, dinsel ve ırk ayrımcı baskı ve sömürüye karşı tüm dünyayı sarsan muazzam kazanımlar elde etmiştir ve SSCB yıkılmış olsa dahi etkileri bugün de sürmektedir. Ekim Devrimi'nin kazanımları tüm dünyada

2 Örneğin Türkiye'den Tarih Vakfı ve Ermenistan'dan Imagine Center for Conflict Transformation tarafından yürütülen bir projede Türkiye ve Ermenistan'da okutulan tarih ders kitaplarını inceleyen yazarlar, her iki ülkede eğitimin de-ideolojizasyonu için "komünizm, kemalizm, milliyetçilik ya da asimilasyonist, beyaz üstünlükçü, ırkçı ya da yabancı düşmanı ideolojilerin" tarih ders kitaplarından atılmasını talep ederken bir ideoloji olarak liberalizmin sözünü dahi etmemektedirler. Bkz. Bülent Bilmez et al, (2017: 82).

yaşamımıza öylesine derinden ve geri döndürülemez biçimde girmiştir ki yalnızca zafer sarhoşluğu içindeki kapitalist ideologlar değil, sosyalistlerin bile birçoğu bunun farkında değildir. Basit bir örnek vermek gerekirse, dünyadaki ilk Sağlık Bakanlığını kuran devlet ABD veya bir Avrupa devleti değildir, Sovyet Rusya'dır. Bugün en liberal ülkelerde bile devletin birtakım sağlık hizmetlerini ücretsiz veya sübvansede ederek vermesi normal karşılanıyorsa bu Ekim Devrimi'nin bir kazanımıdır, kapitalizmin kendiliğinden ulaştığı bir durum değildir. Liberal kapitalist ideologlar sosyalist devrimin bu dönüştürücü gücünü ne kadar inkâr etseler de gerçekler inatçıdır.

Devrim Rusya Ermenileri de dâhil olmak üzere bir halklar hapishanesi olan Çarlık Rusya'sındaki yüzden fazla milliyet veya etnisite için de özgürleşme ve ilerleme getirdi. Örneğin yazılı edebiyatı olmayan halklar dâhil bütün halklara devlet desteğinde anadilinde eğitim ve yayın hizmeti sağladı. SSCB, ayrılma hakkı olan Birlik cumhuriyetlerinin ve bu cumhuriyetler içindeki özerk cumhuriyetler ve bölgelerin gönüllü birliği olarak kuruldu. Böylece örneğin Kafkasya'da Ermeniler, Gürcüler ve Azeriler kendi adlarıyla Birlik cumhuriyeti kurdular, Osetler, Çeçenler, Balkarlar v.b. az nüfuslu halklar ise özerk cumhuriyetlere kavuştular. Ancak Osmanlı Ermenileri (Ermeni milliyetçilerinin dilinde "Batı Ermenistan", daha genel bir ifadeyle Türkiye Ermenistanı) açısından genel olarak 1917 Şubat ve Ekim devrimlerinin etkileri için olumlu diyemeyiz. Bu durum büyük ölçüde Bolşeviklerin veya devrimin öteki aktörlerinin niyetlerinden ve eyleminden bağımsız olsa da, aşağıda göreceğimiz gibi, Bolşeviklerin de bir ölçüde sorumlu olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Osmanlı ya da Türkiye Ermenileri 1915 soykırımından (ya da katliamlarından, adına ne dersek diyelim) ancak yurt dışına kaçarak veya Rus ordusunun işgali altındaki bölgelere sığınarak kurtulabiliyordu. 1917 başında Trabzon, Gümüşhane, Erzincan, Muş, Bitlis, Van hattının doğusundaki bölgeler (bu şehirler dahil) Rusya ordusunun işgali altındaydı. Soykırımdan kurtulabilen Ermeniler buralara geri dönmüşlerdi. Ancak Rus ordusunda Şubat devrimiyle başlayan çözülme ve firarlar Ekim devrimiyle devam edince bu geniş cephe çöktü ve Osmanlı ordusu ile çeteler saldırıya geçti. Cephe gerisinde yaşayan sivil Ermeniler yeniden katliama maruz kaldılar, Erzurum'a oradan Kars'a ve nihayet Gümrü'ye ve Erivan'a kadar kaçmak zorunda kaldılar ve yollarda öldüler. Ermeni çetecilerin de intikam eylemleri ve bazı katliamlara girişmiş olması genel tabloyu değiştirmemiştir. Genel tablodan kasıt şudur: Bugünkü Türkiye sınırları içinde yaşayan yüzbinlerce Ermeni yüzlerce yıldır yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda kaldı, yüz binlercesi öldü veya öldürüldü ve kalanlar perişan bir durumda bugünkü Ermenistan sınırları içine sığındılar. Çarlığın işgal ettiği Osmanlı topraklarında Ermenilere bir devlet kurma veya özerklik verme planı yoktu ancak en azından Ermenilerin can güvenliğini sağlıyordu. Rus askerinin çekilmesiyle bu can güvenliği ortadan kalktı.

Çarlık hükümeti açısından Ermeni milliyetçiliği tehlikeliydi ve 1878'de Osmanlı'dan savaşarak aldığı Batum, Ardahan ve Kars sancaklarında Ermeni nü-

fusun çoğunluk kazanmasını istemiyordu (Badem, 2010: 53). Ancak çarlık istemese de 1890'larda katliamlardan kaçan 30 binden fazla Osmanlı Ermenisi Rusya sınırını geçerek güneybatı Kafkasya'ya sığınmıştı. Taşnak ve Hınçak partileri militanları kimi zaman Rusya bürokrasisini rüşvet ve tehditle elde ederek sınırdan Osmanlı topraklarına silah taşıyorlardı. Ancak Ermeni milliyetçi-devrimci partilerinin bu çabaları 1915'te kabaca sayıları 1,5 milyon olan Osmanlı Ermenilerinin yarısına yakın bir kısmını katliamdan kurtarmaya yetmeyecektir. Bunun en büyük istisnası 1915 Mayıs ayında Van şehrindeki Ermeni direnişidir. Çarlık Rusyası Ermeni sorunundaki tavrını 1913'te kısmen değiştirerek Berlin Antlaşması'nın öngördüğü ve önce Abdülhamid ve sonra İttihatçıların oyalamalarla savuşturduğu Ermeni vilayetlerindeki reform meselesini yeniden gündeme getirdi. Bununla birlikte Rusya'nın Ermeni politikası tutarlı olmadığı gibi bir Ermenistan devleti kurmayı da amaçlamıyordu. Nitekim Ekim 1914'te Osmanlı Devleti Rusya'ya saldırdığı sırada Rusya'nın Kafkas cephesindeki savaş planı savunmaya yönelikti. Kafkasya'da askere alınan 200 bin kadar Rusya tebaası Ermeni askeri Kafkas cephesine değil Almanya'ya karşı Batı cephesine sevk edildi (Badem, 2015a: 410). 1914 sonu ve 1915 başında Sarıkamış'taki Osmanlı hezimetini Rus Kafkas ordusuna saldırıya geçme ve Anadolu'nun içine doğru ilerleme olanağı verdi.

Ermeni Bolşevikleri savaşı, Lenin'in gördüğü gibi, emperyalist bir paylaşım savaşı olarak gördükleri için, Rus ordusu bünyesinde Ermeni gönüllü birlikleri kurmaya çalıştılar. Bunun Anadolu'daki Ermenilere karşı şiddeti artıracaklarını da öngörmüşlerdi (Harutyunyan, 1971: 291; Badem, 2015a: 415). Ancak Kafkasya'da o sırada Bolşeviklerin sayısı ve etkisi küçüktü ve Ermeni hareketi içinde de Bolşevikler değil, Taşnaklar etkindi. Bolşevizmin Ekim Devrimi'nden sonra da Ermenistan'da zayıf kalmasının sebeplerinden biri de Bolşeviklerin İttihatçılar ve Kemalistlerle olan ilişkileriydi. Özellikle Anadolu'dan kaçarak Kars'a ve civarına gelmiş olan ve şimdi burada çoğunluğu oluşturan Osmanlı Ermenileri bütün yakınlarının katilleri olan İttihatçılarla ve onların devamı olarak gördükleri Kemalistlerle ittifak yapan Bolşeviklere düşmandılar.

1916 yazından itibaren Trabzon, Gümüşhane, Erzincan, Muş, Bitlis, Van hatlarının doğusunda bir Rus işgal yönetimi kuruldu. Rusya'nın savaş yıllarındaki bu yönetimi Ermenileri veya Rumlar gibi başka Osmanlı Hristiyanlarını Müslüman halka karşı kayırmadı ve bu halklar arasında kıyımlara izin vermedi (Dündar Akarca, 2014). Rus idaresi Kafkasya'daki mülteci Ermenilerden Anadolu'daki köylerine geri dönmek isteyenlerden tapularını göstermelerini şart koşarak dönmelerini zorlaştırdı. Çünkü geri dönen Ermenilerin yerli Müslümanlarla kavga edeceğini, toprakları işgal edeceğini ve kaos yaratacağını düşünüyordu. Savaş koşullarında evini barkını bırakarak canını kurtaran bu insanların pek azı tapu gösterebilirdi. Rus idaresi Kafkasya'da olduğu gibi Anadolu'da da Ermenilerin bir yerde çoğunluk oluşturmamasını istemiyordu çünkü Çarlık Hükümeti buralara Rus köylülerini yerleştirme planları yapıyordu. Dolayısıyla 1917 Şubat ve Ekim devrimleri olmasaydı

ve Rusya savaştan galip çıkıp “Batı Ermenistanı” ilhak etseydi bile, Anadolu’da bir Ermenistan devleti kurmayacaktı.

1917 Şubat Devrimi’yle birlikte Anadolu’da Trabzon – Erzincan – Bitlis – Van hattını elinde tutan Rus ordusundaki çözülme ve artan firarlarla eve dönme hareketi hızlandı. Ermeni milliyetçi tarihçiliği ve Batılı antikomünist tarih yazımı Rus ordusunun çözülmesini öncelikle Bolşevik etkisine bağlasa da, bu doğru değildir. Çünkü Rus ordusundaki çözülme Bolşeviklerin ciddi bir etkisinin olmadığı Şubat Devrimi’nden sonra başladı. Ekim 1917’de Bolşevikler sadece Petrograd ve Moskova gibi merkezlerde iktidara geldiler. O tarihte Kafkasya’da ve Kafkas cephesinde Bolşeviklerin gücü ve etkisi Sosyalist Devrimciler, Menşevikler ve Gürcü, Ermeni, Azerbaycan milliyetçilerine göre pek azdı. Örneğin 1917 Ağustosunda Kars’ta yapılan yerel sovyet seçimlerinde SR’ler (Sosyalist Devrimciler Partisi) % 50, Taşnaklar % 35 oy alırken Sosyal Demokratlar (Bolşevikler ve Menşevikler) ancak % 7 oy almışlardı (*İzvestiya Karsskago Soveta Soldatskih, Raboçih i Krestyanskih Deputatov i ofitsialnıy otdel Oblastnogo Komissariata*, 98: 3). Ordudan firar edip bir an önce köyüne varmak ve toprak dağıtımından payını almak isteyen asker kılığındaki Rus mujiklerini durdurabilecek bir güç yoktu. Kafkasya’da Sovyet iktidarının kurulması mücadelesi 1921 yılına dek sürdü.

Rus ordusu çekilirken Ermeni askerler ve subaylar vatanları saydıkları toprakları savunmaya devam ettiler. Şubat Devrimi’nin ardından Ukraynalı ve öteki halkların orduda ulusal birlikler kurulmasını talep etmeleri üzerine Ermeniler de kendi birliklerini oluşturmak istediler. Geçici hükümetin başbakanı Kerenskiy buna karşı değildi ancak Rus Genelkurmayı işi uzattı. Genelkurmay sonunda tedricen Ermeni taburlarının alay ve tümen olarak yeniden düzenlenmesini, nihayet Kasım 1917’de de iki tümendenden oluşan bir Ermeni kolordusu şeklinde birleştirilmesini kabul etti. Batı cephesinden gelen Ermeni askerler de bu kolorduya alınacaktı.

7 Kasım 1917’deki Ekim Devrimi’nden sonra Bolşeviklerin başkomutanlığa atadıkları Nikolay Krılenko 7 Aralık’ta Kafkas cephesi komutanına yolladığı bir telgrafında Ermeni kolordusu tamamlanıncaya kadar yeni Ermeni birlikleri kurulmayacağını bildirmişti. Kafkas ordusu komutası Bolşevik hükümeti tanımıyordu. Bolşevikler kendi ilkelerine sadık kalarak ilhaksız tazminatsız hemen barış istiyorlardı. Aralık 1917’de Erzincan’da Rus ve Osmanlı orduları temsilcileri ateşkes imzaladılar. Rus ordusundaki disiplinsizlik ve firarlar Ermeni kolordusunda da daha az olmakla birlikte etkisini gösteriyordu. Ermeni kolordusu Erzincan, Muş, Bitlis, Van ve Erzurum’u boşaltarak Sarıkamış ve Kars’a çekilmişti.

13 Ocak 1918’de Sovyet Rusya hükümeti başkanı Lenin ve milliyet işleri halk komiseri Stalin’in imzalarıyla *Pravda* gazetesinde yayımlanan “Türkiye Ermenistanı Hakkında Kararname”de işçi ve köylü hükümetinin “Rusya’nın işgal ettiği Türkiye Ermenistanı’ndaki Ermenilerin bağımsızlık dahil kendi kaderini tayin hakkını” desteklediği ilan ediliyordu. Bolşevik hükümeti bu hakkın kullanılabilmesi için Türkiye Ermenistanı’ndan askerlerin geri çekilmesini, asayişin temini

için bir Ermeni milisi ve demokratik esaslara uygun olarak seçilmiş Ermeni temsilcilerinden oluşan bir hükümet kurulmasını, özgür bir referandum yapılması için de savaş sırasında “Türkiye’nin” derinliklerine sürülmüş ve çeşitli ülkelere kaçmış mülteci ve göçmenlerin evlerine dönmesine izin verilmesini şart koşmaktaydı. Aynı kararnamede Kafkasya geçici olağanüstü komiseri Stepan Şahumyan’a Ermenilere yardım etme talimatı da verilmişti (Badem, 2015b: 526). Bu kararnamenin dikkate almadığı nokta şudur: Rus ordusunun çekildiği mahalleri Osmanlı ordusu ve çetelerinin (Kürt, Türk, Çerkes vb çetelerinin) doldurması ve Ermenilere zulüm etmesi nasıl engellenecekti? Rus ordusunun desteği olmadan Ermeni mültecilerinin geri dönmesi nasıl sağlanacaktı? Özgür bir referandum koşullarını kim ve nasıl sağlayacaktı? Ermeni askerleri ve çeteleri Rus ordusunun yerini alırsa bu kez bunların Müslüman ahaliye zulüm etmesini kim nasıl engelleyecekti? Açıktır ki o günkü koşullarda bu soruların yanıtı ve çözümü yoktu. Bolşeviklerin Rus ordusunun çekilmesine karşı olmaları ne fiilen ne de kendi ilkeleri açısından mümkündü. Bolşeviklerin, ayrıca, İngiliz ve Fransız emperyalistlerinden medet uman, Gürcü ve Azeri milliyetçileriyle birlikte Ekim Devrimi’nin kurduğu Sovyet hükümetini tanımayan ve egemen olduğu yerlerde sivil Müslüman halka da zulüm eden Ermeni milliyetçilerine destek vermesi de mümkün değildi. Ermeni milliyetçilerinin ise kendilerine zulüm etmiş olan İttihatçılarla iş birliği yapan veya uzlaşan, Mart 1918’de Brest-Litovsk Antlaşması ile Kars-Ardahan dahil olmak üzere Ermenilerin yaşadığı toprakları terk eden Bolşevikleri desteklemesi mümkün değildi. Ayrıca Kafkasya’da Ermeni milliyetçilerinin Gürcü ve Azerbaycan Türk milliyetçilerinden tamamen bağımsız hareket etme olanakları da yoktu. Kısa vadede her iki taraf da haklı gerekçelere sahipti. Ancak uzun vadede bakıldığında, Ermeni milliyetçiliğinin kendi güçleri ve olanaklarını doğru ve gerçekçi değerlendiremediği açıktır (Kaçaznuni, 1927: 12; 2014: 34).

O sırada Kafkaslardaki en yetkili Bolşevik olan Bakü Sovyeti Başkanı Stepan Şahumyan’ın Ermeni olması Ermenilerin Bolşevik Partisi içinde aktif olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca not etmeliyiz ki Osmanlı topraklarının aksine Bakü’de Bolşeviklerle Ermeni milliyetçiliğinin çıkarları büyük ölçüde örtüşüyordu çünkü her iki taraf da Bakü’nün ve petrolerinin Osmanlılar veya Almanlar veya İngilizlerin eline geçmesini istemiyordu. Ayrıca sınıf bilincinin daha düşük olduğu Azerbaycanlı Müslümanlar arasında Bolşevik düşmanlığı daha yaygındı. Bakü’de Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasındaki kıyımları önlemek için de Bolşeviklerle Taşnakların birbirine ihtiyacı vardı. Şahumyan’ın Bakü Sovyeti’nin başkanı iken 20 Eylül 1918 gibi erken bir tarihte SR’ler ve İngiliz işgalciler tarafından esir alındıktan sonra kurşuna dizilmesi Kafkasya’daki Bolşevik etkisine darbe vurmuştur.

10 Mayıs 1920’de Kars, Sarıkamış, Kağızman ve Gümrü’de özellikle demiryolu işçileri ve askeri birlikler içinde örgütlenmiş olan Ermenistanlı Bolşeviklerin ayaklanması Taşnak hükümeti ve yandaşları tarafından bastırılmış, birçok Ermeni Bolşevik

öldürülmüş veya hapse atılmıştı. Ayaklanmayı bastırmada Ermenistan'ın düzenli ordusundan ziyade, tanınmış fedailerden Bayburtlu Sebuhan'ın komutasındaki gönüllü Anadolu Ermenileri etkin olmuştu. Kars'ta Rus, Rum ve "İslam" milli şuraları da Taşnaklardan hoşnutsuz olduğu için ayaklanmaya pasif destek vermişti (Poğosyan, 1983: 233-262). Ermeni Bolşeviklere verilen cezalar ve katliamlar Sovyet Azerbaycan ve Sovyet Rusya tarafından protesto edildi. Mayıs ayı sonunda Ermenistan cumhuriyetinin gönderdiği Levon Şant başkanlığındaki bir heyet Moskova'ya gelerek dışişleri bakanı Georgiy Çiçerin ile görüşmelere başladı. Çiçerin, Sovyet Rusya'nın Ermenistan ile dostane ilişkiler istediğini, aynı zamanda Türkiye'yi de Avrupalı sömürgecilere karşı desteklediğini bildirdi. Sovyet hükümeti Türkiye ile Ermenistan arasında arabulucu olmak istiyordu. Ermeni heyeti üyeleri Şant ve Terteryan, Çiçerin'e Türklerin Sovyet parası ve silahları ile önce Ermenistan'ı sonra da Yunanistan'ı vuracaklarını, daha sonra da Rusya'yı terk edip İtilaf devletleri ile anlaşacaklarını söylediler. Çiçerin ise hükümetinin o kadar naif olmadığını savundu. Ermenistan'ın sınırları konusunda Çiçerin'in Van ve Bitlis'in Ermenistan'a dahil olmasını desteklerken, Erzurum'u hariç tutması Ermeni heyetini şaşırtmıştı. Çiçerin Ermeni heyetinden istatistik veriler istedi. Çiçerin'in Ermenilere Van ve Bitlis'i önermiş olduğunu sonradan öğrenen Stalin de şaşırmıştı, ona göre nüfusunun büyük çoğunluğu "Türk" olan bu vilayetleri istemek "aptalca ve provokatif" bir talepti. Nitekim Stalin, Bolşevik Partisi'nin Kafkasya Bürosu Başkanı Grigori Orconikidze'ye 8 Temmuz 1920 tarihli bir notunda partinin Ermenistan ve Türkiye arasında yalpalamaya bir son verip Azerbaycan ve Türkiye'nin tarafını tutması gerektiğini ifade etti (Perinçek, 2013: 249, 305).³ Buna göre Nahcivan ve Karabağ Azerbaycan'a verilmeliydi. Bu arada Sovyet Azerbaycan hükümeti de Moskova'ya bir heyet göndererek Karabağ ve Nahcivan'ın Ermenistan'a verilmesi halinde Sovyet iktidarının Azerbaycan'da büyük bir itibar kaybına uğrayacağını bildirdi. Çiçerin sonunda Nahcivan'ı Ermenistan'a, Karabağ'ı Azerbaycan'a vermeyi teklif etti. Ancak Azerbaycanlı ve diğer Kafkas Bolşeviklerin müdahaleleri ve TBMM heyetinin yolda olması nedeniyle görüşmelere ara verildi. Sovyet Rusya sorunu yerinde incelemek üzere Boris Legran'ı Ermenistan'a göndermeye karar verdi.

Haziran 1920 ortasında Karabekirin kolordusuna Sarıkamışa kadar ilerlemesi için verilen emir son anda iptal edildi. Mustafa Kemal, Sovyet hükümetinin arabuluculuk teklifini değerlendirmek istediği için, ayrıca Yunan ordusunun Batı Anadolu'da ilerlemesinden ve Batum'daki İngiliz birliğinden çekindiği için biraz daha beklemek istemişti. Çiçerin'den gelen mesajda bir Sovyet delegasyonunun Ankara hükümetine ulaştırmak üzere top, tüfek ve para yardımıyla birlikte Bakü ve Tiflis üzerinden Kars'a doğru yolda olduğu bildiriliyordu (Hovannisian, 1996: 151).

Bekir Sami Bey heyeti uzun bir yolculuktan sonra 19 Temmuz 1920'de Moskova'ya vardı. Bu arada 11. Kızıl Ordu Azerbaycan ile Ermenistan arasında

3 Mehmet Perinçek'in Ermeni sorununa ilişkin Rus arşivlerinden yayımladığı belgelere ve çevirilerine kuşkuyla bakmak gerekiyor. Ermeni soykırımı konusunda resmi devlet tezine angaje olan Perinçek'in cimbrizlayarak yayımladığı belgeler de ve yazılarda Bolşevikleri de kendi çizgisinde göstermek için sansür ve tahrifattan da çekinmediğine dair bir yazı için bkz. Badem (2017).

çete savaşlarına sahne olan Zangezur bölgesini işgal etti. 10 Ağustos 1920 tarihinde Fransa'da İtilaf devletleri Osmanlı heyetine Sevr Antlaşması'nın meşhur hükümlerini kabul ettirdiler. Aynı gün Sovyet Rusya hükümeti ile Ermenistan hükümeti arasında Ermenistan'a karşı askeri eylemlerin kesilmesi ve Şahtahtı - Culfa demiryolunun işletme hakkının Ermenistan'a verilmesi hakkında bir sözleşme imzalandı. 24 Ağustos'ta Sovyet Rusya ile Türk heyeti arasında paraflanan işbirliği antlaşmasına göre Sovyet Rusya Ankara hükümetine 10 milyon altın ruble para, silah ve mühimmat yardımı yapmayı kabul ediyordu (Öztürk, 2010: 184-189; Müderrisoğlu, 1990: 542-550). Ancak üç gün sonra Rusya Dışişleri Halk Komiseri Georgiy Çiçerin Türkiye'nin Bitlis ve Van vilayetlerinin bir kısmını Ermenilere bırakmasını talep etti (Kolesnikov, 2010: 27-28). Bekir Sami, Misak-ı Milli sınırlarını müzakereye yetkili olmadığını ve ayrıca Ermenilerin Anadolu'da hiçbir vilayette çoğunluk olmadığını iddia ederek talebi reddetti. Çiçerin Ermeni Bolşeviklerin elini güçlendirmek için Türkiye'den bir miktar taviz almak istiyordu. Ancak TBMM'nin Ermenilere bir karış toprak vermeye niyeti yoktu ve bu durum ilişkilerde Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'na değin belli bir gerginlik yarattı. Sovyet hükümeti bir yanda Ermenistan'a saldırmaya hazır Ankara hükümeti ile öte yandan Sevr hayaliyle İtilaf devletleriyle birlikte hareket etmeye hazır Taşnak hükümeti arasında kalmıştı ve bir çözüm bulmaya çalışıyordu (Somel, 2017: 107).

Emel Akal, Temmuz - Ağustos 1920'de Bolşevikler "Ankara ile askeri-siyasi ittifak yapsaydı, Sovyetler Birliği ile Türkiye müttefik olurdu ve sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin macerası daha farklı olabilirdi" demektedir (2013: 530). O tarihte Bolşevikler bir yanda Taşnak Ermenistanı, bir yanda Moskova'ya gelen ve bütün İslam dünyasını temsil etme iddiasında olan Enver Paşa ve bir yandan da Ankara (TBMM) hükümeti arasında bir denge kurmaya çalışırken kararsız kaldılar. Enver Paşa o sırada Polonya ile savaş halinde olan Bolşeviklerin Almanya'dan silah almasına aracılık etmeyi, Türkiye'yi ve İslam dünyasını emperyalistlere karşı savaşta Sovyet Rusya'nın müttefiki yapmayı vadediyordu. Ankara'da Mustafa Kemal ise Enver Paşa'ya Moskova'da hürmet edilmesini hoş karşılamıyordu. Moskova'daki Bolşevikler henüz Ankara hükümetinin mahiyetini bilmiyordu, sosyalist olmayan bir devletle ittifak konusunda emin değildiler, 30 Mayıs'ta Fransızlarla geçici ateşkes imzalamış olan Ankara hükümetinin her an İngiltere ve Fransa ile anlaşma ihtimali vardı. Bolşevik Ermenilerin Ermenistan'da iktidara gelmeleri durumunda onları küstürmemek de gerekiyordu. Nihayet Anadolu adına yetkili sandıkları Halil ve Cemal Paşaların Van ve Bitlis'ten Ermenistan'a toprak vermeye yatkın görünmeleri de kafalarını karıştırmıştı (Akal, 2013: 168-189). Bununla birlikte Bolşevikler Ermeni sorununun çözümünü beklemeden TBMM hükümetine askeri yardımı Karadeniz kıyısında Novorossisk limanından göndermeye başladılar. Türk tarafı ise Rusya ile karadan ulaşım için Ermenistan'dan koridor açılmasını istiyordu.

Komintern Eylül 1920'de Bakü'de Doğu Halkları Kongresi düzenledi. Kongre'ye Moskova'dan gelen Komintern yetkililerinin yanında artık kaçak

olarak yurt dışında yaşayan ve ısrarla Kafkasya'dan Türkistan'a uzanan bir İslam Devleti hayalini gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler içinde olan Enver Paşa da vardı. Kongrede en kalabalık Müslüman grubu Türkler ve Azeriler oluştuyordu. Mayıs ayaklanmasından sonra Ermenistan'dan Bakü'ye kaçan yüz kadar Ermeni komünisti de büyükçe bir grup oluştuyordu. Kongre'de konuşan Enver Paşa ve yine İttihatçı liderlerden Dr. Bahattin Şakir Türkiye'nin Cihan Harbi'ne mecbur kaldığı için girdiğini ve emperyalist amaçlar gütmeyeceğini iddia ettiler. Doğu halklarını emperyalizm ve sömürgecilikten kurtarmak için yola çıkan Komintern'in Enver Paşa ve Bahattin Şakir gibi Ermeni soykırımının başlıca failleriyle birlikte İngiliz emperyalizmine karşı "cihad" ilan etmesi tarihin büyük ironilerinden biridir. Lenin, Troçki, Zinovyev, Radek, Buharin, Stalin gibi Bolşevik önderlerin Enver Paşa ve Bahattin Şakir gibi savaşta yenilmiş emperyalistlerin şimdi gerçekten antiemperyalist olabileceklerine veya İslam dünyasının bunlar aracılığıyla Sovyet Rusya'nın yanına çekilebileceğine nasıl inandıklarını anlamak zordur. Bolşevik önderlerin bu İttihatçıların antiemperyalist olmasalar bile en azından emperyalizmle fiilen işbirliği yapmalarını engellemeye çalıştıklarını düşünebiliriz. Nitekim kongredeki itirazlardan dolayı kongrenin düzenleyicileri olan Zinovyev ve Radek'in, Enver Paşa'nın kendi konuşmasını yapmasına izin vermeyip tebliğini başkasına okuttukları görülüyor ancak bunlar durumu kurtarmaya yetmemiştir. Nitekim daha o sırada Enver Paşa Orta Asya'daki karşıdevrimci basmacılara katılma planları yapıyordu. Esasen Mustafa Suphi de Enver Paşa'dan hoşlanmadığını bir makalesinde ifade etmişti. Bununla birlikte Moskova'da Bolşeviklerin Suphi'ye başından itibaren milliyetçi, küçük burjuva fikirlere sahip ve maceracı biri gözüyle baktıkları Suphi hakkındaki bazı raporlardan belli oluyor (Konak, 2017: 42). Nitekim Suphi ve 15 yoldaşı Ocak 1921'de Trabzon'da hunharca katledildiği zaman Sovyet hükümetinin tepkisi çok cılız kalacaktır. Emri kimin verdiği belli olmamakla birlikte katillerin Trabzonlu İttihatçılar olduğu ve Ankara'nın da kötü muameleden sorumlu olduğu belliydi. Buna rağmen 16 Mart 1921'de Moskova'da Ankara hükümeti ile antlaşma imzalandı ve Türkiye'nin bugünkü Kafkasya sınırı belirlendi.

24 Ağustos 1920 tarihli Türk-Sovyet taslak antlaşmasını alan Mustafa Kemal, 20 Eylül 1920'de Karabekir Paşa'ya Kars'a doğru hareket etme izni verdi. Karabekir o sırada Polonya ile savaşta olan Kızıl Ordu'nun Ermenistan için müdahale etmeyeceğini düşünüyordu. Karabekir'in kolordusu 1914 öncesi Türk-Rus sınırını geçerek Oltu'yu ve Sarıkamış'ı aldı. Bu arada Taşnak hükümeti ile görüşmelere başlayan Sovyet Rusya temsilcisi Legran Ermenilerin birçok talebini kabul etti ve 28 Ekim'de bir protokol ve barış antlaşması taslağı imzaladı. Fakat bu sırada Karabekir'in Kars'a saldırısı başlamıştı ve Bakü'deki Ermenistan Komünist Partisi önderliği ve Sovyet önderleri Taşnak hükümetini devirip Ermenistan'da Sovyet iktidarını kurma planları yapıyorlardı. Ermenistan komünistleri Bakü'den Ermenistan'a yolladıkları bildirilerde Ermeni halkını "emperyalizmin uşağı, kan

emici milliyetçileri” devirip Sovyet iktidarını kurmaya çağırıyorlardı. Nitekim Legran’ın planını o sırada Kafkasya’ya gelmiş olan Merkez Komite temsilcisi Stalin, Kafkas bürosu sekreteri Orconikidze, Azerbaycan Komünist Partisi MK sekreteri Nerimanov ve bütün Azerbaycan KP MK üyeleri reddettiler (Hovannisian, 1996: 226-236). Sovyet Azerbaycanı ile Taşnak Ermenistanı arasında Nahcivan, Zangezur ve Karabağ bölgeleri hala anlaşmazlık sebebiydi ve Bolşevik önderliğin Sovyet Azerbaycanı’na rağmen anti-Bolşevik ve İtilaf yanlısı Taşnak Ermenistanını desteklemesi mümkün değildi.

TBMM Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir’in kolordusunun Kars’a doğru ilerlemesi sürerken Taşnak Hükümeti Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Hamazasp Ohancanyan Çiçerin’e 20 Ekim 1920 tarihli telgrafında Tuapse’den Trabzon’a gönderilen Sovyet Rusya silah ve mühimmatını şimdi Kemalistlerin Ermenilere karşı kullanmasını protesto etti. 26 Ekim’de Ohancanyan ve Savaş Bakanı Ruben Ter Minasyan, Tiflis’teki İngiliz Başkomiseri Albay Stokes’a gönderdikleri mesajlarda Türkiye ile Ermenistan arasında arabuluculuk rolünün Sovyet Rusya’dan İngiltere’ye geçmesi gerektiğini ifade ettiler. Türk ordusunun ilerlemesini durdurmak için silah, mühimmat vb. yardımı yanında müttefiklerin Trabzon’a asker çıkarmasını veya Ardahan’dan yürümesini istediler. Ancak Tiflis’teki İngiliz ve Fransız komiserleri hükümetlerinin cevap vermediğinden yakındılar. Stokes, hükümetinin Ankara hükümetini kanun dışı saydığı için arabulucu olamayacağını bildirdi. Tiflis’teki ABD konsolosu Charles Moser de hükümetinin Sevr Antlaşması’nın imzalamadığını ve Ermenistan’ı desteklemekle birlikte onu savunmak için bir taahhüdü olmadığını bildirdi (Hovannisian, 1996: 254-255, 267).

Karabekir’in kolordusu 30 Ekim 1920’de Kars’ı aldı. Kars kalesi ve çevresindeki Ermeni güçleri şehri aylarca savunabilecek durumda olmalarına rağmen halkı ve askerleri saran panik havasından dolayı neredeyse savaşımadan şehri terk edip Gümrü’ye doğru kaçtılar. Bazı Ermeni kaynakları Ermeni ordusunda Bolşevik eğilimli askerlerin Karabekir’in kolordusunu Bolşeviklerin müttefiki olarak gördükleri için direnmediklerini iddia etmektedir (Hovannisian, 1996: 253). Karabekir güçleri 7 Kasım’da Gümrü’yü de aldı. Sürmeli’deki (bugünkü İğdır) Ermeni güçleri Erivan’ı savunmak için Arpaçay’ın doğusuna çekildiler. Bu sırada Kızıl Ordu Kırım’ı Vrangeli’nin Beyaz Ordu’sundan temizlemekle meşguldü. Erivan’daki Taşnak hükümeti tekrar İtilaf devletlerine başvurdu. ABD, İngiltere ve Fransa’dan yardım gelmedi. Çaresiz kalan Taşnak hükümeti Gümrü’de Kazım Karabekir ile çok ağır şartlarda bir antlaşma imzaladı. Fakat bu antlaşma parlamentoda onaylanmadan Taşnaklar iktidardan çekildiler ve yerlerini Ermeni Bolşevikler aldı. Böylece Büyük Ermenistan hayalleri peşinde koşan Ermeni milliyetçiliği Ermenistan’da tamamen iflas ederek 1980’lerin sonunda SSCB’nin çözülüşü ve 1991’de yıkılışına değin tarih sahnesinden çekildi. Ermenistan da artık bir Sovyet Cumhuriyeti olmuştu.

2 Aralık 1920 tarihinde RSFSR hükümeti artık Taşnak hükümeti devrildiğine

göre Türkiye ile Sovyet Ermenistanı arasında dostluk ilişkileri kurulması ve zaten parlamentoda onaylanmamış olan Gümrü Antlaşması'nın iptal edilmesi gerektiğini bildirdi. 10 Aralık'ta Ermenistan SSCB Dışişleri Bakanı Aleksandr Bekzadyan da Ankara'ya benzer bir mesaj gönderdi. Bu sırada içerde sıkışık duruma olan Sovyet Rusya hükümeti Kemalist Türkiye'ye doğrudan cephe almayı göze alamıyordu. Aynı gün, 10 Aralık 1920'de Çiçerin, Tiflis'te Şeynman'a Türkiye'ye verilecek altını tedricen yollaması, Bakü'deki Orconikidze'ye de Türkiye hükümetine silah teslimatına yeniden başlaması talimatını verdi. Buna rağmen Mustafa Kemal daha Moskova'dan yeni dönmüş olan Bekir Sami Bey'i İtilaf devletleriyle anlaşmak ve Sevr Antlaşması'nı değiştirmek için Londra'ya yolladı. Türkiye'nin İtilaf devletlerine yakınlaşmaya çalışması Bolşevik hükümetinin kaygısını artırdı. Mustafa Kemal bir yandan da Batum üzerindeki talepleri artırdı. Bu arada Gümrü'deki Bolşevik temsilcisi Budu Mdivani Kazım Karabekir'in Sovyet yanlısı duygularının samimi olduğuna safça inanmıştı.

Gümrü ve çevresini işgal etmiş olan Kazım Karabekir'in ordusu çevre köylerdeki Ermenilere katliam ve zulüm uyguladı. Bekzadyan Ankara Dışişleri Bakanlığına ve Çiçerin'e yolladığı 19 Ocak 1921 tarihli notasında şunları bildirdi: Türk askerinin işgalindeki Kars ve Gümrü bölgesinde devlet mülkü (vagonlar, lokomotifler, otomobiller, telgraf ve telefon makineleri) ve özel mülkiyet (tarım aletleri vb) Türkiye'ye taşınıyordu, köylülerin hayvanları sürülüp götürülüyordu, tahılına el koyuluyordu, 18-50 yaş arası erkekler Sarıkamış ve Erzurum'da zorla çalıştırmaya götürülüyordu, kadınlara tecavüz ediliyordu. Dokuz genç Ermeni komünist Türk askerlerince katledilmişti (AVPRF, f. 132, op. 4, p. 6, d. 8, ll. 38-48). Ancak bu protestolara ve Ocak 1921 sonunda Türkiye Komünist Partisi MK üyesi 15 komünistin Trabzon'da katledilmesine rağmen 16 Mart 1921'de Moskova'da Bolşeviklerin TBMM hükümeti ile antlaşma imzalamış olması hayret vericidir.

Moskova Antlaşması ile Batum Gürcistan'a, Gümrü Ermenistan'a geri verildi ancak Artvin, Ardahan, Kars ve Iğdır Türkiye'de kaldı. Batum ve çevresi Acaristan özerk bölgesi olarak Gürcistan'a bağlanacaktı. Nahcivan da özerk bölge olarak Azerbaycan'a bağlandı ve Türkiye'nin izni olmadan üçüncü bir tarafa devredilmesi yasaklandı. Karabağ da özerk bölge olarak Azerbaycan'a bağlandı. Kendi içinde ne Müslüman ne de gayrimüslim hiçbir azınlığa özerklik vermeye yanaşmayan TBMM hükümetinin, Bolşeviklere böylesi özerklikleri dikte edebilmiş olması da hayret vericidir. Kuşkusuz Bolşevikler zaten ulusal azınlıklara özerklik verilmesinden yanaydılar, ancak bunu uluslararası bir antlaşma ile yapmak ve kapitalist bir ülkeye garantör hakkı vermek istisnai bir durumdu. Moskova Antlaşması imzalandıktan sonra bile Karabekir bir aydan fazla bir süre Gümrü'den çekilmedi, talanı ve baskıyı sürdürdü. Karabekir Ahıska ve Ahılkelek çevresindeki Gürcü ve Ermenilere ve Kars çevresindeki Ruslara (Malakanlara) da baskı uyguladı. Malakanlar ve Artvin'deki Ermeniler Türkiye'den göçe zorlandılar. Kars'taki Kızıl Ordu temsilcisi

Dubrovskiy bölgedeki Malakanların durumu hakkında Çiçerin'e gönderdiği raporlarda Malakanların askere alınmakla tehdit edildiğini, hem göçe zorlandığını, hem de göç ederken yanlarına tarım aletlerini bile almalarına izin verilmediğini bildirdi. Ancak Dubrovskiy'in diplomatik bir hatası bir anda onun Çiçerin'in gözünde itibar kaybetmesine ve görevden alınmasına yol açtı. Dubrovskiy, herhalde çaresizlikten dolayı Türk tabiyetinde olan Karanlı bir Malakana onun Rusya Kızıl Ordusu korumasında olduğuna dair bir belge vermişti. Kazım Karabekir bu kağıdı ele geçirince protesto etti ve Çiçerin de bunu Dubrovskiy adına büyük bir sorumsuzluk olarak gördü ve öfkelenildi. Çiçerin ayrıca "ben bütün Ruslar göçe zorlanıyor sanıyordum, meğer sadece Türk vatandaşlığını kabul etmeyenler göç ettiriliyormuş" diyordu (AVPRF, f. 04, op. 39, p. 232a, d. 53012, ll. 38-39). Durumun gerçekten böyle olduğu şüphelidir. Örneğin Kars yakınlarındaki Vladikars köyünden Yakov Hozin Kars'taki Rus konsolosuna verdiği 15 Haziran 1921 tarihli dilekçesinde asker, jandarma ve Kürtlerden uğradıkları çeşitli ağır zulümleri anlatıyordu (AVPRF, f. 132, op. 4, p. 7, d.19, ll. 23-24). Yine de 1921 yazı boyunca Sovyet Rusya ile TBMM hükümeti arasında süren gerginlik birden bire çözüldü ve Ekim'de Kars Antlaşması imzalandı.

Sonuç

Bolşevikler emperyalist savaşa karşı "ilhaksız tazminatsız hemen barış" sloganını öne sürdüler. Bunun kısa vadedeki sonucu Batı'da Almanya'ya karşı cephede ve doğuda Anadolu'da Osmanlı'ya karşı cephede geri çekilmek ve toprak kaybı oldu. Kuşkusuz Anadolu Rusya toprağı olmadığına göre işgalci Rus ordusunun çekilmesi gerekiyordu. Ancak bunun yan etkisi güneybatı Kafkasya'da, doğu Anadolu'daki ya da "Batı Ermenistan'daki" sivil Ermeni halkının katliamlara karşı savunmasız hale düşmesi oldu. Bundan ötürü Bolşevikleri suçlayamayız. Kasım 1917'de Bolşevikler iktidara geldiği zaman Anadolu'da Ermeni nüfusun büyük bölümünü İttihatçılar 1915 soykırımında çoktan yok etmişlerdi. Kalanlar da çekilen Rus ordusunun ardından yollara düştüler. Ayrıca Rus ordusundaki çözülme ve firarlar Bolşeviklere bağlanamaz, daha Şubat Devrimi'yle başlamıştı. 1917-20 arasında Bolşeviklerin Kafkasya'daki gücü ve etkisi öteki partilere göre sınırlıydı ve isteseler bile ordudaki firarları durduramazlardı. Zaten böyle bir çaba Bolşevikler için kendi ilkelerini ve sloganlarını inkâr etmek olurdu. Bununla birlikte Bolşevikler İttihatçılarla ve Kemalist Türkiye ile ilişkilerinde daha dikkatli olabilirlerdi. Sovyet hükümeti emperyalizmden medet uman Taşnak Ermeni milliyetçilerine karşı olmakla birlikte soykırım kurbanı Ermeni halkını korumak için en azından Kazım Karabekir'in kolordusunun Gümrü'ye doğru ilerlemesine engel olmalıydı. Ancak burada da unutmamalıyız ki Karabekir'in ordusu Gümrü'ye Kızıl Ordu'dan daha yakındı. Görünüşte anti-emperyalist olan ancak aslında sadece Sovyet Rusya ile emperyalistler arasındaki çelişkidен yararlanın TBMM hükümeti, Sovyet hükü-

metiyle ilişkilerinde kazanan taraf oldu. Kuşkusuz Ermenistan da kaybeden taraf oldu. Ermeni milliyetçileri Kars'ı ellerinde tutamadıkları gibi, 1877 öncesinde bile Osmanlı'nın olmayan, Rusya'nın 1828'de İran'dan almış olduğu Sürmeli ilçesini dahi kaybettiler.

Erivan ve çevresinde sıkışmış olan Ermeni halkının felaketinin en büyük sorumlusu hiç kuşkusuz Taşnak Partisi'ydi. Taşnaklar Gürcü ve Azeri milliyetçileriyle birlikte anti-Bolşevik politika yürütmenin kendilerine zarar vereceğini göremediler. Hatta Kemalist harekete bile Sovyet Rusya'dan daha çok güvendiler. Başından itibaren tek gerçek potansiyel müttefiki olan Sovyet Rusya yerine İngiliz, Fransız ve Amerikan emperyalistlerinden medet uman Taşnaklar ilkesel de olmayan, gerçekçi de olmayan, hayalci bir politika yürüttüler. Emperyalistler ise Taşnaklara hiçbir zaman tam güvenmediler, onların Sovyet Rusya ile ilişkileri olduğunu düşündüler. Taşnaklar ayrıca Nahcivan ve Zangezur'da, Kars ili (oblast'ı) sınırları dahilinde, Sürmeli (İğdır) ilçesi dahilinde Müslüman halka karşı yer yer etnik temizlik ve katliamlar yaptılar. Bu durumu bağımsız Ermenistan'ın son başbakanı Hovhannes Kaçaznuni Nisan 1923'teki Taşnak Partisi kongresinde itiraf etmiştir (Kaçaznuni, 1927: 33; 2014: 57). Nahcivan ve İğdır'da hatta savaş öncesinde Erivan çevresinde Müslüman nüfusu Ermenilerden daha fazlaydı. Taşnak hükümeti, soykırıma uğrayıp Anadolu'dan tümüyle çekilmek zorunda kalmanın intikamını buralardaki Müslümanlardan (Türklerden ve Kürtlerden) almaya çalıştı. Bolşevikler ise TBMM hükümetiyle ilişkilerindeki hatalarına rağmen Batum'u Gürcistan'a, Gümrü'yü Ermenistan'a ve Nahcivan'ı Azerbaycan'a kattılar ve savaşa son verdiler. Bolşevikler kuşkusuz ulusların kendi kaderini tayin hakkını tanıyorlardı ancak birbiriyle çatışan milliyetçilikleri eşit ölçüde tatmin etmek o zaman da mümkün değildi, bugün de mümkün değildir. Dolayısıyla ulusal sorunun her zaman ve her durumda nihai ve kalıcı bir çözümü yoktur. Nitekim Ermeni ve Azerbaycan milliyetçilikleri arasındaki tartışmalı bölge olan Karabağ, SSCB'nin yıkılmasından ardından yeniden savaş arenası olmuştur.

Mart 1921'de Moskova'da ve Ekim 1921'de Kars'ta imzalanan antlaşmalar ile Sovyet Rusya, Sovyet Gürcistan, Sovyet Ermenistan ve Sovyet Azerbaycan hükümetleri ile TBMM hükümeti Kafkasya sınırı üzerinde anlaştılar. Böylece bugünkü sınır çizilmiş oldu. Ermenistan SSCB'nin 1945'teki Dışişleri Bakanı Sahak Karapetyan'ın, SSCB Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Kavtaradze'nin yazısına cevaben gönderdiği 3 Mayıs 1945 tarihli rapora göre, 1921'de Askanaz Mravyan Lenin'e telgraf çekerek hiç olmazsa tarihsel Ani kalıntılarının Ermenistan'a bırakılması için yardımını istemişti ve Lenin de buna yanıt olarak bunun geçici bir ödün olduğunu; devrimin ve genç Sovyet devletinin çıkarlarının birçok kez bu türden kurbanlar vermeyi talep ettiğini bildirmişti (Kirakosyan, 2010: 71).⁴ 1921 Moskova Antlaşması'nın imzalanmasında aktif rolü olan Stalin, daha sonra 1945'te, o

4 Lenin'in böyle bir telgrafı henüz bulunmamıştır.

zamanki Dışişleri Bakanı Molotov'un sonradan anlattığına göre bundan pişman olmuşa benziyor (Çuyev, 2002: 19, 147-150). Sovyet hükümeti 1945'te Türk elçisi ile görüşmelerde Sovyet hükümetinin 1921'de zayıf bir durumda olduğu için bu antlaşmayı imzaladığını ve artık değiştirmek gerektiğini ifade etti. Gürcüler Artvin ve Ardahan'ı, Ermeniler de Kars ve Iğdır'ı istiyorlardı. Her ne kadar yazılı bir notaya dönüşmemiş olsa da bu talepler savaş boyunca el altından Almanya'yı desteklemiş olan ve zaten sosyalizme düşman olan Türkiye burjuvazisini iyice anti-Sovyet kampa itti (Badem, 2015c). ABD, İngiltere ve Fransa bu taleplere karşı çıktığı için Stalin de fazla ısrar etmedi. Ermeni milliyetçi çevreleri Ermeni halkının 1920-1921'de Sovyet-Türk işbirliğinin kurbanı olduğunu ve 1945'te Stalin'in artık koşulların uygun olduğunu düşündüğü için 1921'de verilen toprakları geri almak istediğini yazıyorlar (Kirakosyan, 2010: 32). Bazıları da 1945'te Stalin hedefinin Kars ve Ardahan'ı almak değil, Doğu Avrupa'da Sovyet etki alanını genişletmek için koz olarak kullanmak olduğunu iddia etmektedir. Bu konudaki mevcut bilgilerimiz kesin bir yargıya varmak için yeterli değildir.

Kaynakça

- Akal, E. (2013) *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, İstanbul: İletişim.
- Akarca, H. D. (2014) *Imperial Formations. Russian Occupation of Ottoman Territories*, Basılmamış Doktora Tezi, Princeton, NJ: Princeton University.
- Akın, K. (2015) *Ermeni Devrimci Paramaz*, Ankara: Dipnot.
- AVPRF (Arhiv Vneşney Politiki Rossiyskoy Federatsii, Rusya Federasyonu Dış Politika Arşivi).
- Badem, C. (2010) *Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti*, İstanbul: Birzamanlar.
- Badem, C. (2015a) "Güney Kafkasya'da Rus Politikaları ve Ermeniler, 1828-1918", 1915. *Siyaset, Tehcir, Soykırım* içinde, F. Adanır, O. Özel (der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 408-420.
- Badem, C. (2015b) "Türk-Sovyet İlişkileri ve Ermeniler, 1918-1923", 1915. *Siyaset, Tehcir, Soykırım* içinde, F. Adanır, O. Özel (der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 525-536.
- Badem, C. (2015c) "Bir Kez Daha Kars Ardahan ve Stalin", https://www.academia.edu/32391987/Bir_Kez_Daha_Kars_Ardahan_ve_Stalin, indirilme tarihi 06 Aralık 2017.
- Badem, C. (2017) "Mehmet Perinçek Büyük Sovyet Ansiklopedisini Nasıl Sansürledi?", <http://ileri-haber.org/icerik/candan-badem-yazdi-mehmet-perincek-buyuk-sovyet-ansiklopedisini-nasil-sansurledi-79099.html>, indirilme tarihi 06 Aralık 2017.
- Bilmez, B. et al (der.) (2017) *History Education in Schools in Turkey and Armenia. A Critique and Alternatives*, Erivan, İstanbul: History Foundation (Tarih Vakfı) and Imagine Center for Conflict Transformation.
- Çuyev, F. (2002) *Molotov. Poluderjavniy Vlastelin*, Moskova: Olma-Press.
- Harutyunyan, A. O. (1971) *Kavkazskiy Front 1914-1917*, Erivan: Hayastan.
- Hovannisian, R. (1996) *The Republic of Armenia, IV*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

- Izvestiya Karsskago Soveta Soldatskih, Raboçih i Krestyanskih Deputatov i ofitsialniy otdel Oblastnogo Komissariata* (1917) *Günlük Gazete*, Kars, 13/25 Eylül 1917, 98:3.
- Kaçaznuni, O. (1927) *Daşnaksutyun Bolşe Neçego Delat*, Tiflis: Zakkniga.
- Kaçaznuni, O. (2014) *Taşnak Partisinin Yapacağı Bir Şey Yok*, İstanbul: Kaynak.
- Kirakosyan, A. (der.) (2010) *Armeniya i Sovetsko-Turetskie Otnoşeniya v Diplomaticheskikh Dokumentah 1945-1946 gg.*, Erivan: Tigran Mets.
- Kolesnikov, A. (2010) *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Konak, İ. (2017) "Mustafa Suphi'nin Rus İç Savaşındaki Rolü", *Ayrıntı Dergi*, 23: 40-43.
- Müderrişoğlu, A. (1990) *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Öztürk, M. (2010) *Sovetsko-Turetskie Otnoşeniya na Kavkaze v 1918-1923 gg.*, Basılmamış Doktora (kandidat) Tezi, St. Petersburg: Sankt-Peterburgskiy Gosudarstvenniy Universitet.
- Perinçek, M. (2013) *Rus Devlet Arşivlerinden 150 Belgede Ermeni Meselesi*, İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Poğosyan, A. M. (1983) *Karsskaya Oblast v Sostave Rossii*, Erivan: Hayastan.
- Somel, G. (2017) "Kararsız Bir Dostluğun Başlangıcında Sovyet Rusya ve 'Yeni Türkiye'", Suda, E. Z. ve N. E. Önal (der.), *100. Yılında Büyük Ekim Devrimi* içinde, İstanbul: Yazılama, 87-124.

Walter Benjamin Kitabı

Seçme Yazılar

Haz. Tunç Tayanç

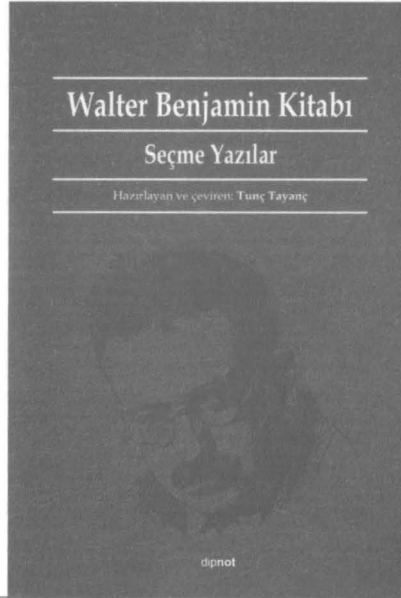
Genellikle bir devir, ondan en az etkilenenlere, ona en uzak olanlara, dolayısıyla da ondan en çok acı çekenlere çok açık bir şekilde damgasını vurur. ... Benjamin'in de başına gelen buydu. Hali tavrı, dinlerken ve konuşurken başını tutuş biçimi, hareketleri, davranışları, özellikle de sözcük seçimine, sözdizimine varasıya konuşma tarzı, nihayet, kendine özgü açsözlülüğü... hepsi öylesine eski moda görünüyordu ki, tıpkı yabancı bir ülkenin kıyısına vuran biri gibi, on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla sürgün edilen biri gibiydi. ... [Kendisini] 'parçalanmakta olan bir yelken direğinin tepesi'nde ya da yıkıntılar arasında 'yaşarken ölü ve gerçekten hayatta kalmış' biri [gibi duyumsuyordu]: ... Zengin ve garip olan şeyleri, derinliklerdeki incileri ve mercanları alıp su üstüne çıkarmak için denizin dibine kadar inen bir inci avcısı gibi...

– Hannah Arendt

Walter Benjamin'in bir felsefeci ve eleştirel kuramcı olarak önemi onun çok çeşitli alanlarda ve kendine özgü bir parıltıyla kalem oynatmasından, ürettiği düşüncelerin bugün de çok verimli tartışmalara yol açmasından ileri gelir. Siyasal yönelimli bir estetik ve kültür kuramı geliştirme yönündeki çabaları hem Frankfurt Okulu hem de Brecht açısından hatırı sayılır bir uyaran olmuştur.

Yazdığı eserler erken dönem Alman Romantizmine duyulan ilgiyi yeniden canlandırmış, film kuramının gelişmesine katkıda bulunmuş, kültür kuramını, yanı sıra modern döneme egemen olan felsefi kavramları etkilemiş, Derrida, Agamben ve Habermas gibi düşünörlere kaynaklık etmiş ve siyasal teolojinin yeniden tartışılmasına vesile olmuştur.

Bu seçkide, kısa ömrüne rağmen yirminci yüzyılın en önemli düşünörleri arasına girmeyi başaran Walter Benjamin'i ve onun o çok yönlü ve verimli eserini okurla olabildiğince buluşturmaya amaçlıyoruz.

*dipnot yayınları

Selânik Cad. No: 82/24 Kızılay/Ankara-T: 312 419 29 32- www.dipnotkitap.com

Hardt ve Negri'nin Maddi Olmayan Emek Teorisi: Eleştirel Bir Bakış¹

M. Arif Koşar²

Öz

Michael Hardt ve Antonio Negri günümüz küresel kapitalizminin yeni hegemonik gücünün maddi olmayan emek olduğunu ve diğer emek türleri üzerinde güçlü bir etki yarattığını ileri sürmüştür. Bilgi, fikir, sembol, kodlar, enformasyon, iletişim, ilişki veya duygusal ifade gibi 'ürün' ya da hizmetlerin üretimine vurgu yapan maddi olmayan emek kavramı, maddi olmayan bir dünyada yaşadığımız izlenimi yaratmaktadır. İşlerin bilgiye dayalı, yaratıcı, iletişimsel hale geldiği, teknolojik gelişmelerle emekçilerin de bu vasıfları kazandığı, bunun yeni bir kolektif özne olan çokluğun sosyo-ekonomik temeli olduğu varsayılmaktadır. Buna rağmen çağdaş kapitalizmde işlerin ve işçilerin genel kitlesinin yaratıcı ve entelektüel hale geldiği iddiası ampirik olarak doğrulanmamaktadır. Sermaye ilişkilerinin tüm üretim ve değişim süreci üzerindeki hegemonyasını göz ardı ederek emekçilerin ürettikleri ürünün niteliği üzerinden ayrıştırılması ya da Batı-merkezci bir yaklaşımla hegemonik bir sosyo-teknik emek türü tanımlanması ciddi bir yöntemsel hatadır.

Anahtar kelimeler: *Maddi olmayan emek, Michael Hardt, Antonio Negri, Marksizm, emek.*

The Theory of Immaterial Labor of Hardt and Negri: A Critical Approach

Abstract

Michael Hardt and Antonio Negri argued that new hegemonic power of today's global capitalism is immaterial labor that created powerful influence on the other forms of labor. The concept of immaterial labor, emphasizes the production of 'product' or services such as information, ideas, symbols, codes, communication, relationship or emotional expression, creating the impression that we live in an immaterial world. It is assumed that the works have become knowledge-based, creative, communicative and laborers have also acquired these qualities with technological developments, these laborers form a socio-economic basis of the multitude as a new collective subject. Yet, in modern capitalism, the claim that the general mass of workers and works have become creative and intellectual has not been empirically confirmed. It is a serious methodological error to ignore the fact that capital relations created hegemony over the entire production and exchange process, and dividing laborers over the quality of the product they produce or defining a hegemonic socio-technical labor type with a Western-centric approach.

Keywords: *Immaterial labour, Michael Hardt, Antonio Negri, Marxism, labour.*

1 Bu makale, yazarın Marmara Üniversitesi'nde "Sınıf Analizi Kapsamında Negri'nin Çokluk Kavramı" başlığıyla 2016 yılında tamamlanmış olan doktora tezinden yararlanarak yazılmıştır.

2 Dr., marifkosar@gmail.com

Makale gönderim ve kabul tarihi: 29.06.2017 - 14.11.2017

<https://orcid.org/0000-0003-4842-8877>

Giriş

Yazılım, tasarım, bilgi ve ağ sistemleri, AR-GE, reklam, danışmanlık, medya, finans gibi işler ve bu işlere karşılık düşen unvanlar iş dünyasında giderek yaygınlaşmaktadır. Bu alanlarda çalışanların *maddi olmayan emekçiler* olduğu fikri sosyal bilimlerde farklı biçimlerde dile getirilmektedir (Hardt ve Negri, 2011a; Lazzarato, 2005; Gorz, 1986; Fuchs, 2015). Fikri mülkiyet haklarındaki gelişim, sosyal medya ve internet kullanımındaki artış ve kişisel verilerin güvenliği tartışmaları maddi olmayan bir dünyada yaşadığımız izlenimini yaratabilmektedir.

Maddi olmayan emek tartışması post-operaist³ kuramcılar tarafından 1990'lı yılların başlarında gündeme getirilmiştir. Maurizio Lazzarato, Paolo Virno, Franco Berardi, Michael Hardt ve Antonio Negri farklı yollardan günümüz küresel kapitalizminin yeni hegemonik gücünün maddi olmayan emek olduğunu ve diğer emek türleri üzerinde güçlü bir etki yarattığını ileri sürmüştür (Gandio, 2011: 123). Kavramla bilgi, fikir, sembol, kodlar, enformasyon, iletişim, ilişki veya duygusal ifade gibi maddi olmayan ürün ya da hizmet üreten emek gücüne işaret edilmektedir (Hardt ve Negri, 2011b: 122).

Toplumsal ilişkilerin topyekün değiştiğini savunan 'bilgi ekonomisi' kuramcılarının göre bilimsel teknolojik gelişmelerle işler çok yönlü vasıf ve bilgi gerektirmiş, standart ve kitlesel üretimin yerini ürün farklılaştırma, inovasyon ve tüketici analizlerine dayalı tam zamanında üretim (just in time⁴) almıştır.⁵ Buna göre; işçi sınıfı işlev ve üretken uzmanlıkların homojen olduğu, sermaye tarafından kolayca kontrol edildiği, denetmen ve ustalar tarafından sıkı bir şekilde izlendiği, el işlerinin tekrarına dayanan çalışanlardan oluşuyordu. 1960'lardan itibaren, bu homojen sınıf giderek marjinal hale gelirken bilimsel, teknik ve iletişimsel becerileri yüksek, değişen koşullara uyum sağlayabilen, akışkan, mekana bağımlı olmayan, esnek ve "maddi olmayan" bir işgücü ortaya çıkmıştır (Amorim, 2014: 98).

Hardt ve Negri'ye göre (2001: 68) bu dönüşüm işçi sınıfı mücadelesinin sonucudur. "Ulusal model, Fordist model, refah devleti modeli yenilgiye uğramış ve işçi sınıfı hareketinin eylemi içinde bir biçimde yok olmuştur" (Negri, 2008: 79). Sermaye de işçi sınıfını bastırarak savaşı kazanmış, ama öte yandan onun ileri sürdüğü

3 Operaismo 1960'lı yıllarda İtalyan Komünist Partisi'nin reformizmine tepki olarak ortaya çıkan ve Türkçe karşılığı "İşçilik" olan sol bir akım. İşçilerin sermayeden bağımsız bir şekilde var olduğu yorumundan hareketle temel stratejisini işi reddetme, sabotaj vb. yöntemlerle "işçilerin kendini değerli kılması", böylece otonom yaşam alanlarının kurulması olarak belirlemiştir. 1970'lerin başında Autonomia hareketine dönüşüp İtalya'daki en önemli parlamento dışı muhalefet odaklarından biri haline gelmiştir. 1970'lerin sonunda devlet operasyonları ile bastırılmıştır. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren operaist kuramcılarının önemli bölümü, kimi özeleştirir ve yeni iddialarla ama özellikle "otonomi"ye vurgularını devam ettirerek çalışmalarını sürdürmüştür.

4 Just in time modeli, piyasaya sürülmek üzere kitlesel üretim ve stok mantığının yerine piyasadan gelen talebe uygun bir biçimde ve stoksuz gerçekleştirilen üretim sistemidir.

5 Bu tespitlerden hareketle toplum; bilgi toplumu (Machlup, 1962; Drucker, 1994), sanayi sonrası toplum (Bell, 1973; Touraine, 1971), postmodern toplum (Lyotard, 2013); daha yakın zamanda ise ağ toplumu (Castells, 2013), sanal toplum (Woolgar, 2002), sibertoplum (Jones, 1998), internet toplumu (Bakardjieva, 2005) gibi yeni toplumsal görünümlere referansla tanımlanmıştır (Fuchs, 2014: 140).

bir çok değeri sahiplenmek ve yaşama geçirmek zorunda kalmıştır. Böylece katı ve disiplinci çalışmanın esnek, post-Fordist, güvencesiz çalışma biçimleri ile yer değiştirmesi bir nevi “işçi sınıfının zaferi” olarak görülmüştür (Negri, 2008: 79).

Negri'ye göre (2013: 26) üretim sürecinde maddi malların üretiminden maddi olmayan üretime doğru yaşanan ontolojik kayma nedeniyle toplumsal ve üretici faaliyetin Marksist geleneğin terimleriyle açıklanması olanaksızdır. Üretim biçimi ve değerlendirme süreçlerini etki altına alan *maddi olmayan emek* hegemonik hale gelmiştir. Bu emek biçimi bütünüyle yeni bir birikim ve sömürü tarzını koşturmuştur. Dolayısıyla maddi olmayan emek formu klasik emek-değer yasasıyla açıklanamaz.

Bu yaklaşıma göre içinde yaşadığımız *imparatorluk* çağında modern dönemin kavram ve olguları geçersizdir. Emperyalizm geride kalmış, ulus devlet etkinliğini yitirmiş, küreselleşmeyle sınırlar bulanıklaşmış, *sanayi toplumu* yerini *bilgi ve enformasyon toplumu*na bırakmıştır. Hardt ve Negri; çokluğun toplumsal maddi zeminini açıklarken “postmodern dönüşüm” projeksiyonuna yaslanmakta, yaşadığımız toplumu “maddi olmayan üretim”e dayanan “enformasyon toplumu” olarak tanımlamaktadır.⁶ Kapitalizm biçim değişirse de varlığını sürdürmektedir. Ancak bu, üretim sürecinden başlayarak işçi sınıfının sermaye tarafından sömürüsüne dayanan kapitalizm değil iktidarın tüm toplumu kontrol etmesi, üretmesi, yeni tarzda bir sömürü mekanizması kurmasına dayanan bir kapitalizmdir.

Böylece iktidar ilişkileri ve bu ilişkiler üzerinden yapılan üretim ve ‘sınıf’ tahlili öne çıkmakta, kapitalist üretim ilişkileri ikincilleştirilmektedir. İkiliye göre; toplumsal özneyi tanımlamak için kullanılan halk, işçi sınıfı, ulus, kitle gibi “tekçi” kavramlar ontolojik zeminini kaybetmiş, postmodern dünyanın niteliklerini bünyesinde barındıran *çokluk* tarih sahnesine çıkmıştır (Hardt ve Negri, 2011a: 12). Maddi olmayan emek ise Hardt ve Negri'nin postmodern enformasyon toplumu ve çokluk kavramının sosyoekonomik zeminini oluşturmaktadır. Çokluğun temeli “maddi olmayan emek”tir.

Bu makalede Hardt ve Negri'nin maddi olmayan emek kavramı, onun diğer emek biçimlerini etkisi altına alması ve hegemonik hale gelmesi gibi değerlendirmeleri ele alınacaktır. Maddi olmayan emeğin kavramsal olarak çelişkiler barındırdığı, referans verdiği emekçileri de tanımlama gücüne sahip olmadığı, “maddi” ve “maddi olmayan” ayrımının sınıf tartışmaları açısından yanıltıcı, belirsiz ve muğlak olduğu ileri sürülecektir.

1. Maddi Olmayan Emek

6 “Günümüzde modernleşme sona ermiştir. Başka bir ifadeyle, endüstriyel üretim artık tahakkümünü öteki ekonomik biçimler ve toplumsal olgulara genişletmiyor. (...) Nasıl modernleşme süreci yoluyla her türlü üretim endüstrileşme eğilimine girmişse, postmodernleşme süreciyle de her türlü üretim hizmet üretimi haline, enformatikleşmiş hale geliyor” (Negri ve Hardt, 2001:298).

1970'lerden itibaren egemen hale gelen neoliberal politikalar, bilgisayar ve yazılım teknolojisinin sanayi ve hizmet üretiminde etkin bir biçimde kullanımı, mühendislik ve diğer görece vasıflı işlerin kitleselleşmesi, finansallaşma, artan işsizlik, Batı Avrupa'daki sanayinin geç kapitalistleşmiş ülkelere taşınarak gözden ırak hale gelmesi; onu sadece "güvenceli" çalışma ile sınırlayan düşünürler için işçi sınıfının artık yok olduğu ya da gerilediği; yeni bir çalışan sınıfın ortaya çıktığı fikrinin temeli olmuştur. Kapitalizmin giderek bilişsel ya da enformasyonel hale geldiği⁷ üretimin maddi olmaktan çıkıp düşünsel, iletişimsel ve maddi olmayan biçimler aldığı, üreticilerin de buna uygun olarak dönüşüme uğradığı düşüncesi önemli bir vurgu haline gelmiştir.

İşletme yönetimi uzmanı, liberal düşünür Peter Drucker'e göre (1994: 108) 1960'lı yıllarda bilinen anlamda işçi sınıfı önemini yitirmiş, bilgiye hakim olan *bilgi işçileri* sınıfı (cognitarya) ortaya çıkmıştır. 1970'lerin ortalarına kadar yüksek ücretli işler vasıfsız beden işlerine; daha sonra ise bilgi işlerine yoğunlaşmıştır. Yöneticiler, çeşitli alanlardaki uzman ve profesyoneller bu yeni sınıfın üyeleri olduğu gibi; teknisyenler hem yüksek düzeyde beceriye hem de formel bilgiye sahip tipik bilgi işçileridir. Toplumsal gelişimin temel gücü olan bilgiyi kafalarında taşıyor olduklarından herhangi bir kuruma bağlı kalmak zorunda değildirler. Bu güç onlara aynı zamanda toplumsal ve ekonomik statü sağlamaktadır (Drucker, 1993: 185-189).

Alvin Toffler da (1992: 220-230) 1960'ların sonundan itibaren elle imalatın yerini zihinsel üretimin aldığını belirtmiştir. Yüksek eğitim bu yeni çalışanlara daha fazla pazarlık gücü ve işletmelerin gözünde feda edilemezlik kazandırmaktadır. Sanayi işçilerinin görece güçsüzlüğünü yaratan unsurlar bilgi işçileri için ortadan kalkmıştır. Bu nedenle Toffler yeni emek gücünü oluşturan toplumsal grubu cognitarya⁸ olarak tanımlamıştır⁹ (Belek, 1999: 79). Cognitaryaya özgü sayılan niteliklerin önemli bir kısmı Hardt ve Negri'nin maddi olmayan emek ve çokluğunu da tanımlamaktadır.

Piore ve Sabel'e göre, 1970'li yıllarda gerçekleştiğini ifade ettikleri ikinci en-

7 Webster (2002: 26) enformasyon toplumu teorisyenlerinin bilgi, bilim ve iletişimin toplum üzerindeki etkilerinin yeni tür toplum doğurduğu iddialarını sorgularken, "Eğer sadece daha fazla bilgi varsa o zaman insanın bizim şimdi radikal olarak yeni bir şeyin arifesinde olduğumuzu neden önerdiğini anlamak zor" demiştir. Nicholas Garnham (1998: 165) da enformasyon toplum kuramının "egemen ekonomik ve politik erk için tercih edilen meşrulaştırma ideolojisi" olduğunu söylemiştir. Garnham'ın temel savı, yeni bir enformasyon, ağı, bilgi veya sanayi sonrası toplum olduğu iddiasının işçiler ve kapitalistler arasında süregiden sömürücü sınıf ilişkilerinin varoluşunu yadsıdığıdır. Kapitalizm yerine enformasyon toplumu fikri neoliberal ideolojiye özgü bir bakışla değişim için hiçbir şey yapamayacağımızı ve mevcut politik gerçekliklere uyum sağlamamız gerektiğini söyler. Peter Golding (2000: 170), enformasyon toplumu söyleminin "enformasyon ve iletişim teknolojisi geliştirmelerini serbest pazarın büyümesine dahil etmeyi ve bilginin özelleştirilmesini öven ve uman" bir ideoloji olduğunu ifade etmektedir. Sosyolojinin "yeni"ye kapılındaki tehlike, onun radikal potansiyellere ve bu potansiyellerin nasıl bastırıldığını eleştirmeye ilgisini kaybetmesidir (Fuchs, 2015: 208-209).

8 Daha geniş yorumları olmakla birlikte yaygın olarak zihinsel emek harcayan "bilgi işçileri" karşılığında kullanılmaktadır.

9 Toffler'a göre (1981: 129) bütün bu gelişmeler cognitaryanın çalıştığı şirkete sadakatini azaltmaktadır. Geçerli olan şirkete değil mesleğe bağlılıktır. Bu nedenle üstün eğitilmiş ve yetenekli çalışanlar rahatlıkla işyerlerini değiştirebilirler. Bu unsurlara ek olarak bireysel bilgisayarların gelişimi ve evin iş ortamı olarak da kullanılabilir olması emek gücünün çalışma sırasında mekana bağlılığını da ortadan kaldırmıştır. Tüm bunlar, cognitaryanın kuruluşlara ve patronlara bağlılığını azaltırken onu özerkleştiren, işe, zamana ve mekana yabancılaşmayı kıran; onu toplum karşısında güçlü yapan; aynı zamanda kolektif davranışlar geliştirmesini gereksiz kılan gelişmelerdir.

düstriyel bölünme ile ilk bölünmede ortadan kalkmış olan zanaatçılık türü emek yeniden canlanmıştır. İşler daha fazla uzmanlık, eğitim ve bilgi işçiliği gerektirmektedir (Belek, 1999: 162).

1970 ve 80'li yıllarda post-operaist kuramcılar, teknolojik gelişmelere yaptıkları vurgu nedeniyle yukarıda referans verilen sanayi sonrası toplum kuramcılarından yararlanmıştır. Bu kapsamda Maurizio Lazzarato'nun 1990'lı yılların ortasında yayınlanan 'Maddi Olmayan Emek' tartışması¹⁰ kavramın İngilizce olarak görünmeye başlamasının belki de ilk adımıydı (Wright, 2005). 1990-1998 yılları arasında yayınlanan *Futur Anterieur* dergisi çevresinde konumlanan post-operaist düşünürlerin çalışmaları, hizmet sektöründe genişleme ile büyüyen ve yeni ortaya çıkan meslekler bu tartışmayı sıcak tutmayı başarmıştır. Bu gruplaşma Negri, Paolo Virno ve eski *Autonomia* bileşeni İtalyan düşünürlerle birlikte Jean-Marie Vincent ve Amerikalı akademisyen Hardt'ı da kapsamıştır.

Maurizio Lazzarato (2005: 233) maddi olmayan emeği “metanın enformasyonel ve kültürel içeriğini üreten emek” olarak tanımlamıştır. Burada kavram 1970'lerin başındaki “aydın olma konumunun kitleselleşmesi” ve “postmodern dönüşüm” argümanlarıyla ilişkilidir (Camfield, 2014: 92).

Maddi olmayan emek kavramını güncel biçimiyle ilk kullanan ve formüle eden Lazzarato'ya göre (2005: 229); “fordist işçi”nin direnişi karşısında sermaye post-fordist üretimi örgütlemiştir. Emeğin merkeziliğini kabul etmiş ve onun özneliğini üretim sürecine dahil etmeyi başarmıştır. Maddi olmayan emek, sadece kapitalizmin post-fordist aşamasının basit bir işlevi değil bu değişimin öznesidir:

Kapitalist ile işçi arasındaki sözleşme ilişkisinin temel biçimini, artık ücretli emek ve doğrudan boyunduruk oluşturmamaktadır. Çok değişik şekillerde serbest çalışmaya dayalı bir iş, sürekli değişim içindeki bir piyasaya ve zaman ile mekan açısından değişebilir ağlar içinde eklenilen bir girişimci olan bir tür ‘entelektüel işçi’ hakim biçim olarak ortaya çıkmıştır (Lazzarato, 2005: 236-237).

Maddi olmayan emek kavramına denk düşen, Hardt ve Negri'nin yararlandığı önemli bir referans da bilişsel kapitalizm paradigmasıdır. Kapitalizmin yeni bir evresi olduğu ileri sürülen bilişsel kapitalizm; fikri mülkiyet hakkı kavramından çıkan ve fikri mülkiyet hakları ile tatbik edilen yeni teknolojilerin geliştirdiği “zihnin emeği”, “maddi olmayan emek” ve “dijital emek” gibi kavramlarla anılmaktadır (Peters ve Bulut: 2014: 40-41). Carlo Vercellone'ye göre (2005: 6-7) bilgi ve bu bilgiye sahip olan emek başlıca büyüme ve gelişme faktörüdür. “Sabit sermaye (ve firma organizasyonu) içerisinde birleşik durumda tutulan ölü bilgiyi aşarak

10 Kavram, daha çok üretken emek ve üretken olmayan emek tartışmaları bağlamında klasik ekonomi politikçiler (örneğin Say, 1964: 119-120) ve Karl Marx (1998: 266, 269, 273) tarafından da kullanılmıştır. Örneğin Marx, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde emek gücünün bir parçası olarak “maddi olmayan emek”i, o alanda istihdam edilen emekçileri işaret eden betimleyici bir terim olarak kullanmıştır. Smith'le ve özellikle de Smith eleştirmenleri ile yaptığı polemiklerde onun hangi koşullarda üretken olduğu üzerinde durmuştur. Onda maddi olmayan emek hegemonik olması bir yana işçi sınıfından ayrı bir emek gücü bileşeni değildir. Negri ve Hardt'ta maddi olmayan emek postmodern içerikli, hegemonik ve anahtar bir kavram iken, Marx'ta sadece o alanda istihdam edilenleri imleyen araçsal bir kavramdır.

emek tarafından birleştirilen ve harekete geçirilen canlı bilginin yeni niteliksel hakimiyeti” nedeniyle, sermaye emek süreci üzerindeki kontrolünü kaybetmektedir. Bilgi yönelimli emek, makinelerle ya da diğer değişmez sermaye biçimlerine (ofis binaları, fiber optik ağlar ve yönetim personeli gibi) bağımlı değildir. Kapitalist, maddi olmayan işçilerine dikkatli davranmalıdır. Onun müdahalesi, müzik ve film endüstrisinin patronlarının kendi ‘artistleriyle’ ilgilenmesine benzer şekilde özenli olmalıdır (Caffentzis, 2014: 86-87).

Maddi olmayan emek kavramının ilgi görmesinin nedeni hem kapitalizmden kaçışı içeren bir bakış açısı sunması hem de özellikle erken kapitalistleşmiş ülkelerdeki işgücünün önemli bir kısmını oluşturan öğrenci, programcı, tasarımcı, mimar, sanatçı, akademisyen vb. bir nüfusa kendini anlamlandırma aracı yaratmasıdır (Caffentzis, 2014: 91).

2. Hardt ve Negri’nin Yaklaşımı

Maddi olmayan emek *İmparatorluk*’ta¹¹ (2001) önemli, Çokluk’ta (2011a) ise merkezi nitelik kazanan bir temadır. David Camfield’a göre (2014: 91) Hardt ve Negri’nin eserleri azımsanmayacak derece ilgi çekmiş olmakla birlikte düşüncelerinin sosyo-ekonomik boyutu pek dikkate alınmamıştır. Sosyo-ekonomik bir boyut olarak maddi olmayan emek kavramı ise “sanayi sonrası toplum”, “küreselleşme”, “bilgi toplumu” ve “post-fordizm” teorilerinin beslediği düşünsel zemini veri almış; bu nedenle Hardt ve Negri kavramın ampirik temellerini ortaya koyarak açıklama ihtiyacı duymamıştır.

Lazzarato’nun maddi olmayan emek kavramı ile Hardt ve Negri’ninki birebir aynı değildir ancak ikisi arasında sıkı bir süreklilik ilişkisi bulunmaktadır. Lazzarato ücretlilik ilişkisinin giderek ortadan kalktığını belirtip bilgi üreten bağımsız üreticiye vurgu yaparken; Hardt ve Negri ücretlilik ilişkisinin sürdüğünü bir yandan kabul etmiş, diğer yandan sermaye ile kurulan ücret ilişkisinin ikincilleştğini, esas olanın bilgi üretimi olduğunu varsaymıştır (Camfield, 2014: 92-93).

Hardt ve Negri, *İmparatorluk*’ta (2001: 303) maddi olmayan emeği “[H]izmet üretimi sonuçta ortaya **maddi ve kalıcı bir mal çıkarmadığından**, bu üretimle ilgili emeği maddi olmayan emek olarak adlandırıyoruz”¹² diyerek tanımlamıştır. Altını çizmek gerekirse; vurgu, emeğin ya da emek gücünün kendisinde değil üretilen ürünün **maddi olmama** niteliğindedir.

Maddi olmayan emeğin üç bileşeni vardır: Birincisi; enformatikleşmiş ve biza-tihi üretim sürecini dönüştürecek şekilde iletişim teknolojisini bünyesine katmış bir endüstriyel üretimle ilgilidir. Buna göre imalat bir hizmet sayılır; dayanıklı malların üretimindeki maddi emek, maddi olmayan emekle karışmakta ve maddi

11 Hardt ve Negri’nin *İmparatorluk*’u küreselleşme karşıtı hareketin doğrudan bir ürünü olmamasına ve birçok aktivistçe okunmamasına rağmen, en azından Kuzey Amerika’da bir dönem hareketle ilintili en şöhretli teorik çalışma olmuştur (Camfield, 2014: 91).

12 Vurgu yazara ait.

olmayan emek halini almaya başlamaktadır. İkincisi; bir yanda yaratıcı ve zeka ürünü manipülasyon ve öte yanda rutin simgesel manipülasyona ayrılmış analitik ve simgesel işlerdeki maddi olmayan emektir. Son olarak; maddi olmayan emeğin üçüncü türü duygulanımın üretimiyle ilgilidir; insani ilişki gerektirir yani bedensel emek tarzıdır. “Küresel ekonominin postmodernleşmesi”nde başı çeken bu üç tür emektir (Hardt ve Negri, 2001: 305-306).

İmparatorluk'taki bu tanımlamadan *Çokluk* (2011a) kitabında vazgeçilmekte ve iki bileşenli maddi olmayan emek anlatısı kurulmaktadır: Birinci bileşen; asıl olarak entelektüel ya da dilsel denilebilecek problem çözme, sembolik ve analitik görevler ve dilsel ifadeler gibi emek türlerini ifade etmektedir. Maddi olmayan emek fikirler, semboller, kodlar, metinler, dilsel figürler, imajlar gibi ürünler üretmektedir. Maddi olmayan emeğin ikinci biçimi de duygulanımsal emektir. Buna göre zihinsel olgular olarak duyguların aksine duygulanımlar hem bedene hem de zihne aittir. Rahatlık, esenlik, tatmin, heyecan ya da tutku gibi hisleri üreten ya da işleyen emektir (Hardt ve Negri, 2004: 122-123).

Maddi olmayan emeğin tanımlanmasında, *İmparatorluk*'ta ayrı bir bileşen olarak sayılan endüstriyel emek; *Çokluk*'ta “entelektüel ya da dilsel denilebilecek, problem çözme, sembolik ve analitik görevler ve dilsel ifadeler gibi emek türleri” içine katılmış, ayrıca ifade edilmemiştir. Bu Hardt ve Negri'nin giderek enformatikleştiğini düşündükleri endüstriyel emeği, artık ayrı bir başlıkla ifade etmeye gerek duymayacak kadar ‘maddi olmayan’ kabul ettikleri biçiminde yorumlanabilir.

3. Hardt ve Negri'nin ‘Maddi Olmayan Emek’ Kavramına Yönelik Eleştiriler

İlk olarak, kavram kendi varoluşsal tanımı ile çelişkili bir içeriğe genişletilmek istenmektedir. Hardt ve Negri maddi olmayan üretimde kullanılan emeğin maddi kalmaya devam ettiğini¹³, maddi olmayan şeyin emeğin ürünü olduğunu özellikle vurgulamıştır (Hardt ve Negri, 2004: 122-123). Dolayısıyla Hardt ve Negri'nin tanımını kabul edecek olursak; sanayi malları üreten emek ne kadar enformatik hale gelirse gelsin emeğin ürünü somut/maddi bir meta olduğu için, onu üreten emek maddi emektir. Böylece maddi olmayan emek tanımındaki maddi olmayan malları üretme vurgusu sözcük oyunu ile ortadan kaldırılmaktadır. Maddi olmayan emek endüstriyel üretimi de kapsar sayılmaktadır.

Benzer bir durumu, maddi olmayan emeğin Hardt ve Negri (2004: 123) tarafından “biyopolitik emek” olarak formüle edilmesinde de görmek mümkündür. Ancak biyopolitik emek kavramı kimi muğlaklıkları içerirken, maddi olmama mevhumu anlatım açısından “daha çabuk anlaşılır ve ekonomik dönüşümün genel eğilimini daha iyi ifade eder görünüyor”du. Buna göre; “biyopolitik emek[i], yani

13 Çünkü elle tutulur bir ürün üretmiyor olsa da örneğin bir mağaza tezgahtarı ya da garson bedensel ve zihinsel ‘maddi’ emek harcamaktadır.

sadece maddi mallar üretmekle kalmayıp ilişkileri ve de toplumsal yaşamın kendisini de üreten emek olarak algılamak daha doğru olabilir”.

Ancak maddi olmayan emek terimi yerine kullanılabileceğini ifade edilen biyopolitik emek kavramı “sadece maddi mallar üretmekle kalmayıp (...) toplumsal yaşamın kendisini de üreten emek” olarak tanımlandığında aynı çelişki ortaya çıkmaktadır. “Maddi olmama” tanımının aksine maddi malları üreten emek de biyopolitik emeğe eklenmiştir. Bu, maddi olmayan emeğe içsel olan maddi olmayan malları üretme özelliğinin reddedilmesi anlamına geldiği için ciddi bir kuramsal çelişki ortaya çıkmıştır (Camfield, 2014: 93-94). Bütün bu çelişkili yorumlara rağmen son tahlilde Hardt ve Negri’de maddi olmayan emek, maddi bir ürün üretme niteliği ile tanımlanmıştır.

İkincisi, toplumsal emek gücünün ürettiği ürünün fiziksel niteliğine göre kategorilendirilmesi yöntemsel bir hatadır. Çağdaş kapitalist toplumlar da maddi olmayan ürünler ve bunları üreten emekçilerin olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak sorunlu olan Hardt ve Negri’nin maddi olmayan emeği; emek süreci, toplumsal ilişkiler ve sınıf karşıtlıkları yerine **ürünleri** ile tanımlamasıdır. Camfield’a göre (2014: 101);

Otonomcu Marksizmin alameti farikası, sınıfı, sınıf bileşimi yani ‘değişken ve değişmez sermayenin belli bir örgütlenmesine denk düşen iş bölümü çerçevesinde var olan sınıf iktidarı yapısının unsurlarına ayrıştırılmış bir tablosu’ açısından teorize etmesidir. Bu tarz analizlerin izi Hardt ve Negri’nin çokluğun temelini tanımlama çabalarında görülür. Ama ne ilk biçim altında, kitle üretimi çerçevesinde emek sürecinin kontrolünden mahrum bırakılmış, vasıfsız emekçiler olarak tasarlanmış olan operaismo’nun kitlesel işçisi ne de ‘değerlenme sürecinin kavisi boyunca oluşmuş ve soyut emek sıfatıyla özne olan tüm proletarya’ olan autonomia’nın sosyalleşmiş işçisi Hardt ve Negri’nin (bu tanımda) maddi olmayan emeği çokluğa bağladığı gibi emeklerinin ürünleriyle tanımlanmamıştır. İtalyan otonomcu Marksizmin kitlesel işçiyi kalıplaşmış bir işçi tipi olarak teorize etmesinde sorunlar vardı. Yine de analizleri, zamanının işçi sınıfı oluşumunu anlama girişimlerinde Hardt ve Negri’nin çokluk üzerine yazdıklarına göre ayağı yere basar nitelikteydi. Dahası *Çokluk*’un belli bir emeğe, emek sürecinin karakteristik özellikleri veya işçi sınıfının oluşumu içerisindeki yeri açısından değil, ürünlerine binaen ayırt edici nitelikler atfetmesi, fetişleştirici bir yöntemsel hata gibi gözükmektedir.

Üçüncüsü, entelektüellik ve iletişimlilikte tanımlanan maddi olmayan emek kavramının işaret ettiği emek gücü içinde, uç noktalardaki vasıf farklılıkları kavramın tutarlılığı açısından ciddi sorunlar doğurmuştur. Gerçekten de stratejik teknik ve iletişim becerilerine sahip görece kalifiye işçi tabakası ile teknolojik tahakkümün en vasıfsızlaştırıcı ve yalıtıcı etkilerine tabi hizmet sektörünün geniş işçi kitlesinin, yani temizlikçiler, fast-food işçileri ve bilgisayara veri girişi yapan memurların yan yana varlığı; maddi olmayan emeğe atfedilen iletişim ve

enformasyon becerisi iddialarını çürütmektedir (Dyer-Witheford, 2004: 133-134). Başka bir ifadeyle yazılım mühendisliği ile tıbbi kayıt ve sağlık bilgisi teknisyenliğini ya da fizyoterapi yardımcılığı ile striptizciliği maddi olmayan ürünler üretmeleri kapsamında tek bir maddi olmayan emek kategorisine sokmak oldukça zorlama bir soyutlamadır (Camfield, 2014: 110).

Dördüncüsü, Hardt ve Negri'nin yaklaşımı Batı-merkezcilikle maluldür. Çokluğun merkezi bir unsuru olarak maddi olmayan emek geç kapitalistleşmiş ve bağımlı ülkelerde iddia edildiği kadar hızlı bir büyüme içerisinde değildir. Vasıfsız emeğin yaygınlaşması ise açık ve oldukça hızlı gelişen bir olgudur. Geç kapitalistleşmiş ve sömürge ülkelerde işçi sınıfı aşırı sömürü, uzun çalışma süreleri ve düşük ücrete maruz kalmaktadır (Lotringer, 2013: 22). Maddi olmayan emek kavramı, sermayenin en ileri sektörleriyle ilişki içindeki görece ayrıcalıklı işçilerin deneyimlerini genelleştirme ve diğer tabakaları görmezden gelmesine neden olmuştur. Bu görece küçük kesimin deneyimine odaklanması, Hardt ve Negri'nin tezlerini geliştirirken dünya genelindeki olağanüstü hızdaki işçileşme süreçlerini göz ardı etmesine neden olmuştur (Dyer-Witheford, 2004: 133-134).

Beşincisi, maddi olmayan emek tanımı toplumsal cinsiyet hiyerarşilerini ve kadın emeği gibi noktaları göz ardı etmekte; emekçilerin ayrıcalıklı bir kesiminin çıkarlarını dile getirmektedir (Federici, 2014).

Altıncısı, kavram, maddi olmayan üretim ve emek gücünün kapitalist üretim tarzı içindeki yeri ve işlevi konusunda özensizdir. Maddi olmama ve bilişsellik vurgusu emeğin kapitalizm içindeki konumunun önüne geçmekte; böylece analiz sırasında kapitalist ilişkilere gereken önem verilmemektedir (Savul, 2015: 307).

Toplumlar zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için gıda, konut, giysi, makine, ulaşım araçları vb. temel ürünleri üretmek zorundadır. Bu ürünlerin önemli bir kısmı fizikseldir. Ancak, bu tür yaşamsal ihtiyaç maddeleri üretilirken mevcut toplumsal ilişkilerin devam etmesi için eğitim, sağlık, çocuk bakımı gibi fiziksel olarak elle tutulabilir olmayan hizmetler de üretilmelidir. Dolayısıyla fiziksel olarak somut metalar kadar, somut olmayan metalar da kapitalist toplumsal ilişkilerin üretimi ve yeniden üretimi için zorunludur. 1970'li yıllardan itibaren hizmet üretiminin piyasaya açılması ve metalaşması ile bu alanlardaki üretim ve emek süreçleri de giderek kapitalist sömürü ve tahakküm biçimleri tarafından belirlenmiştir. Hizmet sektörlerinde istihdam edilen emek gücü kitlesi, benzer, hatta daha ağır bir kapitalist sömürü ile yüz yüze gelmektedir.

Doğrudan fiziksel bir ürün üretmeyen emek süreçleri, kapitalist artı-değer üretiminin önemli bir parçasıdır. Somut meta üretimiyle fikir ya da hizmet üretimi birbirinden ayrı değil tek bir kapitalist üretim sürecinin bileşenleridir. Farklı üretim alanları ve sektörlerdeki emekçiler toplam artı-değerin kolektif üreticileridir (Marx, 1998: 384-385). Kapitalist sömürü ve tahakküm ilişkilerinin muhatabıdır. Dolayısıyla üretilen metanın elle tutulabilir olup olmaması yeni ve hegemonik bir

kategori olarak maddi olmayan emeği tanımlamak için yeterli değildir. Bu işleri yapan emekçilerin kafa ve kol emekçileri olarak ayrı sınıflara ayrılması mümkün değildir ve üretim sürecinde sermaye ile girdikleri ilişkiler çerçevesinde tanımlanmalıdır.

Yedincisi; Hardt ve Negri, “maddi” olmayı sadece fiziksel olarak elle tutulur olmaya indirgemektedir. Oysa Marx, hem emeğin maddeleşmesi tartışmalarında Smith’le yaptığı polemikte hem de maddi olmayan üretime ilişkin değerlendirmelerinde maddi toplumsal üretimi ve maddilik vurgusunu daha kapsamlı bir anlamda kullanmıştır. Yer çekimi, değişim değeri ya da uzay boşluğu elle tutulabilir olmamakla birlikte maddidir. Bu açıdan “maddi olmayan” ürünleri üreten emek gücü iki açıdan maddidir: İlk olarak zihinsel emek doğadan ve maddeden ayrı değildir, kendisi de maddidir. İnsan maddeselliğinin bir parçası olarak maddi bir sistem olan insan beyninin faaliyetine dayanmaktadır¹⁴ (Fuchs, 2015: 366). İkinci olarak hizmet üretimi de toplumsal maddi üretimin içindedir. Çünkü hem üretimi açısından maddi faaliyetleri gerektirir¹⁵ hem de sonuçları itibarıyla her türlü hizmet üretiminin maddi etkileri ve sonuçları vardır. Maddi olmayan ürünlerin ya da hizmetlerin üretimi maddi toplumsal üretimin içinde, onun bir yönü ya da momenti olarak yorumlanmalıdır (Kangal, 2017: 128-129). Marx’ın emek kavramı, sınai ya da tarımsal tikel iş türlerinin ötesinde evrensel ve kolektif bir yaratıcı etkinliği içerir; bu açıdan kapitalist toplumda ortaya çıkan yeni iş türlerini açıklamada maddi olmayan emek nosyonundan çok daha yararlıdır (Sayer, 2007: 452).

4. Maddi Olmayan Emeğin Hegemonyası

Hardt ve Negri’nin de dahil olduğu enformasyon toplumu kuramcıları, post-modern kırılmayla birlikte vasıflı, yaratıcı, entelektüel çalışmaya dayanan maddi olmayan emeğin düzenli bir artış göstereceğini varsaymışlardır.¹⁶ Özellikle 1970’li

14 Zaten Hardt ve Negri de, *Çokluk*’ta maddi olmayan emeğe ilişkin eleştirilere cevap niteliği taşıyan değerlendirmelerinde, maddi olmayan emek sürecinin maddi olmayı sürdürdüğünü vurgulamak zorunda kalmış ve şöyle demiştir: “Maddi olmayan üretime dahil olan emeğin maddi olmayı sürdürdüğünü vurgulamalıyız -o bütün emeğin yaptığı gibi beden ve beynimizi kapsar” (Hardt ve Negri, 2011a: 123).

15 İtalyan otonomcu geleneğin önemli isimlerinden Christian Marazzi’ye göre (2013: 32-33), maddi olmayan emeğin kullanımı ile ilgili bir özeleştiril yapılmalıdır. Ona göre bu kavram bir dizi hatalı düşünceye yol açmıştır. Emek her zaman, hatta bilişsel olduğu zaman bile maddidir. Emek hem fiziksel enerji harcanması hem de zihinsel enerji harcanması olarak yorucudur. Maddi olmama mevhumu emeğe ya da emek gücüne değil; mal ve hizmetlere bırakılmalıdır. Aksi halde, Descartes’çı bir tutumla bedeni aklıdan ayırma yanlışlığına ve bundan kaynaklanan çeşitli teorik tuzaklara düşme tehlikesine ortaya çıkmaktadır.

16 Enformasyon toplumu ve post-fordizm kuramcılarının en önemli iddialarından birisi de profesyonel mesleklerin kitleselleşmesi ve istihdam içerisinde dikkat çekici boyutlara ulaşmasıdır. Bu kuramcılar, neolitik devrim ve endüstri devriminden sonra üçüncü devrim olarak adlandırdıkları ‘bilgi devrimi’ ile, endüstri öncesi toplumlarda toprak sahiplerinde, endüstri toplumlarında kapitalistlerde olan egemenliğin, endüstri sonrası toplumlarda bilgi sahibi profesyonellere geçeceğini ileri sürmektedirler (Karasu, 2001: 19-20). Daniel Bell’e göre, 1970’li yılların ortalarından itibaren ABD’deki enformasyon çalışanları toplam işgücünün yüzde 47’sini oluşturmaktadır. Bell, bu hesaplamada enformasyon toplumunun anahtar sektörleri olarak bilimsel ve teknik işlerin yanına sağlık, eğitim ve çeşitli toplumsal hizmetleri de dahil etmektedir. Dolayısıyla Bell, sağlık ve eğitim kurumlarında çalışan temizlik işçilerini bile “bilgi işçileri” kapsamında değerlendirmektedir. Oysa Bell’in ifade ettiği tüm sektörlerde, yaygın ve giderek artan vasıfsız işler bulunmaktadır (Kumar, 2013: 39). Naisbitt 1980’lerin başında ABD’deki işgücünün yüzde 65’ten fazlasının, Barron ve Curnow da 1970’li

yıllarda teknolojik ütopyacılığın, günümüzde ise teknolojist neoliberal küreselleşmeci iyimserliğin sonucu işlerin büyük kısmının vasıflı, yaratıcı ve entelektüel hale geleceği düşünülmüştür. Ancak iş ve çalışma dünyasının gerçeklerinin bu beklentilerle uyduğuna söylemek mümkün değildir.

Hardt ve Negri'ye göre, maddi olmayan emek toplumsal yaşamın üretiminde hegemonik hale gelmiştir. Bu tespitteki temel iddia üretim araç ve süreçlerindeki dönüşüm sonucu işin vasıf ve niteliğinin artışı, böylece emek gücünün giderek vasıflı, entelektüel, enformatik ve yaratıcı hale gelmesidir. Hardt ve Negri'ye göre (2011a: 123-124);

XX. yüzyılın son on yıllarında, endüstriyel emek hegemonyasını yitirdi ve onun yerine 'maddi olmayan emek', yani bilgi, enformasyon, iletişim, ilişkiler veya duygusal ifade gibi maddi olmayan ürünler üreten emek geçti." Bunun anlamı "maddi olmayan üretimin niteliklerinin diğer emek biçimleri ve de toplumun bütününe dönüştürmekte olduğudur.

Hardt ve Negri'nin bu dönüşüm ve hegemonya ile kastettiği bütün işlerin "maddi olmayan üretime" benzeyerek entelektüel, iletişimsel, duygulanımsal ve enformatik hale gelmesidir. Maddi olmayan emeğin günümüz dünyasının temel unsuru olarak sunulmasında bu tür argümanlar oldukça etkilidir. Örneğin, "bilgisayar teknolojisine aşinalık ve yatkınlık hâkim ülkelerde çalışma açısından giderek ilk akla gelen vasıf haline geliyor. Bilgisayarla doğrudan bir ilişki söz konusu olmadığı zaman bile, simgelerin ve enformasyonun bilgisayarın işleyiş modeline göre düzenlenmesi son derece yaygındır" (2011a: 83). Böylece bugün insanlar giderek daha fazla bilgisayarlar gibi düşünüirken, "bir yandan da iletişim teknolojileri ve onların etkileşim [interactive] modeli de emek faaliyetleri açısından giderek merkezi hale geliyor. Bilgisayar ve üretimdeki iletişim devrimi emek pratiklerini öyle bir değiştirdi ki, bu pratiklerin hepsi enformasyon ve iletişim teknolojileri modeline öykünüyor"¹⁷ (2011a: 83).

Hardt ve Negri'nin maddi olmayan emeğin hegemonyasına ilişkin "birincil ve en somut kanıtlar[ı] istihdamdaki eğilimler"dir. Buna göre; hakim ülkelerde en hızlı büyüyen mesleklerin merkezinde "yemek servisi yapanlar, satış elemanları, bilgisayar mühendisleri, öğretmenler ve sağlık çalışanları gibi" maddi olmayan emek türleri yer almaktadır (Hardt ve Negri, 2011a: 128-129).

yıllarda Britanya'da işgücünün yüzde 65'inin enformasyon ekonomisinde çalıştığını iddia etmiştir. Dönemin teknolojist ve neoliberal iyimserliğini yansıtan bu rakamlar, Kumar'ın (2013: 25) vurguladığı gibi oldukça abartılı ve gerçeği yansıtmaktan uzaktır.

17 İşyerinde bilgisayar kullanımındaki artışın işin niteliğini olumlu yönde değiştirmedigine ilişkin pek çok çalışma bulunmaktadır. Bilgisayar ile yapılan standart verigirilişine dayalı bir çok iş ortaya çıkmıştır. Bilgisayarlaşma ile işin rutinleşmesi ve işçinin daha önce kullandığı vasıflarını kullanması söz konusu olmaktadır. Amerika'da yapılan alan araştırmalarında da yeni teknolojiler ve üretim süreçlerinde bilgisayar kullanımının, kontrolün sermayenin elinde toplanmasına yaradığı, işçilere özerklik vermek bir yana, olası özerklik durumlarında gündeme gelebilecek beklenmedik durumları azaltmak amacıyla kullanıldığını ortaya koyan veriler elde edilmiştir (Belek, 1999: 205). Emeğin üretim süreci içerisinde vasıf kazanması ya da kazanmaması, makinelerin/bilgisayarın kendisi ile açıklanacak bir olgu değildir. Bu tamamen emeğin o makineler etrafında örgütleniş biçimine, emek düzenleme biçiminin niteliğine bağlıdır (Daldal, 2008).

Maddi olmayan emeğin hegemonyasına ilişkin büyük ve önemli tespitlerin ardından Hardt ve Negri'nin tek ampirik kanıtı, yaklaşık 400 sayfalık Çokluk kitabında sadece yarım sayfa tutan ve ABD İstatistik Bürosu'ndan yapılan alıntıdır. Bu raporda en hızlı büyüyen 10 meslek (2004 yılı) şöyle sıralanmıştır (aktaran Camfield, 2014: 109-110):

- Yardımcı sağlık elemanı,
- Network sistemleri ve veri iletişim analizi,
- Doktor sekreterleri,
- Sosyal ve beşeri hizmet görevlileri,
- Sağlık destek teknisyenliği (evde bakım),
- Tıbbi kayıt ve sağlık bilgisi teknisyenliği,
- Fizyoterapi destek elemanı,
- Bilgisayar yazılım mühendisi, uygulama,
- Bilgisayar yazılım mühendisi, sistem yazılımı,
- Fizyoterapi yardımcısı.

Buna göre; hakim ülkelerde en hızlı büyüyen mesleklerin merkezinde, “yemek servisi yapanlar, satış elemanları, bilgisayar mühendisleri, öğretmenler ve sağlık çalışanları gibi” maddi olmayan emek türleri yer almaktadır. Bu işçilerin ortak özelliği ise hem “hizmet sektörü”nde yer alıyor olmaları hem de yaptıkları işin entelektüel, bilgi temelli ya da duygulanımsal nitelikte olmasıdır¹⁸ (Hardt ve Negri, 2011a: 128-129).

Maddi olmayan emeğin hegemonyasına kanıt olarak sunulan bu istatistiklerdeki mesleklerin büyük bir kısmı, yaratıcı, entelektüel ve iletişimsel olmaktan uzaktır. Aynı rapor üzerinden değerlendirmelerde bulunan Panitch ve Gindin, gerçekten de “bilişim teknolojisi mesleklerinin” en hızlı büyümesi beklenen sektör olduğunu aktardıktan sonra bu mesleklerin ekonomideki işgücünün yüzde 2.4’ünü temsil edeceği tahmin etmişlerdir. Yine Panitch ve Gindin’e göre, referans verilen tarihte muhasebeci, güvenlik görevlisi ve kasiyerlerin sayısı bilişimciler kadar; nakliye işçileri onlardan yüzde 40 fazla; bina temizlik ve bakım işçileri ve gıda-içecek servisi yapan işçiler yüzde 60 fazla; inşaat işçileri 2 kat fazla ve sekreterler 2.5 kat fazla sayıda olacaklardır. Raporun tahminine göre ABD’de her üç meslekten biri için ortaokul eğitimi ve mesleklerin yarısından çoğu için kısa veya orta süreli iş başında eğitim yeterli olacaktır (Panitch ve Gindin, 2002’den akt. Göker, 2005: 9).

Doug Henwood’a göre (2003: 184-185) Hardt ve Negri yaratıcılık ve enformasyona dayanan hizmet işinin diğer işlere üstünlük sağladığını ileri sürmüş, ancak herhangi bir istatistiğe yer vermemişlerdir. Ampirik karşılığı olmayan bu kabule dayanarak ABD’de bilgisayar uzmanından çok kamyon şoförü olduğu ya da dünya nüfusunun yaklaşık yarısının kırsal alanda yaşadığı gerçeği kolayca gizlenebilir.

18 Paolo Virno (2013: 122) da, Negri ve Hardt ile aynı tezi paylaşırken daha açık bir vurgu ile “Post-fordist emek gücünün bütünü, hatta en vasıfsız olanlar bile entelektüel emek gücüdür, ‘kitlesel entelektüellik’ tir” demektedir.

Hardt ve Negri'nin hizmet sektörüne ilişkin değerlendirmeleri son yıllarda sanayi sonrası toplum çalışmalarından bu yana literatürün büyük bir kısmına egemen olan, Ursula Huws'un (2003: 130) "hizmetlerin yükselişine iman" dediği kabule ikna olduklarını göstermektedir (Camfield, 2014: 107). Bu tutum, en bariz biçimde "işlerin çoğu son derece esnek ve değişken beceriler gerektiriyor" dedikleri *İmparatorluk*'ta açığa çıkmaktadır. Thompson (2005: 81) *İmparatorluk*'un çağdaş kapitalizme ve emeğe yaklaşımını "iş dünyası yazınından pek farklı bir şey göremeyiz" diyerek eleştirmektedir.

Thompson, Warhust ve Callaghan'a göre (2000) sorunları belirleyip çözen, semboller, fikirleri işleyebilen maddi olmayan üretici işçiler çalışan nüfusun çok küçük bir kısmı oluşturmaktadır. Hem ABD hem Britanya'da belki yüzde 10-15 arası bir orandadır. Buna göre günümüz ekonomisinde en gerçek, en tahmin edilen iş büyümesi hizmet, koruma, temizlik, garsonluk gibi misafir endüstrilerinde, özel sağlık ve bakım hizmetlerindeki gibi düşük vasıf gerektiren düşük ücretli işlerde olmuştur.

Kanada'da 1995 ile 2004 arasında en hızlı büyüyen üç meslek kategorisi; hiçbiri yüksek derecede entelektüel/dilsel içerik arz etmeyen satış ve hizmet yetkilisi (sayısı yüzde 105,9 arttı), büro yetkilisi (yüzde 73,5) ve sağlık destek hizmetleri yardımcı görevlisi (yüzde 71,1) olmuştur. Avustralya'da 1986 ile 2000 arasında 'profesyoneller' en hızlı büyümüş kategori olsa da (yüzde 30,3), yakından bakınca en hızlı büyüyen alt kategorilerdeki işçilerin –bilgisayarcılar, muhasebeciler ve teknik satış temsilcileri- hepsinin ciddi anlamda bağımsız çalışma ve bilgi üretiminden ziyade, bilgi işleme ve bilgi hizmeti sağlamaya, düşük düzeyde muhakeme gücüne ve analitik beceriye dayandığı görülmektedir. Hardt ve Negri'nin entelektüel ve yaratıcı olduğunu kaydettiği bahsi geçen mesleklerin büyük kısmı basit becerilere dayalı, entelektüel niteliği zayıf, özellikle sağlık alanında yardımcı personel ve sekreterlik işleridir. Hizmet sektöründeki işlerde önemli bir genişleme söz konusu olsa da bu bir işçinin işe dair 'enformasyon' ya da becerisinin arttığını değil hatta genel olarak tam tersi bir gelişmeyi ifade etmektedir (Camfield, 2014: 110).

Krishan Kumar'a göre (2013: 39) işgücünün vasıf ve özerkliğinin artışından kuşkulanan için oldukça fazla gerekçe var. Kimi teknolojik gelişmelerin işgücünü proleterleştirme kapasitesi profesyonelleştirme kapasitesinden daha büyüktür.¹⁹ Bu süreç, daha fazla öğrenim görmüş ve daha eğitilmiş bir işgücünün ortaya çıkmakta olduğunu gösteren meslek istatistikleri tarafından gizlenebilir.²⁰ Aynı işler için

19 Akalın ve Alçın'ın Gebze'de bir otomotiv firmasında çalışan işçilerle yaptıkları saha çalışmasında (2007: 245); yeni teknolojilerin emek üzerindeki etkileri ve emeğin bu yeni üretim teknolojilerini nasıl algıladığı araştırılmıştır. Sonuçta yeni üretim teknikleri ve üretim yöntemlerinin nitelikli değil tam tersine niteliksiz emek yarattığı ve emeğin yaptığı işe yabancılaştığı görülmüştür. Diğer taraftan, işçinin yeni teknolojileri işsizlik riski olarak yorumladığı anlaşılmıştır.

20 Emeğin entelektüelleşme eğiliminde olduğu tezi Livingstone'un, işçilerin sahip olduğu bilgi ve beceri ile gerçekten işte kullandıkları arasındaki fark araştırmasıyla da sorgulanmaktadır. ABD ve Kanada'nın bir eyaleti olan Ontario'dan gelen verilere bakarak açığın büyük olduğu ve her geçen gün giderek arttığı söylenebilir. Bu bulgular bilgi teknolojileri ile emeğin entelektüelleşmesi arasındaki bağlantıyı kuşkuyla kılmaktadır (Camfield, 2014: 110-111).

daha yüksek nitelikler talep edilmesi, iş etiketi enflasyonu ve mesleklerin kendilerini överek reklam etmeleri, daha vasıflı bir işgücü ve bilgili bir toplumun gelişmekte olduğunu yönündeki oldukça hatalı bir izlenim yaratabilir.

Harry Braverman'a göre (2008: 313) hizmet ve büro işleri makinenin girişiyle birlikte çok basit bir eğitimin yeterli olduğu rutin ve özel bir yetenek gerektirmeyen işlere dönüşmüştür. Bu tür işlerin niteliğini muğlaklaştıran "beyaz yakalı" sıfatı ise işin rutin, tekrara dayalı ve vasıfsız niteliğini gizlemektedir. Montaj bandı vasıfsız işçi için ne anlama geliyorsa bilgisayarlaşma da büro çalışanları için o anlama gelmektedir. Artan ortalama eğitim ise işin ihtiyacı olandan fazla olup başkaca ihtiyaçlar ve toplumsal süreçler açısından işlevlidir (Braverman, 2008: 395-399).

Dolayısıyla hizmet sektöründeki genişleme, emek gücünde genel bir becerikleşme anlamına gelmemektedir. Hatta birçok meslek için tersi bir gelişmeyi ifade etmektedir. Çünkü emek gücünün becerikleşmesi ya da tersi tamamen sermayenin kâr stratejisi tarafından belirlenmektedir. Gelişkin bir teknolojinin vasıflı bir emekçi tarafından olduğu gibi son derece niteliksiz bir emek gücü tarafından kullanılabilmesi de olanaklıdır. Bilgisayarlar işi vasıfsızlaştırmakta, özekliği azaltıp emek gücünü denetlemek üzere devreye sokulabilmektedir (Belek, 1999: 210).

Hizmet sektöründe özel yaratıcılık gerektiren kimi meslekler dışındaki işler ne kadar ileri teknoloji kullanırsa kullansın, sonunda tekrarlanan bazı becerilere dayanmakta, bu anlamda hizmet sektöründe nitelik gerektiren işlerde çalışanlar da niteliksizleşmekte ve yeri kolayca doldurulan işgücüne dönüşmektedir (Koray, 2011: 299).

Gamze Yücesan-Özdemir'e göre (2014: 110-113) vasıfsızlaşma tezi bugün her zaman olduğundan daha geçerlidir.²¹ Çünkü yeni yüzyılın başında özellikle hizmet sektöründe emekçinin yalnızca kol emeği değil zihinsel ve duygusal emeği de parçalanmakta, standartlaştırılmakta ve tekrara dayalı hale getirilmektedir. Taylor ve Bain'e göre hizmet sektöründe Taylorist yöntemlerin kullanılması zihinsel emeğin vasıfsızlaştırılmasına neden olmaktadır. Çağrı merkezleri örneğinde sürekli aynı ekranların takip edilmesi, aynı kelimelerin ve cümlelerin tekrarlanması, yasak kelimelerin olması ve çağrı alanların çağrı alımı sırasında denetiminin makineye aktarılmış olması zihin emeğinin vasıfsızlaştırılması tezini güçlendirmektedir. Diğer bir deyişle zihnin içine montaj hattı kurulmaktadır. Çünkü çağrı merkezlerinde, "yaratıcı olma", "müzakere etme" ve "sorun çözme" gibi yaklaşımların aksine iş

21 Hizmet sektörünün bir dönem parlayan ve yüksek nitelikli işgücüne örnek gösterilen iş alanlarından birisi çağrı merkezleridir. Maddi olmayan emeğin tartışmasız bileşeni olan çağrı merkezi işçilerinin çalışma düzeni ve koşulları Gamze Yücesan-Özdemir'in İnatçı Köstebek / Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş (2014) kitabında ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Yapılan araştırma ve görüşmeler, işe dair vasıf, entelektüellik ve bilgi temelli olma vb. özelliklerden bahsedilemeyeceğini göstermektedir. Çalışmada yer alan bir çağrı merkezi işçisi, işte aranan temel vasfın bir "softskill" olarak "uyum", kendi deyişiyle "itaatkar robot" olma özelliği olduğunu söylemektedir. "Onların aradığı şey, eğitilmiş ya da kendini geliştirmiş insandan ziyade, itaat eden insan. Yani sadece oturup robot gibi telefonda konuşabilecek birisi. Sesi güzel olsun, diksiyonu çat pat iyi olsun, onların işine yarar." İtaatkar robotun sermaye diline çevirisi ise "iyi enerjiye sahip olmak". "Enerjisi iyiyse, tamamdır bizim için" diyor bir çağrı merkezi yöneticisi: "Şeker olması, ekiple uyumlu olması. Çünkü enerjiyi tutturabiliyorsanız eğer, pozitif biriyse karşınızdaki, zaten ekibe bir şekilde uyuyor. Ama ilk bakışta elektrizimiz tutmıyorsa, o kişiden performans alamıyorsunuz maalesef" (Yücesan-Özdemir, 2014: 91).

tümüyle ekrana ve ekrandaki yazılara itaat gerektirmektedir. Standart ekranlar, standart cümleler ve standart kelimeler, birçok çalışan tarafından otomatikçe bağlanmak olarak tanımlanmaktadır.

Hizmet sektöründeki vasıflı işlerin başında geldiği düşünülen üniversite öğretim üyeliği ya da öğretmenlik alanında neoliberal politikalarla nasıl bir zihinsel Taylorizmin kurulduğunu görmek mümkündür. Robertson'a göre öğretmenlerle 'refah devleti' arasındaki zımnî sözleşmenin temelinde iş güvencesi, yeterli gelir ve diğer sosyal güvenceler karşılığında, kamu yararını gözetmeye ve iyi niyete dayalı bir iş etiği söz konusu olmuştur. Piyasa ilişkileri ve şirketlerden eğitim alanına devşirilen en önemli sonuç bu zımnî sözleşmenin bozulması, öğretmenlerin onlara belirli bir özerklik sağlayan profesyonel kimliklerini ve otoritelerini kaybetmeleridir. Öğretmenler giderek merkezi olarak belirlenmiş müfredat sisteminin aktarıcısı haline gelmiştir. Piyasa temelli yaklaşım okullar arası ve öğretmenler arası rekabeti eğitimin kalitesini arttırmak için temel bir araç olarak tanımladığından, rekabet eden birimleri birbirleriyle karşılaştırmak ve öğretmenlik emeğinin sonuçlarını ölçülebilir hale getirmek meselesi eğitim için hayati noktaya gelmiştir. Sonuç odaklı ve en önemlisi ölçülebilir sonuçlara indirgenmiş bir öğretmenlik mesleği ise eski sözleşmeyi bozarak mesleğe dair araçsal ve parasal bir ilgiye yol açmıştır (Ertürk, 2010: 118-119).

Serdar Değirmencioglu ve Kemal İnal'ın özel üniversitelerle ilgili hazırladıkları derleme kitabı *Yükseköğretimin Serbest Düşüşü: Özel Üniversiteler* (2015) ismini vermesi de tesadüf değildir. Özelleştirme, piyasalaştırma ve Bologna süreciyle birlikte üniversite eğitiminin piyasa odaklı hale gelmesi ve bilginin aktarılmasına indirgenmesi; hem akademisyen hem de eğitim açısından "serbest düşme" ile tanımlanmıştır. Tamamen entelektüel bir iş gerçekleştiren akademisyenin emeği bu süreçte giderek standardize edilmektedir (Önen, 2015: 200):

Derslerin bir örnekletirilmesi, ders içeriklerinin bir örnekletirilmesi taşeronlaştırmaya olanak sağlıyor. Siz bu dersi yarım dönem bile verseniz, gitseniz, sizden sonra gelen öğretim görevlisi diğer yarım dönemi verebilir yani. Bu üniversitede ders anlatmak nitelikten ziyade bir tür malumata dayalı bir aktarma sistemi olarak anlaşılıyor. Yani akşam çalışıp sabah anlatmak, üniversitede ders vermekle eşit olmaya başladı. Bologna şuna olanak sağladı, elinde malzeme var ... tekniği var, öğretim fazları var, çıktı var, o zaman sen bunu yaparsın. Bir de bunu herkes yapabilir. Yani işin itibarsızlaştırılmasına meşruiyet sağlayan zeminlerden bir tanesi Bologna her şeyden önce.

Sadece eğitim, sağlık ya da çağrı merkezlerinde değil dünyanın teknoloji geliştirme havzalarından ABD'deki Silikon Vadisi gibi bölgelerde de yapılan işin çok önemli bir bölümü vasıfsız emeğe dayanmaktadır. Bu şirketlerde ikili bir yapı bulunmaktadır: Yukarıda teknik, mühendislik ve Ar-Ge meslekleri aşağıda ise emek yoğun üretimin yapıldığı becerisiz, düşük ücretli meslekler. Bu ikinci grupta kadınlar ve azınlıklar çoğunluktadır. Silikon Vadisindeki kadınların yüzde 40-50'si

geç kapitalistleşmiş ülkelerin göçmenleridir. Kadın emeğinin kullanılmasındaki neden, kadınların emek yoğun ince işleri gerçekleştirmedeki becerileri, daha doğru bir ifadeyle fizik/psikolojik sabırlarıdır. Düzensiz istihdam biçimleri ileri teknoloji şirketlerinin sıklıkla tercih ettikleri bir yoldur. Silikon Vadisindeki firmaların büyük çoğunluğunun esnek düzenlemelerle birlikte Taylorist formları kullandıkları görülmektedir. Emek gücünün beceriklileşmesi yönünde organizasyonel değişimleri gerçekleştiren ve bunu süreklileştirecek işyeri politikalarını uygulayan firma sayısı ise son derece azdır (Belek, 1999: 199).

Yazılım sektörü yüksek vasıf gerektiren bir sektör olarak bilinmekle birlikte farklı alanlarda işin niteliğine göre beklenen vasıf düzeyi de değişmektedir. Yazılım mühendislerinin neredeyse hepsi üniversite eğitimi almış ve oldukça niteliklidir. Ancak örneğin Hint yazılım şirketleri ihracat piyasası için ağırlıklı olarak düşük seviyede kod yazma, yazılım tasarlama ve test etme işlemleri yapmaktadır. Çeşitli araştırmalarda mülakat yapılan ABD’li şirket yöneticileri Hindistan’da yaptırılan yazılım işlerinin teknolojik olarak karmaşık olmayıp nispeten basit işlere dayandığını ifade etmektedir: “Dış kaynak yoluyla temin edilen iş yalnızca teknolojik olarak basit değil, aynı zamanda projeler de genellikle küçüktür” (Aroravd’ dan aktaran Fuchs, 2015: 242).

Burada iki olgunun birbirine karıştırılmaması gerekir. Emekçiler genel olarak eğitim seviyesinin artması, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, ‘bilgiye’ erişimin kolaylaşması gibi faktörler nedeniyle hem kimi ‘bilgilere’ hem de genel olarak tüketici teknolojisine daha hakim olabilirler. Ancak buradaki tartışma tek tek emekçilerin değil, bir bütün olarak kapitalist işin Hardt ve Negri’nin iddia ettiği maddi olmayan nitelikleri (yaratıcılık, entelektüellik, iletişimsellik vb.) kazanıp kazanmadığıdır. Kimi sektörlerde ve alanlarda yüksek derecede entelektüel ve teknik bilgiye ihtiyaç duyulduğu açıktır. Ancak hızla genişleyen sektörlerde emekçinin bireysel ‘bilgisi’ artma potansiyeline sahip olsa da kapitalist işin daha fazla entelektüel bilgiye ihtiyaç duyduğu iddiası ampirik gerçeklerle uyuşmamaktadır. Örneğin öğretmenlerin, eğitim piyasaya açıldıkça niteliğinin düştüğü, akademisyenlerin giderek ‘sıradanlaştığı’, mühendislerin ‘tekniker’e dönüştüğü bilimsel araştırmaların yanında gözlem boyutunda da çok sık ifade edilen günlük olgulardır.

Bilgi teknolojilerinin yaygınlaştığı kuşku götürmez. E-posta, cep telefonu ve mesaj gibi iletişim araçlarının gelişmesiyle ‘iletişime açık olma’ eğilimi artmaktadır. Ama bu olgular, işe özel bir zihinsel yaratıcılık katmamıştır. Bilgisayar kullanımı gerektiren birçok iş ‘bilgi işleme ve bilgi hizmeti sağlama’ ya da sadece rutin ve sıkıcı enformasyon girişinden ibarettir. Bilgisayarların imalat üzerindeki etkisi artmakta, ama Kanada’da yalın imalat yapan en ilerilerinden bir otomobil fabrikasında yapılan çalışmada görüldüğü üzere işlerin entelektüel içeriğinin yükseldiği fikri doğrulanmamaktadır. İşin büyük kısmı ciddi bir karmaşıklığa sahip değildir. Çok az kavrayış gerektirdiği gibi vurgu hatla aynı hızda çalışabilme yeteneğindedir.

Konuyu değerlendiren DW Livingstone Kuzey Amerika'da beceri gerekliliğinin 1940'lardan bu yana arttığı ama en ciddi değişikliğin 1960'tan önce olduğu sonucuna varmıştır (Camfield, 2014: 110-111).

Hem Braverman hem de vasıfsızlaşma tezinin diğer savunucuları kapitalist emek sürecinde toptan bir vasıfsızlaşmadan bahsetmezler. Vasıfsızlaşma ve yeniden vasıflanma sürecinin birlikte ilerlediğini vurgularlar. Değişen teknolojiyle gelişen işbölümü bir grup işçinin yüksek vasıflara sahip olmasını gerektirirken vasıfsız ya da orta vasıflı çalışanların sayısı artmaktadır. Dolayısıyla büyük bir grup vasıfsızlaştırılırken daha küçük bir grup vasıflaştırılabilir (Buyruk, 2015: 90).

Maddi olmayan emek kategorisinin kapsamına giren emek gücünün çok önemli bir kısmı yaratıcı, entelektüel, iletişimsel gibi özelliklerle nitelendirilemez. Tersine, emek gücü kimi yeteneklerini kullanamaz hale gelmekte, üretim süreci standartlaştırılmakta edilmekte ve üzerindeki kontrol mekanizmaları yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla maddi olmayan emek kavramı gibi bu kavramın tanımlanmasının temel bir unsuru olan hegemonyası da ampirik olgularla gelişmektedir.

Sonuç

Günümüz kapitalizminde Hardt ve Negri'nin ifade ettiği gibi bilgi, fikir, sembol, kodlar, enformasyon ve iletişim üreten emekçiler elbette vardır. "Maddi olmayan ürünler" üretilmekte ve bu üretim sürecinde emekçiler çalışmaktadır. Çeşitli sektörler ve alt sektörlerde çalışan işçiler ürettikleri ürünlerle birlikte anılırlar: otomobil işçileri, tütün işçileri, tekstil işçileri, çağrı merkezi işçileri, öğretmenler, sağlık işçileri vb. Ancak işçilerin bulundukları üretim kolları ile tanımlanıyor olması; onların sermayeyle ya da kendi aralarındaki ilişkilerde, maddi olmayan emek tezinde olduğu gibi sınıfsal bir farklılığa, hegemonya ya da hiyerarşiye işaret etmez.²²

Hardt ve Negri'nin maddi olmayan emeği; sadece işçinin hangi alanda çalıştığını ifade etmek gibi betimleyici bir amaç taşımadığı gibi, kapitalist sınıf ilişkilerinde köklü bir kırılma iddiasındadır. Kavramla post-fordist, post-endüstriyalist toplumsal dönüşümün sonucu ortaya çıkan yeni ve hegemonik bir emek biçimi tanımlanmaktadır. Ürettiği ürünün fiziki özelliği ("maddi olmama") ile işçi sınıfından farklı ve hegemonik bir özne olarak maddi olmayan emek tanımı keyfi bir sınıflandırmadır. Doğrudan fiziksel bir ürün üretimi ile sonuçlanmayan emek süreçleri de kapitalist artı-değer üretiminin ayrılmaz bir bileşenidir. Farklı sektörlerdeki emekçiler toplumsal olarak üretilen toplam artı-değerin kolektif üreticileridir. Dolayısıyla üretilen metanın elle tutulabilir olup olmaması yeni ve hegemonik bir kategori olarak maddi olmayan emeği tanımlamak için yeterli değildir. Maddi

²² Elbette kimi sektörlerdeki işçiler ve üretim koşulları, sermaye toplam döngüsü ve artı-değer üretimi açısından çok daha kritik olabilir. Ve yine kimi sektörel alanlar işçi mücadelesi ve hareketi için daha yüksek potansiyel taşıyabilir. Böylece işçi hareketi içerisinde daha öne çıkıp hegemonik bir pozisyon kazanabilir. Ancak bunlar mutlak olgular olmadığı gibi, siyasal bilince, iktisadi ağırlığa ve mücadele deneyimlerine göre değişiklik gösterebilir. Ancak bu tartışma, Negri ve Hardt'ın maddi olmayan emek kavramsallaştırmasına ilişkin eleştirilerden farklı bir düzlemde.

olmayan emek ile imlenen, çağdaş toplum ve yeni teknolojilerin ürünü olan hizmet işlerinde istihdam edilen emekçilerin büyük çoğunluğu, maddi bir ürün üretmesi de sermaye ile girdikleri ücretlilik ve sömürü ilişkisi dolayısıyla işçi sınıfının bileşimi içerisinde yer almaktadır. Yüksek bir soyutlama düzeyinde betimleyici bir kavram olarak fayda sağlayabilecek olsa da, somut bir sosyolojik analiz için bulanık, belirsiz ve kullanışsız bir kavramdır.

Diğer yandan Hardt ve Negri'nin maddi ve maddi olmayana ilişkin yaklaşımları metafizik ve dışlayıcıdır. Marx'ta toplam toplumsal maddi üretim maddi olmayan üretimi de kapsayan nesnel bir kategoridir. Çünkü bu üretim de hem emek sürecinin kendisi hem de sonuç ve etkileri açısından maddidir, açık maddi sonuç ve etkilere sahiptir. Dolayısıyla özgün yönleri olmakla birlikte toplam maddi üretimin ayrılmaz bir bileşenidir.

Hardt ve Negri, maddi ürünler üreten işçileri de onların bilişsel, entelektüel ve iletişimsel hale geldikleri iddiasıyla, küçük bir kalem hareketiyle maddi olmayan emeğin kapsamına almıştır. Böylece, maddi olmayan emek kavramı tüm çalışanları, hatta çalışmayanları kapsayan, "her şeyi" söyleme iddiasıyla "bir şey" söyleme gücünü bile yitiren bir kavrama dönüşmüştür. Bu tür işlerde çalışan emekçileri bizzat üretiminin bir bileşeni oldukları sınıfsal ilişkiler yerine ürettikleri ürünün fiziki özelliği (maddi olmama) ile tanımlamanın yöntemsel gerekçeleri pek de güçlü değildir.

Emek gücünün ürettiği ürünle tanımlanmasına dayanan, çelişkili bir biçimde "maddi üretimi" de içselleştirdiği varsayılan, iktidar dışı kalan herkesi kapsama niteliği atfedilen *maddi olmayan emek* muğlak bir kavramdır. Tüm üretim sürecinin maddi olmayan üretimin niteliklerini kazandığı, giderek bilişsel ve entelektüel hale geldiği yönündeki tez, çalışanların küçük bir azınlığı için geçerli olsa bile, teknolojik gelişmeler işçi sınıfının büyük yığınları açısından böyle bir sonuç doğurmamıştır. Sermayenin yaratıcı ordulara değil seçkin bir yaratıcı gruba ihtiyaç vardır (Means, 2014: 308-311). İşyeri araştırmaları üretimde teknolojik gelişmelerle birlikte işin niteliğinin otomatik olarak artmadığını göstermektedir. Bu açıdan Hardt ve Negri'nin genel olarak üretimin maddi olmayan üretimin özelliklerini kazandığı, bu açıdan bilişsel ve vasıflı hale geldiği iddiası yeterli dayanağa sahip değildir. İkili erken kapitalistleşmiş ülkelerdeki işgücünün küçük bir kısmına odaklanmakta, bu açıdan Batı-merkezli bir yaklaşımla sınırlı kalmaktadır.

Hizmet sektörünün genişlemesinin vasıflı, yaratıcı, bilişsel yeni bir sınıf yaratacağı umudu son 40 yıl içerisinde ampirik gerçeklik tarafından doğrulanmamıştır. Elbette ortalama eğitim düzeyi ve teknolojinin üretim sürecindeki kullanılma düzeyi artmaktadır. Ancak buna rağmen hizmet sektöründe küçük bir azınlık dışında genel eğilim vasıfsız işlerin kitleselleşmesi, kimi vasıflı işlerin ise giderek rutin ve özel bir tasarıma gerek bırakmaksızın yapılabilir hale gelmesidir. Hizmet sektöründe yaratıcılık gerektiren meslekler dışındaki işler ne kadar ileri teknoloji kullanırsa kullansın, sonunda tekrarlanan bazı becerilere dayanmakta, bu anlamda hizmet

sektöründe nitelik gerektiren işlerde çalışanlar da 'niteliksizleşmekte' ve yeri kolayca doldurulan işgücüne dönüşmektedir (Koray, 2011: 299). Bu belirleme, emek gücü içerisinde yaratıcı ve entelektüel düzeyi yüksek bir katmanın olmadığı anlamına gelmez. Ancak bu kesim de Hardt ve Negri'nin ifade ettiği geniş, hegemonik ve kapsayıcı maddi olmayan emek kavramı ile tanımlanamaz. Bu nedenle maddi olmayan emek ve onun hegemonyası tezi ampirik veri ve bulgularla ilgilenmeden bilgi toplumu teorisi ve liberal işletme literatürünün temel varsayımlarını kabul etmiş gözükmektedir.

Kaynakça

- Alçın, S. ve G. Akalın (2007) "Emeğin Teknoloji Algısı: Otomotiv Sanayinden Bir Örnek", *Marmara Üniversitesi Öneri Hakemli Dergisi*, 7(28): 245-254.
- Amorim, H. (2014) "Theories of immaterial labour: a critical reflection based on Marx", *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 8(1): 88-103.
- Bakardjieva, M. (2005) *The Internet Society, The Internet In Every Life*, London: Sage.
- Belek, İ. (1999) *Postkapitalist Paradigmalar*, İstanbul: Sorun.
- Bell, D. (1973) *The Coming of Post-Industrial Society*, New York: Basic.
- Braverman, H. (2008) *Emek ve Tekelci Sermaye*, çev. Ç. Çıdamlı, İstanbul: Kalkedon.
- Buyruk, H. (2015) *Öğretmen Emeğinin Dönüşümü*, İstanbul: İletişim.
- Caffentzis, G. (2014) "Bir 'Bilişsel' Kapitalizm Eleştirisi", Peters, M. A. ve E. Bulut (der.), *Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek* içinde, Ankara: Notabene, 75-114.
- Camfield, D. (2014) "Çokluk ve Kanguru: Hardt ve Negri'nin Maddi Olmayan Emek Teorisinin Eleştirisi", Savran, S., K. Tanyılmaz, E. A. Tonak (der.), *Marksizm ve Sınıflar* içinde, İstanbul: Yordam, 91-122.
- Castells, M. (2013) *Ağ Toplumunun Yükselişi - Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1*, çev. E. Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Daldal, Ş. (2008) "Emeğin Özgürleşmesi Üzerine", <http://politeknik.org.tr/emein-oezguerlemesi-uezerine-ule-daldal/>, indirilme tarihi: 1 Ekim 2016.
- Değirmencioğlu, S. M. ve K. İnal (der.) (2015) *Yükseköğretimin Serbest Düşüşü: Özel Üniversiteler*, İstanbul: Ayrıntı.
- Drucker, P. (1993) *Yeni Gerçekler*, çev. B. Karanakçı, İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Drucker, P. (1994) *Kapitalist Ötesi Toplum*, çev. B. D. Çorakçı, İstanbul: İnkılap.
- Dyer-Witheford, N. (2004) *Siber Marx: İleri Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi*, çev. A. Çakıroğlu, İstanbul: Aykırı.
- Ertürk, E. (2010) "Türkiye'de Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü", Buğra, A. (der.), *Sınıftan Sınıfa: Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 113-148.
- Federici, S. (2014) "Proletaryadan Kognitaryaya, İşçi Sınıfından Çokluğa: Gayri Maddi Emek Kuramının Yanılgıları", çev. E. Gen, <http://www.e-skop.com/skopbulten/proletaryadan-kognitaryaya-iscisinfidan-cokluga-gayri-maddi-emek-kuraminin-yanilgilari/1914>, indirilme tarihi: 1 Ekim 2016.

- Fuchs, C. (2014) "Bilişsel Kapitalizm ya da Enformasyonel Kapitalizm? Enformasyonel Ekonomide Sınıfın Rolü", Peters, M. A. ve E. Bulut (der.), *Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek* içinde, İstanbul: Notabene, 137-188.
- Fuchs, C. (2015) *Dijital Emek ve Karl Marx*, çev. S. Oğuz ve T. E. Kalaycı, İstanbul: Notabene.
- Gandio, J. D. (2011) "Rethinking Immaterial Labor: Communication, Reality, and Neo-Radicalism", *Radical Philosophy Review*, 14 (2): 121-138.
- Garnham, N. (1998) "Information Society Theory as Ideology", *The Information Society Reader* içinde, Webster, F. (der.). New York: Routledge, 165-183.
- Golding, P. (2000) "Forthcoming Features: Information and Communications Technologies and The Sociology of The Future", *Sociology*, 34(1): 165-184.
- Gorz, A. (1986) *Elveda Proletarya*, çev. H. Tufan, İstanbul: Afa.
- Göker, E. (2005) "Toni Negri: Ne Yardan Ne Serden", *Birikim*, 197: 98-112.
- Hardt, M. ve A. Negri (2001) *İmparatorluk*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Hardt, M. ve A. Negri (2011a) *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı.
- Hardt, M. ve A. Negri (2011b) *Ortak Zenginlik*, çev. B. Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı.
- Henwood, D. (2003) *After the New Economy*, New York: New.
- Jones, S. G. (der.) (1998) *CyberSociety 2.0*. London: Sage.
- Kangal, K. (2017) "Sean Sayers' Concept of Immaterial Labor and Information Economy", *Science and Society*, 81(1): 124-132.
- Karasu, K. (2001) *Profesyonelleşme Olgusu ve Kamu Yönetimi*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği.
- Koray, M. (2011) *Kapitalizm Küreselleşirken Dünyanın Ahvalı* İstanbul: Ayrıntı.
- Kumar, K. (2013) *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, çev. M. Küçük, Ankara: Dost.
- Lazzarato, M. (2005) "Maddi Olmayan Emek", *İtalya'da Radikal Düşünce ve Kurucu Politika* içinde, Göbelez, S. ve S. Özer (der.), İstanbul: Otonom, 227-246.
- Lotringer, S. (2013) "Önsöz: Biz Çokluğuz", *Çokluğun Grameri* içinde, Virno, P. (der.), İstanbul: Otonom.
- Lyotard, J. F. (2013) *Postmodern Durum*, çev. İ. Birkan, İstanbul: Bilgesu.
- Machlup, F. (1962) *The Production and Distribution Of Knowledge In The United States*, New Jersey: Princeton University.
- Marazzi, C. (2013) *Sermayenin Komünizmi*, çev. D. Kundakçı, İstanbul: Otonom.
- Marx, K. (1998) *Artı-Değer Teorileri Birinci Cilt*, çev. Y. Fincancı, Ankara: Sol.
- Means, A. (2014) "Biyopolitik Ekonomide Bir Eğitim Sorunsalı Olarak Yaratıcılık", Peters, M. A. ve E. Bulut (der.), *Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek* içinde, İstanbul: Notabene, 291-314.
- Negri, A. (2008) *Avrupa ve İmparatorluk*, çev. K. Atakay, İstanbul: Otonom.
- Negri, A. (2013) *Porselen Yapımı*, çev. E. Koytak, İstanbul: Monokl.
- Oppenheimer, M. (1973) "The Proletarianization of the Professional", Haimos, P. (der.), *Professionalization and Social Change*, Newcastle: University of Keel.

- Önen, S. (2015) "Vakıf Üniversitelerinde Çalışan Akademisyenlerin Çalışma Koşulları: İstanbul Örneği", Değirmencioğlu, S. M. ve K. İnal (der.), *Yükseköğretimin Serbest Düşüşü: Özel Üniversiteler*, İstanbul: Ayrıntı, 193-214.
- Panitch, L. ve S. Gindin (2002) "Gems and Baubles in Empire", *Historical Materialism*, 10: 17-43.
- Peters, M. A. ve E. Bulut (2014) "Giriş: Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek", Peters, M. A. ve E. Bulut (der.), çev. B. Yıldırım, *Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek* içinde, İstanbul: Notabene, 31-50.
- Savul, G. (2015) "Gayri-Maddi Emeğin Üretkenleşmesi: 'Talihsizliğin' Görünümleri", *Çalışma ve Toplum*, 44: 293-321.
- Say, J. B. (1946) *A Treatise on Political Economy or the Production, Distribution and Consumption of Wealth*, çev. C. R. Prinsep, New York.
- Sayers, S. (2007) "The Concept of Labor: Marx and His Critics", *Science & Society*, 71(4): 431-454.
- Thompson, P.; C. Warhurst; G. Callaghan (2000) "Ignorant theory and knowledgeable workers: Interrogating the connections between knowledge, skills and services", *Journal of Management Studies*, 38 (7): 923-942.
- Thompson, P. (2005) "Foundation and Empire: A Critique of Hardt and Negri", *Capital and Class*, 86: 73-98.
- Toffler, A. (1981) *Üçüncü Dalga*, çev. A. Seden, İstanbul: Altın.
- Toffler, A. (1992) *Yeni Güçler Yeni Şoklar*, çev. B. Çorakçı, İstanbul: Altın.
- Touraine, A. (1971) *The Post-Industrial Society Tomorrow's Social History: Classes, Conflicts and Culture in Programmed Society*, New York: Random House.
- Webster, F. (2002) "The Information Society Revisited", der. S. Livingstone ve L. Lievrouw, *Handbook on New Media* içinde, London: Sage, 22-33.
- Woolgar, S. (der.) (2002) *Virtual Society?*, Oxford: Oxford University.
- Wright, S. (2005) "Reality check: Are We Living In An Immaterial World?", *Mute*, <http://www.metamute.org/editorial/magazine/mute-vol-2-no-1---underneath-knowledge-commons>, indirilme tarihi: 15 Nisan 2017.
- Virno, P. (2013) *Çokluğun Grameri*, çev. M. Çelik ve V. Kocagül, İstanbul: Otonom.
- Yücesan-Özdemir, G. (2014) *İnatçı Köstebek: Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş*, İstanbul: Yordam.

Geçmiş Sayılar

44-45: Ortadoğu'da Kapitalizm, Devlet ve Sınıflar

Yeni-Osmanlıcılığın Ekonomi Politikasının Bir Eleştirisi: Ulusötesi Bir Hegemonya Projesinin Yükseliş ve Düşüşü **M. Gürsan Şenalp** Hilafet Tartışmalarından Cihat Çağrılarına: İki Savaş Arası Dönemde İslam Siyasal Düşüncesi (1918-1939) **Ateş Uslu** Ulusötesi Sınıf Oluşumu ve Sermaye Fraksiyonları Analizinin Küresel Ekonomi Politikasının Eleştirisine Katkısı **Örsan Şenalp** Ulusötesi Sınıflar, Fraksiyonlar ve Kriz Kees Van der Pijl Neoliberalizmin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesindeki Yansımaları **Berna Uymaz** Yok Sayılan Bölgeler: Arap Dünyasında Finansallaşma Mekanları **Adam Hanieh** Sağ Popülizm ve Faşizm Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma: Küresel Örüntüler ve Ulusal Özgüllükleri Birlikte Anlamak **Cenk Saraçoğlu** İthal İkameciliğin Uzun Ölümlü **Melih Yeşilbaş** Stajyerler ve Kafirler: Neoliberalizm Çağında Türkiye'de ve ABD'de Çalışma ve Vatandaşlık İlişisinin Dönüşümü **Kaan Ağartan – Cedric de Leon**

43: Tarım Sorunu

Tarım ve Köylülük "Sorum"larına Dair Bir Tartışma Çerçevesi **Nevzat Evrim Önal** Doğadan Tüketicieye Tarımda Kapitalist Tahakkümün Kimi Görünümleri, Yabancılaşma ve Alternatifler Üzerine **Fatih Özden** Türkiye Tarımında Neoliberal Dönüşüm ve Metalaşma Ekin Değirmenci Kırsal Dönüşüm ve Metalaşma Yaşamlar: Soma Havzası'nda İşçileşme Süreçleri ve Sınıf İlişkileri **Coşku Çelik** Köylülüğün İtibar Kaybı: Bakırçay Havzası Dağ Köylerinden Kadınların Anlatıları ve Kırsal Dönüşüm **Zeynep Ceren Eren** Tarımsal İşletmelerin İstihdam Stratejileri: Adapazarı Örneği **Elif S. Uyar-Mura** Orhan Kemal ve Yaşar Kemal Romanlarında Tarımda Dönüşüm ve Mevsimlik İşçiler **Uygur Dursun Yıldırım** Bir Bilim Alanı Olarak Psikoloji, Sosyal Yapıyı Anlamanın Neresinde? Davranışı ve Yapı İlişkisi Üzerine Eleştirel Bir Deneme **Özden Melis Uluğ ve Ahmet Çoymak**

42: Simgesel Siyaset

Türkiye'de Sağ-Muhafazakârlığın İdeolojik Haritasında Üniversitenin Yeri ve Bir Karşıt Simge Olarak ODTÜ **Melek Zorlu** Bir Modernlik Fantezisi Olarak Cumhuriyet Baloları **Müzeyyen Ezel Ünal** Hafızaya Karşı Hafıza: 1990 Sonrası Türkiye Sinemasında Ses Kasetleri **Deniz Morva-Kablamacı** Sembollerde Cemaati Aramak ve Kimliği Yeniden Kurmak: Dersim'de Hafıza, Yerellik ve Siyaset **Ülker Sözen** Mekân Her Şeyden Önce Yok Etmeye Yarar **Meltem Al** Simgesel Siyasette Aktörler, Süreçler ve Muhalefet Olasılıkları: Ankara Büyükşehir Belediyesi Amblem Rekabeti Örneği **Yücel Demirer** Gündelik Hayat, Karnaval ve Direniş: Gezi'de Mizah **Adem Yeşilyurt** Türkiye'de Sembolik Siyaset ve Protesto Kültürü: Gezi'den Sonra Yeni Bir Performativite mi? **Pieter M.G. Verstraete** Tabiyet ve Simgesel Şiddet Kavramları Üzerinden Foucault ve Bourdieu'yü Birlikte Okumak **Güney Çeğin - Gürhan Özpolat**

41: Laiklik/Sekülerizmi Yeniden Tartışmak

Aydınlanma, Sınıf Kavgası ve Laiklik **Taner Timur** Laiklik İçindeki Uyumsuzluklar **Etienne Balibar** Sosyalizmin Yükselişi ve Din **Eric J. Hobsbawm** Devrim Öncesi Rusya ve Çin'de Eşitlik ve Adalet Taleplerinin Sekülerleşmesi: Bir Yöntem Arayışı **Yeşim Akmeraner** İran Devrimi'nde "Çarşı" ve Hegemonyanın Yeniden İnşasında Dinin Rolü Üzerine **Engin Süne - Göksu Uğurlu** Türkiye'de Laikliğin Kuruluş Döneminin Tarihsel Sosyolojisine Katkı **Efe Peker** 'Egemenlik Allah'a Aittir', 'Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir'e Karşı: Neoliberal Dönemde İlahi Egemenliğin Yeniden Tesisi **Gönenç Uysal** Milliyetçilik, Halksalık, Kamusalık Bağlamlarında 1920'lerden 1970'lere Laikliğin Türkiye Serüveni Üzerine Notlar **Ali Ekber Doğan** Kadının Adı Yok: Anayasa Mahkemesi'nin İmam Nikâhı Kararında Eşitliği **Nisan Kuyucu** Göç ve Kentleşme: Digorlu Pazarıcılar Örneği **Ömer Çelebi ve Ester Ruben Biton** *Kitap Tanıtımı* Türkiye'de Devlet ve Sınıflar **Gencer Çakır**

Gelecek Sayılar

Sayı 47: Yöntem ve Praksis

Praksis Dergisi on yedi yıl önce, "Yaşanan bu süreç teorik konumlarını emekten ve sosyal-izmden yana koyanların önüne sorumluluklar yüklüyor" ifadesi ile yayın hayatına başlamıştı. Kısa bir zaman geçmesine rağmen sadece Türkiye'de değil, dünyanın geri kalanında da önemli gelişmeler yaşandı. Yaşananlar sorumluluklarımızı artırdı. Sorumluluklarımız ise birbiriyle ilişkili ve ayrı düzlemler üzerinden biçimleniyor ve toplumsal gerçekliğin eleştirel bilgisinin üretilmesinin yöntemine ve bunun siyasal mücadeleyle olan ilişkisine dair yakıcı sorunsalları önümüze koyuyor:

i) Yaşanan sürecin temel belirleyenleri, sermaye birikimi, ulus-devlet ve sınıflar, arasındaki iç bağlantıları, çelişkileri ve çatışmaları soyutlama düzeyinde ve eylemlilik içinde olgusal olarak yeniden düşünmek. Kapitalizmin derinleşen krizi ve sürekli hale gelen savaş koşullarında, bu iç bağlantılar, çelişkiler ve çatışmalardan bağımsız bir bilgi üretme pratiğinde direten teori ve ideolojilerin eleştirisi, gündemimizdeki yerini işgal etmeye devam ediyor.

ii) Yine çıkış metninde ifade edildiği üzere "Böylesi bir çaba yalnızca, kapitalizmin eğilimleriyle belirlenmiş teorik üretimlerin savunmacı bir tarzda eleştirisiyle sınırlı olan değil, kendi bahçemiz olan sosyalizm ve tarihsel materyalizm alanını güzelleştirmeyi de önüne koyan bir çaba olmalıdır." Marksizm'in, bir arada değerlendirilmesine alışkın olmadığımız felsefe akımları ile; ve de kendisine alternatif olduğu iddia edilen diğer radikal düşünce akımlarıyla alışmalarının yaygınlaştığı bir zenginleşme döneminden geçiyoruz. Bu yenilenme süreci içinde öne çıkan akımlar; siyasal öznellik, maddi-olmayan emek ve müşterek olanın yeniden tanımlanması gibi meseleler üzerinden yeni açılımlar sağlarlarken, diyalektik, materyalizm ve yabancılaşma gibi konulardaki geleneksel kabulleri zorluyor. Söz konusu yaklaşımların ortaya çıkardığı tablonun, geçmişti yad etmek için yeninin potansiyelini görmezden gelen kör bir muhafazakarlıktan ve de yeni olanın muhtemel sınırlılıklarını gözden kaçırmaya sebep olabilecek bir acelecilikten azade bir özenle değerlendirilmesi gerekiyor. Böylece bu sayıda, eleştirel sosyal bilimin bütünlüğünden gelen zenginlikle, "Marksizm'in Krizi"nden günümüzde birbiri ile kısmen diyalog ve rekabet halinde tomurcuklanmakta olan Marksizm yorumlarına geçiş sürecini tartışmaya açmayı öneriyoruz.

iii) Sorumluluklarımız, bilgi üretim sürecinin kurumsallaşmış hali olan üniversiteyi de sorunsal alanımıza almayı gerekli kılıyor. Çünkü bilgi üretim süreçlerini kurumsal tekelinde soğuran ve sermaye birikimi ve ulus-devletin ürettiği özgün bir kurumsal form olarak üniversite mefhumu da köklü bir değişim/kriz içinde. Dahası, ulus-devlet ve sermayenin içsel ilişkilerinin dünya ölçeğinde ittifak/çatışma halleri, üniversiteleri bu ittifak/çatışmanın stratejik birimine dönüştürmekte. Bu dönüşüm ise derinleşen kriz koşullarında artan baskıcı pratiklerin siyasal, iktisadi ve teknik süreçlerini örgütleyen askeri-endüstriyel ittifakla hemhaldir. Öyle ki üniversite, halka karşı işe koşulan savaş aygıtının bir tertibatına dönüşmüş; kamusalılık, eleştirelilik ve hatta bilimsellik iddialarından sıyrılarak sermaye ve devletin suçlarının teknik zemini ve meşrulaştırma aracı haline gelmiş durumdadır. Bu suç ortaklığının Türkiye bağlamında uzun bir geçmişinin olduğundan bahsedilebilir. Zira Türkiye toplumsal formasyonunda üniversiteler, geç-ulus-devlet ve geç sanayileşmenin aldığı nevrotikeyişlere sahip. Bu nevroitik işleyiş AKP iktidarı döneminde çok daha belirgin bir hal aldı. Ve AKP'nin "yeni Türkiye" projesinde üniversitelere tamamlayıcı bir işlev yüklendi. Bu projenin siyasal ve ideolojik muhtevasının neleri içerdiği ve bir baskı tertibatı olarak nasıl örgütlendiği sorusu, en kapsamlı yanıtını Barış için Akademisyenler (BAK) süreciyle berraklaşan deneyimlerde bulmaktadır. Bu sayı, toplumsal gerçekliğin anlaşılması ve dönüştürülmesi için verilen mücadelelerin bilme biçimleri ve akademi alanındaki

güncel görünümünü, eleştirel sosyal bilimin bütünlüğünde, kolektif bir tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Marksizm'in zenginleşmesine yol veren yeni felsefi, kuramsal ve metodolojik tartışmaları içererek, parçalı ve şeyleşmiş toplum anlatılarına karşı bütünsel, ilişkisel ve tarihsel bir yönetsel hattın inşasına katkıda bulunmayı amaçlar. Bilme biçimlerinin ve anlama eyleminin üretildiği tarihsel ve toplumsal koşulların da bu tartışmaya içerilmesi gerekliliği kapsamında bilgi üretme pratiğinin tarihsel olarak hakim kurumsal formu olan üniversitenin güncel bir eleştirisini yapmayı da hedefler. Böylece bu eleştiriye tarihsel materyalizmin zengin mirasının ürettiği merkezi yönetsel tartışma hatları içinde konumlandırmaya ve toplumsal-siyasal mücadeleyle olan bağını politik olarak okumaya çağırır. Bu bağlamda aşağıda işaret ettiğimiz sorunsallar temeline belirlenmiş kolektif üretme pratiğimize katkı çağrısı yapıyoruz: -Ulus-devlet ve sermaye birikim mekanizmasındaki güncel değişimler, -Burjuva sosyal bilimi, kriz ve bilme biçimleri, -Marksizm içinde yapılan güncel yöntem tartışmaları ve praksis, -Marksizm ve eleştirel sosyal bilim: mesafeler, yakınlıklar -Bilgi üretimi, kurumsal bileşenleri ve akademi.

Sayı çıkış tarihi: Haziran 2018

Sayı editörleri: Ali Yalçın Göymen (goymenyalcin@gmail.com); Çağlar Dölek (caglardolek@gmail.com); Fuat Ercan (ercanfu@yahoo.com); Melehat Kutun (kutunmelehat@gmail.com).

Sayı 48: Marx 200

Büyük düşünürlerin yaşamları ve eserleriyle ilgili önemli yıldönümleri, düşünsel miraslarının güncel sorunlar ışığında yeniden ele alınması için bir imkân yaratır. Ancak çoğu kez bu tür anma toplantıları ve yayın etkinlikleri dar bir ilgili çevre ile sınırlı kalır. 2018 yılındaki Marx'ın 200. Doğum Yıldönümü etkinliklerinin, nicelik ve kapsayıcılık bakımından benzer etkinliklerden farklı olacağı açıktır. Türkiye'de ve dünyada çok sayıda akademik ve politik çevre Marx'ın 200. Doğum Yıldönümü vesilesiyle bu yıl içerisinde çeşitli etkinlikler gerçekleştirmektedir.

Marx'ın doğum yıldönümü etkinliklerini, benzer etkinliklerden ayıran en önemli fark, Marx'ın güncelliğini hiç yitirmemiş olması ve düşünsel mirasının ele alınması için böyle bir özel vesileye ihtiyaç duyulmamasıdır. Sosyal bilimler alanında, Marx'ın düşüncelerinden beslenen, Praksis'in de bir parçası olduğu canlı bir entelektüel üretim söz konusudur. Marksizmin entelektüel dinamizminin başlıca nedeni, içinde yaşadığımız kapitalist dünyanın gelişim özelliklerini ve dayandığı ilişkileri anlamaya yarayan güçlü bir kuramsal çerçevenin yanı sıra toplumsal gerçekliğin bütünsel kavranışının anahtarı olan güçlü bir yönetsel araç olarak maddeci diyalektiği inşa etmiş olmasıdır. Bu bağlamda en azından kapitalizm var oldukça Marx'ın güncelliğini hiç yitirmeyeceğini güvenle öne sürebiliriz. Yine de bu yıldönümü vesilesiyle, daha geniş kesimler nezdinde Marx'ın düşüncelerine yönelik ilginin yoğunlaşacağı açıktır. Marx'ın 200. Doğum Yılı, onun geliştirdiği düşüncelere bugünün özgül sorunları ışığında bir toplu bakış imkânı da sağlayacaktır. Bu nedenle toplumsal bilimler alanında tarihsel materyalist yaklaşımı savunmayı ve yaygınlaştırmayı temel hedef olarak belirleyen Praksis de, tarihsel materyalizmin kurucusu için bir özel sayıyı gündemine almıştır.

1840'lardaki ilk gençlik yıllarından bu yana, Marx'ı başka birçok düşünürden ayıran temel fark, yalnızca ortaya koyduğu düşüncelerin entelektüel gücü değil, bu düşüncelere içkin olan pratik boyuttur. Yani Marx'ın eserlerinin tümüyle dünyanın değiştirilmesine yönelik olmasıdır. Marx'ın düşünceleri devrimci siyasal programlara dönüşerek emekçi yığınlar nezdinde maddi bir güç haline gelmiş, dünyanın dört köşesindeki anti-kapitalist mücadelelere ve farklı sosyalist deneyimlere kaynaklık etmiştir. Bu deneyimlerin 20. Yüzyılın sonlarında tescillenen yenilgisi, liberal hegemonyanın da etkisiyle bir süre için Marx'ın düşünsel mirasını bütünüyle red-

deden eğilimlere yol açsa da, kapitalizmin neoliberal politikalarla yarattığı tahribat kısa bir sürede Marx'a yönelik daha da canlı bir ilginin doğuşuna yol açmıştır. Kapitalizmin birey, toplum ve doğa üzerinde yarattığı korkunç yıkım, Marx'ın kapitalizm eleştirisini yeniden güncel tartışmaların merkezine taşımıştır. Kapitalizmin 2008 yılındaki son büyük krizi ise Marx'a yönelik ilginin yeni bir ivme kazanmasını sağlamıştır.

Marx 200 sayısının temel izleği Marx'ın ilk gençlik yıllarından itibaren yöneldiği, "var olan her şeyin acımasızca eleştirisi"ni hedefleyen araştırma programının temel veçhelerini yeniden ele almaktır. Bu eleştirel araştırma programı, dinin toplumsal eleştirisinden, felsefenin eleştirisine, buradan devletin ve ideolojinin eleştirisine ve buradan da Marx'ın politik ekonominin eleştirisi olarak adlandırdığı burjuva toplumun eleştirisine uzanır. Elbette bu program, Marx'ın izleyicileri açısından, onun yeterince ele almadığı, ele alıp tamamlayamadığı başlıkları da içerir. Marx 200 Sayısına gönderilecek yazıların bu genel çerçeveyi gözeterik, doğrudan Marx'ın düşünsel mirasını ve onun farklı veçhelerini konu alan yazılar olması beklenmektedir.

Makale gönderimi için son tarih: 15 Haziran 2018

Sayı çıkış tarihi: Eylül 2018

Sayı editörleri: Ali Yalçın Göymen (goymenyalcin@gmail.com); Melek Zorlu (melekk@gmail.com); Muammer Kaymak (muammerkaymak@gmail.com); Mustafa Kemal Coşkun (coskunmkemal@gmail.com)

Sayı 49: Müşterekler

Müşterekler, üzerine canlı tartışmaların yapıldığı ve ülkemizde de giderek daha fazla ilgi gören bir kavram. Ayrıca neoliberalizmin gelişimi ve sermayenin 1970'lerden sonra yaşadığı küreselleşme dalgası karşısında solun canlı bir direnme ve mücadele alanı olarak savunduğu önemli bir hat. İkel birikimin kapitalist üretim tarzına içselliğinin en baştan bu yana süregelen bir olgu olduğuna ilişkin bir ön kabul üzerine inşa edilen devrimci bir potansiyel.

Praksis olarak, bu sayıda devlet ve piyasa alanı dışında yer alan alternatif üretim ilişkileri ve değerler kümesi olarak tanımlanan müşterekleri tartışmaya açıyoruz. Müşterekler (commons) ve bununla alakalı olarak kullanılan müşterek (the common) kavramlarının tanımlarını, bunların devrimci potansiyellerini, maddi olmayan emek vb. yeni unsurların müşterekler içinde tanımlanması ile ortaya çıkan dönüşümü ve de bunların toplumsal/tarihsel karşılığı olarak 2012-13 yıllarında İşgal Et! (Occupy!) hareketlerinden Acampados'a, Kuzey Afrika'dan Gezi'ye kadar patlak veren mücadele deneyimlerini tartışacağımız sayıda kuramsal ve deneyime dayalı çalışmalara yer vermeyi amaçlıyoruz.

Sermayenin 2008-2009 yıllarına rastlayan krizinin peşi sıra atılmış olduğu maceranın yarattığı toplumsal tahribat ve mekâna ve doğal kaynakların daha pervasızca sömürüsüne dayalı neoliberalizmin yerel ve evrensel müşterekler olarak doğal varlıkları yok ederek neden olduğu küresel ısınmanın iklim üzerindeki etkisi bugün müşterekleri acilen tartışılması ve örgütlenmesi gereken bir direnç hattı olarak önümüze koyuyor. Bununla birlikte, genellikle sermayenin yeniden üretim mekanizmaları ile ilişkilendirilen müştereklerin, bu tanımın ötesine geçerek, emekle ve sınıflar mücadelesiyle bağının irdelemesi zorunluluğunu ortaya çıkarıyor. Bu bağlamda müşterekler hakkındaki literatürü ve müşterekleştirme deneyimlerini değerlendiren ve eleştiren, emeğin müşterek niteliğini tartışmaya açan, ekolojist perspektifi dikkate alın, müşterek kavramının politik doğasını araştıran, müştereklerin sunduğu alternatif özneliğine ve yönetim potansiyelini tartışan çalışmaları sayımıza katkı vermeye davet edi-

yoruz.

Makale gönderimi için son tarih: 15 Eylül 2018

Sayı çıkış tarihi: Ocak 2019

Sayı editörleri: Ali Ekber Doğan (ekbera11@yahoo.co.uk); Ali Rıza Güngen (aliriza.gungen@gmail.com); Ali Yalçın Göymen (goymenyalcin@gmail.com); Coşku Çelik (cosku.86@gmail.com).

Sayı 50: Dünya Düzeninin Eleştirel Siyasal İktisadı

Praksis dergisi bu sayısını uluslararası/küresel siyasal iktisadın güncel eğilimleri ve geleceği üzerine odaklanan kuramsal ve uygulamalı çalışmalara ayırıyor. Bu bağlamda uluslararası kapitalist iş bölümü ve dünya ekonomisinin örgütlenmesinde meydana gelen ve yaşadığımız dönemi niteleyen değişimleri sorunsallaştıran yazıları bir araya getirmeyi amaçlıyoruz. Hiç şüphesiz bu değişimler sadece ekonomiyle değil, aynı zamanda güç siyaseti ve ilişkileriyle de yakından ilgilidir. Bilindiği gibi uluslararası eleştirel sosyal bilimler literatürü, 2008-2009 küresel finansal krizi sonrasında ortaya çıkan manzarayı, ana akım çalışmaların yaygın şekilde yaptığı gibi krizin aşıldığı bir bağlam olarak değil, dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan insani trajedilerin ve ekolojik tahribatin her geçen gün şiddetlendiği ve emekçi sınıfların yaşam koşullarının giderek kötüleştiği bir kriz hali olarak tarif ediyor. Küresel ortam ise savaşlar ve zorunlu göç, otoriterleşen siyasal rejimler ve yükselen ırkçılıkla giderek daha fazla karakterize olmakta. Dolayısıyla emperyalist egemenlik sisteminin yeni biçimleri, sermayenin ulusötesi ölçekteki yeni değerlendirme alan ve biçimleri, küresel/jeopolitik rekabetler, kapitalizm-demokrasi ilişkisi gibi meseleler hakkında ana akım ve türevleri olan Uluslararası İlişkiler (UI)/Uluslararası Siyasal İktisat (USİ) kuramlarının özürücü açıklamalarına karşı eleştirel bilgi üretmeye olan ihtiyaç çok daha fazla hissediliyor.

Bu sayıda, böylesi çabaların her şeyden önce alternatif çıkış yolları tarif etmek ve mevcut mücadele ve direnişlerin güçlü ve zayıf yönlerini tahlil etmek açısından önemli olduğu tespitinden yola çıkıyoruz. Bu bağlamda emek-sermaye-devlet ilişkilerinin ve siyasal rejimlerin küresel ölçekte geçirdiği bu somut dönüşümleri anlamlandırmak için Marksizmin mirasını yenilikçi bir biçimde kullanmaya ihtiyacımız var. Ana akım UI/USİ literatürünün benimsediği devlet-merkezci ve tarihsel olmayan pozisyonların ötesine geçerek, iç-dış ikiliğine yaslanmayan, jeo-politiğin teknik/apolitik jargonunu ve kavramsal repertuarını sorunsallaştırarak değişen dünya düzenine bakmaya çalışan ve küresel olanla yerel olan arasında birincinin ikinciyi mutlak ve tek taraflı olarak belirlediği bir ilişki tarifini aşma çabasında olan araştırmacıları bu sayıya katkı sunmaya çağırıyoruz.

Sayının tematik kapsamı, şüphesiz bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, aşağıdaki gibidir:

- UI/USİ'ye Marksist kuramsal müdahaleler ve Marksizm içi tartışmalar
- Küresel kapitalist dönüşüme feminist yaklaşımlar
- Küresel siyasal iktisat ve ekoloji
- Çağdaş kapitalizmde sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimleri
- Ulusötesi şirketler ve üretimin uluslararasılaşması
- Küresel meta, emek ve değer zincirleri
- Dünya pazarında bölgesel, ulusal ve ulus-altı birikim süreçleri ve krizler
- Endüstri 4.0 ve gözetimci (surveillant) kapitalizm
- Küresel bir perspektiften ırkçılık ve faşizm
- Sınırlar, savaş ve zorunlu göç

- Finansallaşmanın siyasal iktisadı
- Post-neoliberalizm tartışmaları ve uluslararası kapitalist mimarinin temel mali kurumlarının dönüşümü
- Ulusötesi sınıflar, fraksiyonlar ve devletin uluslararasılaşması
- Bir sermaye projesi olarak Avrupa Birliği ve dönüşümünün Marksist tahlili
- Latin Amerika'dan Rusya'ya, Afrika ve Ortadoğu'dan Çin'e emperyalist rekabetler
- Ulusötesi kapitalist hegemonya ve karşı-hegemonik direniş, deneyimler ve mücadele biçimleri

Katkılarınızı bekliyoruz.

Makale gönderimi için son tarih: 15 Şubat 2019

Sayı çıkış tarihi: Mayıs 2019

Sayı editörleri: Sümercan Bozkurt (sumerjan@gmail.com), Gökhan Demir (gokhan-demir11@gmail.com), M. Gürsan Şenalp (mgursan@yahoo.com), Aylin Topal (aylintopal@gmail.com), Melih Yeşilbağ (melihyesilbag@gmail.com)

YAZARLARA

Praksis'te yayımlanacak yazılar derginin amaçlarına uygun bir biçimde, yani açık ve anlaşılır bir dil ve üslupla yazılmış olmalıdır. Yazarlar okuyucunun belirli kavram, tartışma ve kaynaklara aşina olduğunu varsaymamalıdır. Cinsiyetçi ve şovenist ifadelerden kaçınılmalıdır.

Yazı Prosedürü:

Praksis hakemli bir dergidir. Praksis'e gönderilen yazılar yazarın ismi kapatılarak en az iki yazı kurulu üyesi ve en az bir hakem tarafından incelenir ve yazılı raporlar halinde değerlendirilir. Yazarlardan değişiklik yapmaları istenebilir. Sonuç yazara yazıyı gönderdikleri tarihten en geç iki ay sonra yazılı olarak iletilir.

Yazı Teslim Kuralları:

Praksis'e gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere eşzamanlı olarak başka bir yere gönderilmemiş olması gereklidir. Yazılar bir buçuk satır aralığı ile yazılmalı ve praksis@praksis.org adresine gönderilmelidir. Yazarlar ayrıca kısa bir İngilizce ve Türkçe özet ve yazarın adını, adresini, telefon numarasını, e-posta adresini ve yazarı tanıtan en fazla üç satırlık bir notu içeren bir kapak sayfasını da yazılarına eklemelidirler.

Yazı İçinde Dikkat Edilmesi Gerekenler:

Temel Redaksiyon Kaynağı: Ö.A. Aksoy (2006) Ana Yazım Kılavuzu, İstanbul: Epsilon.

1. Yazı içinde bir yazarın ismi ilk defa geçtiğinde mutlaka ön ismi de yazılmalıdır. Sonrakilerde soyadı yeterlidir.
2. Yazı içindeki referanslarda atıf yapılacak yazarın adı metin içinde ilk defa anıldığında adı ve soyadı, daha sonraysa yalnızca soyadı kullanılır. Metin içinde kaynak göstermek için dipnot kullanılmamalı, yazının konusuyla doğrudan ilgili olmayan ve/veya yazının akışını bozacak noktalar için dipnot kullanılmalıdır. Nokta mutlaka parantezden sonra gelmelidir. Virgül ve iki nokta işaretlerinden sonra boşluk bırakılır. Tarihten sonra iki nokta olmasına dikkat edilir.

Örn. (Wood, 1995: 132).

- Yazarın adı metinde geçmiyorsa (Marx, 1964),
- Yazarın adı metinde geçmiyor ve belirli bir sayfaya gönderme yapıyorsa (Marx, 1964: 34),
- Yazarın adı metinde geçiyorsa (1964),
- İki yazar varsa (Marx ve Engels, 1970),
- Üç ve daha çok yazar varsa (Wright vd, 1992) biçiminde kaynak gösterilir.

Aynı yazarın aynı yıl içinde basılmış eserlerine atıfta bulunmak için basım yılına harfler eklenir: (Thompson, 1978a).

Aynı konuyla ilgili değişik kaynaklara atıf yapmak için yazar, yıl ve gerekiyorsa sayfa numaraları birbirinden noktali virgülle ayrılır ve yazarlar alfabetik olarak sıralanır: (Marx, 1964: 34; Thompson, 1978a: 47).

Aynı yazarın iki kitabına aynı parantez içinde referans verildiğinde yazarın ismi tekrar yazılmaz.

Örn. (Wood, 1995: 132; 1991: 133).

3. Yazı içinde bir yazarın kitabının ismi geçtiğinde kitap ismi italik yazılmalı ve tırnak işareti konulmamalıdır. Örn. Wood'un *Democracy against Capitalism* başlıklı çalışmasında (...).

Makale başlığı ise tırnak işaretleri içine konmalıdır. Örn. Mc Nally'nin "Language, History and Class Struggle" isimli makalesinde (...).

4. Dipnotlarda:

bkz. Wood (1995) şeklinde referans verilir.

5. Kırk kelimeyi geçen alıntılarda: Tırnak işareti konmaz ve içeriden başlanır.

6. Yazı içinde tek tırnak işareti sadece bir alıntının içinde başka bir alıntı veya vurgu varsa kullanılabilir. Bunun dışında tüm alıntı ve vurgularda çift tırnak işareti kullanılmalıdır..

7. Başlık ve ara başlıklarda her sözcüğün baş harfi büyük olmalı ve kalın yazılmalıdır. Örn: Karl Mannheim ve Görece Sınıfsız Aydınlar

8. "Birisine göre" kalıplarında referans bu iki kelimenin ortasına değil, ikisinin sonuna ya da cümle sonuna yazılmalıdır. Örn: YANLIŞ: Marx'a (1967:23) göre (...) DOĞRU: Marx'a göre (1967: 23) (...)

9. Virgül'ü biraz daha tasarruflu kullanmak gerekmektedir. "Örneğin", "fakat", "zira", "ancak", vb. kelimelerin ardından virgül kullanılmamalıdır.

Kaynakça Kuralları:**A. Örnekler****Kitap ismi:**

Sayer, D. (1987) *The Violence of Abstraction: The Analytical Foundations of Historical Materialism*, Oxford: Basil Blackwell.

Çeviri kitap:

Marx, K. (1979) *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, çev. S. Belli, Ankara: Sol.

Dergiden makale

Abou-el-Haj, R. A. (1982) "The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule", *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14 (2): 185-201.

Derleme kitaptan makale:

Mc Nally, D. (1997) "Language, History and Class Struggle", Wood, E. M. ve J. B. Foster (der.), *In Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* içinde, New York: Monthly Review, 26-42.

Derleme kitap:

Wood, E. M. ve J. B. Foster (der.) (1997) *In Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda*, New York: Monthly Review.

Kurum tarafından hazırlanmış rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994) *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*, Ankara: DİE.

World Bank (1993) *Turkey: Women in Development*, Washington D.C.: World Bank.

Kuruma başkası tarafından hazırlanmış rapor:

Acar, F., A. Ayata, ve D. Varoğlu (1999) *Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Türkiye'de Eğitim Sektörü Örneği*, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM).

Konferansa sunulmuş bildiri:

Esim, S. (2000) "Why Earn Less? Gender Based Factors Affecting the Earning of Self Employed Women in Turkey" *International Association for Feminist Economics 2000 Konferansı'na* sunulmuş tebliğ, ... Üniversitesi Kahire, 15-17 Ağustos.

Working Paper:

Tansel, A. (2001) *Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time Series Evidence and Cross-Province Estimates*, Ankara: ODTÜ Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Working Papers in Economics No: 01/05.

Yüksek lisans ya da doktora tezi:

Ozan, E. D. (2000) *Towards a Non-Dualistic Understanding of State-Civil Society: Deriving Insights from Gramscian and Realist-Relational Perspective*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet adresinden bir makale:

Ehrbar, H. G. (1998) "Marxism and Critical Realism", <http://www.econ.utah.edu/ehrbar/marx-pdf>, indirilme tarihi: 19 Aralık 2001.

Röportaj:

Atılcan, G. (2000) *Ertuğrul Kürkçü ile görüşme*, İstanbul: 27 Eylül.

B. Açıklamalar

Kaynakçada yalnızca metin içinde adı geçen eserlere yer verilmelidir.

Yazar gerekli gördüğü takdirde bir kitabın ilk basım tarihini köşeli parantez içinde belirtebilir. Örn. Marx, K. ([1867] 1976)

Tarih parantezinden sonra virgül konmamalıdır. YANLIŞ: Kaygalak, S. (2001), "Yeni Kentsel Yoksulluk (...)" DOĞRU: Kaygalak, S. (2001) "Yeni Kentsel Yoksulluk (...)"

Referansta yazarın isminin yalnızca baş harfi geçmelidir. Örn. Marx, K.

Birden fazla yazar ismi varsa birinci yazardan sonraki yazar isimlerinde önce soyadı değil, ismin baş harfi konur. Örn. Marx, K. ve F. Engels

Kitap isimleri, dergi isimleri, konferans isimleri, tez başlıkları, rapor isimleri, internet adresi italik yazılmalıdır.

Başlık ve alt başlık iki nokta ile ayrılmalıdır. Örn. Kapital: Ekonomi Politikin Eleştirisi

Çevirenin ismi parantez içinde yazılmamalıdır. Derleme kitabın başlığının ardından "içinde" kelimesi eklenmelidir.

"der." ibaresi, editörlerin isimleri yazıldıktan sonra parantez içinde belirtilmelidir.

Dergilerde Mart, Nisan gibi ay isimleri ya da bahar, kış gibi dönem isimleri konmamalıdır.

Dergi numaralarında "vol.", "cilt" ya da "no." ibaresine yer verilmemeli; numaralar "cilt(sayı)" şeklinde gösterilmelidir. Örn. Historical Materialism, 13(3).

Cilt ibaresi kullanılmayan dergilere atıf yapılırken parantez kullanılmadan yalnızca sayı numarası yazılması yeterlidir. Bu durumlarda parantez kullanılmaz. Örn. Praksis, 18: 9-22.

Referansın yayınlandığı şehir yabancı bir şehirse, yabancı dilde yazıldığı gibi bırakılmalıdır.

Yayinevi isimlerinde "yayinevi" ibaresi konmaz. "Monthly Review Press" değil, sadece "Monthly Review" denmelidir; "İmge Yayınları" değil, sadece "İmge" denmelidir.

Sayfa numaralarını koyarken "pp." ya da "s." ibaresi konmamalıdır. Dergilerden alınan makalelerde sayı ibaresinden sonra iki nokta konup sayfa numaraları gösterilmelidir. Örn. 7(2): 334-376.

Derleme kitaptan alınan makalelerde ise editör ibaresinden sonra virgül konup sayfa aralığı yazılmalıdır.

Konferans tebliğinde sırasıyla üniversite, şehir ve tarih ibareleri konmalıdır.

Her referansın sonuna nokta konmalıdır.

Çeviri yazılarda referans sistemi dergimizin sistemine uyarlanmalıdır.

Kronoloji

Praksis

Ekim Devrimi Üzerine Söyleşi

Masis Kürkçügil, Metin Çulhaoğlu, Sungur Savran, S. Mahir Sayın, Yusuf Zamir

Söyleşilere Ek: Devrimin Sanatı: Eskiye Aşmak, Sanatı Demokratikleştirmek

Emre Tansu Keten

Meşruiyet ve Demokrasi Tartışması Bağlamında Rus Devrimi

Mustafa Bayram Mısır

Sovyetler Birliği'nde Toplumsal Muhalefetin Bir Görüngüsü Olarak Samizdatlar ve Tamizdatlar

Emek Yıldırım

Özgürlüğe Yürüyen Kadınların Ülkesi: Ekim Devriminden Sonra Sovyet Toplumu

Armağan Tulunay

Ekim Devrimi ve Ermeniler

Candan Badem

Hardt ve Negri'nin Maddi Olmayan Emek Teorisi: Eleştirel Bir Bakış

M. Arif Koşar

FİYATI: 20 TL

9771302861846